

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – české dějiny

Mgr. Ondřej VLK

„Národ žije tak dlouho, jak dlouho žijí jeho kulturní památky. “

“A Nation lives as long as its cultural monuments“

Konfiskace uměleckých předmětů na území protektorátu

Čechy a Morava 1939-1945

The confiscation of cultural moveable assets on the territory of Protectorate

Bohemia and Moravia 1939-1945

Disertační práce

vedoucí práce – PhDr. Jan Gebhart, CSc.

2008

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonal samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne: 26. 9. 2008

Podpis:

*Touto cestou velice děkuji vedoucímu mé disertační práce
panu PhDr. Janu Gebhartovi, CSc. za trpělivost, ochotu a pomoc,
se kterou přispěl a umožnil její vyhotovení.*

Mgr. Ondřej VLK

OBSAH

Úvod	6
Definice důležitých pojmů	14
1. Krádeže umění v historickém kontextu	19
1. 1. Německá kulturní politika v období Třetí říše	23
2. Kultura jako nástroj germanizace Protektorátu Čechy a Morava	58
2. 1. Vytvoření mechanismu okupační památkové péče	68
2. 2. Navracení uměleckých předmětů německého původu	77
3. Konfiskace movitého uměleckého majetku na území protektorátu	87
3. 1. Konfiskace uměleckých předmětů na základě rasové persekuce	89
3. 1. 1. Úloha Treuhandstelle při židovské náboženské obci	94
3. 2. Konfiskace uměleckých předmětů na základě politické persekuce	96
3. 2. 1. Institucionální zajištění konfiskačních operací	109
3. 2. 2. Úloha operačních štábů při konfiskaci uměleckých předmětů	116
Operační štáb I - Rinnebach	120
Operační štáb II - Jurk	130
3. 2. 3. Muzeální zhodnocení zabavených uměleckých předmětů	146
3. 2. 4. Tržní zhodnocení zabavených uměleckých předmětů	151
3. 2. 5. Příklady konfiskačních operací	160

4. Vývoj na konci druhé světové války	173
Závěr	177
Abstrakt	182
Abstract	184
Prameny a literatura	185

ÚVOD

Když koncem roku 1989 padla tzv. „železná opona,“ málokdo si uvědomil dalekosáhlé důsledky tohoto okamžiku. Změněné geopolitické a ekonomické poměry umožnily některým zemím relativizovat svou historickou odpovědnost. Snaha upravit výklad novodobé historie nezůstala bez odezvy a přiměla světové veřejné mínění obrátit pozornost na složitý komplex otázek spojených s napravením křivd minulosti. Jedním z prvních se stal osud bývalých nacistických zločinců a jejich zapojení do poválečné společnosti. Obzor poznání se rozšířil o další aspekty exterminace nepřátel nacionálního socialismu. Vedle pojmenování nových kategorií obětí se v polovině devadesátých let minulého století objevila tzv. „spící konta“ ve švýcarských bankách. Působení německých hospodářských koncernů na zámořském trhu znemožňovaly žaloby poukazující na jejich účast při exploataci otročské práce. Paralelně probíhala i jednání o restituci movitého uměleckého majetku uloupeného během druhé světové války, která se od samého počátku netěšila odpovídajícím zájmu. Charakterizovala je malá vypovídací schopnost článků, studií, statí a reportáží doprovázejících soudní jednání o napravení křivd. Velmi málo osob zaštiťujících se vůlí napravit křivdy minulosti chtělo a chce zohlednit skutečnou podstatu jednotlivých případů ztrátu společenského a ekonomického postavení, dlouholetých osobních vzpomínek a rodinných tradic. Jednotlivé lidské osudy se ukryly za pouhým výčtem statistických dat a katalogových údajů. Do jednání se vnesla čistá obchodní logika a začala se uplatňovat snaha zasadit je do určitého globálního rámce aplikovatelného na odlišné události a právní systémy. Nelze se divit, že zejména v případě navrácení zkonfiskovaných uměleckých děl dochází k jasnému zjednodušení celé řady složitých skutečností a událostí spojených se sociálním a hospodářským vykořisťováním pronásledovaného obyvatelstva.

Předkládaná disertační práce se věnuje problematice spoliací movitých uměleckých předmětů na území Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945. Nacistická okupace zbylého území Čech a Moravy, vytvoření protektorátu a jeho politický, ekonomický a sociální vývoj představují bezpochyby jedno ze stěžejních témat české historiografie. V minulých desetiletích se snažila přiblížit a analyzovat principy okupační politiky, postavení v rámci Velkoněmecké říše nebo objasnit tehdejší sociální a hospodářské poměry. Podařilo se nastínit odpovědi na otázky kolaborace a

rezistence, analyzovat způsob rasové a politické perzekuce včetně podílu jednotlivců a skupin na těchto zločinech. Až donedávna se historiografie, zejména česká, jen málo dotýkala výzkumu metod konfiskací uměleckých předmětů na území Protektorátu Čechy a Morava a nakládání se zabaveným majetkem vůbec. Poválečné politicko-spoločenské poměry příliš nepříspěly k rozboru mechanismů a pojmenování aktérů, kteří profitovali z loupeží provedených v období nacistické okupace českých zemí. Vedle nemovitého majetku, jehož osud se podařilo s menším či větším úspěchem objasnit, hlavně díky poválečnému odsouzení zločinné role německých velkokoncernů, se to v hlavní míře týká movitého majetku, zejména uměleckých předmětů, mobiliářů, cenností a šperků. V české historiografii se zčásti touto problematikou zabývali někteří historici – např. Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, Helena Krejčová a další. Jejich prostřednictvím se lze seznámit nejen s pronásledováním protektorátního židovského obyvatelstva, genezí konečného řešení židovské otázky v celoevropském kontextu, ale i principy spoliace jejich movitého a nemovitého majetku. Nadále chyběla možnost zasadit tento vývoj do určitého politicko-legislativního rámce a pojmenovat jeho hlavní aktéry. Podobná situace panovala i v případě osob politicky stíhaných. Této oblasti se sice dotklo několik sborníkových příspěvků Rychlík, Jan: *Změny v pozemkové držbě v Českých zemích v letech 1938-1945*; Průcha, Václav: *Včlenění českého zemědělství do systému válečného řízeného hospodářství nacistického Německa*; Zálaha, Jiří: *Zabavení majetku hlubocké větve Schwarzenberků gestapem v roce 1940*, Sedláková, Monika: *Die Rolle der so genannten „Einsatzstäbe“ bei der Enteignung jüdischen Vermögens*. Konfiskace movitého a nemovitého majetku uváděly jen jako doplňkový jev nacistické osídlovací politiky v protektorátu. Vedle faktografického přínosu, opomíjely nezbytné legislativní normy, čímž nechtěně nechávaly většinu otázek otevřenou.

Disertační práce vychází z potřeby objasnit metody, technické, personální a legislativní zajištění konfiskací movitého uměleckého majetku nepřátel nacionálně socialistického režimu na území Protektorátu Čechy a Morava, přiblížit je v určité chronologické a věcné posloupnosti a vystihnout způsob provádění konfiskačních operací. Za cíl si klade identifikovat širší i přímo působící důvody, podněty, okolnosti celého procesu, vyložit podstatné momenty a průvodní jevy. Pátrá po příčinách vytvoření spoliacího a zhodnocovacího systému, podmínkách, které vedly místní okupační orgány prosazovat odlišné koncepce v určitých mocenských poměrech. Významný faktor, který práce sleduje je klíčová spolupráce okupační konfiskační a

kulturní byrokracie s protektorátními německými a českými uměleckými kruhy. Hodlá také vystihnout míru úspěšnosti praktického uskutečnění navržených záměrů a požadavků. V neposlední řadě se práce snaží pojmenovat shodné znaky a odlišnosti v porovnání s dalšími okupovanými územími a zasadit pojednávanou problematiku do rámce germanizačních koncepcí českomoravského prostoru. Tomu odpovídá i zvolený název disertační práce: **„Národ žije tak dlouho, jak dlouho žijí jeho kulturní památky. Konfiskace uměleckých předmětů na území protektorátu Čechy a Morava 1939-1945,“** který vychází ze snahy nacistických stratégů postupně zbavit český národ veškerého dějinně kulturního povědomí a učinit z něho vykořeněnou a snadno ovladatelnou masu. Nacisté se tímto směrem vydali již na samém počátku okupace. Od doložení „německosti“ protektorátního území, přešli přes ovládnutí památkové péče k převzetí kontroly nad zhodnocením jednotlivých movitých konfiskátů. Záběr disertační práce je podstatně širší. Vedle nástinu příslušné odborné právní terminologie zasazuje tuto tematiku do určitého dějinně civilizačního kontextu od antických dob až do konce druhé světové války, která znamenala zřetelný technologický předěl. Disertační práce nemohla opomenout vývoj v předválečném Německu, včetně příslušných právních norem. Vzhledem ke komplexnosti zvoleného tématu bylo nezbytné stanovit teritoriální a časový rozsah. Zabývá se pouze protektorátním územím, oblasti přiřčené k „říšské župě Sudety,“ Bavorské východní marce nebo župám Oberdonau a Niederdonau zmiňuje v případě zásahu do procesu zhodnocení jednotlivých konfiskátů v protektorátu. Časově je vymezena obdobím od okupace českých zemí dne 15. března 1939 do konce druhé světové války. Disertační práce nezkoumá jevy jako vystavování vývozních povolení, úschovu sbírek v galerijních institucích nebo škody na uměleckém majetku způsobené v roce 1938. Nezabývá se ztrátami movitého majetku československých občanů žijících v zahraničí. Přibližuje ale proces navrácení movitých uměleckých památek v prvních letech okupace, který ovlivnil pozdější využití zabavených uměleckých předmětů.

Zpracovat tuto problematiku je žádoucí a potřebné z několika důvodů. Až donedávna se historiografická produkce jen málo dotýkala výzkumu metod konfiskací uměleckých předmětů na protektorátním území, jejich dalšího osudu a způsobu využití. Zčásti se touto problematikou zabývali někteří historici, kteří přiblížili principy spoliací movitého uměleckého majetku osob perzekuovaných na základě rasového původu. Nadále tu chyběla možnost zasadit tento proces do určitého politicko-legislativního

kontextu a pojmenovat hlavní aktéry. S největší pravděpodobností ovlivnila tento stav skutečnost, že v protektorátu probíhala eliminace nepřátelských vrstev dvěma odlišnými způsoby. První byl aplikován na skupiny pronásledované z rasových důvodů, který vedle postupného „okrádání“ v rámci společenské degradace doplnily zcela neskryvané krádeže v souvislosti s jejich ghettoizací a následnou fyzickou likvidací. Tuto oblast názorně přibližují následující práce. V první řadě se jedná o Kárný, Miroslav: *„Konečné řešení.“ Genocida českých židů v německé protektorátní politice*, která čtenáře seznamuje s legislativní úpravou genocidy židovského obyvatelstva a využití jejich majetku. Publikace *Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v Českých zemích 1939-1945. Protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a následné osudy tohoto majetku. Zpráva expertního týmu zřízeného smíšenou pracovní komisí na základě usnesení vlády č. 773 ze dne 25. 11. 1998*, směřuje svou pozornost na židovské cennosti. Nelze také opomenout studii Jančík, Drahomír-Kubů, Eduard-Novotný, Jiří-Šouša, Jiří: *Zrůdný monopol. Hadeba a její obchod drahými kovy a drahokamy za druhé světové války* přibližující činnost této společnosti. Využití získaných židovských svršků popisuje Krejčová, Helena-Svobodová, Jana-Hyndráková, Anna: *Židé v protektorátu. Die Juden im Protektoraten Böhmen und Mähren. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942* a Krejčová, Helena-Vlček, Mario: *Návraty paměti. Deponáty židovského majetku v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze*. Obě popisují způsob získání a správy movitého uměleckého majetku ze strany Treuhandstelle při židovské náboženské obci. V prvním případě lze vedle faktografického přínosu vyzdvihnout přílohy, které tvoří různá grafická znázornění. Při vzájemném porovnání obou publikací zarazí „shodnost“ uvedených skutečností. V případě druhém je rozšiřují poznatky o muzeálním využití jednotlivých předmětů, biografické údaje o původních majitelích, poválečných restitučních řízeních, umístění jednotlivých skladišť Treuhandstelle a fotografická vyobrazení jednotlivých konfiskátů. Využitím konfiskátů židovských liturgických předmětů se zabývá Potthast, Björn Jan: *Das jüdische Zentralmuseum der SS in Prag*. Autor zde jako první přibližuje rozložení kompetencí v oblasti okupační kulturní, umělecké a muzeální politiky. Hodnověrnost fakt uvedených v publikaci snižuje záměna jmen funkcionářů okupační moci nebo vytržení některých událostí ze skutečného kontextu. Rovněž samotné české znění názvu monografie je poněkud diskutabilní, zejména převzetí pražského ústředního židovského muzea ze strany SS. Bez jakýchkoli vnějších souvislostí a snahou vyjmenovat získané podklady se vyznačuje studie Rupnow, Dirk: *Ústřední židovské muzeum v Praze 1942-*

1945. "Vy musíte být, i když už nejste...". Arizací živnostenských podniků a podobných provozních jednotek se zabývá publikace Jančík, Drahomír-Kubů, Eduard-Kuklík, Jan ml.: *Arizace a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000)* a Jančík, Drahomír-Kubů, Eduard: „*Arizace*“ a arizátoři, která nejen rozšířila, ale i podstatnou měrou obohatila poznatky získané studiem první z nich. Skutečnou podstatu a dopady arizačních opatření nelze přirozeně pochopit bez hlubšího rozboru jednotlivých případů. Studie Bartoš, Josef: *Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939*; Schmid, C. Daniel: *Zur „Arisierung“ der jüdischen Malzfabriken im Protektorat Böhmen und Mähren* nepřímo doplňují a konkretizují uvedené monografie.

Uvedené výsledky nepodnítily rozvoj vhodných metodických přístupů a širší diskuse, které by vytvořily vhodné podmínky pro vznik obdobných prací v případě politicky pronásledovaných skupin. Až donedávna existovalo určité povědomí, které se omezovalo pouze na jednotlivce stíhané za účast v protinacistickém odboji. Vývoj v posledních několika letech a restituční nároky potomků některých šlechtických rodů ukázal, že se jedná o daleko širší a komplikovanější problematiku. K objasnění skutečného pozadí nepřispělo ani několik sborníkových studií, které ji uváděly jen jako doplněk nacistické osídlovací politiky v protektorátu. Studie Novotný, Gustav: *Konfiskace a uvalování vnucených správ na pozemkový majetek velkostatků v českých zemích v době nesvobody 1938-1945*; Průcha, Václav: *Včlenění českého zemědělství do systému válečného řízeného hospodářství nacistického Německa* se omezily na důvody, výčet statistických dat a zasazení do kontextu nacionálně socialistické zemědělské politiky. Poněkud lépe přistoupili k této otázce Zálaha, Jiří: *Zabavení majetku hlubocké větve Schwarzenberků gestapem v roce 1940* a Sedláková, Monika: *Die Rolle der sogenannten „Einsatzstäbe“ bei der Enteignung jüdischen Vermögens*, která však opomíjí úlohu operačních štábů při správě zabavených zámeckých objektů. Situaci nezlepšila ani publikace Glückselig, Josef: *Uloupené umění. Největší krádeže uměleckých předmětů v Čechách a na Moravě*, která přivede případného zájemce o tuto problematiku s největší pravděpodobností na scestí. Jejím největším nedostatkem je skutečnost, že autor zasadil události a osoby do zcela nesprávných souvislostí.¹ Situaci

¹ Říšského ministra propagandy Josefa Goebbelse zaměnil s vedoucím zahraničního úřadu Joachimem von Ribbentropem. Goebbelsovu domnělou návštěvu v Praze, během níž měl odvézt gobelíny z Maltézského paláce (ve skutečnosti je získal Ribbentrop) dává do souvislosti s „návštěvou“ herečky Lidy Baarové; říšskému maršálu Göringovi přisuzuje zálibu v archeologických vykopávkách a zájem získat sošku „Věstonické Venuše.“

v protektorátu se nezabývala ani monografie Buomberger, Thomas: *Umění loupeže loupež umění. Švýcarsko a obchod s uloupenými kulturními statky v době druhé světové války* a Eisenstat, E. Stuart: *Unvollkommene Gerechtigkeit*.² Zvláštní případ představuje sborník Mžýková, Marie: *Navrácené poklady. Restitutio in integrum* přibližující jednání o restituci majetku českých šlechtických rodů počátkem devadesátých let minulého století. V tomto výčtu nelze opomenout díla staršího data. Jedná se o David Roxan-Ken, Wanstall: *Sběratelé třetí říše*, která se ale v případě protektorátu omezila pouze na konstatování obecně známých skutečností. Dále je to útlá publikace vzpomínek příslušníka sovětských „trofejních brigád“ Leonida Volynského: *Hledači pokladů* popisující populárně naučnou formou pátrání po ukrytých obrazech drážďanské galerie na pomezí Saska a Čech. Teprve v roce 2007 se objevila publikace autorské dvojice Krejčová, Helena-Krejča, L. Otomar: *Jindřich Baudisch a konfiskace uměleckých děl v protektorátu*, která se jako první zabývá problematikou konfiskací uměleckých předmětů na českém území v letech 1939-1945. Navzdory velmi záslužnému přínosu k ozřejmění této kapitoly českých dějin nadále ponechává mnoho otázek otevřených. Seznamuje s pohledem českých a německých uměleckých kruhů na Baudischovu činnost, uvádí příklady osobního obohacování a přibližuje Baudischovy reakce na vývoj válečné situace. Opomíná opět legislativní zajištění konfiskačního procesu, nejasně definuje rozdíl mezi jednotlivými druhy konfiskátů, nevěnuje se mechanismu vytváření okupační kulturní byrokracie a ani se nepokouší zasadit vývoj v protektorátu do širších souvislostí.

K rámcovému pochopení problematiky konfiskací v období nacionálního socialismu, druhé světové války a poválečných restitučních řízení musel autor využít publikace zahraniční, převážně německé provenience. Jedná se o Haase, Günther: *Kunstraub und Kunstschutz. Eine Dokumentation*. Detailní informace o průběhu krádeží umění v okupované Evropě, zhodnocení konfiskátů na území neutrálních států doplňují přílohy pramenného charakteru k činnosti nacistického konfiskačního aparátu.³ Poněkud skromněji působí na první pohled publikace Kurz, Jakob: *Kunstraub in Europa*, který stejně jako Haase, Roxan a Wanstall věnoval samostatnou kapitolu protektorátu. Od roku 1992 došlo k určité „konjunktře“ ve vydávání podobně zaměřených prací Heuss,

² S druhou publikací se autor seznámil v německém překladu, v češtině vyšla pod názvem „Nedokončená spravedlnost“ v roce 2005.

³ Publikace vyšla v roce 1991 na popud newyorské nadace pro pátrání po uměleckých předmětech [International Fund for Art Recovery].

Anja: *Kunst- und Kulturgutraub: Eine vergleichende Studie zur Besatzungspolitik der Nationalsozialisten in Frankreich und der Sowjetunion*; Nicholas, H. Lynn: *The Rape of Europa. The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*. Protektorát zmiňují pouze v souvislosti s koncem války nebo jen formou poznámky za účelem překlenout období od připojení Rakouska a okupací Polska.⁴ Jejich těžiště tvoří zejména bývalý Sovětský svaz a západní Evropa. Tato výtky se netýká jejich celkové vědecké a informační hodnoty. Umožňují vytvořit si představu o možném způsobu provádění konfiskací na protektorátním území.

Nejdůležitějším zdrojem potřebných informací se stal vlastní archivní výzkum. V České republice se jednalo o prameny deponované v Národním archivu, Archivu ministerstva vnitra a Archivu ministerstva zahraničních věcí. Heuristický výzkum v Národním archivu přiblížil vytváření a členění nacistické kulturní a konfiskační byrokracie v protektorátu, rozdělení kompetencí, uspořádání památkové péče, odstranění kulturních památek upomínajících na období Československé republiky, navrácení uměleckých předmětů německého původu, jednání o využití konfiskátů a principy každodenní „německé kulturní práce.“ Autorovu pozornost upoutal materiál popisující zabavení schwarzenberského a lobkowiczského rodového majetku a agenda týkající se přebudování pražského muzejnictví a činnosti vojenského muzea. Prostřednictvím uložených dobových dokumentů získal autor představu o průběhu etablování nacistické konfiskační byrokracie v protektorátu. V Archivu ministerstva vnitra se autor zabýval zejména vyšetřovacími protokoly členů „konfiskačního referátu“ pražského gestapa. Objasnily praktické využití dojednaných mechanismů, rozdělení kompetencí a napomohly zachytit vytváření metod zabavování v určité časové linii od počátku do konce druhé světové války. Stejně důležité byly i poznatky o společenském pozadí osob podílejících se na konfiskacích. Použité fondy Archivu ministerstva zahraničních věcí seznámily autora s průběhem poválečných restitučních jednání a působením nacistických organizací v protektorátu a na okupovaných územích. V zahraničí autor využil berlínskou pobočku Spolkového archivu a Úřad pro vnější restituce [Amt für Äussere Restitutionen] v Koblenzi. Získané poznatky umožnily hlouběji nahlédnout a ozřejmit nejasnosti týkající se zabavováním šlechtických

⁴ Tento jev se stal charakteristickým nejen v oblasti odborné literatury, ale i na fórech konferencí a setkání pořádaných v zahraničí. Vyskytly se snahy „napasovat“ dění v protektorátu na poměry v okupované východní Evropě.

velkostatků nebo zapojením osob činných v konfiskačním procesu do poválečné obnovy německé společnosti. Na základě provedeného archivního výzkumu se autorovi nepodařilo získat uspokojivé odpovědi na otázky spojené s činností Majetkového úřadu a operačních štábů Rinnebach a Jurk. Lze se proto domnívat, že koncem druhé světové války byly příslušné dokumenty zničeny v rámci tzv. „programu ARLZ.“ Dosvědčují to jak příslušné pasáže studie Sládek, Oldřich: *Plán ARLZ a jeho vliv na dochovanost archiválií z období nacistické okupace Československa*, tak poválečné výpovědi členů konfiskačního referátu pražského gestapa a představitelů Majetkového úřadu. V jeho rámci byl zničen spisový materiál, který by dnes velkou měrou přispěl k dalšímu rozkrytí metod konfiskačních operací a napomohl v pátrání po osudech nezvěstného movitého majetku.⁵

V pasážích pojednávajících o germanizaci protektorátního území využil autor dobovou publicistiku jako např. *Böhmen und Mähren, Nation und Staat* nebo *Zeitschrift für osteuropäisches Recht*; literaturu a edice dokumentů. Kromě toho použil i *Sbírku zákonů a nařízení státu Československého (Česko-Slovenského)*, *Reichsgesetzblatt*, *Sbírku zákonů a nařízení protektorátní vlády a Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě* [*Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren*]. Protože disertační práce pojednává o poměrně aktuální problematice, byly zahrnuty i internetové a další zdroje. Uvedená informační základna ovlivnila zvolenou metodu jejího zužitkování. Analýzu primárních pramenů propojily poznatky z odborné literatury. Na tomto základě získal autor představu o obecných skutečnostech a rámci konfiskačních operací na protektorátním území. Všechny události se snažil zachytit v určité logické, časové, prostorové souvislosti a doplnil je poznatky jiných vědních oborů jako např. práva, dějin umění, vojenství a ekonomiky.

⁵ Autorovu pozici stěžovala i absence literatury memoárového charakteru, která by umožnila srovnat poznatky z archivního výzkumu s názory jednotlivých aktérů. Dotazy týkající se poválečné činnosti členů okupační kulturní a konfiskační byrokracie odmítli jak pracovníci berlínské pobočky Spolkového archivu tak německé advokátní komory s poukazem na ochranu osobních údajů.

Definice důležitých pojmů

V souvislosti s krádežemi uměleckých předmětů v období druhé světové války je třeba rozlišit mezi tzv. „kradeným uměním [Raubkunst, Looted Art],“ zcizeným nacisty, příp. jejich spojenci a tzv. „trofejním (kořistním) uměním [Beutekunst, Trophy of War, трофей],“ které získaly spojenecké armády ve formě válečné kořisti.

Likvidaci rasových a politických nepřátel nacionálně socialistického režimu zpravidla předcházela transfer majetku. Nacistická úřední terminologie používala zavádějící právní definice, které dávaly provedeným akcím zcela legální ráz. V dobových dokumentech se téměř neobjevují termíny jako „konfiskace“ nebo „vyvlastnění.“ Místo toho lze nalézt celou řadu jiných výrazů zastírajících pravou podstatu věci. Tuto skutečnost názorně demonstruje zpráva vypracovaná americkými okupačními orgány v roce 1948. Uvádí dvě desítky výrazů, které lze díky jejich vnitřnímu obsahu rozčlenit do několika kategorií.⁶ Do první, nejmírnější, které nevyjadřovaly změnu vlastnických vztahů patří: „důkladně prozkoumat, zpracovat [abgrasen],“ „prohledat [durchforschern],“ „zaregistrovat [aufnehmen],“ „podchytit [erfassen],“ „zajistit [sicherstellen].“ Do druhé, označující pozvolný přechod k odejmutí majetku se řadí: „zabalit [verpacken],“ „zachránit [retten],“ „přesunout, přemístit, přeložit [verlagern],“ „převzít, ujmout se [übernehmen],“ „vyměnit [eintauschen],“ „opětne získat [wiedergewinnen],“ „koupit [kaufen].“ V porovnání s druhou, označuje třetí jednoznačně změnu vlastnických vztahů: „odejmout [entnehmen],“ „vyčerpát [ausschöpfen],“ „sebrat [mitnehmen],“ „rekvírovat [requirieren],“ „zabavit [beschlagnahmen],“ „odvézt [abholen],“ „vyvézt [ausführen],“ „navrátit domů [heimholen],“ „navrátit, přinést zpět [rückführen].“⁷ Uvedené termíny označují odejmutí cizí movité věci pod pohrůžkou nebo za použití fyzického násilí. Pachatelem „krádeže [Raub]“ se stal nejen její bezprostřední vykonavatel, ale i všichni zúčastnění. Anglická právní terminologie rozlišuje mezi „prodejem na základě nouze pramenící z pronásledování [transaction under duress],“ „konfiskací [confiscation] zabavením majetku bez náhrady nebo s náhradou“ a „vlastní krádeží [looting].“ Londýnská deklarace z roku 1943 pojednávala

⁶ Zmiňovanou zprávu, která pojednávala o činnosti Ahnenerbe SS, vyhotovil příslušník americké armády Hellmut Hermann-Haupt dne 1. 3. 1948. Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV) Praha, fond Restituce a reparace 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁷ AMZV Praha, fond Restituce a reparace 50 Německo, sign. 034/50005, kr. 26.

o „transferech nebo jednání vyznačujících se formou krádeže a převody majetku majících na první pohled legální ráz.“⁸ V německém právním úzu je zastřešujícím pojmem „odejmutí [Entziehung],“ které se vedle válečného období vztahuje na celou etapu nacionálně socialistické vlády. Postihuje jak nepřímé, pololegální odejmutí majetku, tak loupeže [Raub] v letech 1938-1945. Švýcarské právní normy z roku 1945 rozeznávaly „odebrané předměty [biens enlevés].“ Na přelomu 1945/1946 zavedl švýcarský spolkový soud termín „zcizený majetek [Raubgut].“⁹ Pro účely této disertační práce je nejvýstižnější definice stanovená tzv. „Mattiolioho výborem“ v roce 2000, který takto jednoznačně označil veškeré protiprávní převody majetku provedené nacionálně socialistickým mocenským aparátem.¹⁰

Termín „konfiskace [Konfiskation],“ má v této souvislosti stejný význam jako „krádež [Raub].“ Označuje expropriaci majetkových podstat na základě rozhodnutí vyšší moci, zpravidla státu. Vedle fyzického pokoření tvoří neoddělitelnou součást pronásledování a eliminace nepřátel nacionálně socialistického režimu.¹¹ Její uskutečnění proběhlo v několika fázích. Od „zajištění [Sicherstellung],“ „zabavení [Beschlagnahme],“ „začlenění [Einziehung],“ „správy, resp. správy věrné ruky [Treuhand, Treuhandverwaltung],“ „využití [Verwendung]“ až k „zhodnocení [Verwertung]“ materiálního nebo nemateriálního charakteru.

Smyslem „zajištění [Sicherstellung]“ je převod soukromých vlastnických práv k určité věci do veřejné správy. Zpravidla má nedobrovolný (represivní) nebo dobrovolný (preventivní) charakter. Druhá možnost se odehrává na bázi dobrovolnosti, kdy s převodem dispozičních práv souhlasí všechny zainteresované osoby. V prvním případě dochází k „formálnímu zajištění“, které má zamezit znehodnocení určité věci nebo práva.¹² Následně přechází v „zabavení [Beschlagnahme],“ tj. zajištění určitého předmětu proti vůli současného majitele. Užívá se v případě potřeby odvrátit nebezpečí

⁸ Lillteicher, Jürgen: Die Rückerstattung jüdischer Eigentums in Westdeutschland nach dem 2. Weltkrieg. Eine Studie über Verfolgungserfahrung, Rechtstaatlichkeit und Vergangenheitspolitik 1945-1971. (Disertační práce). Freiburg in Breisgau. Albrecht-Ludwigs-Universität 2003, s. 23.

⁹ Die Schweiz, der Nationalsozialismus und der Zweite Weltkrieg. Schlussbericht der Unabhängigen Expertenkommission Schweiz – Zweiter Weltkrieg. Zürich 2002, s. 361.

¹⁰ Vymezil ho proti termínu „loupež [pillage]“ zavedený Francouzi. In: Die Schweiz, der Nationalsozialismus und der Zweite Weltkrieg. Schlussbericht der Unabhängigen Expertenkommission Schweiz – Zweiter Weltkrieg. Zürich 2002, s. 361.

¹¹ <http://de.wikipedia.org/wiki/Konfiskation>.

¹² <http://de.wikipedia.org/wiki/Sicherstellung>.

zneužití nebo ochránit právoplatného vlastníka před ztrátou a poškozením.¹³ Nedojde-li k navrácení věci následuje „začlenění [Einziehung].“ Vyžaduje rozhodnutí příslušného státního orgánu, zpravidla doprovází trestní řízení a původnímu majiteli znemožňuje uplatňovat vlastnická práva. Po začlenění je třeba zabezpečit „správu [Verwaltung].“ Tento úkol náleží většinou orgánu, do jehož působnosti daná věc nebo právo patří. Lze rozlišovat dvě podoby. První je „správa věrné ruky [Treuhandverwaltung],“ kdy cizí subjekt spravuje věc nebo právo na základě předem stanovených pravidel.¹⁴ Druhou je „nucená správa [Zwangsverwaltung],“ která omezuje dispoziční práva majitele. V obou případech jsou veškeré příjmy přerozdělovány podle předem stanoveného podílu.¹⁵ Po začlenění do správy nastává „využití [Verwendung]“ na předem stanovené účely.¹⁶ Poslední stupeň představuje zpravidla finanční „zhodnocení [Verwertung].“¹⁷

Pro potřeby následujících kapitol je třeba vymezit pojem „umělecký předmět.“ Umění představuje odraz skutečnosti, jeho zhmotnělá podoba závisí na autorově vnímání okolí. V období nacionálního socialismu se jeho konkrétní definice odvozovala podle momentálních záměrů nacistické kulturní byrokracie. Dokazuje to celá řada výnosů, nařízení a zákonů. Jedním z nich byl i článek 27 smlouvy o „Pravidlech návratu německých občanů a vystěhování německy mluvících obyvatel Alto Adige do Německa [Vertrag über Bestimmungen für die Rückführung Deutscher Bürger und die Auswanderung deutschsprechender Bewohner des Alto Adige nach Deutschland]“ ze dne 21. října 1939. Německá strana přišla s velmi širokou interpretací, přičemž do této kategorie zahrнула i veškerý mobiliár včetně pevně zabudovaných částí.¹⁸ V okupovaném Polsku lze jmenovat nařízení „o nahlášení uměleckých předmětů ze státního vlastnictví v generálním gouvernementu“ z počátku roku 1940. Spolu s výtvy

¹³ Nadále se počítá s navrácením. <http://de.wikipedia.org/wiki/Beschlagnahme>.

¹⁴ Názorným příkladem může být „Haupttreuhandstelle Ost,“ spravující majetek bývalého polského státu. <http://de.wikipedia.org/wiki/Verwaltung>.

¹⁵ S tímto odborným právnickým výrazem je spojeno i „vydání.“ Označuje náklady spojené s údržbou svěřené věci. <http://de.wikipedia.org/wiki/Verwendung>.

¹⁷ Se získáváním movitých uměleckých předmětů a dalších cenností z vlastnictví nepřátel nacionálně socialistického režimu byly spojeny i další termíny. Šlo např. o „podchycení [Erfassung],“ které většinou předcházelo zajištění a znamenalo předběžné zjištění stavu a počtu určitých majetkových podstat. Dále se užívalo pojmu „zástava [Pfand],“ která znamenala zabavení určitého předmětu za účelem uspokojení věřitele. Uskutečňovala se na jeho požádání, když dlužník nemohl uspokojit své závazky. Komplexní termín představovalo „nakládání [Behandlung].“

<http://de.wikipedia.org/wiki/Verwertung>.

¹⁸ Němci si tuto oblast vykládali velmi široce – vedle soukromých a církevních sbírek, archivů, počítali s odvozem skříní, kachlových kamen, potahů a 50% živého inventáře zemědělských usedlostí a dokonce i náhrobních kamenů. In: Petropoulos, Jonathan: Kunstraub und Sammelwahn. Kunst und Politik im Dritten Reich. Hamburg 1999, s. 150.

sochařů a malířů, zařazovalo do této kategorie výrobky uměleckého řemesla – starožitný nábytek, dekorativní porcelán a sklo, zlaté a stříbrné ozdoby, gobelíny, koberce, krajky, výšivky, kresby, mědirytiny, dřevoryty, vzácné tisky, muzikálie, autogramy, ilustrace a vazby knih, výbroj a zbraně, mince, medaile, pečete a miniatury.¹⁹ Na území Protektorátu Čechy a Morava lze srovnat autonomní a okupační legislativu. Vládní nařízení ze dne 23. června 1939 upravující devizový řád zahrnovalo do této kategorie „cennosti“ zlato, stříbro, platinu, směsi obsahující tyto kovy; drahokamy, perly, skvosty, sbírky, jednotlivé kusy sběratelské ceny, obrazy, starožitnosti nebo předměty značnější hodnoty.²⁰ Definice se odvolávala na opatření stálého výboru ze dne 27. října 1938 č. 255 „o ochraně věcí umělecky nebo památkové obzvláště hodnotných.“²¹ V případě okupační normotvorby lze zmínit výnos říšského protektora „o ochraně uměleckých památek v Protektorátu Čechy a Morava [Verordnung zum Schutze der Kulturdenkmäler im Protektorat Böhmen und Mähren]“ ze dne 1. října 1940, který do této kategorie řadil všechny předměty s uměleckou, vlastivědnou nebo vědeckou hodnotou.²² Tuto formulaci konkretizovalo nařízení ze dne 2. listopadu 1942. Vedle archivů a knihoven, řadilo do této skupiny obrazy, dřevěné a kamenné plastiky, mědirytiny, předměty vnitřního vybavení a výrobky uměleckého řemesla historické hodnoty – porcelán, keramiku, zlaté a stříbrné nástroje, koberce, gobelíny nebo osvětlovací tělesa.²³

Uvedené příklady jasně ukazují, že nelze přesně definovat „umělecký předmět.“ Tomu odpovídá i dodnes diskutovaná otázka, zda víno nebo zvláštní druhy sýrů, lze vzhledem k jejich kvalitě, zařadit do této kategorie.²⁴ Možnou odpověď dává moldavské vinařství Kirkowa spravující kolekci vín z majetku říšského maršála Hermanna Göringa. Soubor několika desítek lahví pocházejících z francouzského vinařství Rotschild tvořil původně součást válečné kořisti odvezené po ukončení druhé světové války na území Sovětského svazu. V šedesátých letech minulého století je jako jedna

¹⁹ Toto nařízení Hanse Franka ze dne 16. 12. 1939 vytvářelo legislativní bázi konfiskace movitých majetkových podstat z veřejného vlastnictví. První prováděcí nařízení ze dne 15. 1. 1940 rozšířilo jeho působnost na soukromý majetek. Podmínkou byl původ jednotlivých kusů z roku 1850 a let dřívějších. In: Haase, Günther: Kunstraub und Kunstschutz. Eine Dokumentation. Stanford 1991, s. 265.

²⁰ Podle ustanovení § 22 jmenované normy. In: Sbírka zákonů a nařízení protektorátní vlády, č. 155. Praha 1939, s. 563 an. Nejspíše vycházela z ustanovení § 1 věty 2 vládního nařízení ze dne 16. 2. 1939 o vývozu cenných předmětů. In: Sbírka zákonů a nařízení Státu Česko-Slovenského, č. 36. Praha 1939, s. 139 an.

²¹ Sbírka zákonů a nařízení Státu Česko-Slovenského, č. 255. Praha 1938, s. 1080 an.

²² Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Úřad říšského protektora, kart. 535, sign. V-3-1-201.

²³ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

²⁴ Např. italské banky přijímají jako protihodnotu za poskytnuté úvěry vyžralé bochníky sýra parmazánu.

z bývalých svazových republik obdržela v rámci vnitrostátního vyrovnání válečných škod. V současné době tvoří domnělá nebo skutečná hodnota součást národního pokladu samostatné Moldavské republiky.²⁵

²⁵ Podle vyjádření tehdejších zaměstnanců Rotschildova vinařství měly lahve obsahovat víno mimořádně nízké kvality. Tato „záhada“ zůstane nejspíše neobjasněna, protože vzhledem k uvedeným důvodům se moldavská strana úporně brání prozkoumání jejich obsahu. In: 3sat. pořad : a-extra. 27. 08. 2004. Vinařství Kirkowa.

1. Krádeže umění v historickém kontextu

Vznik prvních sbírek umožnilo postupné snižování kultovního významu výtvorů estetického charakteru. S trochou nadsázky by se kořeny sbírkotvorné činnosti daly najít ve spoliacích uměleckých předmětů.²⁶ Tuto domněnku potvrzuje chování dobyvatelů, kteří ničením a loupením pamětihodností dokonali ponížení protivníka. Později se vítězové začali zajímat o jejich nemateriální hodnotu.²⁷ Změnilo se i společenské poslání tzv. „kradeného umění.“ Zvýraznila se jeho politická důležitost, která přispívala k posílení a stabilizaci určitého politického systému. Zatímco soukromé sbírky jednotlivých vládců stvrzovaly postavení v rámci omezené skupiny, zhostily se muzeální instituce v procesu budování národních států integračních funkcí. Staly se určitými politickými laboratořemi k vytváření národní identity. Přispěly k porážce poslední bašty absolutismu – lid získal neomezený přístup k nepřístupným sbírkám a možnost uvědomit si svou velikost.²⁸ Demonstrovaly moc příslušného státu a ospravedlňovaly jeho imperiální ambice.²⁹ Monumentální muzejní stavby se postupně staly jasným vyjádřením úzkého spojení „národa a vůdce.“ Vystavená díla dotvářela celospolečenské mínění a podporovala prosazování určitého politického směru.³⁰

²⁶ Termínem „spolie“ se označovaly sošky bohů a další symboly, které měly germánským bojovníkům zaručit ochranu a vítězství v bitvách. Podle římského spisovatele Floruse : „navršil Drusus (v letech 13-9 př. n. l. válčil Drusus Germanicus s germánskými kmeny Chatů, Cherusků a Markomanů severně od řeky Mohan) se spoliemi Markomanů podle vzoru římských trofejí velkou hromadu, která zdálky připomínala horu.“ In: Vogt, Karl: Die Markomannen in Böhmen und Mähren. Ein Beitrag zur germanischen Kriegsgeschichte. In: Böhmen und Mähren, Nr. 2. Prag 1941, s. 22.

²⁷ Alexandr Veliký shromažďoval tzv. „kradené umění“ pro jeho estetickou hodnotu. In: Wall, Tobias: Das unmögliche Museum. Überlegungen zu Präsentations- und Dokumentationskonzepten im Kunstmuseum der Gegenwart. (Disertační práce). Ludwigsburg. Pädagogische Hochschule 2003, s. 27.

²⁸ Zde je možno jmenovat tzv. „Musée Napoléon“ navržené architektem revoluce Etienne-Louis Boulléem v roce 1783, které mělo vedle umění shromažďovat i nově vznikající národ. Podobnou myšlenku převzala např. britská národní galerie; galerie Prado; Rijksmuseum a pruské státní muzeum. V první třetině 19. století se zintenzívnilo zakládání muzeí v Rakousku, které vedle osvětsko-vzdělávacích funkcí ztělesňovaly i romanticko-nacionalistické myšlenky. Příklad Rakouska je o to zajímavější, že na celém jeho území byla vystavěna muzea podle stejného vzoru – Johannea ve Štýrského Hradci. Tamtéž: c. d., s. 28.

²⁹ Poněkud jinou funkci měla muzea ve sjednoceném Německu. Umění zde plnilo integrační funkci a přispívalo k etablování jednotného národa. V roce 1896 začala výstavba muzejního komplexu v centru Berlína na ostrovech řeky Sprévy (tzv. „ostrov muzeí [Museumsinsel]). Podle císaře Viléma II. měl na tomto místě vzniknout „svatostánek“ germánsko-německé kultury a ospravedlňující mocenské nároky nového státu. Tamtéž: c. d., s. 30.

³⁰ Stejná funkce připadla i plánovanému pražskému vojenskému muzeu, které mělo jasným způsobem demonstrovat roli německví na území Čech a Moravy.

Konfiskace movitých památek nejsou výlučnou záležitostí novodobé historie. Celý proces se naopak v průběhu uplynulých dvou tisíciletí zdokonalil. Staří Egypťané, Řekové a Římané je považovali za své přirozené právo a již ve starověkém Římě se prvně objevily organizované skupiny obchodníků se starožitnostmi a rukopisy. Pracovaly převážně na zakázku vyšších majetných vrstev, disponovaly hustou sítí agentů, najímaly řadové vojáky a iniciovaly vyzvednutí potopených lodí.³¹ Poptávka zpravidla převyšovala nabídku. V období raného středověku se zabavování uměleckých předmětů odůvodňovalo vůlí uchovat antického ducha. V éře křížových výprav se hlavní hybnou silou stalo náboženství. Protože podle svého přesvědčení přinášeli křižáci „pravou víru“ na pohanská území, nakládali jak s tamním lidem, tak s jejich majetkem podle své libovůle a dobytým lupem hradili veškeré náklady spojené s výpravami. V této souvislosti lze např. zmínit pád Cařihradu počátkem 13. století. Benátské kupce a námořníci přijímali kořist jako protihodnotu za poskytnuté služby. Benátky se staly dědičkou zašlé slávy metropole Byzantské říše a po následující dvě staletí udávaly směr dalšího vývoje evropského umění. V následujících staletích potkal podobný osud některá další evropská města. Počátkem 16. století soupeřili císař Karel V. a král František I. podporovaný papežem Klimentem VII. o vládu na Apeninském poloostrově. Velkou část španělského vojska tvořili špatně placení němečtí pěšáci, kteří v květnu 1527 spolu se Španěly a Italy obsadili Řím. Jeho vyplenění bylo doposud něčím nevídaným. Vedle galerií a uměleckých sbírek byly vyrabovány i knihovny; loupící vojáci nešetřili nábytek a předměty uměleckého řemesla. Podobná situace se opakovala o století později v Praze. V polovině července 1648 obsadil švédský generál Königsmarck Pražský hrad, kde se vedle císařské sbírky uměleckých předmětů nacházela celá řada dalších obrazů, cenností a rukopisů.³² Pozornosti rabujícího vojska neušel ani Strahovský klášter nebo Malá Strana.³³ Veškerý lup musel být co možná nejrychleji zabalen a odvezen, protože podle článku 16 mírové smlouvy museli Švédové

³¹ Během výbojů se objevily první pokusy uchránit shromážděné předměty před řáděním barbarů. Jako skrýše se používaly jeskyně nebo v zemi vyhloubené jámy. In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 20.

³² Jednalo se např. o Codex argenteus, gotický překlad Wulfilovy bible, Codex Gigas. In: Oczlon, Josef: Schwedens Literarische Kriegsbeute aus Böhmen aus der Zeit des Dreissigjährigen Krieges. In: Böhmen und Mähren, Nr. 2. Prag 1941, s. 38.

³³ Finský regiment plukovníka Knorringa zcizil řadu literárních děl ze Strahovského kláštera, které odvezl do Turku. Dále je třeba zmínit Alexandera Erskeina a Königsmarckova emisara, polního kazatele Johanna Klee. Druhý získal z kláštera sv. Tomáše několik stříbrných předmětů. Původně se tam vypravil s úmyslem získat jeho knižní fondy. Podle nezaručených zpráv zachránil klášter od větších ztrát jeho představený, který Kleeho „podplatil“ 6 stříbrnými lžičkami a 1 zlatým pohárem. Tamtéž: c. d., s. 39.

ponechat veškerou neodvezenou kořist na místě.³⁴ V období francouzských revolučních a napoleonských válek se zabavování ospravedlňovalo snahou eliminovat vliv vládnoucí vrstvy. Na počátku francouzské revoluce byla zrušena soukromá držba uměleckých předmětů. V polovině roku 1793 vyhlásila Francie válku Rakousku a na okupovaném belgickém území propadly v její prospěch veškeré movité předměty. Výnos francouzského výboru pro výchovu z června 1794 nařizoval rekrutovat odborníky k „zajištění a odvozu“ movitých uměleckých předmětů, kteří poté působili v rámci revolučních armád na okupovaných územích. Armádní rozkaz ze dne 18. července 1794 ukládal každému občanu vyhledávat starožitnosti a všemožně napomáhat vojenským orgánům. V roce 1796 se Napoleon stal vrchním velitelem francouzských vojsk v Itálii. Přestože považoval umění za nedokonalou imitaci přírody a neměl o něm valné mínění, inicioval konfiskace a vyhradil si právo rozhodovat o jeho dalším osudu. Ke svým jednotkám přiřadil vládní komisaře a jmenoval zvláštní agenty. Na samém vrcholu této hierarchie stál občan Tinet podporovaný Direktoriem. Každá konfiskační operace musela být řádně zdokumentována a oznámena nadřízeným orgánům. Díky expanzivní politice evropských mocností docházelo během 19. století k zcizování movitých pamětihodností mimo evropské území. Zejména je nutno zmínit drancování čínské kultury během opiových válek.³⁵

Souběžně se začaly objevovat snahy chránit movité a nemovité pamětihodnosti před vlivy ozbrojených konfliktů. Vídeňský kongres v roce 1815 zapověděl jakékoli jejich násilné odstraňování. Na jeho závěry navázala jednání ve druhé polovině 19. století. Skončila sice bez konkrétního výsledku, vytvořila ale podmínky pro uspořádání Haagské konference v roce 1899. Přijatý dokument „Haagská konvence o zákonitostech a zvyklostech vedení pozemní války“ se výslovně nevztahoval na movité objekty. Článek 23g zakazoval ničení nebo přemísťování nepřátelského majetku. Odstavec 2, článku 26 označil osobní vlastnictví za nedotknutelné. Jeho ustanovení se týkalo i blíže specifikovaných kategorií státního majetku. Svévolné odejmutí, úmyslné zničení,

³⁴ Koncem května 1649 byla umělecká díla a knihovna dopravena do Stockholmu. Za katalogizaci knih zodpovídal knihovník královny Kristíny Isak Vossius. Při novém signování bylo původní očíslování s větším či menším úspěchem vyškrábáno, takže ještě po více jak 300 letech bylo více či méně viditelné. Tamtéž: c. d., s. 39

³⁵ Během první opiové války (1839-1842) nutila Velká Británie Čínské císařství ovládané dynastií Čching otevřít domácí trh a tolerovat obchod s opiem. Druhá opiová válka mezi Velkou Británií podporovanou Francií (později se přidalo Rusko a Spojené státy americké) a Čínským císařstvím probíhala v letech 1856-1860. Během obsazení Pekingu došlo k vydrancování tamních císařských paláců. In: Haase, Günther: Kunstraub...: c. d., s. 25.

poškození mělo být náležitě vyšetřeno a potrestáno. Článek 27 se podrobně zabýval nemovitými kulturními památkami - při obléhání nebo odstřelování měly být ušetřeny budovy sloužící církevním, kulturním, vědeckým a obecně prospěšným účelům. Následující oddíl .specifikoval nakládání s movitými pamětihodnostmi. Rabování připouštěl pouze v případě peněžních hodnot, státního vlastnictví, skladů zbraní, zásob nebo dopravních prostředků. Přestože se příslušné normy z roku 1899 a 1907 staly závaznými, vykládaly si je válčící strany podle své libovůle.³⁶ Konec osvícenství a 19. století také rozhýbal trh s uměním. Z těchto důvodů se objevily snahy vytvořit příslušné regulační mechanismy, které jako první aplikovalo Švédsko.

Během první světové války neproběhly rozsáhlejší konfiskace movitých uměleckých předmětů. Německo provedlo v letech 1914-1915 „důkladné prohlídky“ okupovaného francouzského území, na podzim 1914 vyrabovaly carské jednotky Lvovské Ossolineum. V létě 1918 vydala Francie seznam uměleckých předmětů, které hodlala získat z Německa ve formě odškodnění. Koncem války dorazili do Vídně italští emisáři a žádali vydat malby a rukopisy italského původu získaných Habsburky v dobách starého mocnářství. Na jaře 1921 se v Římě sešli představitelé nástupnických států Rakousko-Uherska, aby rokovali o praktické realizaci mírových smluv. Jednání, která měla vyřešit nakládání s movitým majetkem Habsburského rodu skončila bez úspěchu. V poválečném období byla učiněna řada pokusů sladit Haagskou konvenci s moderním způsobem vedení války. Ochrana uměleckých předmětů se dostala na pořad jednání odzbrojovací konference v roce 1922. Díky zástupcům Nizozemí byla vytvořena tzv. „Haagská skupina právníků“, která adresovala výzvu všem muzeálním institucím členských zemí Společnosti národů. Každý ze signatářů musel učinit nezbytné kroky k ochraně svého kulturního dědictví. Protože se až do roku 1939 nepodařilo vyhotovit a schválit přepracované znění, platila během druhé světové války původní verze.

³⁶ Tamtéž: c. d., s. 35.

1. 1. Německá kulturní politika v období Třetí říše

Od samého počátku Třetí říše se umění a kultura těšila velkému zájmu. Nacionálně socialistickou kulturní politiku lze rozdělit do několika fází. První období (1933-1936) znamenal neúnavný boj o kontrolu budoucího směřování německé kultury. Jednotliví čelní představitelé mezi sebou uzavírali různé aliance, které se stejnou pravidelností porušovali. Počátkem března 1933 založil Josef Goebbels „říšskou kulturní komoru [Reichskulturkammer],“ jejímiž členy se měli stát všichni architekti a obchodníci s uměním. V opačném případě nemohli nadále vykonávat povolání a vystavovat svá díla.³⁷ V roce 1935 inicioval Heinrich Himmler spolu s Hermannem Wirthem a říšským ministrem zemědělství Richardem Darré vznik vědecké a výzkumné organizace [Lehr- und Forschungsgemeinschaft] Ahnenerbe. Jejím hlavním posláním bylo zkoumat a dokumentovat zdroje indo-germánské nadřazenosti. Od samého počátku věnovala značnou pozornost prehistorickému období, kterou v následujícím období rozšířila i do dalších vědeckých disciplín. Stejně jako Hitler nebo Göring neinstitucionalizoval její strukturu. Organizačně se skládala pouze z ústředí v berlínské čtvrti Dahlem, které koordinovalo badatelskou činnost jednotlivých členů v Německu a cizině. Toto uspořádání umožnilo skrytě pronikat Himmlerovu vědeckému aparátu do oblastí, které později kontrolovali jeho konkurenti. Největší nejasnosti a spory panovaly v postoji k modernímu umění. Dva zcela protikladné bloky reprezentoval ministr propagandy Goebbels a stranický ideolog Alfred Rosenberg. První podporoval německý expresionismus, druhý byl čelným představitelem lidového hnutí [völkische Bewegung]. Adolf Hitler mezi nimi váhal a teprve v roce 1936 se otevřeně přiklonil k Rosenbergovi. V následujícím období kulturní politiky (1936-1938) se zintenzívnily státní zásahy do této sféry. Ještě v červnu 1937 byla za Göringovy přítomnosti otevřena výstava děl George Braqua a Henriho Matisse. V červenci téhož roku vytvořil Adolf

³⁷ Toto opatření vedlo k první velké emigrační vlně. Do 1. 9. 1939 opustilo zemi 85% z 250 německých historiků umění, z toho kolem 8% zamířilo do Švýcarska (tj. 17 osob, 12 z nich se tam usadilo natrvalo). Od roku 1933 začaly na švýcarský trh přicházet první židovské umělecké sbírky. Švýcarská muzea nabízela německým sběratelům vhodné podmínky k uložení majetku, zpravidla formou „zápůjčky.“ Později (během druhé světové války), kdy byly zakázány všechny zápůjčky, jim umožňovaly pořádat nové výstavy. Dne 23. 4. 1935 se objevila první švýcarská legislativní norma upravující dovoz a vývoz uměleckých předmětů. Dne 17. 3. 1938 ji následovalo nařízení spolkové vlády a dne 25. 5. 1944 směrnice týkající se tzv. „kradeného umění.“ V samém závěru druhé světové války se švýcarské orgány, díky tlaku spojeneckých mocností, začaly zajímat o provenienci uměleckých předmětů přicházejících do země. Dne 10. 12. 1945 schválil parlament, proti vůli švýcarských obchodních a bankovních kruhů, příslušné usnesení. In: Schlussbericht der unabhängigen Expertenkommission Schweiz–Zweiter Weltkrieg. Zürich 2002, s. 23.

Ziegler komisi, která procestovala německá muzea a „zbavila“ je od nežádoucích modernistických trendů. Postupná radikalizace kulminovala v uspořádání výstavy „zvrhlé umění [entartete Kunst].“ Doprovázely ji konfiskace nevhodných výstavních exponátů ze státních muzeí a galerií, které byly zpětně zlegalizovány v roce 1938.³⁸

Ve třetí fázi kulturní politiky (1938-1939) se Adolf Hitler dostal díky vůdcovskému principu [Führerprinzip] na první místo kulturní hierarchie Třetí říše, kde setrval až do konce druhé světové války. Jeho pozici upevnilo úspěšné připojení Rakouska k Německu. Opojen úspěchy začal v praxi realizovat své vize nového uspořádání evropského kontinentu.³⁹ Počátkem dubna 1938 seznámil se svými úmysly ředitele oblastního muzea v Linci. Hornorakouská metropole měla do budoucna odrážet velkolepost germánského ducha a jeho vytříbený umělecký vkus. Další vývoj usměrnila Hitlerova návštěva Itálie počátkem května 1938, která zcela jasně ukázala nízkou úroveň sbírek německých muzeí a galerií. Ihned po návratu projednal celou záležitost se svým agentem a poradcem v otázkách umění Karlem Haberstockem. Z těchto diskusí se zrodil projekt velkolepého uměleckého svatostánku ve městě Hitlerova mládí. Protože se Haberstock tohoto úkolu nechtěl zhostit osobně, doporučil bývalého ředitele drážďanských sbírek Hanse Posseho.⁴⁰ Od roku 1913 působil Posse jako ředitel Drážďanské galerie. Dne 12. března 1938 byl na popud tamního župního vedoucího Martina Mutschmanna pensionován z důvodu smířlivého postoje k tzv. „zvrhlému umění.“ O týden později se do města dostavil Hitler. Protože se během návštěvy zajímal o osud bývalého ředitele, stanul Posse koncem téhož měsíce opět v čele saské galerie.⁴¹ Vedle Hitlera se umění věnoval i říšský maršál Göring, který již před válkou proslul

³⁸ V roce 1935 působil dr. Franz Seiler (vedoucí oddělení umění švýcarské společnosti Fides) jako poradce berlínské národní galerie v otázkách zvrhlého umění. Tamtéž: c. d., s. 45.

³⁹ Linecké muzeum mělo tvořit několik sekcí rozsáhlejších než pařížský Louvre a vedle německého zahrnovat i evropské umění. Za výstavbu budovy nesl přímou odpovědnost Albert Speer. In: Petropoulos, Jonathan: Kunstraub... c. d., s. 34.

⁴⁰ Hans Posse se narodil v roce 1879 v Drážďanech. Roku 1913 se jako odborník na italské a holandské renesanční umění stal ředitelem drážďanské obrazárny [Dresdner Gemäldegalerie], kde setrval až do roku 1938, kdy byl propuštěn z důvodu podpory „židovského umění.“ Mezi nejdůležitější Hitlerovy agenty a poradce patřil Karl Haberstock, Maria Almas Dietrichová a Hitlerův osobní fotograf Heinrich Hoffmann. In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 43.

⁴¹ Dne 22. 6. 1939 byl znovu povolán na ministerstvo školství [Ministerium für Schulwesen und Volksausbildung], kde obdržel jmenovací dekret. In: Kurz, Jakob: Kunstraub in Europa. Hamburg. 1989. s. 75.

nejen doma, ale i v zahraničí. V roce 1936 se seznámil s galeristou Walterem Andreasem Hoferem, kterého později učinil správcem svých sbírek.⁴²

Skutečný a zcela zásadní zlom nastal po připojení Rakouska. Zatímco odstranění „zvrhlého umění“ vyústilo spíše v osobní obohacení několika jedinců a kolektivní barbarství, posloužilo území tzv. „Východní Marky“ jako testovací prostor nových metod zacházení s nepřátelským uměleckým majetkem. Díky chaotické situaci panující během připojení Rakouska se obohatila celá řada osob spjatých s nacistickým represivním aparátem.⁴³ Názorným příkladem je SS-Brigadeführer Bittrich, který v dubnu 1938 zabavil vídeňský byt včetně vybavení židovského uprchlíka Beno Schwenera.⁴⁴ Ústřední nacistické orgány se soustředily hlavně na předměty z rakouského státního majetku. Akci zaštitil Himmler, praktickou realizaci pověřil Reinharda Heydricha a Karl Wolffa ve spolupráci s komisařským vedoucím vídeňského Uměleckoprůmyslového muzea [Kommisarischer Leiter des Kunsthistorisches-museums] dr. Fritzem Dworschakem. Bezpečnostní policie zabezpečila ostrahu a katalogizaci, pracovníci vídeňských muzeí vyhledávali a zajišťovali jednotlivé objekty. Do „péče“ říšské kanceláře bylo kromě říšských korunovačních klenotů svěřeno 21 gobelínů a 23 obrazů.⁴⁵ Stranou nezůstaly ani rakouské orgány. Spolupracovník Arthura Seyss-Inquarta dr. Kajetan Mühlmann vytvořil zvláštní oddíl, který začal zabavovat movité předměty doposud vyloučené z konfiskačního procesu. Protože Himmler vycítil nebezpečí, nechal vypracovat „Nařízení o zabavení nepřátelského majetku v zemi Rakousko [Anordnung über Einziehung des feindlichen Vermögens im Lande Österreich],“ podle kterého musel každý občan nahlásit všechny cennosti ve svém vlastnictví. V opačném případě propadly ve prospěch státu a mohly být zabaveny.

⁴² Nejdrive sbíral díla Lucase Cranacha. Po roce 1933 podstatně rozšířil svou kolekci, od roku 1936 neustále navyšoval vynaložené částky. Na rozdíl od Adolfa Hitlera sbíral pouze pro své osobní potěšení. Disponoval hustou sítí agentů, nikdy však nevytvořil pevnou organizační strukturu jako Adolf Hitler. Jeho prvním spolupracovníkem se stal berlínský obchodník Binder. Brzy ho vystřídal budoucí ředitel jeho sbírky Walter Andreas Hofer. Vedle něj to byli např. Hans Wedlant, Sepp Angerer a Walter Bornheim, Kajetan Mühlmann nebo Bruno Lohse. Hlavním nákupcím na Apeninském poloostrově se stal kníže Filip Hessenský spolu s generálem Maxmilianem von Pohlem a majorem Rudolfem von Veltheimem, ve Švýcarsku zastupoval Göringovy zájmy lucernský galerista Theodor Fischer. Göring spolupracoval s „oddílem na ochranu devizového hospodářství [Devisenschutzkommando]“ a „operačním štábem říšský vůdce Rosenberg [Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg].“ In: Tamtéž: c. d., s. 42.

⁴³ SS-Gruppenführer Keppler z Mnichova získal 4 perské koberce za RM 1 700,--, SS-Sturmbannführer Gläser získal 2 perské koberce za RM 260,--. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁴⁴ Jednalo se o 1 elektrickou chladničku, 1 piano „baby grand“, 1 bednu stříbrných podnosů, 10 perských koberců, 3 obrazy, křesla apod. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁴⁵ Nicholas, H. Lynn: The Rape... c. d., s. 56.

Z důvodu přetrvávajících nejasností bylo nezbytné stanovit objem konfiskací provedených gestapem, stranickými formacemi, soukromými osobami a vytvořit právní rámec jejich retrospektivního schválení.⁴⁶ Spolu s říšským ministrem vnitra Wilhelmem Frickem vydal dne 26. dubna 1938 pověřenec pro čtyřletý plán Hermann Göring „nařízení o přihlášení majetku židů [Verordnung über die Anmeldung des Vermögen der Juden]“ s platností na celém říšském území.⁴⁷ Stejným způsobem postupoval i nacistický represivní aparát v Rakousku, který se opíral o návrhy vedoucího vyššího úseku SD Dunaj dr. Waltera Stahleckera. Ve spolupráci s pracovníky rakouské Ústředny pro ochranu památek [Zentralstelle für Denkmalschutz] uveřejnil dne 18. listopadu 1938 „nařízení o začlenění majetku nepřátel lidu a státu [Verordnung über die Einziehung volks- und staatsfeidlichen Vermögens]“ platné pouze pro Rakousko, které se zpětnou platností legalizovalo všechny provedené majetkové převody. Jasně rozlišovalo mezi zajištěním [Sicherstellung], zabavením [Beschlagnahme] a začleněním [Einziehung].⁴⁸ Dne 3. prosince 1938 ho doplnilo „nařízení o nasazení židovského majetku [Verordnung über den Einsatz des jüdischen Vermögens]“ opakovaně vyhlášené dne 6. února 1939. Obě normy začaly platit i v Německu, kde byly „vídeňské metody“ aplikovány nejprve v Mnichově.⁴⁹ Ústředna pro ochranu památek se zapojila i do vystěhování rakouských židů. V roce 1938 prozkoumala na 10 500 zásilek určených k vývozu a ve 400 případech neudělila potřebné povolení.⁵⁰ Ve stejném období vznikla komise k provedení inventarizace opuštěných židovských bytů, která nové vlastníky vyzvala uhradit svévolně získaný movitý a nemovitý majetek.⁵¹ Velké množství

⁴⁶ Kurz, Jakob: Kunstraub... c. d., s. 42.

⁴⁷ Devizové oddělení vrchních finančních ředitelství mohlo až doposud při podezření na podvodné nakládání s majetkem uvalit na dotyčného tzv. „zajišťovací opatření (podle ustanovení § 37a zákona měnícího zákon o hospodaření s devizami ze dne 1. 12. 1936). Dále mohlo nařídít převést peněžní prostředky na vázané konto nebo podmínit změny ve vlastnictví nemovitostí, cenných papírů, bankovních kont a účastí zvláštním povolením. In: Goschler, Constantin - Lillteicher, Jürgen: Arisierung... c. d., s. 45

⁴⁸ Vzhledem k aktivní účasti civilních složek (podle Stahleckera získaly až 3x více než gestapo) navrhl Stahlecker zlegalizovat konfiskace od okamžiku jejich provedení. Za nejvhodnější označil mimosoudní vyrovnání a zcela zavrhl případné anulování provedených změn. Poslední možnost s ohledem na pokles hodnoty zabavených věcí zcela zavrhl (jako příklad uváděl dopravní prostředky a nemovitosti, z nichž byl ukraden inventář). V oblasti začlenění [Einziehung] rozeznával dvě základní kategorie - na základě soudního rozhodnutí nebo obecných právních předpisů In: Tamtéž: c. d., s. 47.

⁴⁹ Petropoulos, Jonathan: Kunstraub... c. d., s. 50.

⁵⁰ Mühlmannovo pracoviště se nacházelo naproti Eichmannově Ústředně pro židovské vystěhovalectví [Zentralstelle für jüdische Auswanderung]. In: Kurz, Jakob: Kunstraub... c. d., s. 102.

⁵¹ Komisi tvořili: Franz Willander, Josef Plitsch a zástupci Dorothea - Georg Riedl, Karl Mohr, Hans Einzinger. Inventáře odhodnotili na RM 4 739,- a Bittricha vyzvali neprodleně uhradit tuto částku nebo platit nájemné za užívání. V opačném případě mu pohrozili odebráním mobiliáře. Celá záležitost se vyřešila až v květnu 1943, kdy zmíněnou částku zaplatil Hlavní říšský bezpečnostní úřad ze zvláštního účtu „R“ říšského vůdce SS. Vyřízení pohledávky ze strany RSHA vůči SS-Brigadeführerovi Bittrichovi

nashromážděných konfiskátů lákalo řadu zájemců podílet se na jejich správě a realizaci. Himmlerův záměr převézt všechny získané předměty do Mnichova se nesetkal s pochopením u nejvyšších stranických a státních orgánů.⁵² Z těchto důvodů je nařídil ponechat na místě a zakázal jejich užívání k soukromým účelům. S ohledem na „zákon o začlenění výtvorů zvrhlého umění [Gesetz über Einziehung Erzeugnisse entarteter Kunst]“ ze dne 31. května 1938 upozornil na nezbytnost zohlednit Hitlerovy zájmy týkající se výstavby Lineckého muzea.⁵³ Tato norma zdůraznila Hitlerův „vůdcovský princip“ v oblasti umění a kultury, resp. nakládání s konfiskáty uměleckých předmětů, později označovaný jako „přednostní právo vůdce [Führervorbehalt]“. Přímo na místě měl na jeho zájmy dohlížet berlínský obchodník s uměním Karl Haberstock. Jeho postavení podpořil osobně i Hitler během své červnové návštěvy. Za doprovodu dr. Mühlmanna si prohlédl jednotlivé sklady a zdůraznil výlučné právo do budoucna rozhodovat o jejich dalším osudu.⁵⁴ Tento záměr však neustále narážel na houževnatý odpor Mühlmanna a Seyss-Inquarta. Prvně jmenovaný byl pod zcela nesouvisející záminkou zbaven dne 23. června 1939 své funkce a Seyss-Inquart se stal německým

bylo odloženo až na konec války. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁵² Dne 19. 6. 1938 nařídil Hitler Lammersovi obrátit se na Bormanna s příslušnými instrukcemi. Lammers se odvolával se na předběžné jednání v této záležitosti a Bormanna informoval o přání Hitlera disponovat osobně se zabavenými galeriemi, resp. obrazy : „jak již jsem Vám sdělil před naším odjezdem z Berlína přeje si Vůdce vystavit takový výnos, podle kterého by mohl pouze on disponovat se zabavenými galeriemi, resp. obrazy. Vůdce mě dnes pověřil, abych Vám toto sdělil, že si ho bezodkladně přeje (bezodkladně podtrhnuto). In: Kurz, Jakob: Kunstraub... c. d., s. 54.

⁵³ Zákon o začlenění výtvorů zvrhlého umění [Gesetz über Einziehung Erzeugnisse entarteter Kunst] byl poměrně stručný a obsahoval pouze 3 paragrafy:

§ 1

Výrobky zvrhlého umění, které byly před vstupem v platnost tohoto zákona zajištěny v muzeích a veřejně přístupných sbírkách a dopraveny na místo určené Vůdcem, mohou být bez odškodnění začleněny do říšského majetku, pokud se nacházely při zajištění ve vlastnictví říšských příslušníků nebo vnitrostátních právnických osob.

§ 2

Začlenění nařizuje Vůdce. Dále také rozhoduje o osudu věcí převzatých do říšského vlastnictví. Zplnomocnění uvedené ve větě 1 a 2 může přenést i na jinou osobu. V určitých případech může dojít k vyrovnání škod.

§ 3

Říšský ministr lidové osvěty a propagandy vydá ve spolupráci s ostatními příslušnými říšskými ministry příslušné právní a správní předpisy. In: Reichsgesetzblatt. 1938. I. S. 612.

Pro představu je třeba uvést, že tento zákon zůstává dodnes součástí německého právního řádu, nejspíše díky tomu, že se na něho v rámci denacifikace jaksi „pozapomnělo.“

⁵⁴ Je pozoruhodné, jak se vzhledem k neustálým vnitřním střetům mezi jednotlivými nacistickými pohlaváry podařilo udržet platnost tohoto nařízení po celých 7 let. Dokládá to instrukce Martina Bormanna zasláná dne 26. 1. 1945 Heinrichu Himmlerovi. Upozorňoval ho na existenci Hitlerových výnosů a nařízení, podle kterých musely být jeho pověřencům hlášeny všechny zabavené umělecké předměty – obrazy, výrobky uměleckého řemesla nebo zbraně umělecké hodnoty. In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 290.

velvyslancem na Slovensku. Haberstock nedokázal využít připravenou šanci a v létě 1939 se bez úspěchu vrátil do Berlína.

V polovině června 1939 pověřil Hitler Posseho vedením zvláštního úkolu Linec [Sonderauftrag Linz].⁵⁵ Jako ředitel „Drážďanské obrazárny a zvláštní pověřenec Vůdce [Direktor der Dresdener Gemäldesammlung und Sonderbeauftragter des Führers]“ disponoval Posse celou řadou nákupčích.⁵⁶ Spolu s berlínským obchodníkem s uměním Karl Haberstockem nově stanovili okruh vhodných uměleckých děl a zavrhlí koncepci Hitlerova osobního fotografa Heinricha Hoffmanna zaměřující se na 19. století.⁵⁷ Koncem srpna 1939 navštívil Posse Vídeň a nařídil převést většinu předmětů do pobočného skladu v kremsmünsterském klášteře.⁵⁸ Konfiskační proces na území Východní marky se zdokonalil v roce 1940. Vzniklo tzv. „zhodnocovací středisko gestapa [Verwertungsstelle der Gestapo, Vugesta],“ jehož prostřednictvím probíhala spolupráce Ústředny pro ochranu uměleckých památek, gestapa a zasílatelských společností. V jejich skladech bylo zkonfiskováno na 5 000 předmětů. Většina byla prodána v aukcích pořádaných Vugestou a vídeňským Dorotheem, zbytek byl prodán a výtěžek odveden ve říšským úřadům.⁵⁹

Od konce třicátých let 20. století začala berlínská muzea plánovat způsob protiletecké ochrany. Během sudetské krize byla většina inventáře umístěna ve sklepení

⁵⁵ O „zvláštním projektu Linec [Sonderauftrag Linz]“ neexistovala žádná zmínka v tehdejším odborném časopisu „Kunst dem Volk.“ Nemyslitelné bylo i veřejně vystavovat získané obrazy. Podle vyjádření župního vedoucího Bürckela ze dne 1. 3. 1940 „že Vůdce stejně zakázal vystavit Breughelovu „Senoseč“ nebo Makartův „Mor ve Florencii“, i kdyby to byly dárky od Duceho.“ Majetkové poměry upravil Hitlerův výnos o zřízení kabinetu mincí ze dne 8. 10. 1942, podle kterého měly všechny nashromážděné předměty přejít do vlastnictví župy Oberdonau. Tamtéž: c. d., s. 198 an.

⁵⁶ Na vrcholu nacistické kulturní byrokracie se nacházel Hitler, kterého následovali Martin Bormann a Hans Lammers. Oba řídili Hanse Posseho, který disponoval specialisty - dr. Friedrich Wolffhardt (knihy a rukopisy), dr. Fritz Dworschak (mince) a prof. Leopold Ruprecht (historické zbraně a výzbroj). Až do roku 1943 zodpovídal za veškerou administrativu dr. Ernst Hansen, kterého do konce války vystřídal dr. Helmut von Hummel. Tamtéž: c. d., s. 74.

⁵⁷ V první řadě se jednalo o německé mistry 15., 16. a 18. století včetně Trübnera a porýnských umělců jako např. Jamarise, Zicka, Heinsise a Schalla. Dále to byli Poussin, Claude Lorrain, škola Fontainebleau. Zájem neprojeвили o Renoira, Moneta a Maneta, výjimku tvořila díla osobně signována Boucherem. Stejným způsobem postupovali i v případě Fragonarda a Watteaua. Z italských umělců se soustředili na skupiny od sienské až po benátskou školu 18. století, díla z 15. a 16. století včetně Belliniho, Tiziana a Bordoneho. Z 18. století přicházeli v úvahu Tiepolo, Guardi a oba Canalettové. Z holandského umění převažovalo 17. století, vlámsští umělci z 16. a 17. století. Kromě tzv. „holandských zátiší“ kladli důraz především na Rubensovy skicy na oleji a dřevě. Tamtéž: c. d., s. 129.

⁵⁸ Tamtéž: c. d., s. 72.

⁵⁹ Období nacistického panství nepřineslo na rozdíl od Francie a Nizozemí turbulence na tamním trhu s uměním. In: Kurz, Jakob: Kunstraub... c. d., s. 131.

a podzemí říšské banky.⁶⁰ Podobná situace se opakovala i v souvislosti s přípravou útoku na Polsko. Kolem nepřemístitelných exponátů byla postavena speciální ochranná konstrukce. Počátkem roku 1939 shrnula výsledky své práce Zieglerova komise. Z galerií a muzeí vyřadila díla 112 německých umělců. Jednalo se o 1 290 maleb, 160 soch, 7 350 akvarel, kreseb a 3 360 grafik. Kromě 125 kusů prodaných dne 30. června 1939 v aukci pořádané lucernským galeristou Theodorem Fischerem, byl zbytek dne 20. března 1939 jednoduše spálen.⁶¹

Přepadení Polska zahájilo čtvrtou fázi nacistické kulturní politiky (1939-1940), kterou charakterizují konfiskace a zajišťování uměleckých předmětů v Polsku, Pobaltí a Jižním Tyrolsku.⁶² Nejdříve převzala hlavní úlohu SS prostřednictvím Ahnenerbe. V prosinci 1938 podnikl vratislavský historik umění a člen Ahnenerbe prof. Dagobert Frey půlroční studijní cestu po muzeích od Krakova až po Pinsk. Díky ochotě polských kolegů nahlédl do katalogů, shlédl fotografie a depositáře. Dne 11. srpna 1939 inicioval Ernst Petersen vznik expertní skupiny k zajištění a případnému odvozu vykopávek z polského území. Těsně po přepadení Polska začal prof. Frey spolupracovat s orgány bezpečnostní policie, s jejichž pomocí vyhledával ukryté umělecké památky. Použití násilí odůvodňoval snahou získat ucelený přehled a nutností ochránit nejohroženější předměty. Dne 4. září 1939 požádal Wolfram Sievers o svolení zajistit archeologické nálezy vztahující se ke germánsko-německé kultuře a dějinám. Dne 15. září 1939 postoupil prof. Peter Paulsen vedení Ahnenerbe inventáře lvovských, krakovských, poznaňských, hnězdenských, bydhošťských, toruňských, vilniuských a varšavských muzeí. O tři dny později ho doplnil prof. Petersen se seznamy archeologických sbírek a nákresy nalezišť Horního Slezska, Poznaňska, západního Pruska a středního Polska.⁶³ Dne 1. října 1939 pověřili SS-Standartenführer Six a Reinhard Heydrich prof. Paulsena zajistit oltář Veita Stosse. Aktivita Ahnenerbe podpořilo i jmenování Himmlera „říšským komisařem pro upevnění němectví [Reichskommissar für die Festigung des deutschen Volkstums, RFFdV].“ Při této příležitosti vypracoval ideový rozklad, podle kterého mělo zajišťování uměleckých předmětů doprovázet cílenou likvidaci polské

⁶⁰ Nicholas, H. Lynn: *The Rape...* c. d., s. 47.

⁶¹ Všechna díla byla uskladněna v požární strážnici na berlínské Köpenicker Strasse. Paradoxně se dodnes ani v jejím bezprostředním okolí nevyskytuje žádná upomínka na toto kulturní barbarství. In: Petropoulos, Jonathan: *Kunstraub...* c. d., s. 67.

⁶² V Pobaltí a Jižním Tyrolsku se postupovalo na základě mezistátních smluv a dohod o vystěhování etnických Němců. In: Petropoulos, Jonathan: *Kunstraub...* c. d., s. 69.

⁶³ AMZV Praha, fond Reparační a restituce 50 Německo, kr. 26., sign. 034/50005.

intelligence a kultury. Tyto aktivity vyvolávaly zdání, že vedle dohledu nad osídlováním dobytých východních území převezme SS také „péči“ o tamní kulturní poklady.

V praktické rovině ještě nedošlo k institucionálnímu zakotvení konfiskačních operací. Tato situace pochopitelně vedla k střetu zájmů a konkurenčnímu boji. Dne 6. října 1939 v Berlíně jmenoval říšský maršál Göring Mühlmanna svým „zvláštním pověřencem pro podchycení uměleckých pokladů v generálním gouvernementu [Sonderbeauftragte für die Erfassung der Kunst- und Kulturschätze im Generalgouvernement].“⁶⁴ Mühlmann následně rozdělil celý obsazený prostor podle 51. rovnoběžky na dvě části a usídlil se v Krakově. Ústředí jižní skupiny se nacházelo v Krakově, severní ve Varšavě. Pro přehlednost vytvořil tři kategorie, do kterých zařazoval zajištěné objekty.⁶⁵ Další krok učinil Göring dne 19. října 1939. Nově založenou společnost „Haupttreuhandstelle Ost“ pověřil dohledem na registraci, konfiskaci a následný prodej veškerého polského soukromého a státního majetku. Navzdory tomu, že ve svých rukou soustředil již v této době značnou moc, nemohl ale nejspíše i nechtěl, vytvořit samostatný a nezávislý konfiskační mechanismus na polském území. Na pomoc mu přišel Heinrich Himmler, který jednak chtěl stvrdit důležitost svého bezpečnostního a represivního aparátu, ale i udržet primární úlohu Ahnenerbe. Docílil jmenování SS-Sturmabführera prof. dr. H. Harmjanze a SS-Obersturmführera Wolframa Sieverse do funkce tzv. „generálních správců věrné ruky [Generaltreuhänder],“ kteří sídlili v Berlíně. Za praktickou realizaci jejich příkazů zodpovídal přímo na místě „hlavní správce věrné ruky na obsazených východních územích [Generaltreuhänder in den besetzten Ostgebieten].“ SS-Obersturmführer prof. dr. ing Hans Schleif z berlínské univerzity, který řídil pobočky v Katovicích, Poznani, Lvově a Gdaňsku.⁶⁶ Díky tomu mohlo dojít k uzavření „příměří“ mezi Ahnenerbe a Mühlmannem. Podle dohody ze dne 28. října 1939 se měla Ahnenerbe zaměřit na archeologické a antropologické objekty. Mühlmann pro sebe vyhradil oblast movitých uměleckých památek, čímž nepřímo

⁶⁴ Mühlmann neustále konzultoval svůj postup s Göringem, který mu např. nařídil převést obrazy Rafaela, Rembrandta a Watteaua k renovaci do Berlína, kde se „záhadným“ způsobem dostaly do jeho sbírky. In: Petropoulos, Jonathan: *The Faustian Bargain: The Art World in Nazi Germany*. New York 2000, s. 78.

⁶⁵ Podle Sieverse Mühlmann „přijel do Krakova vyzvednout co možná nejvíc věcí.“ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁶⁶ Za pobočku v Katovicích zodpovíдали SS-Untersturmführer Johannes W. Dettenberg a solicitor dr. J. Schlösser; v Poznani SS-Untersturmführer J. Löhausen a sochař Max Schmitz; ve Lvově (po obsazení německou armádou v roce 1941) SS-Untersturmführer dr. Günther Thäringen a prof. dr. K. H. Clasen; Gdaňsku celní úředníci ve službách SS W. Löh a K. Scheifele. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

přinutil prof. Paulsen ukončit ke konci listopadu 1939 své působení. Neúspěch a návrat do Berlína vyvolal rozpory v samotné SS. Mühlmannovi se podařilo omezit vliv Hanse Posseho, který zavítal do generálního gouvernementu počátkem listopadu 1939 s cílem podrobně informovat Hitlera o druhu, počtu a zejména kvalitě nashromážděných předmětů. Vystupoval s určitým despektem, v několika případech Possemu dokonce znemožnil přístup do depozitářů. V závěrečné zprávě Posse upozornil na neochotu spolupracovat a nevyhovující uskladnění, pro Linecké muzeum navrhl získat oltář Veita Stosse, tabule Hanse Kulmbacha z krakovského Mariánského kostela a obrazy z varšavského národního muzea, poukázal na existenci několika desítek Dürerových kreseb ve Lvovském Ossolineu a na krádeže ze strany příslušníků sovětské armády. Zmínil i požadavek Drážďan získat část mobiliáře varšavského královského zámku.⁶⁷

Zájem spolupracovat s Göringovým emisarem projevil i bývalý stranický právník a nový vládce generálního gouvernementu Hans Frank. Mühlmann se mohl opírat o dvě jeho nařízení ze dne 15. listopadu 1939, 16. prosince 1939 a prováděcí výnos ze dne 15. ledna 1940. První se týkalo předmětů vlastněných státem, druhé rozšířilo působnost na soukromý a církevní majetek. Nařízení z ledna 1940 blíže specifikovalo jednotlivé kategorie a ukládalo do poloviny března téhož roku nahlásit veškeré objekty historického, uměleckohistorického a kulturního významu pocházející z období do roku 1850. V rámci „koordinovaného vědeckého výzkumu“ Mühlmann neúnavně cestoval mezi Varšavou a Krakovem, dohlížel na činnost skupin vedených nevlastním bratrem Josefem Mühlmannem a Josefem Barthelem, které vedle zabavování a katalogizace zřídily i dvě restaurátorské dílny. Ve Varšavě a Krakově zrenovovaly na 300-400 obrazů, 70-100 oltářů a 60 gobelínů, ve Vídni na 200 rámů. Inventarizace a rozdělení podle umělecké hodnoty proběhla ve skladištích. Během podzimu 1939 a jara 1940 odvezly movitý inventář z residencí polské šlechty, vybraných kostelů a klášterů. Nejcennější kořist pocházela z nadprůměrně hodnotného Czartorského muzea a wilanovské galerie hrabat Branických, která vedle prvotřídního francouzského nábytku obsahovala celou řadu hodnotných obrazů. Jednotlivé předměty uložily v krakovské Jagellonské knihovně, kde v únoru 1940 hodlal Frank uspořádat

⁶⁷ Na jaře 1940 navrhl prostřednictvím Martina Bormanna a zahraničního úřadu [Auswärtige Amt] jejich výměnu za stejně hodnotné kulturní a literární památky ruského původu. Sověti na jeho návrh nepřistoupili. S konečnou platností byla celá záležitost vyřízena až o rok později. In: Haase, Günther: Kunstraub...c. d., s. 96.

velkou výstavu.⁶⁸ Díla první kategorie byla určena Hitlerovi, zbývajících disponoval Frank.⁶⁹ Počátkem roku 1940 došlo k ukončení všech konfiskačních operací a vytvořily se podmínky pro Mühlmannův odchod z generálního gouvernementu.

Kompetence Schleifova úřadu rozšířil konfiskační výnos Hermanna Göringa dne 1. prosince 1939. Na základě ustanovení článku III se dne 27. ledna 1940 stal Schleif „generálním správcem věrné ruky pro zajištění německých kulturních památek v bývalých polských územích [Generaltreuhänder für die Sicherstellung deutschen Kulturgutes in den ehemaligen polnischen Gebieten].“ Zodpovídal za ochranu, uchování a dočasnou správu všech movitých a nemovitých objektů v říšské župě Povartí [Reichsgau Warthegau] zabavených podle dekretu ze dne 5. prosince 1939.⁷⁰ Ještě týž den obdržel dva rozkazy. SS-Standartenführer Hammer mu z titulu vyššího vůdce SS a policie nařídil navštívit a posoudit uměleckou hodnotu předmětů uložených v hradech a zámcích Poznaňska, SS-Standartenführer Koppe mu uložil provést prohlídku rozsáhlé galerie a knihovny v zámcích Dąbrówka Mała a Goluchów.⁷¹ SS a Ahnenerbe získala opět příležitost rozhodovat o technicko-organizačních otázkách konfiskačního procesu a disponovat předměty, které měly oficiálně připadnout Göringovu úřadu.⁷² Dne 16. prosince 1939 vydal Himmler výnos o zabavování předmětů na obsazených východních územích [Erlaß über Beschlagnahme in den besetzten Ostgebieten], který následovala organizační směrnice ze dne 19. února 1940. Vedoucí Ahnenerbe Sievers v ní upozornil na nezbytnost rozlišovat mezi úkoly zadanými „Haupttreuhandstelle Ost – Generaltreuhänder für die Sicherstellung deutschen Kulturgutes in den ehemaligen polnischen Gebieten“ a říšským komisařem pro upevnění německví. V prvním případě mohla disponovat zajištěnými předměty pouze Haupttreuhandstelle Ost. V druhém měla Ahnenerbe zohledňovat potřeby říšského komisaře pro upevnění německví. Sievers přitom vycházel z Himmlerova dekretu z počátku ledna, kterým pověřil Ahnenerbe registrací a využitím hmotného a duševního kulturního dědictví. Schleif byl přinucen plnit nemožné – současně vyhovět Göringovým a Himmlerovým zájmům.

⁶⁸ Tamtéž: c. d., s. 97.

⁶⁹ Dodnes se vedou spory o tom, zda byly předměty „vyvlastněny [enteignet]“ nebo „zabaveny [beschlagnahmt].“ Jasno nevnesl ani samotný Mühlmann. V místopřisežném prohlášení ze dne 19. 11. 1945 zmiňoval pouze vyvlastnění. Ve výpovědi před mezinárodním vojenským tribunálem ze dne 1. 10. 1947 hovořil zcela jinak. In: Kurz, Jakob: Kunstraub... c. d., s. 122.

⁷⁰ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁷¹ Zámek patřil hraběti Raczynskému, bývalému velvyslanci v Bukurešti, zámek Goluchów [Goldenow] knížeti Czartorskému. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

Pozice Himmlerova vědecko-represivního aparátu dosáhla v tomto okamžiku svého maxima. Göring se však o získanou kořist nechtěl s nikým dělit. Dne 23. února 1940 rozhodl o naprosté nezávislosti říšského ministra Franka a Schleifovi nařídil do budoucna hlásit všechny nalezené cenné předměty říšskému ministru Frankovi. Ahnenerbe tak byla v generálním gouvernementu postavena na úroveň „servisního střediska“ říšského maršála Göringa. Tuto skutečnost dokládá Sieversova žádost ze dne 12. dubna 1940 adresovaná říšské bezpečnostní službě poskytnout nákladního auto a ozbrojený doprovod k odvozu nábytku a šperků do ústředí Haupttreuhandstelle Ost. Himmler ale bojoval dál o udržení kontroly. Dne 15. dubna 1940 projevil Sievers zájem podílet se na zhodnocení zabavených šperků soustředěných v hlavní říšské pokladně [Reichshauptkasse]. Obrátil se i na ředitelství státních muzeí s nabídkou poskytnout odborníky ke kontrole obrazů, uměleckých předmětů a mincí zabavených v Polsku.⁷³ Dne 6. května 1940 se obrátil na Haupttreuhandstelle Ost s návrhem uskladnit zabavené perské koberce u tří specializovaných berlínských společností.⁷⁴ Protože tyto snahy nepřinesly očekávaný výsledek, musel se Himmler omezit na harmonizaci konfiskačního procesu na polských územích připojených přímo k Německu. Dne 21. června 1940 rozhodl využívat služeb tzv. „okresních důvěrníků Treuhandstelle Ost [Kreisvertrauensmänner der Treuhandstelle Ost],“ kteří vedle zajištění movitých uměleckých předmětů dohlíželi na praktickou realizaci jeho dekretu ze dne 16. prosince 1939. Nezdár v boji s Göringovým aparátem se odrazil i v personální oblasti. Dne 19. září 1940 byl sesazen Schleif a na jeho místo jmenoval Harjmanz prof. dr. Petersena. Na okupovaná území byla vyslána skupina ve složení dr. Schlösser, SS-Untersturmführer Johannes W. Dettenberg, SS-Untersturmführer dr. Thäringen, slečna Thomas, SS-Untersturmführer dr. Löhausen, Birnvagen, von Seefeld, rostocký profesor K. H. Clasen a sochař Schmitz s úkolem pátrat po ukrytých uměleckých předmětech na zámcích a usedlostech.

Až do druhé poloviny roku 1940 nepřistoupily okupační orgány ke konfiskaci získaných předmětů. Jako první zareagoval opět Göring, když si na počátku podzimu 1940 vyhradil právo rozhodovat o jejich dalším osudu.⁷⁵ Jeho vliv se na přelomu let

⁷³ V této souvislosti hovořil Sievers doslova o „značném množství.“ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁷⁴ Jednalo se o společnosti: Persisch Teppich Gesellschaft AG, Orient Compagnie AG(Osiander), Karl W. Eid. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁷⁵ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

1940/1941 pokusil ještě jednou vyvážit Himmler memorandum „Der Menscheneinsatz,“ které počítalo se zabavením majetku židů, uprchlíků nebo osob, které se nezdržovaly v místě trvalého bydliště. Ke konfiskaci mělo dojít v případě obecného zájmu, z důvodů obrany říše nebo posílení německé národnosti. Tomuto opatření nepodléhaly předměty sloužící výhradně osobní potřebě, finance, bankovní, spořitelní účty a obligace do částky RM 100,--.⁷⁶ Konfiskační výměr mělo vydat berlínské ústředí Haupttreuhandstelle Ost, k zabavení mělo dojít přímo na místě prostřednictvím pověřené osoby. Ceniny a hotovost měla získat přímo Haupttreuhandstelle Ost, resp. její pobočka Verwaltungs- und Verwertungs GmbH. Berlínské ústředí Haupttreuhandstelle Ost vydávalo konfiskační výměr, na jehož základě prováděla pověřená osoba zabavení přímo na místě. Na jaře 1941 oznámil Sievers říšskému komisaři pro upevnění německví, že registrační práce budou ukončeny během čtyř měsíců, v srpnu stanovil termín na konec října.⁷⁷ Podle závěrečné zprávy předložené Haupttreuhandstelle Ost dne 22. listopadu 1941 prohlédly a zaregistrovaly čtyři oddíly 500 zámků, usedlostí, soukromých bytů; 102 knihoven; 15 muzeí; 3 galerie; 10 sbírek mincí; 1100 obrazů, stovky koberců, 500 ks nábytku, 35 beden liturgických předmětů a 25 souborů drahých kamenů.⁷⁸ Ve zprávě určené Himmlerovi si stěžoval na nízkou hodnotu jednotlivých předmětů, vyjádřil zájem získat část z nashromážděného množství pro účely Ahnenerbe a vybídl Himmlera vystupovat razantněji v zájmu Ahnenerbe.⁷⁹ Opuštěné zámky, hrady a usedlosti přitahovaly zájem Himmlerovy SS, která je hodlala využívat k uskutečnění rasových a osídlovacích plánů. Zpravidla však narážela na odpor představitelů okupační samosprávy, kteří uvítali Göringovu snahu svěřit jejich správu místní samosprávě. Podpořil je i říšský ministr zemědělství, který se zavázal vydat nemovitosti včetně inventáře vedoucím župy Gdaňsk a Povartí, vrchním presidentům Východního Pruska a Horního Slezska. Otevřená zůstala nadále otázka nemateriálního

⁷⁶ Toto ustanovení se nevztahovalo na drahé kovy a drahokamy. Zlato, stříbro a diamanty byly bezprostředně posílány přímo do Berlína. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁷⁷ Sievers v této souvislosti uvedl „pokud ho budou zajímat.“ AMZV Praha, fond reparace a restituce 50 Německo, sign. 034/50005, kr. 26.

⁷⁸ Zpráva ze dne 25. 11. 1941 určená hlavní pokladně říšské banky uvádí 12 souborů mincí dodaných dne 20. 11. 1940. Kraut nařídil předat kusy sběratelské hodnoty Generaltreuhänderovi, zbytek roztavit a dodat Verwaltungs- und Verwertungs GmbH. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁷⁹ Celková hodnota zaregistrovaných předmětů dosáhla RM 3 000 000,--. Sievers poněkud slevil ze svých požadavků, protože ještě na jaře 1941 požadoval 10 % tj. RM 300 000,-- přičemž RM 120 000,-- tvořily náklady a RM 180 000,-- čistý výnos. Na podzim 1941 byl již poněkud skromnější, když žádal pouze 5 % tj. RM 150 000,-- AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

využití movitých uměleckých předmětů. V této době již zcela zapadl návrh ředitele vratislavských uměleckých sbírek Barthela. Koncem roku 1939 odůvodňoval na pozadí historického významu tzv. „Vysoké cesty [Hohe Strasse]“ vedoucí z Porýní do Slezska svůj nesouhlas s odvozem uměleckých památek do Královce, kde měly být soustředěny všechny movité pamětihodnosti východní Evropy.⁸⁰ Jednu z pozdějších možností představovalo jejich svěření generálnímu referentovi pro podporu německví [Generalreferent für Festigung deutschen Volkstums], kterým se počátkem dubna 1941 stal SS-Standartenführer Galke.⁸¹

Rozsah a způsob provádění konfiskačních operací vyvolal zcela přirozeně ohlas i v zahraničí. Ještě před koncem roku 1939 vypracovali angličtí a palestínští židé restituční návrhy týkající se jasně určených skupin osob.

Po Polsku obrátil Himmler svou pozornost do Jižního Tyrolska, kde zabavování uměleckých předmětů probíhalo pod záminkou registrace vlastnictví německých přesídlenců. Protože Hitler přislíbil Mussolinimu celou oblast výměnou za podporu německé expanzivní politiky, musela Ahnenerbe postupovat velmi obezřetně. Dne 2. ledna 1940 ustanovil Sievers do několika složek rozčleněnou „komisi pro registraci a nakládání s duševními hodnotami a kulturními objekty německých přesídlenců z Tyrolska.“ Členy skupiny „umělecké předměty, muzea, lidové umění“ se stali dr. Ringler, hrabě Oswald Trapp, dr. Frodl a prof. Mayr z Bolzana. Toto kvarteto měl na jaře 1940 doplnit propuštěný Mühlmann. Vzhledem k osobním neshodám s ostatními členy od tohoto záměru Sievers nakonec upustil. Pracovní skupina vycházela ze základních předpokladů. Prvním byla podchycení všech kulturních předmětů německého původu za účelem jejich převozu, druhým byla snaha prozkoumat je po vědecké stránce a následně integrovat do kulturní masy „Velkoněmecké říše.“ Tyto „ambiciózní“ plány hatily zásahy italských úřadů. Dokládají to stížnosti na překážky

⁸⁰ Vysoká cesta neboli „Via Regia“ procházela od Rýna středem Německa přes Hanau, Gelnhausen, Steinau an der Straße, Neuhaus, Fulda, Eisenach, Erfurt, Eckartsberg, Bad Kösen, Naumburg, Lipsko [Leipzig], Königsbrück, Kamenec [Kamenz], Budyšin [Bautzen] Zhořelec [Görlitz] do Vratislavi [Breslau]. Její počátky sahají do 8.-9. století, kdy poprvé ji zmiňuje listina markhraběte Jindřicha Míšeňského [Markgraf Heinrich von Meißen], která ji nazývá jako „Královskou cestu [Strata Regia].“ V následujícím období její důležitost začala postupně upadat, hlavně díky omezení královského vlivu ve středním Německu po bitvě u Luckau v roce 1307. Její význam zcela zanikl po napoleonských válkách. http://de.wikipedia.org/wiki/Via_Regia.

⁸¹ Dalšími kandidáty byli: SS-Hauptsturmführer May nebo Kramer-Möllenberg z Haupttreuhandstelle Ost. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

kladené italskou stranou. Skupina se musela omezit pouze na uměleckou topografii a pátrání po předmětech zcizených v letech 1930-1940.

V rámci repatriace etnických Němců z Pobaltí byly vytvořeny různé odborné komise pátrající po movitých památkách německého původu. V Estonsku zodpovídala za přesídlení berlínská „Deutsche Umsiedlungs Treuhandgesellschaft,“ která pověřila registrací uměleckých předmětů německého původu experta na baltské umění a etnického Němce dr. Nielsta von Holsta a dr. Richarda Hamanna.⁸² Vedle nich působil i „Německý výbor pro Estonsko“ složený z prof. Harmjanze, státního archivního ředitele dr. Papritze, dr. Schwalma a magistra Weisse, „německá archivní komise“ vedená konsulem Eckertem. Partnerem na straně domácích úřadů byla „Estonská literární společnost.“ Němci postupovali podle seznamů předaných Himmlerem počátkem února 1940. Kromě detailního popisu, obsahovaly např. způsob a místo uložení po roce 1918. Tyto složky mezi sebou komunikovaly prostřednictvím kurýrů a navenek s tzv. „přesídlovacím oddílem [Umsiedlungskommando].“ Jejich činnost byla poměrně úspěšná, protože se bez velkých obtíží získaly značnou část uměleckých předmětů ještě před vypuknutí konfliktu se Sovětským svazem. Vyslanec Eckert vychvaloval výpravy do Moskvy, jejímž prostřednictvím se podařilo „vyjmout“ předměty ohrožené zabavením sovětskou stranou.⁸³ Za podchycení a odvoz předmětů německého původu z Lotyšska zodpovídala smíšená „kulturní komise pro Pobaltí [Kulturkommission für das Baltikum].“⁸⁴ Němcům se v tomto případě jednalo o tzv. „stříbrný poklad“ patřící „Schwarzhäupter Kompanie,“ majetek Livonského řádu rytířů, pozůstalost malých a velkých cechů, sbírku rodinných archivů Buchholtz-Beise, obrazovou galerii Broderlohe a obrazy řížského uměleckého svazu. Lotyšské orgány se k této otázce stavěly již od samého počátku negativně a podle členů tzv. „Umsiedlungs-Treuhandgesellschaft“ snižovaly úroveň a výsledky „německé kulturní práce.“⁸⁵ Tento

⁸² Jednalo se o syna prof. Richarda Hamanna z umělekohistorického semináře marburgské university AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁸³ Šlo o 8 000 svazků Baltické knihovny, kterou „zachránil“ státní archivní rada dr. Mommsen a státní archivní asessor dr. Dülfer. Dále to byla řada archivních dokumentů středověké provenience, 200 obrazů, miniatury, tisky, estonské stříbro s koptskými mincemi, drahokamy, zlato, stříbro, cizí akcie nebo barokní karafa z Tallinu apod. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁸⁴ Němečtí zástupci: prof. Harmjanz – kulturní předměty, dr. von Holst – budovy a nemovité památky, prof. dr. Schwalm, dr. Kutschen, dr. Gotthard, prof. Wolff. Lotyšští členové: prof. Boldis, prof. Schwabe, prof. Purvit. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁸⁵ V této souvislosti je zajímavé srovnat vývoj od roku 1989 s následujícími údaji. Od roku 1918 mělo docházet k „vykořisťování německých kulturních institucí“ a na základě historických falsifikací byly

postoj umožnil zejména dodatkový protokol k dohodě o vystěhování etnických Němců ze dne 30. října 1939, který označil veškeré movité umělecké předměty za lotyšské kulturní dědictví. Celní orgány ho velmi často užívaly k zabavení cenných předmětů určených k vývozu do Německa. K vývozu děl německé romantické školy a obrazů baltských umělců došlo až dne 6. dubna 1940.⁸⁶ Dne 9. dubna 1940 došlo k napadení Norska. Již na počátku okupace bylo několik objektů z národní galerie, uměleckoprůmyslového muzea a královského paláce použito ke zkrášlení pracoven Quinslingovy kolaborantské vlády. Velké části movitého majetku emigrantů se zmocnily místní a okupační orgány a zpravidla je zpeněžily v aukcích.⁸⁷

Na jaře 1940 spolu se zahájením západního tažení začala pátá fáze nacionálně socialistické kulturní politiky. Byly založeny nové instituce a orgány kulturní byrokracie Třetí říše.⁸⁸ Stranický ideolog Alfred Rosenberg obdržel úkol vybudovat tzv. „Hohe Schule“ školící středisko kádrů nového režimu. Vznikla „komise pro umělecké ohodnocení památníků určených k sběru kovů [Kommission für die künstlerische Wertung für die Metallspende bestimmten öffentlichen Denkmäler]“ a „komise pro zajištění cizích muzeí a německých kulturních objektů.“ Její předseda ředitel berlínských muzeí prof. Otto Kummel vypracoval na základě pověření říšského ministra propagandy Goebbelse 500stránkový seznam zahrnující předměty, které měly být získány ze zahraničí. Společně s Nielstem von Holstem vytvořili scénář repatriačního programu s úmyslem získat zpět všechny umělecké předměty zcizené v období od třicetileté války až po Napoleonova tažení.

V polovině května 1940 kapitulovalo Nizozemí a nad celým územím byla vyhlášena civilní správa. Po neúspěchu v severní Itálii dorazil do země Mühlmann na pozvání tehdejšího říšského komisaře pro obsazené Nizozemí a svého vídeňského „spolubojovníka“ Seyss-Inquarta, který v rámci „oddílu na ochranu devizového hospodářství [Devisenschutzkommando]“ zřídil „služebnu pro nepřátelský majetek

označovány „za pozůstatek historických utlačovatelů.“ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁸⁶ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

⁸⁷ Podobný osud potkal v letech 1940 a 1941 obrazy z vlastnictví kabinetních ministrů Arne Sundeho a Arnolda Raestada. V roce 1944 byla v Paříži prodána část velmi známé sbírky Stang. In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 87.

⁸⁸ Dne 20. 4. 1940 se Hans Posse stal profesorem.

[Feindvermögenstelle].“⁸⁹ Sbírky všeho druhu, předměty uměleckého řemesla, zlato, platina, polodrahokamy, opracované a neopracované drahé kameny a perly měly být svěřeny bance Lippmann, Rosenthal & Co. Mühlmannovi připadla v celém systému funkce clearingového místa, které si za uskutečněné transakce účtovalo 15%ní provizi.⁹⁰ Spolu s postupujícími německými oddíly dorazil do Nizozemí Göringův osobní galerista Walter Andreas Hofer. Narozdíl od Mühlmanna disponoval dobrými kontakty v tamních obchodních kruzích. Navštívil několik amsterodamských muzeí a soukromých sbírek, zejména pozůstalost Franze Koenigse.⁹¹ Počátkem června 1940 zažádal Posse o výjezdní povolení do Nizozemí. Spolu s ním zamýšlel cestovat i Karl Haberstock, který však díky Bormannově zásahu neobdržel potřebné svolení. V Haagu otevřel Posse zvláštní kancelář pod vedením dr. Eberharda Goepela. Při této příležitosti se seznámil s uznávaným odborníkem a radou velvyslanectví Wickelem. V Berlíně zřídil na základě Bormannova doporučení Lammers zvláštní konto ke krytí výdajů a Seyss-Inquartovi nařídil všemožně podporovat Posseho záměry.⁹² Návštěva Hitlerova pověřence nedopadla dobře. Doba výhodných nákupů již dávno uplynula a díky obrovské poptávce se ceny neustále a prudce zvyšovaly.⁹³ Koncem června 1940 zavítal do Nizozemí Göring. Jako prvního navštívil amsterodamského bankéře a aukcionáře Aloise Miedla, který se za příslib ochrany své ženy zavázal všemožně podporovat jeho zástupce a od maršála odkoupil několik expresionistů. Göring se rovněž informoval na možnost získání akciové společnosti Jacquese Goudstikka, kterou včetně několika tisíc obrazů získal v červenci 1940.⁹⁴

Koncem května 1940 obsadila německá vojska Paříž a velkou část Francie. Většina obyvatel uprchla a za sebou zanechala opuštěné a nestřežené byty, budovy a obchodní domy. Ještě před zahájením západního tažení vytvořil Himmler „zvláštní oddíl Západ [Sonderabteilung West]“ pod velením SS-Sturmabführera dr. Knochena.

⁸⁹ Nacisté považovali tamní obyvatelstvo za plnohodnotné členy germánské říše. Z propagandistických důvodů musel majetek „pokrevních bratrů“ zůstat oficiálně nedotčen.

⁹⁰ Původně židovská banka se stala překladištěm milionových hodnot. Hojně ji navštěvovali němečtí obchodníci s uměním. Kajetan Mühlmann měl zohlednit potřeby Linecké galerie a Hermannu Göringa. In: Kurz, Jakob: Kunstraub... c. d., s. 139.

⁹¹ V této záležitosti se střetl s Hansem Possem. Jednalo se celkem o 431 uměleckých předmětů, které Posse zakoupil u příležitosti Hitlerových narozenin. Tamtéž: c. d., s. 140.

⁹² Počáteční hodnota dosahovala RM 500 000,--. Tamtéž: c. d., s. 141.

⁹³ Na trhu se pohybovala celá řada zájemců, kteří skupovali všechno možné za jakoukoli cenu. Tamtéž: c. d., s. 141.

⁹⁴ Protihodnotou nabízel guldeny nebo obrazy moderních malířů. Mühlmannovu pílí nakonec korunoval úspěchem. Tímto okamžikem doplnil dvojici složenou z W. A. Hofera a rady vyslanectví Wickela. Někteří prodejci je v pozdějším období začali sami vyhledávat. Tamtéž: c. d., s. 142.

Jeho úkolem bylo pátrat po materiálech zednářů, emigrantů-židů, druhé a třetí internacionály. Nepřímo měl doplnit činnost tzv. „skupiny archivnictví [Gruppe Archivwesen]“ zřízené výnosem armádního velení dne 17. června 1940. Její vedoucí, generální ředitel státních archivů a postupimského říšského archivu dr. Zipfel dohlížel na vyhledání a navrácení zavlčených písemných fondů německého původu, dokumentů mezispojenecké komise pro Porýní a koordinačních výborů.⁹⁵ Himmler hodlal pochopitelně aplikovat získané zkušenosti v oblasti nakládání s movitými uměleckými památkami i ve Francii. Předěšlo ho vrchní velení armády, které v součinnosti s Adolfem Hitlerem vydalo výnos nařizující zajistit veškeré umělecké předměty vlastněné státem a soukromými subjekty.⁹⁶ Jejich ochranou pověřilo „útvary na ochranu umění [Kunstschutz]“. ⁹⁷ Skupina vedená mladým historikem umění prof. dr. Franzem Wolffem hrabětem Metternichem organizačně náležela vrchnímu armádní velení [Oberkommando des Heeres, OKH], úseku generálního ubytovatele [Generalquartiermeister]. Metternich se současně stal rýnským provinčním konservátorem, měl pečovat nejen o památky, ale i dohlížet na dodržování Haagských konvencí. Vrchní velení branné moci [Oberkommando der Wehrmacht] uznalo existenci jeho úřadu až v červenci 1940. Metternichovým jediným a přímým podřízeným se stal dr. Bernard von Tieschowitz.⁹⁸ Na implementaci rozhodnutí pařížského ústředí dohlíželi na regionální úrovni pověřenci pro výtvarné umění v součinnosti s emisary pečujícími o kulturní život. Protože Metternich nepodléhal přímo velitelství branné moci v Paříži, procházely jeho pokyny přes jednotlivá místní velitelství. Již od samého počátku komplikoval jeho práci nedostatek odborných sil, neochota francouzských úřadů a rozdílné právní postavení církevních, veřejných a soukromých sbírek. Místní vojenská velitelství zapečetila jednotlivá úložiště a k jejich ochraně vyčlenila strážní službu. Metternichovi spolupracovníci následně provedli inventarizaci. Zpravidla se jednalo o civilní odborníky najaté k provedení pevně stanoveného úkolu. Tímto způsobem vznikly útvary jako „skupina archivnictví [Gruppe Archivwesen], „referát ochrana knihoven

⁹⁵ Činnost 15 lidí dozoroval dr. Schnath. V roce 1942 zbyli poslední dva. Tamtéž: c. d., s. 134.

⁹⁶ Nařízení vydal dne 30. 6. 1940 Wilhelm Keitel. In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 131.

⁹⁷ Franz Wolff hrabě von Metternich se stal jeho vedoucím dne 11. 5. 1940. Počátky tohoto útvaru sahají až do první světové války. V roce 1916 ho zřídilo nejvyšší armádní velení na základě doporučení rýnského zemského konzervátora prof. Paula Clemena. Císařský kabinetní list [Kabinettschreiben] mu nařídil procestovat celý operační a týlový prostor, zdokumentovat stav tamějších pamětihodností a učinit vše potřebné k jejich ochraně. Znovuobnovení inicioval státní konservátor uměleckých památek Hiecke. Vedle Francie působil i v Belgii, Řecku, Srbsku a Itálii. Útvar spolupracoval a podporoval místní orgány a úřady, nikdy se nestal součástí bojujících jednotek. Tamtéž: c. d., s. 132.

⁹⁸ Do léta 1941 prohlédli a zajistili více jak 500 francouzských zámků a sídel. Tamtéž: c. d., s. 135.

[Referat Bibliothekschutz],“ „skupina školství a kultura [Gruppe Schule und Kultur]“ organizačně včleněné do správního štábu. Uměleckohistorický štáb měl zdokumentovat vzájemné prolínání německých a francouzských architektonických a uměleckých vlivů.⁹⁹ Pod samotný útvar spadala pouze skupina „pravěk a archeologie [Gruppe Vorgeschichte und Archäologie].“ Ve spolupráci s ministerstvem školství prováděl Metternichův útvar navrácení kulturních objektů německého původu, především z Alsaska-Lotrinska a Belgie. Vedle nich působily na obsazeném území další menší skupiny vědců vysílané různými říšskými institucemi. Počáteční soustavu „okupační kulturní byrokracie“ doplnil „oddíl na ochranu devizového hospodářství [Devisenschutzkommando]“ pátrající v bankovních trezorech po movitých předmětech. Organizačně náležel pod říšské ministerstvo financí a skládal se ze dvou oddělení. Belgicko-francouzskou sekci se sídlem v Paříži vedl vládní rada Staffeld, oddělení pro Nizozemí sídlilo v Haagu.

Himmlerovi a Ahnenerbe se nepodařilo vyvážit vliv a razantní postup „porýnských uměleckých kruhů“ v období těsně po okupaci Francie.¹⁰⁰ Na přelomu července a srpna 1940 kontroval pouze přiřazením SS-Hauptsturmführera dr. Plassmanna k zvláštnímu oddílu Západ, kterého pověřil zajištěním francouzských archivů a vytvořením detailního přehledu o úložištích na francouzských zámcích. Musel také zamítnout několik návrhů týkajících se uspořádání památkové péče na území okupované Francie.¹⁰¹ Za daleko větší prohru považoval odmítnutí návrhu dr. F. Kutsche zahájit registraci archeologických a raně historických nálezů z francouzských a belgických soukromých sbírek. Určitě s velkým sebezapřením ho Sievers odkázal na

⁹⁹ Adolf Hitler tento záměr podpořil RM 35 000,--. Získané poznatky měly být uveřejněny v rozsáhlé ediční řadě „Výzkum západoevropského umění a dějin kultury.“ In: Tamtéž: c. d., s. 133.

¹⁰⁰ Stížnost, ve které zmiňoval jistého dr. Zimmermanna – vedoucího památkové péče v Porýní, adresoval dne 10. 10. 1940 dr. Kormann Herbertu Jankuhnovi. Podle dr. Kormanna „bezdůvodný odvoz materiálu bránil systematické vědecké práci.“ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹⁰¹ S jedním z prvních návrhů přišel v srpnu 1940 ředitel norimberského germánského muzea Kohlhausen, s nímž Sievers nesouhlasil. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

příslušné armádní instituce.¹⁰² Díky těmto „porážkám“ stáhl své emisary z Francie, kde začal působit pouze prostřednictvím svého nákupčího knížete Antonina Juritzkého.¹⁰³

Snadná možnost získat bohatou kořist lákala mnoho zájemců. Těsně po obsazení Paříže se do města dostavil Rosenbergův emisar Georg Ebert. Po návratu do Berlína referoval o bohatě vybavených francouzských muzeích a knihovnách, které obsahovaly spoustu „užitečného materiálu“ k „boji“ s ideologickými odpůrci nového systému. Rosenberg tuto zprávu postoupil Hitlerovi, který bez váhání odsouhlasil nasazení Rosenbergových pracovníků a uložil polnímu maršálu Keitelovi informovat o svém rozhodnutí vojenské orgány v Paříži. Veškeré náklady spojené s působením nově vytvořeného „operačního štábu říšský vůdce Rosenberg [Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg]“ financovala stranická pokladna.¹⁰⁴ Přímo na místě působili jeho pracovníci v součinnosti s gestapem a SD. Ve stejném období jmenoval říšský ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop svého blízkého spolupracovníka Ottu Abetze velvyslancem v Paříži. Abetzovu pozornost začal přitahovat movitý majetek zanechaný uprchlíky. Svůj zájem odůvodňoval snahou vyplnit Keitelovo nařízení z konce června 1940 a využít získané majetkové podstaty jako zástavu pro mírová jednání.¹⁰⁵ Podpořil ho i dr. Werner Best, podle kterého měly být principy mezinárodního práva podřazeny politické vůli a podmínkám nového mocenského uspořádání.¹⁰⁶ Abetzovou pravou rukou a vykonavatelem jeho nařízení se stal příslušník tajné polní policie [Geheime Feldpolizei, GEFEP] dr. Karl Epting. Akce byla zahájena na úsvitu dne 6. července 1940. Eptingovi a Abetzovi podřízení postupně vnikali do opuštěných domů a bytů,

¹⁰² O velkém sebezapření a nevoli uznat porážku svědčí i datace příslušné korespondence. Sievers tento podnět obdržel počátkem října 1940 a odpověděl až dne 27. 3. 1941. Určitou útěchou mohlo být jmenováním Sieverse vedoucím „románsko-germánské komise archeologického institutu [Romanisch-germanische Kommission des Archäologischen Instituts],“ spadajícího přímo pod vojenského velitele ve Francii. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹⁰³ Sídli v Rue Washington 21. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹⁰⁴ Operační štáb říšský vůdce Rosenberg [Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg] vznikl na základě Hitlerova rozhodnutí dne 5. 7. 1940. Jeho úkolem bylo vypátrat a zabavit protiněmecky a protinacisticky zaměřené spisy a fondy ze státních knihoven, archivů, církevních úřadů a lóží. Později byl tento rozkaz rozšířen i na umělecké předměty. Jeho ústředí se původně nacházelo v Paříži, dne 1. 3. 1941 bylo přesunuto do Berlína. Od dubna 1941 do června 1944 z Francie odešlo do Německa 29 zásilek zabavených věcí, zejména na zámek Neuschwanstein, kde se nacházelo hlavní skladiště. Do 17. 10. 1944 bylo podle vlastních odhadů štábu vypraveno 1 418 000 nákladních vagónů s knihami a uměleckými předměty a 427 000 tun materiálu odvezly nákladní lodě. In: Kurz, Jakob: Kunstraub... c. d., s. 140.

¹⁰⁵ Podle Abetze nemělo dojít k jejich vyvlastnění, ale pouze k „převzetí do péče.“ Nicholas, H. Lynn: The Rape... c. d., s. 108.

¹⁰⁶ Dr. Werner Best byl nejvyšší správní úředník na území okupované Francie. In: Kurz, Jakob: Kunstraub... c. d., s. 150.

vyhledávali a zajišťovali hodnotné předměty a následně je odváželi na německé velvyslanectví.¹⁰⁷ Proti tomu začalo okamžitě protestovat právní oddělení německé vojenské správy v okupované Francii.¹⁰⁸ Počátkem srpna 1940 zakročil Metternich kategoricky proti konání další „zajišťovací akce.“ Jeho stanovisko podpořil i historik umění dr. Hermann Bunjes, který zodpovídal za kulturní záležitosti v rámci vojenské správy. Na Metternichův popud nařídil dne 11. srpna 1940 polní maršál Walter von Brauchitsch provést důkladnou katalogizaci, důslednější ochranu skladů a zakázal jakékoli přemísťování. Díky těmto včasným zásahům se Abetzova skupina doslova rozpadla. Další úspěch dosáhl Metternich koncem září 1940, když docílil otevření několika sálů Louvre.

Pracovníci operačního štábu říšský vůdce Rosenberg narazili během pátrání po „vědeckém materiálu“ na velké množství cenných věcí. Rosenberg vycítil svoji šanci a koncem září 1940 se obrátil na dr. Besta. S odvoláním na postup německého velvyslanectví zevrubně informoval o nálezech, které navrhl zajistit a ochránit před zcizením, poškozením a zničením. Návrh vzbudil velký ohlas, protože štáb byl civilní organizací a tyto plány porušovaly nařízení vojenské správy. Díky Hitlerově intervenci muselo vzniklý spor vyřešit vrchní velení branné moci. Polní maršál Keitel označil veškeré majetkové převody uskutečněné po 1. září 1939 za neplatné a právně nezávazné. Z těchto důvodů nebylo třeba brát ohled na protesty proti prohlídkám, zabavení a odvozu jednotlivých předmětů.¹⁰⁹ Rosenbergovi emisaři následně rozdělili okupované území do pěti zón, ve kterých působily menší specializované oddíly. Úkolem „zvláštního štábu Louvre [Sonderstab Louvre]“ bylo zajistit a dopravit do Německa umělecké předměty ze židovského majetku. Protože jeho příslušníci nikdy nezískali doklady o provenienci, museli jednotlivé kusy nově zinventarizovat, označit a teprve poté je uložit v několika místnostech Jeu de Paume. Zástupci francouzských odborných kruhů neúspěšně protestovali proti jejich převzetí nekompetentním personálem. Vedení štábu však na jejich námitky nikdy nereagovalo. „Zvláštní štáb církev [Sonderstab Kirche],“ se zabýval náboženskými záležitostmi, „zvláštní štáb hudba [Sonderstab Musik]“ shromažďoval bezprizorní muzikálie a hudebniny

¹⁰⁷ Dr. Maier nesl odpovědnost za uložení a řádnou katalogizaci. Tamtéž: c. d., s. 150.

¹⁰⁸ Německá říše nesměla zabavovat majetek nebo v celém procesu nahradit francouzský stát. Konfiskace nešlo považovat za opatření sloužící k lepšímu obhospodařování obsazeného území.

In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 138.

¹⁰⁹ Rozkaz byl vydán dne 17. 9. 1940. In: Kurz, Jakob: Kunstraub... c. d., s. 142.

německého původu, „zvláštnímu štábu výtvarné umění [Sonderstab Bildende Kunst]“ příslušela kromě fotodokumentace i péče o versailleský park a zámek.¹¹⁰ Dále lze jmenovat útvar zkoumající fondy jednotlivých knihoven, které měl pečlivě zkatalogizovat a převézt do Německa. Rosenbergovi lidé se také aktivně připravovali na invazi do Anglie. Vedle archivů studovali knihy o anglickém umění a vytvořili kartotéky. Na základě dohody Gerharda Utikala a generála Edgara Feuchtlingera se měli společně s prvními invazními oddíly vylodit i příslušníci štábu. Pozadu nezůstal ani Ribbentrop a vrchní velení armády, které vytvořilo detailní scénáře ochrany ostrovních movitých i nemovitých pamětihodností. Ve Francii se v této době objevily první protesty proti počínání Rosenbergova útvaru. V říjnu 1940 zaslal tehdejší vichystický ministr spravedlnosti Raphaël Alibert protestní nótu poukazující na existenci příslušných místních právních norem a nucených správců, kterým okupanti upírali přístup k zajištěným objektům. V listopadu 1940 dorazil do Paříže Göring. Shlédl zkonfiskované obrazy uskladněné v Jeu de Paume, seznámil se s protesty francouzské strany a nařídil pokračovat dále obvyklými metodami. Získané předměty rozdělil do pěti kategorií. Za jejich získání měl nadále zodpovídat pouze Rosenbergův štáb, kterému nařídil prohloubit spolupráci s velitelem okupační správy. Tato úprava měla platit až do dalšího Hitlerova rozhodnutí.¹¹¹ Říšský maršál si zcela nepochybně pokoušel naklonit a získat Rosenberga. Zaslal mu dopis, ve kterém ocenil odvedenou práci, příkladnou aktivitu a seznámil ho s činností svých agentů. Nabídl mu možnost využívat služby oddílu na ochranu devizového hospodářství [Devisenschutzkommando], zvláštních vlaků Luftwaffe, informátory a kontakty. Rosenberg na tento návrh sice přistoupil, zároveň vyslal svého spolupracovníka Roberta Scholze do Paříže, kde začal působit baron Kurt von Behr.¹¹² Ukázalo se, že Göring začal spolupráci zneužívat a neustále se snažil docílit převoz obrazů z Jeu de Paume do Karinhallu. Počátkem března 1941 ukončili Rosenbergovi lidé svou činnost ve všech

¹¹⁰ Petropoulos, Jonathan: Kunstraub.... c.d., s.118.

¹¹¹ Rozkazem ze dne 5. 11. 1940 rozčlenil Göring zabavené umělecké předměty do 5 kategorií :

- a) umělecké předměty určené pro Hitlera
- b) umělecké předměty určené pro Göringa
- c) fondy knihoven k vybavení Hohe Schule
- d) umělecké předměty pro německá muzea, které měla odvézt Luftwaffe
- e) umělecké předměty určené francouzským muzeím a k zpeněžení na německém nebo francouzském trhu. In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 134.

¹¹² Rosenberg se bránil spolupráci s Göringem s odvoláním na „ideologické poslání“ svého úřadu. V lednu 1941 rozšířil řady štábu třicetiletý svobodník dr. Bruno Lohse. Jeho prvním úkolem se stala katalogizace Wassermanovy sbírky a příprava výstavy zkonfiskovaných předmětů. Podle očitých svědků byl „říšský maršál doslova fascinován jeho znalostmi.“ In: Tamtéž: c. d., s. 134.

regionech kromě Paříže. Během prvních deseti měsíců objevili a zajistili značné množství uměleckých sbírek a knihovních fondů v přibližné hodnotě jedné miliardy franků.¹¹³ Do jižního Německa dopravili kolem 6 000 beden „vědeckého materiálu“ a 30 nákladních vozů uměleckých předmětů. Do celého procesu se pokusilo ještě jednou vstoupit říšské ministerstvo zahraničí. Pracovník pařížského německého velvyslanectví dr. Carl Theo Zeitschel si za doprovodu Kurta von Behra prohlédl Jeu de Paume a Louvre. Ze zamýšlené spolupráce sešlo nakonec díky vzájemným animozitám.¹¹⁴ Dne 11. března 1941 zaslal ministr spravedlnosti Alibert německým místům další protestní nótu. Německá strana souhlasila nejprve s vytvořením smíšené německo-francouzské inventarizační skupiny. Z neobjasněných důvodů její vznik zakázala. Francouzi následně předložili zákon o správě zabaveného majetku, který byl ale okupanty odmítnut. Teprve na jaře 1941 se do procesu konfiskací zapojil i Himmler. Dne 19. března 1941 zřídil výnosem úřadovnu pro zajištění uměleckých předmětů v Lotrinsku, o deset dní později přenesl tento úkol na Ahnenerbe. Do funkce vedoucího úřadovny, jejíž kompetence rozšířil i o alsaské území jmenoval malíře a historika umění Kurta Federlina.¹¹⁵

Na jaře 1941 byla zahájena „operace Marita [Unternehmen Marita]“ a dne 6. dubna 1941 okupována Jugoslávie. Zvláštní oddíl Künsberg [Sonderkommando Künsberg] zabavil mapy a topografický materiál bělehradského statistického úřadu a ministerstva vnitra. Zpočátku zde působil i Rosenbergův štáb, který ale vystřídali příslušníci Ahnenerbe. Zisky ze srbského území byly minimální, protože ještě před válkou uschovali příslušní majitelé své nejcennější exempláře v zahraničí. Vedle armádního útvaru na ochranu umění pod vedením dr. Schoenebecka se podílel na průzkumu antických památek a vykopávek i Rosenbergův štáb. Possemu se podařilo získat jednu z nejcennějších holandských sbírek, kolekci Hitlerova úhlavního odpůrce Maxe Mannheimera. Započalo také navracení movitých památek německého původu z Belgie.¹¹⁶ V červnu 1941 získal Göring prostřednictvím Mühlmanna tři obzvláště

¹¹³ Celé okupované francouzské území bylo rozděleno do zón nazvaných A, B, C, D, E. V poslední zmiňované se nacházela Paříž. Obzvláště aktivní byli příslušníci štábu v přístavních městech, kde prohledávali útroby lodí a konfiskovali již proclené zásilky. Tamtéž: c. d., s. 135.

¹¹⁴ Dr. Carl Theo Zeitschel působil v rámci pařížského velvyslanectví jako pověřenec pro židovské otázky. V roce 1942 se stal velitelem tzv. „oddílu Künsberg [Kommando Künsberg].“ In: Heuss, Anja: Kunst- und... c. d., s. 76.

¹¹⁵ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹¹⁶ Týkalo se to jak předmětů zavlčených z německé jazykové oblasti, tak vytvořených německými mistry. Petropoulos, Jonathan: Kunstraub... c. d., s. 129.

cenná díla Rafaela, Leonarda da Vinci a Rembrandta z majetku polského šlechtického rodu Czartoryski. Od února 1940 do června 1941 probíhala v Moskvě německo-sovětská jednání o osudu pobaltských zemí. Členem německého vyjednávacího týmu se stal i dr. Nielst von Holst, kterému se podařilo přimět nedůvěřivé Sověty ke společné prohlídce leningradské Ermitáže a dalších hlavních sovětských muzeí. V závěrečné zprávě vyhotovené dne 24. června 1941 o aktivitách v Pobaltí a sovětském Rusku zmínil několik set uměleckých děl německého původu znárodněných po roce 1917.¹¹⁷ Tyto informace byly zcela nepochybně využity k plánování konfiskačních operací v Sovětském svazu v rámci operace Barbarossa.¹¹⁸ Nacisté svou pozornost soustředili na předem stanovené cíle - Ivovské Ossolineum, leningradskou Ermitáž a historická města v evropské části Sovětského svazu - Charkov, Rostov, Kyjev, Smolensk, Oděsu a další.¹¹⁹ Hlavní úlohu v konfiskačním procesu si udržela branná moc, jejíž působení ostře kontrastovalo s korektním chováním ve Francii.¹²⁰ Vedle ní zde působily i oddíly říšského vůdce SS, Rosenberga a zahraničního úřadu. Již v únoru 1941 se Gerhard Utikal spojil s představiteli branné moci, od kterých získal povolení umístit své muže do prvních linií. Himmlerovi se podařilo přimět von Holsta ke vstupu do Ahnenerbe. Následně ho pověřil ochranou kulturních památek na Východě, kde měl uplatnit zkušenosti získané během „repatriace“ německého kulturního dědictví.¹²¹ V předvečer zahájení „operace Barbarossa [Unternehmen Barbarossa]“ dorazil Mühlmann s dr.

¹¹⁷ Dne 17. 9. 1941 uveřejnil dr. Papritz výsledky činnosti archivní komise. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹¹⁸ Heuss, Anja: Kunst- und... c. d., s. 83.

¹¹⁹ V Ukrajinské akademii věd byly zabaveny perské, habešské, čínské rukopisy, ruské a ukrajinské kroniky. Stejný osud potkal fondy ukrajinské knižní komory, charkovské Korolenkovy knihovny a inventář kláštera Lavra. In: Tamtéž: c. d., s. 129.

¹²⁰ Pro ilustraci je dobré porovnat uvedené skutečnosti se stížnostmi na chování majitelů bechyňského zámku, vůči automobilovému oddílu německého námořnictva, kterou dne 8. 5. 1944 adresoval vedoucí SD Walter Jacobi Německému státnímu ministroví pro Čechy a Moravu a Hlavnímu říšskému bezpečnostnímu úřadu: „Eine Einheit eines Marine-Kraftfahrparks hatte für die Unterbringung ihrer Diensträume sowie der Offiziere einen Teil der Schlossanlagen angefordert, der von den bisherigen Bewohnern, dem Fürsten Otto Windischgrätz und der Alt-Gräfin Eleonor Paar, geb. Windisch-Grätz, geräumt werden musste. Die Art der Räumung des zu belegenden Schlossteiles brachte durch ihre Gründlichkeit die politische Einstellung des Hauses Paar zu den Notwendigkeiten des 5. Kriegsjahres krass zum Ausdruck. Aus den angeforderten Räumen wurden nicht nur alle Möbelstücke ausgeräumt, sondern selbsts die Öfen und die Nägel aus der Wand sowie die Einrichtung für das Aufhängen von Vorhängen entfernt. Desgleichen wurden alle abschraubbaren Gegenstände an Badeeinrichtung und Wasserleitung abmontiert. Erst auf den Hinweis eines Offiziers, dass die deutsche Wehrmacht selbst bei den Vormärschen in der Sowjetunion keine so totale Ausräumung angetroffen habe, erhielt die Einheit einige Möblestücke zur Einrichtung der belegten Räumlichkeiten zurück.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 30, sign. 110-4/276.

¹²¹ Heuss, Anja: Kunst- und ... c. d., s. 83.

Wernerem Kudlichem k prvosledovým jednotkám. Stejně jako Posse chtěl získat soubor 27 kreseb Albrechta Dürera ze Lvovského Ossolinea.¹²²

Vedle dr. Holsta hodlal Himmler zapojit i další členy Ahnenerbe a získat kontrolu nad muzei a archeologickými nalezišti v jižním Rusku. Celá záležitost neprobíhala hladce. Rozpory vyvolávalo zejména personální obsazení. Někteří navrhovali SS-Sturmbannführera prof. Jankuhna z Kielu, SS-Untersturmführera prof. Petersena a SS-Obersturmführera dr. Thärigena z Poznaně. Vedoucí Ahnenerbe Sievers navrhoval využít SS-Sturmbannführera prof. Jankuhna, dr. W. von Seefeldta a dr. K. Kerstena. Na okupované území byl nakonec vyslán pouze Jankuhn, který se zabýval výzkumem nalezišť a památek Gótské říše, dohlížel na sbírky muzea pravěkého umění v klášteře Lavra u Kyjeva a zajistil zbylé fondy zničeného berdičevského muzea. Tento výsledek nesplnil Himmlerovo očekávání. Postavení jeho vědeckého aparátu nevylepšilo ani vymezení kompetencí mezi Heydrichem a Rosenbergem na přelomu září a října 1941. SS připadly politické a policejní úkoly, zatímco Rosenberg získal kontrolu nad uměleckými památkami. V polovině července 1941 začala leningradská bitva, za dva měsíce později bylo město zcela odříznuto od okolního světa.¹²³ Rosenberg a Ribbentrop vyslali své muže přímo do prvních linií. Vycházeli z toho, že Sověti nepostačili odvézt do bezpečí tamější kulturní poklady. V tom je utvrdily zprávy rozvědné služby „Fremde Heere Ost,“ které ušel odvoz zhruba půl milionu nejcennějších předmětů do Sverdlovka. Společně s útočícími jednotkami dorazili do města Puškin i příslušníci Künsbergova batalionu, kteří díky neznalosti situace vyšli zcela naprázdno. Mezi mnoha uměleckými skvosty ukořistila 18. armáda v Kateřinském paláci i tzv. „Jantarovou komnatu.“¹²⁴ V říjnu 1941 ji v Královci převzala do péče státní

¹²² Posse s Mühlmannem měli být poté nasazeni v dobytém Leningradě. Tamtéž: c. d., s. 112.

¹²³ Při postupu na Leningrad narazily německé jednotky na Novgorod, ve kterém se nacházela velmi cenná bronzová brána u vchodu do tamní katedrály. S odvoláním na německý původ (vyhotovena v magdeburské slévárenské dílně ve stejném období jako brána hnězdenské katedrály) pověřila příslušná místa dr. Holsta jejím „navrácením [heim holen].“ K odvozu nakonec nedošlo, protože podle lakonické Krautovy poznámky z konce října 1941 „byla při dobývání města odvezena na neznámé místo.“ AMZV Praha, fond Reparační a restituční 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹²⁴ V roce 1716 daroval „Jantarovou komnatu“ pruský král Bedřich Vilém I. caru Petru I. Celé dílo bylo uloženo do 18 beden a dopraveno do Memelu. Odtamtud se na koňských potazích dostala až do Sankt-Peterburgu. Nejdříve byla umístěna do Zimního paláce. V létě 1755 byla převezena do letní carské residence v Carském Selu. V Kateřinském paláci poté zdobila celý slavnostní sál. V 19. století byly vlivem teplotních změn vážně poškozeny jednotlivé desky. Plánovaná rekonstrukce nebyla realizována z důvodu napadení Sovětského svazu. Místní orgány celý soubor neodvezly, nýbrž nechaly obalit jednotlivé stěny papírem a pokrýt bavlnou. Tím tak nechtěně rozhodli o jejím dalším osudu a zničení. Teprve v roce 1997 se překvapivě objevily části Jantarové komnaty v Německu. V říjnu 2000 byly tyto nalezené skvosty (mramorová mosaika a empírová komoda) předány Rusku a umístěny v Kateřinském

nadace „pruské zámky a zahrady [Preussische Schlösser und Gärten].“ Příjezd kolony pochopitelně neušel tamnímu říšskému komisaři Erichu Kochovi, který si svévolně vyhradil právo rozhodnout o dalším osudu. V polovině listopadu 1941 je nechal přemístit do tamního zámku, ve kterém mělo vzniknout muzeum uměleckých předmětů ukořistěných ve východní Evropě.¹²⁵

Na druhé straně okupované Evropy, ve Francii narůstal odpor proti praktikám Rosenbergových lidí. Vedle Bunjese protestovala u vrchního velení branné moci i vychistická vláda. Admirál Jean Darlan se písemně obrátil na Heinricha von Stüpnagela a požádal ho vydat směrnici odpovídající duchu předložených stížností. Stüpnagel nemohl však účinněji reagovat, neboť Göringovo nařízení z minulého roku ho zbavilo veškerých pravomocí v této oblasti. V polovině září 1941 informoval polní maršál Brauchitsch příslušná armádní místa o neudržitelnosti situace a naléhavosti jejího řešení. V celé záležitosti se začal angažovat i zahraniční úřad, na který se v říjnu 1941 obrátil Rosenberg. Oponoval vzneseným námitkám a s odvoláním na majetkoprávní poměry poukázal na nemístnost kritiky ze strany Francouzů a armádních činitelů.¹²⁶ Rosenberga podpořil i velvyslanec Abetz, který navrhl zřídit německo-francouzskou odhadní komisi, odprodat zajištěné umělecké předměty a výtěžek použít k úhradě nákladů spojených s řešením židovské otázky, likvidací válečných škod a všechna přezkumná řízení odložit na konec války. Do této doby měl platit rozkaz z října 1940 o nepravoplatnosti majetkových převodů uskutečněných po 1. září 1939.¹²⁷ Z této situace dokázal pochopitelně těžit pouze Göring, který si do konce roku 1941 postupně přivlastnil několik stovek obrazů a dalších děl z Jeu de Paume.¹²⁸ Během roku 1941 podnikl kníže Philipp Hessenský a Posse několik nákupních cest do Itálie. Od září 1941 do září 1942 byl dokončen přesun berlínských sbírek do nově vybudovaných protiletadlových věží a v roce 1941 byla vydána první sada známek s Hitlerovým

paláci. V květnu 2003 otevřeli Gerhard Schröder a Vladimír Putin zrekonstruovanou Jantarovou komnatu. Veškeré náklady spojené s rekonstrukcí ve výši kolem USD 3 500 000,-- hradila společnost RUHRGAS AG. http://de.wikipedia.org/wiki/Bernstein_Zimmer.

¹²⁵ Heuss, Anja: Kunst- und... c. d., s. 83.

¹²⁶ Za „nepřátelský majetek“ označil Rosenberg vlastnictví židů a svobodných zednářů, na které se nevztahovaly podmínky příměří dojednaného s francouzskou stranou. Tamtéž: c. d., s. 92.

¹²⁷ Mechanismus plateb měla stanovit až mírová smlouva. Kurz, Jakob: Kunstraub... c. d., s. 178.

¹²⁸ Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 187.

portrétem.¹²⁹ Výnosy z prodeje byly odváděny na účet tzv. „uměleckého fondu [Kunstfond].“¹³⁰

Na přelomu let 1941/1942 se situace na Západě, zejména ve Francii, poněkud zkomplikovala. Všechny snadno přístupné sbírky byly již zabaveny, Rosenberovi agenti nenacházeli další a Francouzi se neustále dožadovali přístupu do Jeu de Paume a Louvre. Behr navrhl zabavit veškeré vnitřní vybavení bytů uprchlých židů, poskytnout ho válečným poškozencům a použít při osídlování Východu. Uskutečnění tohoto projektu zaštil Rosenberg jako ministr pro obsazená východní území [Ministerium für die besetzten Ostgebiete].¹³¹ Dne 25. března 1942 vytvořil „služebnu Západ [Dienststelle Westen],“ která se postupně stala zcela nezávislou na Rosenbergově operačním štábu a její vedoucí Behr začal být stále více závislý na Göringovi. K vyklizení a odvozu vyčlenila SD stovky Francouzů, včetně židů. Získané umělecké předměty byly poté vydraženy v aukcích pořádaných Behrem. V polovině roku 1942 docílil Rosenberg odvolání vedoucího armádního útvaru na ochranu umění, jehož nástupcem se stal Bernhard von Tieschowitz. Počátkem léta 1942 se objevily rozpory mezi Scholzem a Behrem ohledně vedení a dalšího směřování činnosti operačního štábu. V srpnu 1942 se vydal Scholz do Paříže, kde spolu se svým spojencem Hermannem von Ingramem vyhotovili zprávu kritizující Behrovu nekoncepčnost. Protože všechny hodnotné židovské sbírky byly již zkonfiskovány, navrhl náležitě zkatalogizovat předměty uskladněné v Jeu de Paume. Zasadil se o Behrovo přeložení z Jeu de Paume, kde spolu s ním začali úřadovat Bruno Lohse, Walter Berches a o rok později i Ingram. Stagnace se projevila i v Nizozemí, kde vybídl Göring svůj „triumvirát“ ke zvýšení aktivity a na podzim 1942 vydal nařízení k oživení předvánoční poptávky na trhu.

¹²⁹ Koncem druhé světové války existovalo na říšském území 8 těchto masivních železobetonových konstrukcí, které se nacházely v Berlíně, Hamburku a Vídni. Vedle aktivní protiletecké obrany byly užívány jako kryty schopné pojmout až 30 000 osob, či jako skladiště chránící umělecké předměty před bombardováním. Nacistický režim používal jejich existenci k propagandistickým účelům. Vedle demonstrace připravenosti čelit leteckým útokům, umožnila jejich výstavba vytvářet nové pracovní příležitosti.

http://de.wikipedia.org/wiki/Berlin_Flakturm.

¹³⁰ Umělecký fond [Kunstfond] patřil mezi nejdůležitější zdroje, ze kterých plynuly finance pro krytí nákupů exponátů Lineckého muzea. Svého času dosahovala jeho výše RM 50 000 000,-- . In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 254.

¹³¹ Ministerstvo pro obsazená východní území [Ministerium für die besetzten Ostgebiete] bylo v letech 1941-1945 formálně nejvyšším ústředním orgánem civilní správy v okupované části bývalého SSSR. <http://de.wikipedia.org/wiki/Weissruthenien>.

Zkušenosti roku 1941 a snaha docílit větší efektivitu činnosti Ahnenerbe přiměly Himmlera plánovat v širším měřítku. Nejprve se zaměřil na dění v bývalé Jugoslávii. Počátkem roku 1942 podal pomocnou ruku německým muzeím při získání částí sbírek ljubljanského muzea.¹³² Z titulu říšského komisaře pro upevnění německví jmenoval dne 9. února 1942 SS-Untersturmführera Dettenberga vedoucím komise zodpovídající za zajištění uměleckých předmětů v jižním Štýrsku.¹³³ Od května 1942 začal Dettenberg také působit i v Horním Kraňsku jako „generální správce věrné ruky pro zajištění kulturních předmětů [Generaltreuhänder für die Sicherstellung der Kulturgüter].“ Další možnost se mu nabídla v okupovaném Srbsku. Dne 26. dubna 1942 koncipoval válečný správní rada dr. von Rieswitz způsob ochrany nemovitých a movitých památek na území kontrolovaném vojenským velitelem v Srbsku.¹³⁴ Sieverse s ním seznámil o několik dní později, podtrhl zájem spolupracovat s Ahnenerbe.¹³⁵ Doporučil také vhodného kandidáta, kterým se díky svým zkušenostem z „balkánského prostředí“ stal SS-Untersturmführer Dettenberg. Koncem června 1942 obdržel první úkol prozkoumat kulturní předměty ve vršackém arcibiskupském paláci zabraném divizí SS „Prinz Eugen,“ určit jeho hodnotu a nejcennější část mobiliáře připravit k odvozu.¹³⁶ S definitivní platností stvrdilo Dettenbergovo postavení nařízení ze dne 11. července 1942, které ho pověřilo zajistit veškeré movité a nemovité památky na území kontrolovaném německým vojenským velitelem v Srbsku.¹³⁷ Zajištění archeologického průzkumu v okupovaném Srbsku se vyřešilo koncem října 1942. Po souhlasu srbského ministerstva školství začal za tuto oblast zodpovídat doc. Willvonsender.¹³⁸

¹³² Himmler naplno využil „informační monopol“ zapojením ljubljanského rodáka Němce Otto Grebenze, kterého jmenoval pověřencem říšského komisaře pro upevnění německví. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹³³ Dettenberg se jako „Generaltreuhänder in Unter-Steiermark“ stal vedoucím dvoučlenné komise, kde působil spolu s malířem Kurtem Federlinem. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹³⁴ Reiswitz v této souvislosti hovořil o „efektivní registraci budov a pamětihodností.“ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹³⁵ Za tuto oblast měl původně odpovídat pedagog marburské university dr. Friedrich Holste, který ale v květnu 1942 padl na východní frontě. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹³⁶ Arcibiskupský palác ve Vršaci navštívil Dettenberg dne 16. 11. 1942. V závěrečné zprávě označil za nejhodnotnější tamní archiv a knihovnu, kterou ale stačil již o den dříve odvézt SS-Obersturmführer Krallert z komanda Künsberg pro účely „Süddeutsche Forschungsgesellschaft Wien.“ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹³⁷ V Srbsku působil od 1. 10. 1942 do 10. 2. 1943, kdy ho nahradil SS-Obersturmführer Löhausen. Dettenberg se vrátil do Horního Kraňska. Dne 3. 3. 1943 ho spolu s Federlinem přepadli partyzáni u hornokraňského Waldu. Federlin útok přežil, Dettenberg svým zraněním podlehl dne 11. 3. 1943. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹³⁸ První impuls přišel od srbského ministerstva školství, které „požádalo Ahnenerbe provést archeologický průzkum.“ V průběhu roku 1943 se archeologického bádání v Srbsku zúčastnil prof.

Vedle Balkánu věnoval Himmler pozornost i oblasti jižního Ruska. Nově vytvořený „zvláštní oddíl Jankuhn,“ začlenil do divize SS „Wiking,“ v jejímž rámci působil na Krymu a jižním Rusku od 20. června 1942 do počátku prosince 1942.¹³⁹ Přistoupil také k úpravě vzájemných poměrů s Rosenbergovým štábem. Nejasnosti vyřešil Lammersův výnos ze dne 5. července 1942, který svolil Rosenbergovu operačnímu štábu pátrat po materiálu nezbytném k duchovnímu boji proti nepřátelům nacionálně socialistického režimu. Zakázal mu provádění konfiskací archeologických nebo uměleckých předmětů a disponovat s jejich sbírkami a nalezišti. Rosenbergovo postavení však tento výnos neovlivnil.¹⁴⁰ Názorně to dokazuje povolení vydané „Arbeitsgruppe Krym“ Rosenbergova operačního štábu dne 14. září 1942 umožňující dr. Kerstenovi pořizovat nákresy a fotografie v simferopolském ústředním muzeu.¹⁴¹ Závěrečnou zprávu o své činnosti skládající se z několika desítek stran textu, fotografií, map a kreseb předložil „zvláštní oddíl „Jankuhn“ dne 1. prosince 1942. Za největší úspěch označil získání zlatých a stříbrných předmětů z rostovského muzea, cenných řeckých nálezů z prostoru Kerče a Chersones objevených v Armaviru. Sieverse seznámil s odvozem muzeálních exponátů z bojové oblasti do Žitomíru, Černiachova a Korostinu.¹⁴² V říjnu 1942 se konala mezispojenecká konference ministrů školství. Vedle projednání způsobu poválečné kulturní obrody evropského kontinentu, se na popud zástupců okupovaných zemí dotkla i restitucí. Na její závěry navázala v lednu 1943 konference Spojených národů, která označila za neplatné všechny majetkové

Unverzagt (dne 12. 5. 1943) a prof. Fritz Chachermeyer ze Štýrského Hradce, který se do Bělehradu dostavil již dne 10. 10. 1942. Počátkem března 1943 se objevil návrh pověřit hraběte Adama Orssiche prehistorickým výzkumem v Srbsku a Makedonii. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹³⁹ Zvláštní oddíl „Jankuhn“ tvořily tyto osoby: SS-Hauptsturmführer prof. dr. Jankuhna, SS-Schütze dr. Kersten a dr. von Seefeld. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹⁴⁰ Rosenbergovi lidé se snažili udržet stávající stav. K praktické aplikaci výnosu se přistoupilo pouze na nově dobytých územích. V Armaviru nepovolil Jankuhn vstup Rosenbergovým emisarům do místního muzea s odůvodněním „že muzeum nebylo ještě zabaveno SD.“ V závěru situační zprávy určené Himmlerovi poněkud posměšně poznamenal: „cesta dr. Brenneckeho z Rosenbergova útvaru vyšla zcela naprázdno.“ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹⁴¹ V září a říjnu 1942 byl dr. Kersten pověřen přípravou Himmlerovy návštěvy. Z těchto důvodů procestoval a prozkoumal všechna tamní muzea a bývalé gótské pevnosti. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹⁴² Zpráva se skládala z 27 stran textu, 4 map, 25 fotografií a 6 kreseb. Zlaté a stříbrné předměty z rostovského muzea předal Einsatzkommando SD Rostow, které je dopravilo do Německa. Předměty získané v Armaviru uložil do 14 beden a společně s 1 krabicí z Majkopu odeslal přímo do berlínského protiletadlového krytu vyhrazeného pouze pro Ahnenerbe. Samostatně putovala do Německa zásilka určená přímo Himmlerovi. Jednalo se o několik antických nálezů a polodrahokamů, které v létě 1942 „zakoupil“ v letovisku Jalta za 4 pytlíky mouky SS-Untersturmführer Jordan od prof. Z. A. Mojsejeva. Pro informaci je třeba uvést, že hodnota nálezů dosáhla RM 2 300,--. Nejspíše díky „svým obchodnickým dovednostem“ byl následujícího roku opět poslán na Krym s úkolem provádět geologický a mineralogický výzkum. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

převody uskutečněné na území kontrolovaném nepřítelem. V londýnské deklaraci ze dne 5. ledna 1943 si Spojenci vyhradili právo anulovat všechny majetkové převody všeho druhu provedené v neutrálních zemích.¹⁴³ Jednání „Mezispojenecké komise pro příměří [Comité Interallié pour l'Etude de l'Armistice],“ které se pokusilo navrhnout zákon týkající se zcizeného majetku, ztroskotalo na neshodách při stanovení významu a aplikaci klíčového slova „spolié [ukradeno].“ Koncem roku 1942 činil čistý výtěžek z tantiem knihy *Mein Kampf* a deníku *Völkischer Beobachter* RM 106 000,--¹⁴⁴

Počátkem prosince 1942 zemřel Hans Posse.¹⁴⁵ NSDAP mu uspořádala velkolepý pohřeb, v jehož rámci vychválil ministr propagandy pověřencovy zásluhy. Posseho smrt a všeobecná nespokojenost s Rosenbergovými aktivitami umožnila navrátit celý konfiskační proces do původních rozměrů. Vedoucí stranické kanceláře Bormann nejprve podrobně seznámil Hitlera se současným stavem. S jeho souhlasem nařídil Rosenbergovi vydat všechny předměty Hitlerovým pověřencům. Na přelomu let 1942/1943 začala poslední fáze nacistické kulturní politiky, která trvala až do konce druhé světové války. Rozhodovací mechanismy se nacházely pod kontrolou vedoucího stranické kanceláře Bormanna a říšského ministra propagandy Goebbelse. V březnu 1943 nastoupil na Posseho funkci dr. Hermann Voss, který velmi brzy po svém nástupu vydal nařízení zakazující spolupráci s Haberstockem.¹⁴⁶

Počátkem roku 1943 byl přehodnocen způsob uložení získaných kulturních pokladů. V březnu začala příslušná místa s přesunem uměleckých děl do hlubinných dolů v Durynsku. Rovněž i kurátoři Lineckého muzea začali zvažovat možnosti

¹⁴³ Londýnská deklarace se vztahovala pouze na tzv. „externí restituce.“ Jednalo se o předměty, kterých se nacisté zmocnili v okupovaných zemích. Teprve později zaměřili Spojenci pozornost na podobné případy v Německu, tzv. „interní restituce.“ Pro tuto oblast se spíše užívá pojem navrácení [Rückerstattung]. In: *History Notes: British policy towards enemy property during and after the Second World War*. London 1998, s. 167.

¹⁴⁴ *Mein Kampf* vycházel v nakladatelství Eher-Konzern. Výtěžek jeho dceřinných společností činil v tomto roce RM 63 000 000,-- In: Haase, Günther: *Kunstraub...* c. d., s. 254.

¹⁴⁵ Až do tohoto okamžiku získal i 200 obrazů a jeho rukama měla projít suma kolem RM 150 000 000,-- . Tamtéž: c. d., s. 256.

¹⁴⁶ V roce 1936 musel opustit, díky smířlivému postoji k modernímu umění, berlínské Kaiser-Friedrich-Museum. Do roku 1943 působil jako ředitel muzea ve Wiesbadenu. Na tuto pozici ho doporučil Josef Goebbels. Na rozdíl od Posseho nerad cestoval. Snažil se řídit všechny záležitosti z drážďanského ústředí. Výrazně omezil Haberstockův vliv a spolupracoval hlavně s Hildebrantem Gurlittem. Wolffhardt, Ruprecht a Dworschak se stali nezávislejšími a stejně odpovědnými jako Voss. Podle některých údajů nakoupil Voss kolem 3 000 obrazů v hodnotě RM 100-300 000 000,-- . Dne 9. 8. 1945 ho vyslechla spojenecká vyšetřovací komise v Altaussee. Se souhlasem sovětské strany byl po konci války ponechán ve funkci ředitele drážďanské galerie. http://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_Voss.

bezpečnějšího uložení spravovaných objektů. Vývoj válečné situace v Sovětském svazu přinutil také Ahnenerbe zaměřit se na odvoz a zabezpečení kořisti. Dobrým příkladem může být bitva o ukrajinské město Charkov. Část movitých uměleckých pamětihodností zničily nebo odvezly na počátku roku 1943 jednotky SS.¹⁴⁷ Čtyři dny před konečným vyklizením dorazil do města Jankuhn zkontrolovat provádění evakuačních opatření. Obrazy poslal prostřednictvím SD do Německa a osobně dohlédl na odvoz archeologických sbírek a předmětů ukrajinského lidového umění.¹⁴⁸

Na jaře roku 1943 se pozornost konfiskační byrokracie obrátila jižním směrem na Apeninský poloostrov. Zatčení Mussoliniho a jmenování Pietra Badoglia novým ministerským předsedou přispělo k pádu Hessenského knížete a jeho italské ženy kněžny Malfady. Protože je Hitler považoval za spoluaktéry převratu, nechal je uvěznit v koncentračním táboře Flossenbürg a Buchenwald.¹⁴⁹ Dne 22. července 1943 obsadili Spojenci Palermo a dne 3. září 1943 se vylodily dvě spojenecké divize na italské pevnině. Narychlo uzavřené příměří s Itálií využili Němci k odzbrojení italských jednotek a obsazení Říma. Následně nad celým územím vyhlásili vojenskou správu. Tento stav usnadnil „repatriaci“ uměleckých předmětů z jižního Tyrolska. Vzhledem k nedostatku personálu a dopravních prostředků mohla příslušná komise přejít pouze k jejich koncentraci na předem určených shromaždištích.¹⁵⁰ Když anglo-americký postup k severu začal ohrožovat bezpečnost skladišť jižně od Říma, nařídil v říjnu 1943 generál Wagner dr. Tieschowitzovi zřídit pobočku svého útvaru v Římě. Za chod římské centrály odpovídali prof. Hans Gerhard Evers a dr. Scheibert. Florentskou

¹⁴⁷ Např. jednotka II tankového sboru SS odvezla gótský meč se zlatou rukojetí. AMZV Praha, fond Reparační a restituční 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹⁴⁸ Dotčené předměty se dostaly přes Kyjev nebo Dněpropetrovsk až do Berlína. V závěrečné zprávě kritizoval Rosenbergův štáb, který „opustil město, aniž by udělal opatření nezbytná k ochraně muzeálních sbírek.“ Zcizení gótského meče omlouval „jeho odvozem usnadnily jednotky SS práci.“ Celkově nebyl spokojen s množstvím odvezené kořisti, protože „během evakuace Kyjeva a Dněpropetrovsku jsme mohli vzít 100x více předmětů než jsme měli aut k dispozici.“ AMZV Praha, fond Reparační a restituční 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

¹⁴⁹ Dne 8. 9. 1943 byl kníže zadržen, zbaven členství v NSDAP, SA, propuštěn z Luftwaffe a dne 25. 1. 1944 uvolněn z funkce župního vedoucího Hesse-Nassau. V září 1943 byl uvězněn v koncentračním táboře Flossenbürg. Jeho žena kněžna Malfada byla zadržena a uvězněna v Římě, později byla poslána do koncentračního tábora Buchenwald, kde byla umístěna v těsné blízkosti zbrojní výroby. V srpnu 1944 byla továrna bombardována, Malfada byla zraněna a za několik dní zemřela. Koncem války byl kníže přemístěn do Dachau, které opustil o několik dní později, když dne 4. 5. 1945 osvobodili tábor Američané a dopravili ho do Villabassa v Dolomitech. Poté byl zadržován na ostrově Capri a na dalších místech, mj. byl souzen za aktivní účast v projektu Eutanázie, kdy byla proti němu v roce 1946 vznesena žaloba, která byla později stažena. http://de.wikipedia.org/wiki/Philipp-Prinz_von_Hessen.

¹⁵⁰ AMZV Praha, fond Reparační a restituční 50 Německo, kr. 26, sign. 034/50005.

pobočku vedl ředitel tamějšího uměleckohistorického [Kunsthistorisches Institut] institutu prof. Heydenreich, Gottfried Lang pečoval o archivy a knihovny, oddělení ochrany a obnovy historických budov řídil dr. Herbert Siebenhüner. Obě instituce spolupracovaly nejen s Italy, ale i např. s úsekem „stavební materiál [Baumaterial]“ Todtovy organizace. Od samého počátku panovala mezi místními orgány a Tieschowitzem ústní dohoda, podle které měly být všechny přemístěné objekty v budoucnu navráceny. Stejné stanovisko zastával i Hitler, který nařídil hledat vhodná úložiště. Jednou z možných variant se stalo i vatikánské území. Dr. Hagemann se stal členem osobního štábu polního maršála Albert von Kesselring, se kterým konzultoval ochranu uměleckých památek v oblasti bojů.

Ve stejném období završil Robert Scholz inventarizaci uměleckých předmětů shromážděných Rosenbergovým štábem v Paříži. Hitlera informoval o způsobu jejich správy a navrhl převoz do Německa. Odhalil existenci velkého množství děl moderních umělců uložených v Jeu de Paume. Protože jejich držba byla oficiálně zakázána, panovaly napříč útvarem nejasnosti ohledně jejich využití. Jedna skupina nadřazovala finanční zisky nad ideologii, další jimi hodlali obohatit Göringovu sbírku. Někteří navrhli vyměnit je v Portugalsku za nebroušené diamanty nebo dopravit do nepřátelské ciziny. Nakonec zvítězil Kurt von Behr podporovaný Göringem. Francouzští impresionisté byli vyměněni za staré mistry a německé malíře 19. století.

V létě 1943 dokončil rakouský úředník dr. Herbert Sieberl průzkum labyrintů solných dolů v oblasti Salzkammergut jihovýchodně od Salcburku. Za nejvhodnější místo k uložení uměleckých děl vybral prostor Altaussee. Byl dohodnut dokonalý systém logistického zajištění a odvětrávání. Mezi župními vedoucími vznikl spor ohledně jeho ochrany, ze kterého vyšel vítězně August Eingruber, který nechal celý prostor obsadit ozbrojenými strážemi.¹⁵¹ V říjnu 1943 opustil Mühlmann díky sporům s Frankem definitivně Polsko.

S blížícím se koncem války narůstal význam neutrálních zemí. Na jaře 1944 obdržel stockholmský aukční dům Bukowskis zásilku dvou beden cenných obrazů pocházejících z kruhů blízkým nacistickému vedení. Díky tlaku amerických orgánů

¹⁵¹ Jednalo se o Augusta Eingruberu (župa Oberdonau) a Andrease Hofera (župa Tirol-Voralberg).

zpřísnilo Švédsko kontrolu všech příchozích zásilek a hranic s Finskem. Dne 1. dubna 1944 byla rozpuštěna ve Francii působící skupina archivnictví. Část shromážděného materiálu byla převezena do Friedrichshainské protiletecké věže, zbytek do pobočky hannoverského státního archivu na zámku Söder u Hildesheimu. Obsazení neokupované části Francie a Maďarska otevřelo další zdroje cenných zisků. K zajištění poslední francouzské sbírky došlo na přelomu dubna a května 1944. Počátkem června 1944 začala odpovědná místa s ukrýváním movitých pamětihodností v durynských dolech. Jednalo se o díla druhé kategorie, nejhodnotnější zůstala nadále v Berlíně. Koncem června 1944 dosáhly výdaje spojené s Hitlerovým muzeem výše RM 62 000 000,-- z toho více jak polovina byla vynaložena od března téhož roku.¹⁵² V souvislosti s ukončením „výprodeje“ Nizozemí se v létě 1944 vrátil Mühlmann do Rakouska, kde setrval až do posledních dnů války. Před definitivním opuštěním Paříže vypracoval Scholz závěrečnou zprávu o činnosti Rosenbergova operačního štábu. V období od října 1940 do července 1944 zabavili jeho spolupracovníci přibližně 21 093 uměleckých předmětů, z čehož Hitler získal 2 293 a Göring kolem 700 kusů. Poslední část štábu opustila město v noci z 17. na 18 srpna 1944 směrem na zámek Neuschwannstein.¹⁵³ V této době ukončil Behr nábytkovou akci. Získané předměty nechal dopravit na zámky Neuschwannstein, Herrenschiemsee, Kogl, Seisenneg, do kláštera Buxheim a města Füssen. Novým sídlem Rosenbergova štábu se stal zámek Kogl u Vöcklabrucku, Behr začal úřadovat a plánovat provedení nábytkové akce v Itálii na zámku Banz v Horních Francích.¹⁵⁴

Koncem července 1944 dohodli prof. Langsdorff a SS-Obergruppenführer Wolff přemístit všechny získané italské, zejména florentské, umělecké památky do bezpečí na sever země. Proti tomu se zcela zásadně postavili Italové, kteří žádali minimálně spolupodílet se na jejich odvozu. Wolff na jejich protesty nereagoval a neúnavně pokračoval v započatém díle. Společně s jihotyrolským župním vedoucím zvolili Ochsenkopf sousedící přímo s říšským územím. Kvůli nedostatečnému odvětrávání se nakonec rozhodli pro okolí osady St. Leonardo a zámek Neumelaus v Campo Tures

¹⁵² Měsíčně se utratilo kolem RM 6 000 000,--. Jiné zdroje hovoří o vynaložení více jak RM 163 000 000,--. In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 256.

¹⁵³ Tamtéž: c. d., s. 200.

¹⁵⁴ Friemuth, Cay: Die geraubte Kunst. Der dramatische Wettlauf um die Rettung der Kulturschätze nach dem Zweiten Weltkrieg. (Einführung, Bergung und Restitution europäischen Kulturgutes 1939 – 1948). Mit dem Tagebuch des britischen Kunstschutzoffiziers Robert Lonsdal Charles. Braunschweig 1989, s. 165.

poblíž Brennerského průmysku. Z italských židovských sbírek byl zabaven pouze majetek rodiny Contini a Finally, který se po důkladné katalogizaci ocitl dne 5. září 1944 v Campo Tures. K uklidnění situace nařídil Hitler spravovat zajištěné umělecké předměty podle zásady „věrné ruky,“ prof. Langsdorff se osobně zavázal za jejich navrácení a dvě velmi cenná díla Lucase Cranacha „Adam“ a „Eva“ vymanil z vlastnictví podplukovníka Feldhausena. V prosinci 1944 přijel na obhlídku italského úložiště Bormann v doprovodu několika odborníků. Krátce po odjezdu nařídil přemístit obsah celého skladiště do rakouského Altaussee. Od ledna do dubna 1945 se je Italové několikrát pokusili získat zpět. Jejich velvyslanec v Berlíně protestoval u Ribbentropa a Mussolini se přimlouval u Wolffa. Díla, která nesplnila stanovená kritéria předali koncem války Němci Spojencům.¹⁵⁵

Po vylodění Spojenců v Normandii doporučil ředitel státní správy berlínských zámků a zahrad dr. Alfred Rohde převést „Jantarovou komnatu“ na zámek Wilhelmshöhe u Kasselu. Odvoz byl následně odvolán z důvodu udržení morálky obránců Královce.¹⁵⁶ Královecký zámek byl v noci z 26. na 27. srpna 1944 rozbořen sovětským bombardováním. V této chvíli si i Erich Koch uvědomil neudržitelnost situace a nařídil hledat vhodnější úložiště ve středním Německu. Obdobně pokračoval i dr. Rohde, který počátkem prosince 1944 doporučil bezodkladný odvoz na říšské území. Nepřehlednost situace v Královci zastřela její další osud rouškou tajemství a umožnila vzniknout několika legendám. Podle jedné z nich zůstala pohřbena pod zbořeníštěm královeckého zámku nebo jednoho z místních pivovarů. Někteří svědci dosvědčili naložení na parník „Wilhelm Gustloff,“ později potopený sovětskými ponorkami. Podle další měla opustit město v druhé polovině ledna 1945 a dorazit na durynský lovecký zámek Reinhardtsbrunn, kde měl zásilku převzít ředitel výmarských uměleckých sbírek dr. Scheidig a společně s Martinem Mutschmannem uložit kdesi v západním

¹⁵⁵ Útvar na ochranu umění působil v Itálii zcela nezávisle na svém francouzském protějšku. Do jeho činnosti s větším úspěchem zasahoval Himmler a SS. Jeho členové se také příliš nevyznali v italském umění - dr. Evers byl egyptolog a pouze v naléhavých případech mohl být považován za odborníka na díla Petr Paula Rubense; prof. Langsdorff byl původně archeolog. Protože si své „nedostatky“ uvědomovali, najímali často odborníky. S výjimkou dvou zmiňovaných děl Lucase Cranacha byly všechny navraceny. Pouze osud 3 obrazů z galerie Uffizi a 6 z Palazzo Pitti zůstává dodnes neobjasněn. In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 234.

¹⁵⁶ Podle nepodložených zvěstí nechal Rohde přenést malou část Jantarové komnaty do hlubokého sklepa v jižní části zámku. In: Kurz, Jakob: Kunstraub...c. d., s. 179.

Sasku. Z Reinhardsbrunnu měly také putovat směrem na Göttingen do pozdějších západních okupačních zón.¹⁵⁷

V březnu 1945 se ve stockholmském svobodném přístavu objevilo několik beden obsahujících umělecké předměty. Ve stejném období uspořádala tamní pobočka galerie Saint Lucas výstavu vlámských a holandských mistrů. Podle oficiální verze se jednalo o majetek chudých židovských uprchlíků. V polovině téhož měsíce rozšířil Hitler působnost svého rozkazu ze srpna 1944.¹⁵⁸ Nařídil ničení všech průmyslových zařízení a evakuaci oblastí nacházejících se v bezprostřední blízkosti bojů. Jeho příkazem se řídil i župní vedoucí Eigruber, který hodlal zabránit Spojencům zmocnit se uměleckých předmětů shromážděných v Altaussee. Mezi 10. a 13. dubnem 1945 navštívil jeho asistent inspektor Ginz úložiště s několika bednami neznámého obsahu. Dne 13. dubna 1945 dorazil na místo tým vedený Bormannovým pobočníkem dr. Hummelem se záměrem projednat otázky spojené se zneškodněním dolu. Protože o celé záležitosti uvědomil své přátele z Rosenbergova štábu, dostavil se na místo osobně Scholz, který přislíbil zhatit Eigruberovy plány. Díky osobní intervenci Ernsta Kaltenbrunera byla veškerá umělecká díla zachráněna. Nálože byly odvezeny a dne 5. května 1945 zasypány všechny vchody. Na rozdíl od Hitlera „neuklidil“ Göring svá díla do podzemí.¹⁵⁹ Většinu nechal převézt na hrad Veldenstein u Norimberku, do sídla v Berchtesgadenu a zbytek ponechal v Karinhallu. Část z nich zabavila Rudá armáda, ostatní zničili civilisté a nuceně nasazení. Jeden z vlaků vyrabovala francouzská vojska v okolí Berchtesgadenu.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Tamtéž: c. d., s. 180.

¹⁵⁸ Hitler nařídil využít všechny možnosti k oslabení síly nepřítele, zničit všechna vojenská, dopravní, zpravodajská, zásobovací a podobná zařízení, které mohli Spojenci využít k vedení útočných operací. Vojenská velitelství zodpovídala za zneškodnění armádních zařízení, župní vedoucí ve spolupráci s říšskými komisaři pro obranu za civilní oblast. In: Tamtéž: c. d., s. 189.

¹⁵⁹ Pravidelný přísun peněžních prostředků k financování své záliby v umění zaručovala Göringovi celá řada veřejných funkcí. K nákupu uměleckých děl využíval tzv. „umělecký fond [Kunstfond],“ kde shromažďoval finanční dary přicházející většinou z hospodářských kruhů. Až do roku 1945 je fakticky spravovali generál Karl Heinrich von Bodenschatz a von Böttger. V září 1942 dosáhla jeho výše RM 2 000 000,--, počátkem roku 1945 to byl pouze RM 1 000 000,--. Göring nekompromisně jednal o výši každé ceny, při prodeji několikanásobně nadsazoval. Dokázal využít jakoukoli zákonnou možnost k opatření deviz. Říšskou markou mohl disponovat pouze v Německu a koncem války i v Nizozemí. K nákupům používal švýcarské franky a americké dolary. Na rozdíl od Hitlera musel ale nabídnout protihodnotu v říšských markách. Holandské guldeny nebo belgické franky rozděloval mezi své agenty přímo v Berlíně. Italské liry vozili do Říma diplomatictí kurýři, kde je předávali leteckému atašé tamního německého velvyslanectví. Podle údajů říšské banky prošlo touto cestou kolem ITL 18 000 000,-- Tamtéž: c. d., s. 187.

¹⁶⁰ Zbylé předměty zajistili Američané a odvezli do mnichovského Collecting Point. Po vyřízení restitučních jednání byl zbytek rozdělen mezi Bavorsko a spolkové země. In: Goschler, Constantin – Lillteicher, Jürgen: Arisierung... c. d. s. 395.

V roce 1944 publikoval Nemiah Robinson ze Světového židovského kongresu [World Jewish Congress] studii odhadující výši zabaveného židovského majetku na několik miliard dolarů. Meziministerský výbor vlády USA navrhl uspokojit individuální restituční nároky podle direktiv jednotlivých vlád. Resoluce č. VI třetí komise Brettonwoodské konference vytvářela prostor pro stíhání transakcí se zlatem a ukrývání nepřátelských majetkových podstat.¹⁶¹ V roce 1944 vydala pracovní skupina Poláka Karola Estereichera návrh zaobírající se restitucí polských uměleckých děl. V říjnu 1945 uplatnil světový židovský kongres, židovská agentura [Jewish Agency] a americká židovská konference [American Jewish Conference] restituční nároky na majetek všech židovských obětí, které nezanechaly žádné potomky. Vznikla židovská následnická restituční organizace [Jewish Restitution Successor Organisation], která se stala jedinou oficiální dědičkou v americké zóně okupovaného Německa. Později začala působit i v britské a francouzské, kde vystupovala společně s národními židovskými organizacemi. Stejná nařízení platila i v západních sektorech Berlína. Koncem roku 1945 otevřela Pařížská reparační konference otázku, do jaké míry se budou podílet na restitucích osoby bez státní příslušnosti. Článek 8 Pařížské dohody ze dne 21. prosince 1945 počítal s vyčleněním veškerého monetárního zlata nalezeného v Německu k rehabilitaci a znovusazení obětí nacistického režimu, které se nevrátily do svých domovů. Stejným způsobem měl být použit německý majetek z neutrálních zemí. Při projednávání této otázky byl zmíněn i osud nezvěstného majetku.¹⁶²

Již od starověku tvořily konfiskace uměleckého majetku nedílnou součást válečných tažení. Získanou kořistí se nejprve obohacovaly vládnoucí vrstvy a od konce 18. století začala plnit propagandistickou funkci názorně dokazující převahu určitých politických myšlenek. V období Třetí říše demonstrovala převahu germánského ducha nad jinými uměleckými směry. Podobným způsobem se upravilo postavení a úloha konfiskační byrokracie, kdy se od najímání prostých vojáků přešlo k zakládání speciálních oddílů s pevně stanovenými úkoly.

¹⁶¹ In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 242.

¹⁶² AMZV Praha, fond č. 50 Ústřední restituční a reparační komise (1938) 1946-1953 (1981), kr. 1, inv. č. 276

2. Kultura jako nástroj germanizace Protektorátu Čechy a Morava

Nacistická expanzivní politika vycházela z filozofických proudů přelomu 18. a 19. století, které reagovaly na snahu vtisknout evropskému kontinentu a jeho kultuře jednotný ráz.¹⁶³ Jako první se proti tomuto obrátil Rosseau s odvoláním na principy lidské přirozenosti a zákonitosti přírody. Následoval ho Herder, který potlačil význam státu a do popředí postavil jednotlivce, rodinu a národ. Rozsah a intenzitu vzájemných interakcí omezovala příroda, která je nutila vypořádat se s jejími vnitřními a vnějšími silami. Tímto způsobem se zdůraznily společné znaky, stvrdila se vzájemná pospolitost a zrodila stabilní entita.¹⁶⁴ Tehdejší intelektuální elita německé společnosti vycházela z učení obou filozofů a snažila se překonat roztříštěnost německého národa. Zrodil se tzv. „všeněmecký směr“ usilující o začlenění Němců žijících ve všech německých státech do jednoho celku. Výrazný mezník zcela nepochybně představoval rok 1848. Výsledek Frankfurtského sněmu umožnil Prusku postupně převzít hlavní úlohu a využít proces sjednocení k teritoriální a hospodářské expanzi. Vedle všenečectví se v průběhu 19. století objevilo podstatně radikálnější pangermánství usilující o spojení všech národů germánského původu nebo používajících germánské jazyky do jednoho celku. Kromě všenečectví vstřebalo i další vlivy jako rasismus nebo sociální darwinismus, které spolu s neuspokojenými mocenskými nároky stály u zrodu německé geopolitiky na přelomu 19. a 20. století.¹⁶⁵ V pojetí jejího zakladatele Friedricha Ratzela představoval stát biologický organismus potřebující ke svému růstu životní prostor.¹⁶⁶ Tuto tezi konkretizoval Karl Haushofer, který doporučil reorganizovat mocenské poměry ve východní Evropě jako nezbytný předpoklad úspěšného vytvoření „kontinentálního bloku“ Berlín-Moskva-Tokio.¹⁶⁷ Jeho model střední Evropy hledal odpovědi na tři základní otázky. Vedle spojení Německa s Rakouskem, se jednalo o ovládnutí neněmeckých národů dunajské monarchie a připojení dalších teritorií. Vycházel z myšlenek italského politika období risorgimenta Giuseppe Mazziniho, který

¹⁶³ Pojem „francouzský“ se stal identický s pojmem „evropským“. Všechny evropské dvory a následně i lid se začal řídit podle verasillského stylu architektury a politiky.

¹⁶⁴ Raschhofer, Hermann: Kulturräume und Nationalitätsprinzip. In: Böhmen und Mähren, Nr. 2. Prag 1941, s. 84.

¹⁶⁵ Vedle německé to v plné míře platilo i o geopolitice americké.

¹⁶⁶ Jako první použil pojem „životní prostor [Lebensraum].“ In: Krejčí, Oskar: Geopolitika střeoevropského prostoru. Praha 2000, s. 43.

¹⁶⁷ Podle Haushofera doporučoval provést „restrukturalizaci“ střední a východní Evropy na úkor neruských Slovanů. Tamtéž: c. d., s. 51.

považoval za přirozené hierarchické uspořádání jednotlivých národů a států.¹⁶⁸ V případě velkých národů schvaloval vytvoření samostatného politického celku, u menších a početně slabších národů střední, východní a jihovýchodní Evropy doporučoval federativní uspořádání.

Právo na sebeurčení nalezlo ohlas i u dalších národů evropského kontinentu. Na rozdíl od pangermanismu vycházely zpravidla z principu rovnoprávnosti, na kterém bylo založeno i Versaillské uspořádání Evropy po první světové válce. Narazily na odpor šovinistických kruhů v poražených zemích, které je začaly obviňovat z přetrhání zažitých, většinou násilně vnucených, historických, státoprávních, kulturních a společenských vazeb se silnějšími sousedy. Nacionalističtí fanatici neustále poukazovali na nezbytnost napravit smyšlenou neschopnost malých národů promítnout výhody Versaillského systému v politické oblasti.¹⁶⁹ S odvoláním na jakousi neurčitou „přirozenou gravitaci“ malých národů k velkým začali tímto argumentem ospravedlňovat své expanzivní plány.¹⁷⁰ Stejně jako v případě myslitelů italského risorgimenta si ponechali právo rozhodnout o způsobu „koncentrace“ malých středoevropských národů. Násilné vytvoření protektorátu Čechy a Morava představovalo podle německých plánovačů první krok k překlenutí domnělé evropské roztržičnosti. Téměř o století později využilo nacistické Německo podobné nástroje jako militaristické Prusko k ovládnutí evropského kontinentu. Okupaci Čech a Moravy odůvodnilo více jak tisíciletou příslušností k německé říši, která zde měla působit jako nositelka civilizačního a kulturního pokroku.

¹⁶⁸ Národy měly stát v „přirozené řadě“ podle své „důležitosti“, která by dala prostor vůdčím elementům. Postavení na této „přímce“ určovala kvalita jejich vůdčích osobností. In: Raschhofer, Hermann: Kulturräume und Nationalitätsprinzip. In: Böhmen und Mähren, Nr. 2. Prag 1941, s. 84.

¹⁶⁹ Malé národy středoevropského a východoevropského regionu prokázaly podle nacistů neschopnost disponovat svěřenou politickou suverenitou, což se mělo nejostřeji projevit v případě spoluzití malých národů s většími sousedy. Tamtéž: c. d., s. 85.

¹⁷⁰ Malé státy měly postupně uznat přirozenou, geograficky, dějinně a hospodářsky podloženou příslušnost k velkým mocnostem. Českomoravské území náleželo podle toho výhradně do vlivu Německé říše, zatímco Polsko se nacházelo v sovětské zájmové sféře. V této souvislosti se Raschhofer odvolával na ustanovení článku 2 a 3 německo-sovětské smlouvy o míru a přátelství, které označilo západní mocnosti za cizorodý prvek. In: Raschhofer, Hermann: Böhmens Stellung in den politischen Gestaltungsideen des neuzeitlichen Mitteleuropa. In: Böhmen und Mähren., Nr. 1. Prag 1940, s. 15.

Na tomto místě je třeba zmínit argumenty, kterými němečtí nacionalisté odůvodňovali sounáležitost českého území s německým sídelním prostorem.¹⁷¹ Teritorium obývané Němci se rozkládalo v několika krajinných typech.¹⁷² První tvořila nížinatá oblast podél pobřeží od Východofřízských ostrovů až po Královec.¹⁷³ Ústila v ní většina německých řek, které až na Rýn pramenily v druhé oblasti. Vycházela z oblasti kolem „Mittellandkanal,“ odkud nabírala směr ostře na sever přes Teutoburský a Durynský les, Lipskou pahorkatinu, Saské středohoří, Lužickou pánev, Sudety až k Moravské bráně. Její jižní směr procházel přes Švýcarskou Juru, Švábský, Franský a Bavorský les, Mühlviertel až k Weinviertel. Poslední teritorium ohraničovaly Alpy od Švýcarska směrem k Vídni. Česká kotlina se nacházela ve středoněmecké zóně, jejíž východní cíp tvořila Morava. Toto území spojovalo a zároveň ukončovalo německý krajinný typ. Ráz zdejšího území stejně jako v samotném Německu utvářely shodné krajínovorné prvky, zvyky, obyčeje, tradice a způsob života. Vyjmenovaná kritéria ovlivnila i úroveň materiální kultury určující „hodnotu“ území a jeho obyvatel. Základy specifického osídlení českomoravského prostoru byly položeny již v pravěku. V době ledové přitahovala obrovská stáda migrujících mamutů a sobů kmeny lovců, kteří se usazovali v údolí Berounky, v Moravském krasu nebo povodí řeky Moravy. Později následovaly velké migrační vlny, během nichž se několikrát rychle proměnila skladba zdejšího obyvatelstva. Situaci stabilizoval až příchod germánských kmenů Hermundů a Markomannů, kteří si na přelomu tisíciletí plně podmanili celé území. Jejich působení ztroskotávalo na vnitřní nejednotnosti a přílišné koncentraci na boj s římským impériem.¹⁷⁴ Války a epidemie negativně ovlivnily početní stav tehdejšího germánského obyvatelstva na českomoravském území. Jejich potomci odcházeli kvůli nedostatku obživy a obtížnému získávání vhodné půdy k obhospodařování.¹⁷⁵ Místo zaplnili mírumilovní zemědělci z Východu – Slované, kteří začali obhospodařovat tehdejší

¹⁷¹ V roce 1932 Adolf Hitler prohlásil Čechy, Moravu, Rakousko a západní oblasti Polska za ústřední mocenské jádro budoucí německé říše. In: Seibt, Ferdinand: Německo a Češi. Dějiny jeho sousedství uprostřed Evropy. Praha 1996, s. 301.

¹⁷² Loesch von, C. Karl: Böhmen und Mähren in der Deutschen Landschaft. In: Böhmen und Mähren. Nr. 1, Prag 1940, s. 36.

¹⁷³ Do této první oblasti byly zařazeny i Jeseníky a Beskydy. Tamtéž: c. d., s. 37.

¹⁷⁴ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 544, sign. V – 5.

¹⁷⁵ Mladí Germáni k tomu ani nebyli vychováni, protože tyto práce byly přenechávány poddaným a otrokům. Někteří „odborníci“ v této souvislosti poukazovali na téměř identickou shodu označení „Slovan“ s výrazem „otrok.“ In: Vogt, Karl: Die Markomannen in Böhmen und Mähren. Ein Beitrag zur germanischen Kriegsgeschichte. In: Böhmen und Mähren, Nr. 2. Prag 1941, s. 24.

„kulturní krajinu“ v intencích germánského ducha. Obě skupiny vedly zcela apolitický život, protože ani jedna z nich nedokázala politicky zkoncentrovat svou moc.¹⁷⁶

Vzájemné vazby nezpřetrhalo ani vytvoření prvního českého státu. Díky sňatkové politice Přemyslovců přijalo české prostředí tehdejší německou lyrickou a epickou tvorbu a používalo němčinu jako výrazový jazyk. Spolu s „minesängry“ působili na tehdejších knížecím dvoře i architekti a stavebníci. Na Pražském hradě umně zkombinovali germánské a slovanské stavební prvky, čímž ho typově zařadili mezi „pevnosti německého východu“ jako např. Volhošť, Hnězdno nebo Opole.¹⁷⁷ Na podobu krajiny měla podstatný vliv i německá kolonizace.¹⁷⁸ Vláda Lucemburků tento trend dále rozvíjela. Vedle podpory německého výtvarného umění, rozvoje spisovné němčiny založila první německou univerzitu.¹⁷⁹ V hlavním městě země a říše -Praze se díky německé správě vyvíjela nová spisovná němčina.¹⁸⁰ Ze svazku s Německou říší nevymanilo Čechy a Moravu ani husitství. Kulturní rozkvět rudolfínské éry vystřídala zkáza způsobená Třicetiletou válkou. Navzdory tomu byly díky německému vlivu položeny základy pozdější rychlé industrializace Čech a Moravy. Albrecht z Valdštejna využil potenciál svého soukromého kapitálu, bohaté surovinové a nerostné zdroje zkombinoval s „pracovním nasazením“ místního obyvatelstva a učinil z česko-moravského prostoru „zbrojnicí“ habsburské říše.¹⁸¹ Toto období přineslo první zlom v národnostních poměrech na českomoravském území. Snížení intenzity německé kolonizace, přírodní neštěstí, epidemie způsobily pokles přirozeného přírůstku německého obyvatelstva a umožnily Čechům zabrat uvolněný prostor. Svůj podíl na tom nesla i neochota Habsburků podporovat němectví. Němci se koncentrovali na národnostní boj a budování kulturní krajiny, ve které vedle německých výtvarných mistrů, umělců zanechali viditelné stopy i hudebníci. Tyto faktory umožnily vznik

¹⁷⁶ Pozůstatky tohoto „ideálního stavu“ ještě ve čtyřicátých letech 19. století odrážela struktura českých vesnic – malé nízké chalupy umístěné kolem nespočetného množství zámků a dvorů. Tamtéž: c. d., s. 24.

¹⁷⁷ Knížecí palác na Pražském hradě byl začleněn do silné opevňovací zdi. Stavebníci zde neuplatnili tzv. „roubené konstrukce [Blockbau],“ nýbrž stěny domů zhotovili z navzájem propletených větví vymazaných jilem stejně jako v Německu (Hnězdno, Volhošť) nebo ve Skandinávii. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 544, sign. V- 5-138.

¹⁷⁸ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 544, sign. V- 5-138.

¹⁷⁹ Na toto období upomínají výsledky práce stavebního mistra, Němce Petra Parlěře z Gmündu. In: Loesch von, C. Karl: Böhmen und... c. d., s. 49.

¹⁸⁰ Vedle Jana ze Žatce [Johannes von Saaz] a jeho díla „Oráč a smrt,“ to byl např. i Heinrich von Mügel. Tamtéž: c. d., s. 49.

¹⁸¹ V roce 1943 si v této souvislosti neodpustil Bernhard Adolf následující poznámku: „kromě spotřebního průmyslu se zde nachází velmi kvalitní zbrojařská produkce, která v minulosti zásobovala všechny vazalské státy západních mocností.“ In: Adolf, Bernhard : Totalität des Rüstungseinsatzes. In: Böhmen und Mähren, Nr. 4. Prag 1943, s. 41.

svébytné české kultury v druhé polovině 19. století. Tato situace doplněná neochotou Habsburků přiklonit se jasně na stranu němectví, odčerpávala síly potřebné k udržení „genetického potenciálu“ a vyvážení „čechizace“ celého prostoru.¹⁸² Ani převaha českého živlu nezatlačila základní charakteristické prvky německého krajinného typu do ústraní. Tendenční interpretací výsledků vědeckého výzkumu označila nacistická propaganda rozbití, násilnou okupaci a vytvoření protektorátu Čechy a Morava za přirozenou součást dějinného vývoje, kdy se na tomto území s definitivní platností hlavním hybatelem stal opět německý element. Takto jednoduše odůvodnila svévolné a násilné porušení mezinárodního práva a v blízké budoucnosti kroky směřující k likvidaci českého národa. Česká strana nemohla ponechat překroucenou interpretaci vzájemných dějin bez povšimnutí. Tyto argumenty musela vyvrátit s ohledem na české obyvatelstvo a veřejné mínění v zahraničí. Vytvořila podmínky uchování českých historických tradic a dezorientovanému národu nabídla jiný, přijatelnější výklad jeho historie. S poukazem na vzájemné prolínání kultur zcela zavrhlá snahu připisovat němectví absolutní civilizační význam. České výtvarné umění přejímalo již od raného středověku německé vlivy, které zdokonalovalo a ve zcela jiné podobě zpřístupňovalo sousedním národům.¹⁸³ Stejná situace se opakovala i v případě českých hudebních skladatelů, kteří se vedle Itálie proslavili i na dvoře braniborských kurfiřtů. V oblasti výchovy a výuky poukázali na Karla IV. a Jana Ámose Komenského, kteří podstatnou měrou ovlivnili úroveň evropské vzdělanosti. Čeští badatelé se nikdy nepokusili použít nepodložené argumenty k prokázání čistě české pravěkého osídlení.¹⁸⁴ V případě

¹⁸² Němectví mělo také doplatit na své „civilizační poslání“, kdy jeho vrstvy tvořily základ kolonizace vedoucí na Slovensko a do Haliče. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 544, sign. V- 5-138.

¹⁸³ Zde je třeba zmínit rotundu sv. Víta na Pražském hradě se 4 křížově rozloženými apsidami, která se později stala vzorem pro církevní stavby v příhraničních německých oblastech, na Moravě, Polsku, Slovensku a Maďarsku. Stejná situace se opakovala i v době Karla IV., díky kterému došlo v Praze ke zdokonalení francouzských vzorů. Čeští mistři působili ve Vídni, Norimberku, Bamberku, Gmündu, Augsburgu, Ulmu, Freiburgu, Basileji, Štrasburku, Miláně, Magdeburku, Halberstadtu nebo v Krakově. Stejná situace se opakovala i v období renesance a baroka. In: Cibulka, Josef-Matějček, Antonín: Vůdčí úloha Prahy ve výtvarném umění. In: Co daly naše země Evropě a lidstvu. Praha 1939, s. 72an.

¹⁸⁴ Ve zvýšené míře se česká vědecká obec začala zajímat o archeologické bádání kolem poloviny 19. století a vymezila se vůči Němcům. Tento názorový proud dosáhl vrcholu v postavě autora monumentálního díla „Starožitnosti země české.“ Píče, který se stavěl proti markomanskému osídlení a dokazoval autochtonii Čechů. Jeho teorie ale již od počátku narážely doma na široké odmítnutí. Vřele je však převzali Poláci, zejména tzv. „škola profesora Kostrzewského.“ Bývalý brněnský státní konzervátor Červinka, brněnský profesor Šimek, nejostřeji však pražský archeolog Neústupný se mnohokrát postavili proti jejich záměru považovat tzv. „lužickou kulturu“ za slovanskou (Neústupný dokonce Poláky varoval, aby přestali škodit bádání slovanských národů. Podle něj šlo Polákům o teritoriální změny ve střední Evropě, tj. o připojení celého Slezska). Na jejich objektivitu upozornili i čelní představitelé Ahnenerbe, i když podle Petersena „mají Češi tendenci snižovat význam germánského osídlení své země. Na rozdíl o Poláků ji však nemíchají s denní politikou.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-140.

přemyslovského období upozornili na snahu vyvažovat expanzivní politiku Germánů a Mongolů. Strategický význam českého státu demonstrovali na přenesení Sídla svaté říše římské národa německého Karlem IV. a Rudolfem II. do Prahy. V intencích jejich politiky postupoval i český král Jiří z Poděbrad, který zamýšlel prostřednictvím univerzálního mechanismu vyvažovat mocenské poměry na kontinentě. Díky mezinárodně politické postavení českého středověkého státu se čeština stala na dlouhá staletí diplomatickým jazykem ve střední Evropě. Těmito a dalšími historickými paralelami doložili dlouhodobý aktivní podíl českého národa na vytváření společného evropského kulturního dědictví, které rozvinulo národní obrození v 19. století. Přímou dokázali, že kulturní a umělecký rozmach celého území vycházel z vysokého stupně civilizovanosti českého národa, o jehož osudu se začalo rozhodovat ještě před odtržením Sudet.

Jednu z prvních koncepcí prezentoval Hitler již dne 5. listopadu 1937 v přítomnosti Waltera Blomberga, Wilhelma Fritsche, Ericha Raedera, Hermanna Göringa a Konstantina von Neuratha. Rozvinul plán získání „životního prostoru,“ do kterého vedle Rakouska a Československa zahrnul Polsko a Ukrajinu.¹⁸⁵ Otázkou budoucího státoprávního postavení v rámci Velkoněmecké říše se zabýval poslanec Sudetoněmecké strany Ernst Kundt v říjnu 1938. Vysídlení, příp. likvidaci českého národa stanovil jako podmínku ovládnutí prostoru k polským a maďarským hranicím. Osobně preferoval začlenění Čechů do německého sídelního prostoru a jeho světonázorových principů.¹⁸⁶ Zvýšení počtu německého obyvatelstva hodlal docílit usazováním a naturalizací sudetských Němců. V podobném duchu se nesly koncepce jeho stranického kolegy Hanse Neuwirtha. Navrhoval úplnou izolaci Československa vedoucí k odstěpení Podkarpatské Rusi a Slovenska. Německo mělo následně přistoupit k politické stabilizaci „zbytkového státu“ a využívat ho pro své potřeby. Okupaci Sudet označili za provizorium a počítali s definitivní úpravou prostřednictvím vojenské síly.

¹⁸⁵ K jeho realizaci mělo dojít během následujících 8 let. Počítal s násilnou emigrací dvou milionů lidí z Čech, kde se měla vytvořit potřebná potravinová báze pro Německo. Protože z jednání nebyl pořízen žádný zápis, přepsal ho z paměti Hitlerův adjutant F. Hossbach. In: Brandes, Detlef: Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945. Praha 1999, s. 199.

¹⁸⁶ Kundt hovořil o „německém meči,“ který by mohl přes Prahu, Bratislavu, Maďarsko zasáhnout až na Ukrajinu, resp. k rumunským ropným polím. In: Král, Václav: Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae. Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933-1947. Praha 1966, s. 357.

Další plány se objevily až po 15. březnu 1939. Poněkud svérázný návrh ovlivněný pangermánským romantismem zveřejnil detmoldský spolek „Treubund für Deutsche Sprache und Schrift.“ Jeho vedoucí Karl Hüse označil za důležité nastolit dobré vztahy, které umožní postupně převzít faktickou kontrolu nad prostorem a lidmi. Stavěl se proti uzavírání smíšených manželství a doporučoval zabránit Čechům hlásit se k německé národnosti. Navrhoval provést „rasovou revizi“ českého obyvatelstva, zjistit procentní zastoupení germánské krve, genů a postupně poněmčít české školství. S odvoláním na důležitost Prahy a protektorátu pro hospodářskou expanzi do východní Evropy doporučil vytvořit „služebnu pro německou řeč a písmo [Dienststelle für deutsche Sprache und deutsche Schrift],“ která vedle dokumentace germánských kořenů měla starat o germanizaci celého území.¹⁸⁷ Ve stejném období vzniklo daleko realističtější pojednání „Aspekty úlohy říšského protektora v Čechách a na Moravě.“¹⁸⁸ S ohledem na zahraničně politickou situaci nabádalo neuplatňovat moc z hlediska imperiální expanze, přistupovat k Čechům s maximální velkorysostí a vést správu území podle několika základních principů.¹⁸⁹ V podobném duchu se neslo stanovisko zplnomocněnce branné moci generála Ericha Fridericiho ze dne 12. července 1939. Fyzický a duševní zánik českého národa podmínil odchodem české elity - vědců, ekonomů a dalších odborníků do Německa.¹⁹⁰ Frankův osobní pobočník dr. Robert Gies zamýšlel vyměnit české dělníky za německé žijící v Polsku. Proti násilné germanizaci se v červnu 1939 postavil i vídeňský místodržící dr. Hugo Jury.

¹⁸⁷ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 9, sign. I 1a 1101.

¹⁸⁸ Podle některých autorů není možné přesně stanovit datum vzniku pojednání In: Brandes, Detlef: Češi... c. d., s. 149.

¹⁸⁹

- 1.) Znemožnit Čechům usilovat o vlastní státnost – nabádal k vymýcení doposud existujících projevů státnosti. Okupační představitelé se měli povznést nad politiku povýšenosti, která příživovala odpor Čechů.
- 2.) Zachování českého národního svérázu – péče o národní svébytnost se měla stát jednou z oficiálních politik okupačního režimu. Za vhodnou analogii považoval Bismarckův přístup k Bavorsku.
- 3.) Začlenění do Velkoněmecké říše – nejlepším způsobem jeho dosažení měla být cesta ekonomického přilepšování a sociální péče. Poukazoval na zhoršení v devizovém a surovinovém sektoru, které mělo zapříčinit regulované hospodářství. Češi měli za tyto „oběti“ dostat „sociální vyrovnání,“ jehož se mělo dosáhnout založením české obdoby německé pracovní fronty [Deutsche Arbeitsfront], Kraf durch Freude (KdF) a Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV). In: Brandes, Detlef: Češi... c. d., s. 150.

¹⁹⁰ Toto duchovní a místní rozplynutí hodlal realizovat vystěhováním, přestěhováním nebo dokonce vstřebáním velkoněmeckým prostorem. Argumentoval malým počtem Čechů, který v porovnání s 80 000 000 Němců byl zcela zanedbatelný. Tamtéž: c. d., s. 151.

Realizaci těchto plánů musel schválit samotný Hitler, který s ohledem na mezinárodně politickou situaci nehodlal měnit dosavadní státoprávní postavení protektorátu. Vzhledem k nedostatku německých usedlíků odsunul koncem roku 1939 vyřešení této otázky až na poválečné období. Svým postojem zakonzervoval dvě různé koncepce. Na jedné straně Frankovu nesnášenlivost a „psyche de revanche“, na druhé zájem skupiny kolem říšského protektora Neuratha vyrovnaní česko-německých vztahů.¹⁹¹ Frankův postoj pramenil z nepřátelství a stranického boje vůči svým kolegům, poslancům sudetoněmecké strany Kundtovi a Henleinovi za druhé republiky a neúspěch při dělení moci na podzim 1938. V Berlíně jeho pozici podporoval pouze Himmler.¹⁹² Omezil Kundtův vliv na minimum a po zřízení protektorátu se postaral o Frankovo jmenování státním tajemníkem a SS-Gruppenführerem. V cestě na vrchol moci v protektorátu mu stál nejprve Neurath, se kterým se zásadně neshodoval v otázkách politického vedení svěřeného území. Počátkem února 1940 seznámil Frank Heydricha se svými budoucími plány. Heydrich mu přislíbil plnou podporu a dojednáním konkrétního postupu pověřil dr. Markuse Meckela a SS-Obersturmbannführera Heinze Böhmeho.¹⁹³ Další koncepce se objevily v souvislosti s úspěšným průběhem západního tažení. Heinlein navrhl zrušit jednotu historických zemí Čech a Moravy a proporčně rozdělit protektorát spolu s obyvatelstvem do více oblastí. Podobný zájem projevil i župní vedoucí Jury, který chtěl získat Olomoucko.¹⁹⁴

Tyto snahy vyvolaly negativní odezvu u Neuratha a Franka, kteří dne 31. srpna 1940 odeslali do Berlína svá stanoviska. Neurath pokládal za prioritu začlenění protektorátu do Velkoněmecké říše a naplnění celého prostoru Němci. Upozorňoval na uspokojivé pracovní výsledky dělníků a rolníků, vyslovil se pro poněmčení velké části Čechů a přimlouval se za uchování protektorátu až do úplného poněmčení celého

¹⁹¹ Do této skupiny patřil generál Friderici, velitel bezpečnostní policie Walter Stahlecker, státní podtajemník Kurt von Burgsdorff, vyslanec Kurt Ziemke a velitel bezpečnostní policie Jürgen von Kamptz. Archiv ministerstva vnitra Praha (dále jen AMV Praha), fond. č. 301 - Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV, sign. 301-22-3.

¹⁹² Hitler, Frick a Ribbentrop neměli o Frankovy služby zájem. Své tvrzení Hoop odůvodňoval Hitlerovým výrokem „od Čechů se již nic nežádá a není o ně žádný zájem.“ AMV Praha, fond. č. 301 - Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV, sign. 301-22-3.

¹⁹³ Oba měli dohlédnout na vytvoření „referátu pro národnostní činnost [Referat für Volkstumsarbeit]“ podporující aktivity místních Němců. In. Čelovský, Bořivoj: So oder So. Řešení české otázky podle německých dokumentů. Opava 2002, s. 246.

¹⁹⁴ Henlein se odvolával na dřívější úpravu hranic a požadavky okolních žup týkající se přiřazení části protektorátního území. Župu Čechy měly tvořit Sudety, menší část Bavorska, Saska a Slezska a sever českého území. Jih navrhl přiřadit Bavorské východní marce (Sušice a Klatovy) a župě Oberdonau (včetně Budějovic). Župa Pomoraví měla mít centrum v Olomouci. Brno, Jihlavu a Uherské Hradiště měla získat župa Niederdonau, Moravskou Ostravu Slezsko. In: Tamtéž: c. d. s. 257.

prostoru. Frank dokazoval pozitivní vliv německví na politickou, sociální a rasovou skladbu českého obyvatelstva. Za nejlepší řešení označil úplnou asimilaci doplněnou případnou renacionalizací společnosti.¹⁹⁵ Za účinný nástroj označil pozemkovou politiku doplněnou o vytvoření „německého národnostního mostu“ ze severu protektorátu až na pražská předměstí. Doporučoval respektovat územní celistvost a nečinit žádná opatření k totálnímu vysídlení Čechů. Teprve ve vhodný okamžik se mělo přejít k rozdělení protektorátu a jeho začlenění do říše nebo okolních žup. S odvoláním na zahraničně politické důvody a správnost zvolené varianty kategoricky odmítli plány okolních žup.¹⁹⁶ Podpořil je i Hitler, který zakázal jakékoli vysídlování Čechů, doporučil vyhladit pouze část národa s nižší rasovou hodnotou nebo s nepřátelským postojem vůči říši a v zájmu jednotného vedení okupační politiky nařídil zachovat ústřední říšskou moc v Praze.¹⁹⁷ Frankovu koncepci schválilo vedení SS a rozšířilo ji o „rasovou revizi“ českého obyvatelstva.¹⁹⁸ V této době začala pomalu ztrácet vliv strana říšského protektora na dění v protektorátu. Nejprve byl odvolán Stahlecker a nahrazen loajálnějším Horstem Böhmem. Následně se Frank stal „vyšším vůdcem SS a policie [Höhere SS- und Polizeiführer]“ a začal kontrolovat bezpečnostní a pořádkovou policii. Hlášení o situaci na kontrolovaném území postupoval vedle Neuratha i Himmlerovi, kterému se díky zveličování skutečného stavu postupně podařilo vyvolat nespokojenost s Neurathovým postupem vůči českému obyvatelstvu.

Porážky Itálie, podpora Velké Británie ze strany USA a vstup Německa do války se Sovětským svazem přispěly k získání sebevědomí Čechů. Vedle hospodářských potíží se zaktivizoval domácí odboj, který si od útoku na Sovětský svaz sliboval rychlou porážku Německa. Himmler líčil situaci v protektorátu jako krajně neudržitelnou a požadoval Neurathovo sesazení. Na jeho místo přišel Reinhard Heydrich, který v projevu dne 2. října 1941 naznačil principy budoucího vývoje německé politiky

¹⁹⁵ Celou společnost rozdělil do tří kategorií:

- 1.) osoby s dobrou životní úrovní v bývalém režimu společně se značnou částí přebujelé inteligence doufající v porážku Německa.
- 2.) kruhy starší inteligence, která měla i během Československa pochyby o udržitelnosti zřízení z roku 1918
- 3.) rolníci, dělníci a drobná buržoasii, kteří byli snadno ovladatelní byli pro Franka nejpoužitelnější. In: Čelovský, Bořivoj: So oder... c. d. s. 263

¹⁹⁶ Čechy považoval za říšský kapitál a tudíž „nemohl postrádat práci 7 milionů obyvatel.“ Odvolával se i na vysoký stupeň civilizovanosti a důležitost hospodářského a komunikačního hlediska, jehož narušení by vyvolalo vzduchoprázdno, které by poškodilo německé zájmy na jihovýchodě Evropy. Tamtéž: c. d., s. 264

¹⁹⁷ Ještě téhož dne Lammersovi nařídil učinit přítrž plánům na dělení protektorátu. Tamtéž: c. d. s. 268

¹⁹⁸ Brandes, Detlef: Češi... c. d., s. 163.

v protektorátu. Vedle okamžitého nastolení pořádku hodlal donutit Čechy pochopit nově vzniklé poměry. Jejich vysídlení včetně radikální úpravy protektorátního statutu odložil na poválečné období. Protože Frank pocítil určité zklamání z nenaplnění mocenských ambicí, byl „odškodněn“ povýšením do hodnosti SS-Obergruppenführera.¹⁹⁹ Přestože Heydrichovo jmenování posílilo vliv SS v protektorátu, zůstávali na důležitých místech nadále Frankovi odpůrci, kteří byli ale postupně z protektorátu odvoláni.²⁰⁰ V lednu 1942 ukončil Heydrich stanné právo a přikročil ke správní reformě. Všem autonomním úřadům řízenými Němci uložil převzít úkoly okupačních orgánů a vykonávat nadále činnost podle říšských příkazů. Nově jmenovaná protektorátní vláda vedená ministerským předsedou Jaroslavem Krejčím přestala působit jako kolektivní orgán. Každý ministr začal podléhat příslušnému oddělení úřadu říšského protektora. Veškerá vedoucí místa v říšské a protektorátní službě začali obsazovat příslušníci SS, správcem věrné ruky se mohli stát pouze členové SS nebo NSDAP. Úřad říšského protektora byl zredukován na 700 osob a zemské úřady v Praze a Brně začaly zodpovídat za agendu, kterou v říši vykonávaly vyšší správní orgány. Počet oberlandrátů se snížil na polovinu a jejich pravomoci získaly zemské úřady, nově ustavení okresní hejtmani nebo policejní ředitelství. Dosavadní oberlandráti se stali inspektory říšského protektora [Inspekteure des Reichsprotektors] s řídícími, dozorčími a koordinačními funkcemi. Přistoupilo se k reformě protektorátního policejně-bezpečnostního aparátu podle německého vzoru. Tyto změny zracionalizovaly a zefektivnily systém okupační správy, zároveň ale narušily protektorátní autonomii. V květnu roku 1942 informoval Hitler Franka o svých dalších plánech s protektorátem. Nadále setrval na koncepci samostatného a uzavřeného území v čele s říšským protektorem, jehož význam hodlal omezit pouze na protokolární úkony. Z těchto důvodů bylo třeba jasně rozdělit kompetence říšského protektora a státního tajemníka. Na podzim roku 1942 se stal Frank stálým zástupcem říšského protektora s právem podepisovat úřední listiny i během jeho přítomnosti v Praze. Definitivní úpravu jeho postavení přinesly až letní měsíce roku 1943. Nový říšský protektor Wilhelm Frick začal plnit pouze reprezentativní funkce, veškerou moc soustředil ve svých rukou Frank jako státní ministr pro Čechy a Moravu.²⁰¹ Až do jara

¹⁹⁹ Biman, Stanislav: Konečně první. In: Rok obratu. Praha. 1989, s. 85

²⁰⁰ Vedle německého velvyslance se jednalo o pověřence branné moci generála Fridericiho, šéfa jeho štábu plukovníka Longina, velitele pořádkové policie generálporučíka von Kamptze nebo státního podtajemníka Kurta von Burgsdorffa. AMV Praha, fond. č. 301 - Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV, sign. 301-22-3.

²⁰¹ Bezprostřední příčinou se stalo Daluegovo náhlé onemocnění. Říšský protektor nadále představoval Hitlerova zástupce. Plnil reprezentativní funkce, potvrzoval členy protektorátní vlády, jmenoval a

1944 se okupanti zaměřili spíše na mobilizaci materiálních zdrojů pro válečné úsilí, jejíž účinnost by debaty o budoucím postavení protektorátu výrazně snižovaly. Z těchto důvodů se nelze divit, že s projevem o budoucím postavení protektorátu přišel Frank až koncem března 1944 v Karlově Studánce. Shrnul politiku aplikovanou vůči Čechům v uplynulých pěti letech, upozornil na nezbytnost pokračovat v boji a řešení české otázky opět odložil až na poválečné období.²⁰² V roce 1944 přizpůsobili okupanti svou rétoriku zhroucení Třetí říše a snažili se český národ zainteresovat na jejím udržení. Tyto snahy však neměly vzhledem k několikaleté praktické zkušenosti s chováním okupačního aparátu sebemenší odezvu.²⁰³

2. 1. Vytvoření mechanismu okupační památkové péče

Noví vládci českomoravského prostoru záměrně odsoudili český národ do pozice pasivního příjemce německých civilizačních výtvarů. Tato skutečnost jim následně umožnila převzít ochranu a péči o veškeré nemovité a movité kulturní dědictví nacházející se na území Čech a Moravy. Organizace památkové péče v předválečném Československu vycházela z principů stanovených „C. k. ústřední komisí pro zachování památek,“ kterou krátce před zánikem Habsburské monarchie doplnil „C. k. zemský úřad památkový pro Království české“ s českou a německou sekci. Morava byla řízena z Vídně, protože nedošlo k vytvoření samostatného úřadu jako v Čechách. Po roce 1918 převzalo funkci c. k. ústřední komise ministerstvo školství a c. k. zemského úřadu památkový úřad.²⁰⁴ Po vzniku protektorátu jej tvořilo devět úředníků, čtyři gážisté a stovka dobrovolných konzervátorů roztroušených po celém území protektorátu. Nacisté

propouštěl německé úředníky v protektorátu. Dále mohl udělovat milost s výjimkou věcí spadajících do pravomocí armády, policie a soudů SS. Ostatní úkoly převzal státní ministr. Biman, Stanislav: Konečně...c. d., s. 96.

²⁰² Čelovský, Bořivoj: So oder.. c. d., s. 268

²⁰³ Raschhoffer v této souvislosti varoval „aby se Mongolsko a východní Sibiř nestala vzorem, který chtěl Východ aplikovat v Evropě.“ Raschhofer, Hermann: Europäischer Nationalismus In: Böhmen und Mähren, Nr. 6. Prag 1945, s. 9.

²⁰⁴ V roce 1924 zůstal po sloučení české a německé sekce v čele dr. Rudolf Hönigschmid, kterého v roce 1937 nahradil Cyril Merhout; brněnskou pobočku vedl Stanislav Sochor. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

převzali původní právní rámec jeho činnosti včetně zásad stanovených bývalou c. k. ústřední komisí pro zachování památek.²⁰⁵

Krátce po vytvoření protektorátu se objevily hlasy navrhuující svěřit památkovou péči do německých rukou. Dne 24. března 1939 požadoval dr. Rudolf Hönigschmid vytvoření samostatné německé instituce a hledat způsob převodu správy uměleckých sbírek a muzeí pod německou kontrolu.²⁰⁶ Prozatím však nespecifikoval způsob praktického provedení. Určitě nehodlal využít metody použité v Brně novým ředitelem tamního zemského muzea. Ještě před příchodem německých vojsk dne 15. března 1939 nechal vedoucí tzv. „Volksdeutsche Mannschaft“ dr. Ferdinand Leguer uzavřít veškeré sbírky. Následující den byl za asistence úředníků gestapa SS-Untersturmführera Herberta Rittera a SS-Scharführera Helmuta Mayera dosazen na místo ředitele Josef Freising. Jeho předchůdce Jaroslav Helfert s ním vykonal společnou prohlídku všech výstavních místností a depozitářů. Při této příležitosti nechali policejně zapečetit numismatickou sbírku. Freising nepolevil ve snaze vytěsnit svého konkurenta, kterého udal gestapu jako svobodného zednáře. Dne 17. března 1939 navštívil Hitler Brno a nové vedení zemského muzea nechalo vyvěsit vlajku s hákovým křížem. O tři dny později se Freising vypořádal s bývalým českým vedením, když docílil odchod dr. Helferta na zdravotní dovolenou. O dění se začaly zajímat i české orgány, které však nemohly účinně zasáhnout. Dne 23. března 1939 se pod Freisingovým vedením konalo jednání o způsobu „germanizace“ vedení muzea.²⁰⁷ Stejný den navštívil muzeum i říšský vůdce SS Heinrich Himmler. V následujícím období nechal Freising nově označit a uspořádat sbírky, zaměnit české nápisy za německé a začlenit brněnské Němce do jednotlivých oddělení. Umožnil odvoz všech cenných předmětů přivezených na podzim 1938 z opavského muzea a za policejní asistence nechal odpečetit numismatickou sbírku. Postupného poněmčení sbírek hodlal dosáhnout i získáním obrazů tehdejších moravských německých malířů, za které zodpovídal prof. Karl Kühn. Vedle českých

²⁰⁵ Na ministerstvu školství se nacházel návrh zákona o památkové péči. Okupanti jeho další zpracování zastavili s odkazem na nově vzniklou situaci. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118,.

²⁰⁶ Hönigschmidovi se jednalo o státní sbírku starého umění, národní muzeum, brněnské zemské muzeum, pražské umělecko průmyslové muzeum a další muzea ve všech větších protektorátních městech. Zvláštní pozornost doporučoval věnovat německé sekci Moderní galerie, která uchovávala díla sudetoněmeckých umělců. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²⁰⁷ Vedle Freisinga se jednání účastnili zástupce města Brna Folt, vedoucího vídeňských státních archeologických sbírek dr. Eduard Beringer, dr. Werner Kudlich z Opavy a dr. Karl Kühn. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

orgánů se k činnosti „samozvaného ředitele“ negativně stavěly i německé odborné kruhy. Poukazovaly na jeho nedostatečnou kvalifikaci, vysoký věk a snahu nahradit osvědčené české zaměstnance německými amatérskými badateli.²⁰⁸ Dne 22. května 1939 se do Brna dostavila komise, která s Freisingem projednala další působení ve vedení muzea.²⁰⁹ Tento případ nebyl zcela jistě ojedinělý a znamenal nežádoucí ohrožení dlouhodobějších germanizačních plánů osobními neshodami. Vedení Ahnenerbe si dobře uvědomovalo jaké možnosti se otevírají v protektorátu v oblasti „německé kulturní práce.“ Protože tuto šanci nechtělo promarnit, svolalo na počátek června 1939 několikadenní jednání do severoněmeckého Kielu. Při této příležitosti vyhotovil dr. Reinhold z úřadu říšského protektora memorandum týkající se péče o kulturní a archeologické památky na území protektorátu. Odmítl návrh dr. Hönigsmida a navrhl včlenit německou sekci do pražského a brněnského památkového úřadu, jejímž prostřednictvím hodlal posílit německý vliv a v konečném důsledku převzít péči o veškeré umělecké památky na protektorátním území.²¹⁰ Do čela pražského památkového úřadu doporučil dr. Reinhold jmenovat dosavadního asistenta v úřadu péče o památky říšského místodržícího v Liberci dr. Wilhelma Turnwalda.²¹¹ V Brně měl podobnou funkci zastávat prof. Karl Kühn.²¹² V oblasti archeologie vycházel dr. Reinhold z koncepce komisařského pečovatele o archeologické památky v župě Sudety dr. Schrollera, který zamýšlel podřídit tuto oblast sudetské župě. Jeho záměr představitelé Ahnenerbe zamítli, Schrollera obvinili z neznalosti místních poměrů a příslušné odborné literatury.²¹³ Vyslovili se pro posílení německého vlivu, navrhli obsadit příslušnou katedru na pražské německé Karlově universitě renomovaným

²⁰⁸ Freising byl pouze středoškolským učitelem tělocviku. Jeho jedinou kvalifikací byla skutečnost, že se označoval za tzv. „Heimatsforscher.“ Negativní postoj doc. Willvonsendera k Freisingově osobě dokládá i vyjádření adresované prof. Werneru Buttlerovi z říšského ministerstva školství, podle kterého Freisingovo jmenování „u Čechů vyvolalo podráždění a u Němců přinejmenším údiv.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²⁰⁹ Komisi tvořili SS-Sturmbannführer Wolfram Hierner, dr. Assien Bohmers a dr. Kurt Willvonsender z osobního štábu říšského vůdce SS. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²¹⁰ Tuto variantu schválil pruský státní konzervátor dr. Hiecke, prof. Kühn a dr. Hönigsmid. Zcela odstoupili od rozdělení památkové péče na českou a německou, protože „to co se zachovalo, bylo výhradně německého původu.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²¹¹ Dr. Turnwald působil v této funkci již v období Československé republiky. V roce 1937 zůstal v liberecké pobočce jako poslední Němec a o rok později přešel do služeb liberecké župní samosprávy. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²¹² V letech 1917-1935 působil na pražském památkovém úřadě. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²¹³ Ahnenerbe zřejmě nechtěla připustit, aby jako zcela nepovolaná osoba kontroloval bádání v Sudetech, protektorátu a vedl katedry pravěkých dějin na německé Karlově universitě. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-140.

odborníkem a pověřit ho spoluprací s českými archeologickými kruhy, intenzivním průzkumem a zhodnocením nalezených předmětů podle německých kritérií. Jako nejvhodnější se v danou chvíli jevila dr. Kamila Streitová tehdy působící jako asistentka Institutu pro pravěké dějiny university v Kolíně nad Rýnem. V návaznosti na Kielské jednání navštívil počátkem června 1939 doc. Willvonsender Prahu, kde se setkal s ředitelem státního archeologického ústavu dr. Jaroslavem Böhmem.

Kielské jednání představitelů Ahnenerbe na konci června 1939 stanovilo principy dalšího postupu při vytváření základů „německé kulturní práce“ na území protektorátu.²¹⁴ Na samém počátku museli okupanti reflektovat protektorátní specifika a neprovádět zásadní personální změny. S větší intenzitou začali využívat služeb etablovaných německých kulturních organizací a spolků.²¹⁵ Nejdůležitější z nich byla tzv. „Německá společnost pro vědy a umění v Česko-Slovenské republice v Praze [Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschecho-Slowakische Republik in Prag],“ jejíž charakter odpovídal tzv. „hraniční akademii [Grenzland-Akademie].“²¹⁶ Výsledky badatelské činnosti svých členů publikovala v „Sudete-ndeutsches Historisches Archiv. Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte“ a vydávala uměleckou topografii „Beiträge zur Geschichte der Kunst im Sudetenraum.“ Organizačně se členila do několika pracovních skupin. Vedle komise pro pravěké dějiny [Kommission für Urgeschichte] vedené prof. dr. L. Franzem, to byla historická komise [Historische Kommission] řízená prof. Wilhelmem Wostrym a umělecko-historická komise [Kunstgeschichtliche Kommission] spravovaná prof. Karlem M. Swobodou. Prof. Franz se věnoval archeologickému průzkumu stanoviště lovců z doby ledové. Akademie subvencovala výzkum dr. Streitové v oblasti Luhové u Stříbra. Prof. Swoboda koncentroval v předválečném období svou pozornost na uměleckou topografii. V roce 1937 zahájil vrchní rada dr. Hönigschmid kontrolu a doplnění umělecké topografie litoměřického okresu. Ve stejném roce dokončil prof.

²¹⁴ Jeden z iniciátorů prof. Buttler „hovořil při této příležitosti s řadou odborníků, kteří znali poměry v protektorátu a částečně je mohou srovnat se svými zkušenostmi z tzv. „hraničního boje“ s Poláky. V této souvislosti se pak také obrátil na „důležité pány z SS, hlavně pak z SD.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-140.

²¹⁵ Jednalo se např. o „Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen,“ přírodovědecko-medicínský spolek pro Čechy „LOTOS,“ brněnský „Deutscher Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens“ nebo „Naturforschender Verein.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 541.

²¹⁶ Působila od roku 1770 jako centrum vědeckého zkoumání sudetského prostoru pod názvem „Königlich Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 541.

Karl Kühn přípravné práce k vydání topografie frýdlantského a jabloneckého okresu, dr. J. Opitz sestavil topografii kadaňského okresu. Dne 12. května 1937 schválila valná hromada akademie vydávání ediční řady „Sudetoněmecké příspěvky k dějinám umění [Sudetendeutsche Beiträge zur Kunstgeschichte].“ Okupační orgány již od samého počátku disponovaly dostatečným vědeckým a odborným potenciálem. Kromě toho se zde vyskytovala i řada českých vědců, kteří ke spolupráci s Němci přistupovali v zájmu rozšíření dosavadního vědeckého poznání. Dr. Jaroslav Böhm spolupracoval v letech 1936-1938 s dr. Karlem Dinklagem z Mnichova. Ze zdrojů pražského archeologického institutu a muzeí pořizoval zdarma potřebné fotografie, vydáváním různých písemných nebo ústních doporučení mu usnadňoval studium a pomáhal s překlady českých publikací.²¹⁷ V roce 1937 pozval bývalý německý císař Vilém I. prof. Absolona přednášet do holandského Doormu o moravských nálezech. I po okupaci sudetského území mohl pod vedením prof. Assiena Boehmerse nadále provádět výzkum oblasti u Dolních Věstonic.²¹⁸ Postavení Ahnenerbe na protektorátním území institucionalizovalo v polovině září 1939 jmenování prof. Lothara F. Zotze vedoucím katedry pro pravěk a ranou dobu dějinnou [Lehrstuhl für Ur-, Vor- und Frühgeschichte] německé sekce University Karlovy.²¹⁹ Až do jara 1941 působil jako komisařský vedoucí Státního archeologického ústavu a dohlížel na činnost ostatních institucí zabývajících se archeologickým výzkumem.²²⁰ Jeho nástup nesplnil očekávání zejména díky neustálým konfliktům s ředitelem archeologického ústavu dr. Jaroslavem Böhmem, kterému vytýkal pátrání po slovanských nálezech.²²¹

V polovině července roku 1940 se prof. Kühn stal vedoucím brněnského památkového úřadu. O několik dní později nastoupil dr. Turnwald do funkce „zastupujícího německého přednosty památkového úřadu [Der stellvertretende deutsche

²¹⁷ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543

²¹⁸ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-134.

²¹⁹ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-2-124.

²²⁰ Jednalo se o:

- a) Státní archeologický ústav vedený dr. Jaroslavem Böhmem
- b) Archeologické oddělení Národního muzea vedené dr. Neústupným
- c) Archeologické oddělení Brněnského zemského muzea vedené dr. Skutilem

S ohledem na erudici zmíněných osob se rektor německé University Karlovy přikláněl k jejich setrvání na vedoucích místech. Zároveň doporučil zajistit začlenění vhodných a kvalifikovaných vědeckých sil. Podle rektora „mohli Češi pracovat stejně jako doposud, ale pod Zotzovým vedením.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-140.

²²¹ Češi podle Zotze „neustále nacházeli důvody k neplnění jeho námitek a svých slibů“ a znemožňovali mu vyhodnocovat nálezy podle německých kritérií. V tomto ohledu kritizoval neochotu dr. Böhma vydat knihu o pravěkých dějinách protektorátu v němčině. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-134.

Vorstand des Denkmalamtes].“²²² Dne 7. prosince 1940 přišel s konkrétními návrhy praktické realizace německé památkové péče na území protektorátu. Své memorandum rozdělil do tří částí, ve kterých se podrobně zamýšlel nad její funkcí a budoucí úlohou. Vedle konstatování obecně známých fakt vyjádřil uspokojení nad plným začleněním protektorátu v kulturní sféře do německého východního prostoru. Kritizoval počestění památkových úřadů v uplynulých 20 letech a doporučil jejich opětovné poněmčení. Kulturní památky (movité i nemovité) rozdělil na české a německé. Veškerá péče se měla odehrávat v duchu Hitlerových vyjádření a doplnit příslušnými správními institucemi a legislativním rámcem.²²³ V rámci oberlandrátů zamýšlel zřídit krajské konzervátory a zintenzívnit práci na umělecké topografii doposud vydávané pouze v českém jazyce. Nepřímo upozornil protektorátní okupační úřady na nezbytnost posílit váhu jeho postavení.²²⁴

Toho si byl vědom i dr. Reinhold a protože vytvořený stav považoval za provizorium čekal na vhodnou příležitost k začlenění dr. Turnwalda do struktur protektorátní autonomní úřední správy. Nejprve dosáhl pensionování Cyrila Merhouta,

²²² Turnwald obdržel následující kompetence:

- stal se stálým zástupcem předsedy památkového úřadu v úředních záležitostech
- mohl kontrolovat veškerý písemný styk
(na základě Reinholdova nařízení ze dne 4. 9. 1940 musely všechny dopisy obsahovat formulaci „zu Händen von Herrn dr. Wilhelm Turnwald.“)
- měl být závčas informován o všech jednání mimo úřad
- ve zvláštních případech mohl samostatně zpracovat všechny úkoly týkající se památkové péče
- názorové rozdíly musel hlásit ministerstvu školství, které se pak mělo spojit s příslušným referentem Reinholdova úřadu
- měl právo seznámit se závčas s plánem dělení rozpočtových prostředků určených na památkovou péči
- prostřednictvím přednosty památkového úřadu mohl podávat pozměňovací návrhy a adresovat je ministerstvu školství
- stejně jako předseda památkového úřadu mohl disponovat všemi vědeckými a technickými silami
- Reinhold mu uložil klást „zvláštní důraz na styk s německými majiteli kulturních památek a představovat poradní instanci“
- v případě potřeby mu jednotliví oberlandráti museli za úplatu poskytnout dopravní prostředky

NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²²³ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 503.

²²⁴ Své koncepce uplatnil zakrátko i v praxi. Dne 8. 11. 1940 se staršina jednotky branné moci umístěné ve slavkovském zámku dr. Deihardt obrátil na tamní obecní správu s žádostí zpřístupnit obrazárnu, kterou hodlal využívat pro konání pořadových cvičení a teoretickou přípravu. Nepostačovala mu totiž zámecká hala o rozměrech (15,5 x 5,9 m) a projevil zájem o vyklizení obrazárny, která mu nejvíce připomínala nádvoří (22 x 14,1m). Proti tomuto záměru se pochopitelně postavily příslušné okupační orgány. Svědčí o tom vyjádření pověřence branné moci při úřadu říšského protektora ze dne 4. 12. 1940, který slavkovskému veliteli zakázal jakkoli disponovat s obrazárnou. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 30.

kteřého ve funkci nahradil Václav Wagner. Další pokus učinil dne 4. února 1941. Říšského ministra školství seznámil s dosavadními výsledky činnosti německých odborníků v protektorátním památkovém úřadu. Předestřel mu potíže spojené se získáním vhodných německých sil způsobené odvody do armády. Za jeden z nejdůležitějších kulturně politických úkolů nadcházejícího období označil plné začlenění dr. Turnwalda do struktur protektorátní autonomní správy.²²⁵ Ministra školství žádal vyslovit s tímto záměrem souhlas a podporovat další snahy. Turnwaldovy podněty z konce roku 1940 shrnula schůzka pořádaná státním podtajemníkem Kurtem von Burgsdorffem dne 10. února 1941.²²⁶ V obecné rovině s nimi souhlasila, v některých bodech doporučila postupovat pomaleji. Hlavní pozornost se momentálně soustředila na jeho začlenění do řad protektorátního autonomního úřednictva. Burgsdorff nebránil Turnwaldově přeložení do Prahy včetně osobního ohodnocení a dalších výhod. S odvoláním na situaci v Německu a Turnwaldovy osobní poměry nedoporučil jeho povýšení do funkce českého „vládního rady“ a navrhl zaměstnat ho jako „vrchního radu.“ Ale i proti tomu se ozvaly námitky z důvodu možného narušení autonomního systému ohodnocení úředníků. Nakonec byl dr. Turnwald zařazen do nižší platové třídy v kategorii „vrchní rada.“²²⁷ Po vyřešení této otázky se v létě 1941 přešlo k harmonizaci postupů v oblasti památkové péče. Dne 8. srpna 1941 byl vytvořen „Pražský památkový úřad“ s pobočkou v Brně. Dne 11. listopadu 1941 jmenoval Emil Hácha dr. Turnwalda přednostou této instituce. Ve své nové funkci dr. Turnwald dlouho nepobyl. Již v roce 1942 byl povolán jako nadporučík k branné moci. Jeho nástupcem se až do konce okupace stal prof. Kühn.²²⁸

Posílil se i německý vliv v oblasti archeologického bádání. Protože se působení prof. Zotze ve funkci komisařského vedoucího stávalo neudržitelným, stala se dne 1. srpna 1941 na základě jeho doporučení vedoucím státního archeologického institutu dr. Kamila Streitová.²²⁹ Dne 1. června 1941 jmenoval dr. Reinhold do funkce ředitele

²²⁵ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²²⁶ Jednání se za předsednictví státního podtajemníka zúčastnili také ministerský dirigent dr. Fuchs, ministerský rada dr. Fischer, dr. Hansel, dr. Liebenow, vrchní vládní rada Hufnagel a dr. Reinhold. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²²⁷ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²²⁸ Dr. Turnwald si nadále ale pouze formálně ponechal svou funkci. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

²²⁹ Protože se o jejím jmenování rozhodlo krátce po dosazení Zotze do funkce komisařského vedoucího, snižovalo to podle něj „jeho postavení v očích Čechů.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-130.

brněnského zemského muzea archeologa a přírodovědce dr. Karla Huckeho. Na základě podnětu ze strany okupačních orgánů vydala dne 12. června 1941 protektorátní vláda „vládní nařízení o ochraně a péči o archeologické památky,“ které zdůraznilo úlohu státního archeologického institutu.²³⁰ Tímto způsobem se dovršilo převzetí kontroly v péči o movité a nemovité umělecké předměty na území protektorátu.

V úřadu říšského protektora se kulturními záležitostmi zabývaly dvě služebny. Jednalo se „hlavní oddělení IV kulturní politika [Hauptabteilung IV Kulturpolitik]“ vedené svobodným pánem Karlem Friedrichem Alexem von Gregorym a Reinholdovu „skupinu I/10 výuka a kultus [Unterricht und Kultus].“ Za vysoké školství zodpovídala „skupina I/11 vysoké školy [Hochschulen].“²³¹ Vládní rada Gregory přišel do Prahy na začátku mobilizace dne 1. května 1938 s úkolem kontrolovat zdejšího německého vyslance a připravit podmínky pro okupaci Československa. V Praze působil až do března 1942, kdy se vrátil jako ministerský rada do říšského ministerstva propagandy. Na jeho místě až do roku 1945 působil SS-Sturmabannführer Martin Paul Wolff.²³² Skupinu I/10 „výuka a kultus“ vedl až do odchodu z protektorátu na jaře 1941 dr. Hans Reinhold, kdy ho vystřídal hrabě dr. Johannes Nepomuk von Waldburg zu Wolfegg und Waldsee.²³³ Své místo opustil na jaře 1942 v souvislosti s dražbou zabavených obrazů v Mnichově. Následně byl dán do ochranné vazby a přeložen jako důstojník k jednotce pozemního dělostřelectva do Tábora. Ve stejné době došlo ke sloučení oddělení I/10 a I/11, Waldburga v jeho funkci vystřídal dne 30. května 1942 Hans Heckel.²³⁴ Až do konce války se jeho pravou rukou stal referent dr. Wolf von Both.²³⁵

²³⁰ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-146.

²³¹ Posledně zmiňované nepůsobily samostatně a spolupracovaly např. se skupinou I/13 „archivnictví [Archivwesen], kterou vedl Horst Oskar Swientek. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

²³² Karl Friedrich Alex von Gregory (* 30. 12. 1899 Hammeln - † 1944 Bukurešť, Sovětský svaz?). Často a s oblibou se prohlašoval za tzv. „fémového vraha,“ tzv. „Altkämpfer.“ a také se chlubil, „že odpravil několik židů.“ V Praze se aktivně zapojil do koordinace tzv. „páté kolony“ na území protektorátu. Např. dne 14. 3. 1939 dostali všichni němečtí studenti příkaz dostavit se následujícího dne k Gregorymu nebo zaujmout předem určená místa.“ Od roku 1944 působil v Rumunsku jako tiskový atašé bukurešťského německého velvyslanectví, kde byl v roce 1944 zajat rumunskou nebo sovětskou policií. AMV Praha, fond. č. 305- ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-187-6.

²³³ Johannes Nepomuk von Waldburg zu Wolfegg und Waldsee (*1904 - †1966).

²³⁴ Hans Heckel (* 30. 7. 1904 Vratislav). V květnu 1942 byl povolán z Berlína do Prahy na místo vedoucího skupiny I/10 „výuka a kultus [Unterricht und Kultus].“ Až do konce okupace působil jako stálý zástupce protektorátního ministra školství pověřený řízením celého úřadu. Dne 4. 5. 1945 odešel z budovy ministerstva školství do Černínského paláce, o den později se ukryl na švýcarském velvyslanectví. Své služebné Zdeně Kratochvílové a správci domu Hübnerovi telefonicky nařídil přinést na velvyslanectví uniformu zbraní SS včetně osobních dokladů. Zmiňovaní jeho příkazu neuposlechli a vše odevzdali místnímu národnímu výboru v Praze-Dejvicích. Za více jak dva týdny přišly na jeho bývalou pražskou adresu dva doporučené dopisy, ve kterých opět žádal zaslat uniformu a doklady na adresu Finančního úřadu ve Viechtachu. Podle sdělení domovníka Hübnera se v Praze choval povýšeně

Na lokální úrovni tuto strukturu doplnili loajální Češi a Němci, kteří byli za tímto účelem pozváni do protektorátu. Vedle dr. Rusta z Lipska, který se stal generálním ředitelem pražské zemské a universitní knihovny, protektorátního Němce dr. Mouchy vedoucího knihovny pražské technické university, loajálního Čecha dr. von Randé, který řídil brněnskou zemskou knihovnu, se jednalo např. o ředitele olomoucké knihovny dr. Vybírala. Hledání vhodných německých kandidátů neprobíhalo jednoduše. Z těchto důvodů pověřili okupanti dohledem nad všemi mimopražskými protektorátními muzei jmenováním jednoho samostatného generálního pověřence, kterým se dne 12. června 1941 stal pensionovaný expert dr. E. W. Braun z Opavy.²³⁶ V Praze byl v roce 1941 do městského muzea dosazen dr. Hartmut Asche ze Zhořelce, uvažovalo se i o začlenění dr. Opitze do umělecko-historického oddělení pražského zemského muzea. Velkou pozornost věnovaly okupační úřady hledání vhodného náhradníka za tehdejšího ředitele zemské galerie prof. Josefa Cibulku. Jediným kandidátem se na základě doporučení prof. Otto Kümmela stal dr. Eberhard svobodný pán von Schenk zu Schweinsberg působící od 1935 jako ředitel vévodských ústavů pro umění a vědu na zámku Friedenstein u durynského města Gotha.²³⁷ Vedl tři samostatné instituty - sbírku mincí, muzeum a vévodskou knihovnu.²³⁸ První pokus získat Schweinsberga učinil dr. Reinhold dne 13. února

a zakazoval mu mluvit na své děti česky. AMV Praha, fond. č. 301 – vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV, sign. 301-22-3.

²³⁵ Wolf Rudolf Hans von Both (*1901- †1976) germanista a historik umění. Po válce působil např. jako zástupce ředitele marburské universitní knihovny, v letech 1955-1957 jako ředitel zemské knihovny v Kasselu. http://www.uni-marburg.de/bis/ueber_uns/ub/sondsam/altb.

²³⁶ Dr. E. W. Braun (* 23. 1. 1870 Epfenbach u Heidelbergu). Nejprve působil jako asistent v germánském národním muzeu v Norimberku, v roce 1895 nastoupil na místo ředitele Slezského musea v Opavě. V roce 1898 se stal konzultantem k. k. Zentralkommission, v roce 1910 členem rakouské památkové rady. V letech 1910 a 1911 vykonal několikaměsíční cesty do Španělska z pověření bývalého rakouského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este za účelem zařízení Hofburgu historickými španělskými uměleckými předměty. Od vzniku Československa v roce 1918 působil jako konzultant brněnského památkového úřadu, v letech 1918-1940 jako předseda svazu německých vlastivědných muzeí v Československu. Od prosince 1939 do konce roku 1940 byl pověřen vedením opavského muzea. Protože jeho dosavadní ředitel Werner Kudlich byl odveden do armády, vedl toto muzeum až do roku 1945. Dne 11. 9. 1942 vyznamenal Hitler Brauna válečným záslužným křížem II. třídy bez mečů. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-263.

²³⁷ Dr. Eberhard Freiherr von Schenk zu Schweinsberg (*1893 - † 29.3.1990). Od roku 1929 vedl wiesbadenské muzeum. V roce 1934 byl díky smířlivému postoji k novým uměleckým formám sesazen a nahrazen Hermannem Vossem. V letech 1934-1945 vedl vévodské muzeum na zámku Friedenstein. Těsně po obsazení Gothy americkou armádou přesídlil na druhou stranu Durynského lesa do města Coburg, kde žil až do své smrti. V poválečném období působil jako znalec umění a žil z penze, kterou mu až smrtí vyplácela vévodská nadace. <http://www.freunde-museum-wiesbaden.de/index.php?id=53>

²³⁸ Dohlížel na 1 kustoda sbírky mincí, v muzeu disponoval 1 asistentem a v knihovně 1 vědeckou silou. Fakticky rozhodoval pouze v otázkách vedení muzea a knihovny, příslušelo mu technické vedení kabinetu mincí a schvalování akvizic. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-158.

1941.²³⁹ Předestřel mu záměr jmenovat ho ředitelem státní sbírky starého umění, o kterém již předběžně informoval protektorátní vládu. Nejprve měl obdržet vedení německé sekce a poté prostřednictvím „cum iure successionis“ převzít vedení celé zemské galerie.²⁴⁰ Přestup do služeb protektorátní vlády označil za pouhou formalitu, kterou mohl učinit bez jakýchkoli vedlejších námitek. Navzdory některým námitkám, Schweinsberga tento návrh nejspíše potěšil a ponechal si lhůtu na rozmyšlenou. Ze jmenování nakonec nedošlo. Po celou dobu okupace si ponechal možnost podílet se na utváření metod muzeální politiky v protektorátu.²⁴¹ V roce 1944 se spolu s prof. Swobodou a dr. Bothem nepřímo podílel na otevření grafické sbírky v Rudolfinu.

Navzdory obtížím se okupačním orgánům podařilo převzít a zcela nově upravit způsob provádění památkové péče na okupovaném území. Jejich pozornost se začala také rozšiřovat o další oblasti. Jednou z nich byla i péče o zabavené umělecké předměty. Stejně jako na ostatních okupovaných územích dospěly do tohoto stádia celkem nenápadně, v rámci navrácení uměleckých předmětů na místo jejich původu.

2. 2. Navrácení uměleckých předmětů německého původu

Změna mocenských poměrů způsobená okupací zbylého území Čech a Moravy umožnila sousedním územím požadovat navrácení uměleckých děl, které fakticky nebo domněle pocházely z jejich území. I když se tento proces výslovně nedá nazvat „konfiskací“ jedná se zde o odejmutí majetku, který v absolutní většině tvořil součást okupovaného státu.²⁴² Ještě před vznikem protektorátu podal duchcovský zemský rada říšskému ministerstvu školství stížnost na pražskou Uměleckou besedu, která nevrátila čtyři cenné barokní obrazy zapůjčené v roce 1937. Dne 11. května 1939 informovalo

²³⁹ Odvolal se na mnohaleté působení v Bonnu ve funkci asistenta Metternicha a v říšském ministerstvu školství v Berlíně. Spolu s dr. Reinholdem připravovali např. putovní výstavu nástěnných maleb z bonnského archivu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-158.

²⁴⁰ Již v tomto počátečním období měl Schenk von zu Schweinsberg dostat pod svou kontrolu zřizovanou galerii 19. století, grafické sbírky a německou sekci „Moderní galerie.“ Následně Reinhold přislíbil zasadit se o odvolání stávajícího ředitele Cibulky a automaticky ho nahradit Schweinsbergem z titulu „vice-ředitele.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-158.

²⁴¹ Dne 19. 2. 1941 Reinholdovi oznamoval, že pro něho „bude dost drahý.“ Vedle toho poukazoval i na další svou vlastnost – „nechuť“ podřizovat se, kterou negativně ovlivnilo 22 let muzejní práce. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-158.

²⁴² V této souvislosti je třeba připomenout, že byl zahájen ještě před jeho legislativní úpravou na říšské úrovni.

ministerstvo pověřence německé říšské vlády pro převzetí správní spisové agendy [Der Beauftragter der Deutschen Reichsregierung für die Übernahme von Verwaltungsschriftgut] o celé záležitosti a doporučilo zajistit její vyřízení. Dotčené obrazy se do Duchcova navrátily v červnu 1939. Vzhledem k jejich poškození začal správce valdštejského majetku v Doksech za podpory župní správy požadovat příslušnou náhradu, se kterou souhlasili i představitelé Umělecké besedy.²⁴³

Krátce po vyhlášení protektorátu došlo k vrácení všech cenností odvezených během mobilizace v roce 1938 z Opavy do brněnského zemského muzea a převozu 640 předmětů z Konopiště do bývalého císařského zámku Ploskovice.²⁴⁴ Uvedené akce probíhaly živelně a zcela se vymykaly kontrole příslušných protektorátních okupačních úřadů, které se o nich dozvěděly až zcela náhodou počátkem roku 1940 v souvislosti s jednáním o navrácení dalších uměleckých předmětů. Dr. Reinhold poněkud křečovitě uvítal snahu napravit škody minulosti, nedokázal však zakrýt překvapení a velmi živě se zajímal o uvedený objekt.²⁴⁵ Dále ho jistě udivil záměr převézt více jak tisíc uměleckých předmětů z Konopiště do Zákup, který podmínil předběžnou konzultací a zajištěním dostatečné péče přímo na místě. Dne 17. listopadu 1939 pozastavil odvoz dalších předmětů do opavského župního muzea.²⁴⁶ Po setkání s příslušnými referenty a s odkazem na nezbytnost demonstrovat vysoký německý podíl na kulturně historickém vývoji českomoravského prostoru doporučil postupovat individuálně prostřednictvím výměn. V tom ho podpořil i dr. Hönigschmid.

Dne 4. ledna 1940 proběhlo ve pražském Valdštejském paláci jednání o navrácení uměleckých předmětů do sudetské župy. Vedle dr. Reinholda a zástupce komisařského vedení státních lesů a statků Grosse se ho zúčastnili členové komise pro převzetí spisové agendy ministerský dirigent vládní rada R. Gerstenhauer a vrchní

²⁴³ Při přejímání obrazu se u jednoho zjistily škody, které se Umělecká beseda pokusila zaretušovat přemalováním a podlepením. Renovací byl pověřen vídeňský restaurátor Karl Wagner. Restauráční práce byly ukončeny až v polovině února 1941. Jejich výše dosáhla RM 10 000,--, župní památkový úřad uhradil RM 3 000,-- NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-368.

²⁴⁴ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-3-102.

²⁴⁵ Dr. Reinholda „potěšilo, že došlo k tak jasné náhradě škod tak velkého rázu.“ Jeho překvapení dokazuje zájem o získání co největších podrobností týkajících se tohoto objektu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-4.

²⁴⁶ Hönigschmid uznal zásadu, že nejde nekonečně snižovat hodnotu protektorátních muzeí a sbírek, které musí demonstrovat dosažené výkony „německého ducha.“ Proto uvedl, že „se mu jedná o předměty, které mohla jejich prvotřídní kvalita zastínit, ale v Sudetech by určitě vyplnily značné mezery.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-4.

vládní rada O. Treutsch von Buttlar. Úvodem poukázal Grosse na nesrovnalosti v seznamech vyhotovených říšským ministerstvem školství a ústeckým vládním presidentem, Reinholda vybídl spojit se s říšskými ministrem školství a vyjasnit množství a druh jednotlivých kusů. Souhlasili také s přechodným uložením předmětů pro opavské muzeum na vyhrazeném místě v pražské národní galerii z důvodu jejich inventarizace. Grosseho pověřili zajistit dopravu, znalce umění a celní úředníky, dr. Reinholda dohledem nad transportem.²⁴⁷ Počátkem února 1940 se sešel Grosse s dr. Hönigschmidem a dr. Turnwaldem. Zástupcům župní samosprávy se podařilo přesvědčit Grosseho souhlasit s odvozem předmětů do Zákup i navzdory nejasnostem spojených s budoucím využitím zámeckého objektu. Zcela odmítli předběžné uskladnění vybraných předmětů v Národní galerii. Doporučili uskutečnit v Praze pouze malou zastávku, během níž se měly jednotlivé předměty doložit. Transport ze dne 6. března 1940 neobsahoval tři obrazy, o jejichž získání projevil zájem ředitel národní galerie prof. Josef Cibulka.²⁴⁸ Odvolával se přitom na původ autorů, znázorněné motivy typické pro české prostředí a protihodnotou nabídl díla sudetských malířů.²⁴⁹ Jeho záměr odsouhlasil dne 16. ledna 1940 německý předseda německo-české zvláštní komise při říšském ministerstvu vnitra dr. Bresgen [Der deutsche Vorsitzende der deutsch-tschechischen Sonderkommission bei Reichsministerium des Innern], který pověřil dalším jednáním v součinnosti se skupinou XIV úřadu říšského protektora prof. Swobodu.²⁵⁰ Dr. Reinhold doporučil vyčkat a nejdříve informovat libereckou župní

²⁴⁷ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, sign. V 3-1 kart. 543.

²⁴⁸ Pro představu lze uvést seznam navrácených předmětů zhotovený po příjezdu do Zákup a Ploskovic.

67 obrazů včetně Ukřižování (školy B. Strigelse)	RM 71 000
140 ks porcelánových figurek a porcelánového nádobí (téměř vše z 1. poloviny 19. století)	RM 2 400
32 ks uměleckých předmětů ze skla	RM 600
141 ks uměleckých předmětů z kameniny, kovu zbraní a hodin	RM 5 100
nábytek a dva staré klavíry	RM 5 000
celkem	RM 84 100

NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-3-102.

²⁴⁹ Jednalo se o 2 díla Adolfa Triáčka a 1 obraz Viktora Barvitia. Podle prof. Cibulky spočívala jejich hodnota v tom, že se takováto podobná díla vyskytovala velice zřídka. Viktor Barvitijs (1834-1902) byl pražský malíř a dotčený obraz znázorňoval pražskou lidovou slavnost „Fidlovačku.“ V úvahu přicházela „Krimhildina obžaloba [Kriemhildens Anklage]“ o rozměrech 1,91 m x 3,0 m moravského rodáka Emil Laufera (1837-1909) nabízená za Triáčkova díla. Za Barvitia nabízel obraz od podmokelského rodáka Eduarda Lebiedzkiho „Idylle“ o rozměrech 69 x 112 cm nebo dílo J. Führicha „Panna Marie [Jungfrau]“ o rozměrech 99 x 63 cm. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-3-102.

²⁵⁰ Celou záležitost projednal dr. Bresgen s prof. Cibulkou, který se mu pochlubil, že „může nabídnout ještě lepší obrazy.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-3-102.

samosprávu. Dr. Hönigschmid se vyjádřil až dne 3. dubna 1940. Souhlasil s výměnou dvou Triáckových obrazů za Lauferovo dílo a postavil se proti Führichova obrazu.²⁵¹ Hönigschmidovo stanovisko podpořili i prof. Swoboda a dr. Reinhold, kteří dne 22. dubna 1940 žádali dr. Bresgena připojit se k navrženému řešení. Dr. Bresgen s tím souhlasil a dne 22. května 1940 odvezl dr. Turnwald obraz od Bernharda Strigela a Viktora Barvitia do Zákup.²⁵² V jeho přítomnosti pronesl prof. Cibulka poznámku o malé hodnotě Triáckových obrazů a zájmu zrušit nabídku učiněnou v červnu 1939.²⁵³ Jeho zájem stáhnout původní žádost narazil na odmítavý postoj libereckých úřadů, které hodlaly pokračovat dohodnutým způsobem.²⁵⁴ Ve stejném okamžiku vypluly na povrch i další nesrovnalosti. Ředitelství státních lesů a statků nebylo např. informováno o skutečném počtu kusů odvezených dr. Turnwaldem. Na nestandardní jednání ze strany prof. Cibulky upozornil dne 1. června 1940 dr. Bresgen úřad říšského protektora a vyjádřil zájem projednat celou záležitost s příslušnými pracovníky. Narazil na nepochopení pramenící ze snahy zmírnit sebejisté chování sudetské župy. Dr. Reinhold začal podporovat prof. Cibulku a za hlavního viníka neuskutečněné transakce označil liberecké župní místodržitelství. Dr. Bresgenovi nakonec nezbylo nic jiného než se přiklonit k Reinholdovu stanovisku, které začaly sdílet všechny zúčastněné strany.²⁵⁵

Pozitivně dopadla i jednání týkající se vydání předmětů odvezených v dubnu 1936 na Konopiště z hradů řádů německých rytířů v Bruntále, Sovinci a Dlouhé Vsi. Dr. Reinholdovi se podařilo postupně omezit vliv říšského ministerstva školství, opavského župního muzea a liberecké samosprávy. Jejich místo zaujal SS-Untersturmführer Horst Klein z „úřadu vedoucího hlavního úřadu správa a hospodářství, hlavní oddělení pro zvláštní úkoly [Der Chef des Hauptamtes Verwaltung und Wirtschaft, Hauptabteilung für Sonderaufgaben],“ který začal projevovat eminentní zájem o získání obrazů a plastik

²⁵¹ Barvitiův obraz „Fidlovačka“ považoval za jedno z jeho význačných děl. Vedle toho ho také označil za soudobého sudetského malíře. Podle svého pozdějšího vyjádření nechtěl ale dr. Hönigschmid snižovat hodnotu Lauferova díla. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-3-102.

²⁵² Barvitiův obraz vyzvedl ve „sběrném skladu“ v konopišťském zámku. Lauferovo dílo musel prozatím ponechat díky jeho rozměrům v protektorátu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-3-102.

²⁵³ Hodnotu Triáckových obrazů označil za nesrovnatelně nižší než Barvitiova díla, z čehož by výměnou za Lauferův obraz utrpěla galerie ztrátu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-3-102.

²⁵⁴ Dokonce netrvaly na Lauferově díle a hodlaly se spokojit s jiným stejně hodnotným. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-3-102.

²⁵⁵ Dokládá to korespondence mezi úřadem župního místodržícího, ředitelstvím státních lesů a statků a úřadem říšského protektora. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-3-102.

pocházejících z Bouzova.²⁵⁶ Způsob získání a převozu zmiňovaných uměleckých děl sondoval v srpnu 1940, kdy Reinholdovi postoupil jejich seznam. Reinholda zároveň požádal vypátrat současné umístění a zajisit jejich získání. O výsledcích informoval Kleina koncem září 1940. Možné modalitty navrácení a odvozu navrhl odložit až na jeho další návštěvu v Praze plánovanou na počátek října 1940.²⁵⁷ Protože z plánované schůzky nakonec sešlo, využil dr. Reinhold získaný čas k provedení technicko-organizačních opatření. Grosse písemně upozornil na případnou návštěvu Kleinova zástupce a ředitelství Národní galerie nařídil připravit obrazy k odvozu podle příslušných seznamů. Celá záležitost nakonec ztroskotala na nekoordinovaném postupu berlínského ústředí SS.²⁵⁸ Tuto skutečnost si uvědomil i Reinhold a rozhodl se využít šanci ponechat dotčené předměty pod svou kontrolou. Odvoz podmínil souhlasem všech účastníků. S ohledem na umělecko-historickou hodnotu některých děl, jejich funkci v národní galerii a budoucí začlenění do německého vlivu, doporučil ponechat na stávajícím místě ve formě říšské výpůjčky.²⁵⁹

Množství a intenzita jednání o navrácení uměleckých předmětů neušla pozornosti ani ostatním župám. V polovině října 1940 se ředitel vídeňského umělekohistorického muzea Fritz Dworschak obrátil na státního podtajemníka Burgsdorffa. Informoval ho o právoplatném nároku na navrácení několika obrazů a gobelínů patřících původně Habsburkům. Odvolával se přitom na neplatnost mírových smluv uzavřených mezi tehdejší monarchií a vítěznými státy, zanedbaný stav a nezbytnost renovace, kterou mohl zajistit pouze vídeňský gobelínový ateliér.²⁶⁰ Podpořil ho i vídeňský městský kulturní referent, který poukázal na neplatnost

²⁵⁶ Majitelem hradu Bouzov se stala „Gesellschaft zur Förderung und Pflege Deutscher Kulturdenkmäler e. V., resp. Ahnenerbe SS. V příslušné korespondenci vystupují Klein a Reinhold jako dobří přátelé. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1- 368.

²⁵⁷ Grosseovu odpověď doplněnou příslušným seznamem obdržel dr. Reinhold dne 21. 9. 1940. Z „pilnosti“ Grosse barevně odlišil předměty ze státní galerie (označeny červeně) a Konopiště (označeny modře). Díky tomu se ukázalo, že z celkového počtu 25 kusů, se pouze 4 obrazy nacházely na Konopišti. Klein v této souvislosti navrhl vykonat společnou prohlídku hradu Bouzov, protože chtěl znát Reinholdův úsudek o celkovém stavu objektu z pozice znalce umění [kunsachverständiger Urteil]. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1- 368.

²⁵⁸ Klein všechny komplikace odůvodnil stěhováním a změnou adresy, přičemž ztratil také i veškerou korespondenci, která se k případu vztahovala. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1- 368.

²⁵⁹ Podle dr. Reinholda by odvozem některých děl vznikly Národní galerii značné ztráty. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1- 368.

²⁶⁰ Dworschak projevil zájem o 30 gobelínů a 58 obrazů, které se do Prahy dostaly kolem roku 1880 za účelem výzdoby pokojů korunního prince Rudolfa. Protože se v roce 1918 nacházely na území Československa, přešly díky znění článku č. 208 mírové smlouvy ze Saint Germain en Laye do vlastnictví nově vzniklé republiky. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

tehdejších ujednání. Poněkud smířlivěji nabízel možnost opětovného zapůjčení zrestaurovaných kusů. Proti těmto návrhům se postavila příslušná okupační místa. „Skupina justice [Gruppe Justiz]“ úřadu říšského protektora se odvolala na neúplnost Dworschakova požadavku a navrhla vyřešit celý případ v rámci jednání ohledně státního majetku a dluhů bývalého Československa. Jako nejlepší variantu označila začlenění do říšského majetku a výhradního dispozičního práva protektora. Na tomto základě v následujících měsících probíhala bezvýsledná jednání všech zainteresovaných stran až se dne 19. června 1941 dostavil na dvoudenní návštěvu Prahy ředitel vídeňského uměleckoprůmyslového muzea Richard Ernst. Zajímal se pouze o uložení a stav požadovaných objektů. S ministerským radou Liebenowem, vrchním radou Bolacherem a dr. Waldburgem se nakonec shodli na jejich ponechání v Praze až do vyjasnění právní podstaty celé záležitosti.²⁶¹

Koncem roku 1940 si okupační úřady uvědomily nezbytnost legislativně upravit vývoz movitých uměleckých památek z území protektorátu. Říšský protektor využil své zákonodárné právo a dne 1. října 1940 vydal „nařízení k ochraně uměleckých památek v Protektorátu Čechy a Morava [Verordnung zum Schutze der Kulturdenkmäler im Protektorat Böhmen und Mähren].“ Uměleckou památkou se stal jakýkoli předmět dosahující určité umělecké, vědecké nebo vlastivědné hodnoty. Vývoz se mohl uskutečnit pouze se svolením úřadu říšského protektora, resp. jeho příslušné služebny. Za neuposlechnutí hrozilo vězení nebo peněžitá pokuta, případně jejich kombinace doplněná zabavením a začleněním dotyčného předmětu.²⁶² V praxi byla tato legislativní úprava vyzkoušena již o měsíc později v souvislosti s žádostí hraběte Georga Clam-Martinice vyvézt umělecké předměty, knihy a archiválie do zámku Clam u hornodunajského Greinu. Okupační orgány zastoupené dr. Reinholdem a dr. Turnwaldem souhlasily s odvozem tří beden rytin ze 17. – 19. století. Dne 27. listopadu 1940 přizvaly dr. Horsta Swienteka ke stanovení jejich hodnoty a vyhledání korespondence představitelů rodu s kancléřem Metternichem. Povolení obdržel hrabě dne 28. listopadu 1940. Pouze v případě renesančních kamen ze zámku Smečna doporučili Reinhold a Turnwald jejich ponechání na místě a zavázali se zajistit náležitou péči. Dalším příkladem byl záměr hraběcího rodu Auerspergů zakoupit a vyvézt část svého bývalého majetku ze zámku Zelená Hora, který získalo tehdejší

²⁶¹ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

²⁶² NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

Československo v třicátých letech minulého století v rámci pozemkové reformy. Dne 31. března 1941 projednal komisařský vedoucí sekce IX ministerstva zemědělství s dr. Turnwaldem způsob odprodeje zelenohorského zámeckého mobiliáře. Schůzky v prostorách zámku v polovině června 1941 se vedle dr. Turnwalda účastnil i tehdejší správce lesní mistr Fergl. Díky nepořádku mohli identifikovat pouze část předmětů, o které projevíli Auerspergové zájem.²⁶³ Vzhledem k vysoké umělecko historické hodnotě některých z nich, navrhl Turnwald vyčkat na uvolnění zámku a provedení důkladné inventarizace. Teprve poté hodlal s definitivní platností určit předměty k následnému vývozu.²⁶⁴

Další požadavek nenechal na sebe dlouho čekat. Koncem února 1941 se na Burgsdorffa obrátil zemský pečovatel o kulturu župy Tirol-Voralberg [Landeskulturwalter der Gaue Tirol-Voralber] ve snaze získat rodovou galerii vymřelých hrabat z Ems nacházející se v prostorách zámku Bystré u Poličky.²⁶⁵ Jednalo se zhruba o devět desítek obrazů, které se ledabyly povalovaly v prostorách zámecké budovy spravované nuceným správcem. Jednání se neustále vleklo, a proto se dne 26. června 1942 obrátil na tehdejšího protektora Kurta Daluega tyrolský župní vedoucí a místodržící Franz Hofer. Vedle zmíněné sbírky se zajímal o podmínky přenechání tyrolské selské jizby, která se údajně nacházela na zámku Konopiště. Protože si byl vědom možných průtahů nechal zanést tento požadavek do katalogu podobných případů, který měl být ve vhodný okamžik předložen Hitlerovi. Proti vydání jizby se zcela kategoricky postavil dr. Both, který stejně jako zastupující protektor poukazoval na nedůstojné chování tyrolských partnerů.²⁶⁶ V březnu 1943 se uskutečnila prohlídka obrazů za účasti innsbruckého znalce Oswalda Trappa a v druhé polovině dubna 1943 se do celé

²⁶³ Jednalo se např. o truhlu s letopočtem 1690, sbírku starých zbraní umístěnou na schodišti nebo 3 gotické sochy. Nepodařilo se mu vypátrat 2 italské obrazy, které byly oceněny na K 60 000,--. Velkou pomoc si dr. Turnwald sliboval od získání tzv. „Kunstinventar“ pojednávajícího o historických a uměleckých památkách Nepomuckého kraje, ve kterém byla zachycena velká část zámeckého mobiliáře. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. 4-1-197.

²⁶⁴ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 2-1-110.

²⁶⁵ Rodová galerie hrabat se v letech 1796-1803 nacházela ve voralberském Hohenems. Počátkem 19. století ji na území Čech převezla hraběnka Marie Rebecca, vdaná Harrach spolu s knihovnou, ve které se údajně nacházely dva rukopisy Písně o Nibelunzích. Po vymření rodu přešly uvedené objekty do majetku Habsburků a v roce 1918, resp. díky pozdější pozemkové reformě do vlastnictví nově vzniklého československého státu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

²⁶⁶ Tyrolská selská jizba měla pocházet z roku 1455. Koncem 19. století ji zakoupil vévoda František Ferdinand d'Este a umístil na Konopišti. Protože pocházela z venkovské chalupy nedaleko od rodiště Andrease Hofera a poskytovala jasný důkaz o boji Tyrolanů za nezávislost, mohla podle župního vedoucího vhodně doplnit innsbrucké lidové muzeum. S vydáním Both nesouhlasil, protože její spojení s Hoferem považoval za „poněkud přitažené za vlasy [an den Haaren herbeigezogen].“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

záležitosti vložil Frank. Svůj souhlas podmiňoval vydáním děl cizí provenience a upozornil na důležitost patřičného odškodnění. Z výměny nakonec sešlo, protože tyrolská strana nedokázala nabídnout uspokojivou náhradu.²⁶⁷

Své nároky uplatnilo i Slovensko. V lednu 1942 obdržela skupina I/10 nótu slovenského generální konsula týkající se navrácení desek Bojnického oltáře.²⁶⁸ Protektorátní ministerstvo školství je považovalo za svůj majetek, protože se v době vzniku protektorátu nacházely na jeho území a byly zaneseny do inventárního seznamu českomoravské zemské galerie a s vědomím říšského protektora uloženy na zbraslavském zámku.²⁶⁹ Narazilo však na protikladné stanovisko zástupce zahraničního úřadu, který se obrátil na úřad říšského protektora. Zastupující říšský protektor Daluge svůj nesouhlas odůvodnil významem pro českomoravskou zemskou galerii a zákaz vývozu uměleckých předmětů z protektorátního území.²⁷⁰ Na druhou stranu navrhl vydat pouze část, která se do Prahy dostala později.²⁷¹ V říjnu 1942 označilo bratislavské německé velvyslanectví ponechání v protektorátu za protiprávní a v příkrém rozporu s dobrými mravy. Navrhlo jejich převod zahraničnímu úřadu, který je měl v dohledné době postoupit Slovensku. V polovině listopadu 1942 se s celou záležitostí seznámil i Frank a koncem měsíce dr. Bothovi nařídil obrazy nevydávat. V polovině ledna 1943 se případem přestal zabývat zahraniční úřad a jeho pražský zástupce doporučil zvolit vyčkávací taktiku.

²⁶⁷ Trapp nabídl protihodnotou 16 erbovních znaků. E. W. Braun navrhl získat stříbrná žezla bývalé olomoucké university, která v polovině 19. století daroval tehdejší císař František Josef I. innsbrucké universitě. Swoboda byl poněkud skeptičtější, protože nevěděl o existenci (podle Frankova vyjádření se nemuselo jednat o obrazy) hodnotných uměleckých děl pocházejících z této župy spojených s protektorátem. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

²⁶⁸ Tvořily součást dědictví po Janu Pálffy. Podle dohody uzavřené se státem dne 12. 12. 1923 měly zůstat na Slovensku a být umístěny v bratislavském vlastivědném muzeu. Odtamtud byly v roce 1933 zcizeny a následující rok vypátrány ve Zlíně. Vzhledem k zanedbanému stavu byly převezeny do Prahy k renovaci, čímž se měla československá, resp. česká strana provinít proti duchu zmíněné smlouvy. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

²⁶⁹ Desky z bojnického oltáře připsané mistru Andrea Orcagnovi se staly na základě německo-slovenské dohody o státním dluhu a majetku bývalé republiky Československé ze dne 13. 4. 1940 vlastnictvím Protektorátu, protože se Slovensko zavázalo neuplatňovat žádný nárok na věci nacházející se dne 15. 3. 1939 na území protektorátu. V tomto duchu hovořilo ustanovení článku IV, písm. 11 zmiňované smlouvy: „všechny majetek bývalé československé republiky, který se nachází na území Slovenské republiky, přechází bezplatně do vlastnictví Slovenské republiky.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

²⁷⁰ Podle Daluge se v podstatě jednalo o světový unikát. Škola Andrea Orcagny ovlivnila německé malířství v Čechách v dobách Karla IV. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

²⁷¹ Jednalo se o tzv. „predellu“, která celou dobu sloužila k lepšímu uložení deskových obrazů. Daluge ji hodlal vyměnit za 5 tabulí gotického oltáře z poloviny 15. století nacházejících se v Liptovském Mikuláši a 5 dalších k němu patřících tabulí nacházejících se v Bratislavě. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

Od počáteční snahy vyhovět požadavkům svých sousedů, si protektorátní okupační orgány velmi rychle osvojily taktiku vyčkávání a vytěsnění případných zájemců. Získaly také jeden důležitý impuls, který uplatnily při získávání zabavených movitých uměleckých předmětů. Jejich pozornost tímto směrem obrátil oběžník prof. Otto Kummela z říšského ministerstva školství ze dne 24. června 1940, který žádal získat během jednoho týdne vyhotovit zprávu o movitých uměleckých předmětech německého původu, které se v uplynulém období dostaly do rukou nepřátel.²⁷² S odvoláním na důkladnou znalost protektorátních uměleckých památek byl s oběžníkem seznámen prof. Kühn z památkového úřadu.²⁷³ Dr. Reinhold mu uložil vypracovat přehled uměleckých děl německého původu a vlastníků, které v období Československé republiky přešly do státního, případně českého nebo židovského soukromého vlastnictví.²⁷⁴ Prof. Kühn ho odkázal na pozemkový úřad, protektorátní ministerstvo školství, správce schwarzenberského, fürstenberského nebo valdštejnského panství.²⁷⁵ Úřad sudetského říšského místodržícího upozornil dr. Reinholda na zámky Konopiště a Chlumec nad Cidlinou, poradil vyžádat si stanovisko sekčního rady v záloze dr. J. Bergla z Frýdlantu a ředitele dr. Brauna z Opavy.²⁷⁶ Za nejdůležitější lze považovat Kühnovo doporučení provést důkladnou prohlídku zabavených židovských svršků.²⁷⁷ Protože se již několikrát s podobnou žádostí neúspěšně obrátil na gestapo, navrhoval zapojit přímo říšského protektora, který měl nařídít prozkoumání veškerého zabaveného movitého židovského majetku a jeho opětovné navrácení do německých

²⁷² Zpráva se neměla týkat předmětů odevzdaných na základě ustanovení § 283 Versaillské mírové smlouvy.

Pro každý předmět měl být vyhotoven evidenční list obsahující následující položky:

- druh uměleckého předmětu
- označení
- jméno autora
- datum vzniku
- přibližný rozměr
- odhadní cena

Vedle toho měly uvést i možnou formu převodu majetkových práv a jejich současné umístění. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-7.

²⁷³ Opis žádosti obdržel prof. Swoboda, prof. Wostry a dr. Hönigschmid, který, stejně jako Kühna, žádal určit další vhodné osoby. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-7.

²⁷⁴ Reinhold takto označoval všechny převody „uskutečněné na základě tehdejších nevýhodných mocenských poměrů a rozhodnutí.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-7.

²⁷⁵ Jednalo se o západní Čechy, Žatecko, Litomyšlsko. Prof. Kühn doporučil obrátit se jmenovitě na dr. Tannicha sídlícího v Krumlově a dr. Zwerenze z Prahy, které Kühn označil za „slušné Němce.“ Podle prof. Kühna šlo potřebné informace získat pouze v případě velkých hospodářských jednotek – panství. Podobnou možnost u menších sbírek a jednotlivých předmětů zcela vyloučil. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-7.

²⁷⁶ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-7.

²⁷⁷ Jako příklad uváděl Brno, kde tamní židé měli využít finanční tíseň bývalých německých vlastníků. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-7.

rukou.²⁷⁸ Termín stanovený říšským ministerstvem školství Reinhold nedodržel.²⁷⁹ Nedostal ani konkrétní informace. Získal důležité podněty pro právě probíhající jednání o využití konfiskátů získaných v procesu rasové a politické persekuce na území protektorátu.

Vývoj v Protektorátu Čechy a Morava probíhal navzdory určitým shodným znakům zcela odlišným způsobem než jako např. v sousedním Polsku. Okupanti s odkazem na germánský původ celého českomoravského území, nejprve převzali díky historickým zjednodušením péči o všechny zdejší movité a nemovité kulturní památky. V rámci procesu navrácení movitých uměleckých předmětů domnělým nebo právoplatným německým vlastníkům, zejména díky vlastní interpretaci příslušného výnosu říšského ministerstva školství a s odvoláním na snahu napravit údajné křivdy minulosti, obrátili svou pozornost na konfiskáty movitých uměleckých předmětů v držení gestapa a Ústředny pro židovské vystěhovalectví.

²⁷⁸ Prof. Kühn v této souvislosti nevyloučil ani jeho možné muzeální využití. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-7.

²⁷⁹ Na tuto skutečnost si dne 27. 8. 1940 stěžoval Burgsdorffovi. Prof. Kühn mu odpověděl dne 25. 7. 1940, župní správa dokonce až dne 6. 10. 1940. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-7.

3. Konfiskace movitého uměleckého majetku na území protektorátu

Nacionálně socialistický režim zamýšlel vytvořit novou homogenní společnost a vyčlenit z ní všechny odlišné elementy.²⁸⁰ Vedle židů a dalších rasově pronásledovaných se jednalo o ideologické odpůrce, mentálně a tělesně postižené nebo osoby s odlišným sexuálním zaměřením. Snahu přiblížit osud majetku všech perzekuovaných skupin dodnes znesnadňuje nedostatek pramenné základny, komplikovaná sociální struktura a odlišný způsob interakce s okolním prostředím.²⁸¹ Při posouzení způsobu perzekuce nepřátel okupačního režimu na území protektorátu je třeba vycházet z vývoje v předválečném Německu.

Obecný rámec metod pronásledování odpůrců nacionálně socialistického režimu byl stanoven po požáru říšského sněmu v noci z 27. na 28. února 1933.²⁸² Prvním z celé řady norem se stal zákon o znovuoobnovení úřednictva ze dne 7. dubna 1933 [Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums], který nařizoval všem úředníkům a zaměstnancům státní správy doložit árijský původ.²⁸³ Zákon o odejmutí německé státní příslušnosti [Gesetz über den Widerruf von Einbürgerungen und die Aberkennung deutschen Staatsangehörigkeit] ze dne 14. července 1933 zbavil občanství několik tisíc osob.²⁸⁴ Konfiskaci majetku umožnil zákon proti komunistům a jejich organizacím [Gesetz gegen Kommunisten und ihrer Organisationen] ze dne 26. května

²⁸⁰ Vedle židů se jedná i o Romy. Podle odhadů mělo být během druhé světové války zavražděno na 500 000 příslušníků této národnosti. In: Freund, Florian–Baumgartner, Gerhard – Greifeneder, Harald: Vermögensentzug, Restitution und Entschädigung der Roma und Sinti. Wien 2002, s. 11.

²⁸¹ Holocaust Romů se v Evropě dostal do popředí v druhé polovině devadesátých let minulého století. Obzvláště v českém prostředí probíhá jeho zkoumání komplikovaně. Situaci nezlepšil ani nátlak různých organizací, skupin, sdružení a jednotlivců, vycházejících často z neznalosti tehdejších a současných poměrů v rámci této komunity na českém území. Velice podrobně se konfiskacemi majetku Romů zabývá publikace: Freund, Florian–Baumgartner, Gerhard–Greifeneder, Harald: Vermögensentzug, Restitution und Entschädigung der Roma und Sinti. Wien. 2002.

²⁸² Mönnighoff, Wolfgang: Enteignung der Juden. Wunder der Wirtschaft, Erbe der Deutschen. Hamburg 2001 s. 34.

²⁸³ Ustanovení § 3 zakazovalo zaměstnávat „osoby neárijského původu“ ve veřejné správě. Neárijem se stal každý s židovskými rodiči nebo prarodiči. Výjimku tvořili židovští vojáci z 1. světové války a osoby, které se staly úředníky před rokem 1914. Doklad o árijském původu šlo získat pouze na základě předložení ověřeného potvrzení o manželství, rodného, úmrtního listu nebo úředně ověřeného rodokmenu [Ahnentafel]. In: Lillteicher, Jürgen: Die Rückerstattung jüdischer Eigentums in Westdeutschland nach dem 2. Weltkrieg. Eine Studie über Verfolgungserfahrung, Rechtstaatlichkeit und Vergangenheitspolitik 1945-1971. (Disertační práce). Freiburg in Breisgau Albrecht-Ludwigs-Universität 2003, s. 50.

²⁸⁴ O občanství přišlo přibližně 40 000 osob. Jejich majetek byl následně „odejmut ve prospěch říše.“ In: Gibas, Monika: „Arisierung in Thüringen.“ Entrechnung, Enteignung und Vernichtung jüdischen Bürger Thüringens 1933-1945. Erfurt 2006, s. 20.

1933 a zákon o začlenění majetku nepřátel lidu a státu [Gesetz über Einziehung volks- und staatsfeindlichen Vermögens] ze dne 14. července 1933, který rozšířil působnost první normy na sociálně demokratickou stranu.²⁸⁵ Vyšší zemské úřady získaly pravomoc odejmout a začlenit ve prospěch říše veškeré jmění obou politických stran. Za správu zabaveného jmění zodpovídaly finanční úřady. Spolu s nimi působily od roku 1931 tzv. „devizové služebny [Devisenstellen],“ které dohlížely na dodržování vývozních předpisů, inkasovaly poplatky a spolu s orgány policie trestaly veškerá provinění. Protože se finanční úřady řídily podle nařízení jednotlivých zemských vlád, bylo třeba stanovit jednotný způsob správy a využití zabaveného majetku. Dne 30. srpna 1933 začal za tuto oblast na celém říšském území zodpovídat berlínský finanční úřad Moabit-West.²⁸⁶ Další pronásledování německých Židů umožnily tzv. „Norimberské zákony“ schválené dne 15. září 1935. Židem se stala každá osoba pocházející nejméně ze tří podle rasy úplně židovských prarodičů, jedinec s dvěma plně židovskými prarodiči, pokud náležel k 15. září 1935 k židovské náboženské obci, byl do ní po tomto datu přijat, nacházel se k tomuto datu v manželském svazku se židem nebo ho po tomto datu uzavřel. Zakazovaly též uzavírat manželství a veškerý společenský styk s židy.²⁸⁷

V letech 1933-1938 se nacistická politika zaměřovala na desintegraci, marginalizaci a vystěhování německých židů. Až do roku 1938 zůstávalo hlavním záměrem zabránit případnému úniku kapitálu v rámci jejich emigrace. V roce 1936 nařídil říšský ministr financí hrabě Lutz Schwerin von Krosigk všem finančním úřadům zintenzívnit spolupráci s gestapem a celními úřady.²⁸⁸ Od roku 1937 začaly podávat hlášení i poštovní úřady, dráhy, realitní makléři a stěhovací společnosti. Prostřednictvím výnosu rozšířil Himmler kategorie pronásledovaných osob, v únoru 1939 vyloučil říšský ministr propagandy Goebbels židovské obchodníky s uměním a umělce z říšské kulturní komory [Reichskulturkammer]. Arizace movitého a nemovitého židovského majetku dostala jednotnou podobu v roce 1938. Nařízení o nahlášení majetku židů ze dne 26. dubna 1938 nařizovalo nahlásit veškeré domácí

²⁸⁵ Obě právní úpravy umožňovaly začlenit ve prospěch říše i židovský a další nepřátelský majetek. Tamtéž: c. d., s. 22.

²⁸⁶ Koch, Ferdinand Peter: Die Geldgeschäfte der SS. Wie deutsche Banken den schwarzen Terror finanzierten. Hamburg 2000, s. 23.

²⁸⁷ In: Betrifft Aktion 3: Deutsche verwerten jüdische Nachbarn. Berlin 1999, s. 20.

²⁸⁸ Od roku 1937 se zemské finanční úřady začaly nazývat „vrchní finanční ředitelství.“ V letech 1941-1943 vykonávalo centrální správu a zhodnocení „propadlého“ židovského majetku vrchní finanční ředitelství Berlin-Brandenburg. Tamtéž: c. d., s. 19.

nebo zahraniční jmění přesahující hodnotu RM 5 000,--.²⁸⁹ Ustanovení § 7 umožnilo Göringovi jako pověřenci pro 4letý plán stanovit způsob využití přihlášeného majetku v souladu s potřebami německého hospodářství.²⁹⁰

Po „Křišťálové noci“ začali nacisté praktikovat cílenou politiku přivlastňování si movitých a nemovitých židovských statků. Dne 12. listopadu 1938 vyšlo první nařízení o vyřazení židů z německého hospodářství zakazující provozovat živnostenské a řemeslné podniky.²⁹¹ Dne 21. listopadu 1938 přikázalo opatření tzv. „usmiřovací dávky [Sühneleistung]“ židům zaplatit daň z majetku nahlášeného po 26. dubnu 1938.²⁹² Nařízení o nasazení židovského majetku [Verordnung über den Einsatz jüdischen Vermögens] ze dne 3. listopadu 1938 umožnilo jmenovat správce věrné ruky [Treuhandverwalter] za účelem likvidace a prodeje židovských provozních jednotek. Jejich zpeněžení umožnilo pouze za úředně stanovené ceny a počítalo s odvodem výnosu na obstavená konta.²⁹³

3. 1. Konfiskace uměleckých předmětů na základě rasové persekuce

Stav legislativního a organizačního zajištění konfiskací židovského a dalšího nepřátelského majetku nebyl na počátku roku 1939 dokonalý. Nacistické orgány si dobře uvědomily jeho slabiny a v souvislosti s obsazováním území Čech a Moravy se již od samého počátku snažily zabránit možným škodám. Tato skutečnost se ukázala o to naléhavěji při obsazování zbytkového území Československa, které v předválečném období patřilo k světovým ekonomickým premiantům. Dne 16. března 1939 vydal pověřenec Göring směrnici, kterou si vyhradil monopolní právo rozhodovat o budoucím

²⁸⁹ Do této kategorie ještě nespádaly předměty osobní potřeby. Výjimku tvořilo luxusní zboží. In: Betrifft... c. d., s. 26.

²⁹⁰ Ustanovení § 8 počítalo vedle odnětí svobody i se začleněním [Einziehung] majetku. Ještě téhož dne vydal Göring „Příkaz k nařízení o nahlášení majetku židů“, který v ustanovení § 11 určoval tresty za nepovolené vědomé nebo nevědomé nabytí hospodářského, zemědělského, lesnického podniku nebo otevření židovského provozu, resp. jeho pobočky. Třetí nařízení k zákonu o říšském občanství ze dne 14. 6. 1938 umožnilo vyhotovit soupis všech židovských podniků. Tamtéž: c. d., s. 30.

²⁹¹ Výši platby stanovil Göring na RM 100 000 000,--. In: Gibas, Monika: „Arisierung.“ c. d., s. 31.

²⁹² V praxi ji zaplatili všichni židé, kteří podle přihlášení majetku z jara 1938 vlastnili více jak RM 5 000,-- Tamtéž: c. d., s. 32.

²⁹³ Uvedená norma znemožňovala židům nabývat pozemky a jakákoli s nimi spojená práva. Činnost správce podléhala státnímu doзору. Všechny vzniklé náklady přitom nesl původní majitel, který musel být o jeho jmenování předem informován. V případě jeho nepřítomnosti postačovalo zveřejnění v Deutscher Reichsanzeiger und Preussischer Staatsanzeiger. In: Betrifft... c. d., s. 33.

hospodářském vývoji protektorátu. Zdůraznil nezbytnost centralizovat vedení této oblasti pod svou osobu a zabránit „divokým arizacím.“²⁹⁴ Požadoval uchovat strukturu českého průmyslu jako důležitého zdroje deviz a dodržet všechny uzavřené smlouvy a závazky.²⁹⁵ V dohledné době nedoporučoval jmenovat správce věrné ruky nebo komisaře a vyhradil si právo schvalovat majetkové převody přesahující pevně stanovenou částku.²⁹⁶ Ve stejný den dorazil do Prahy se svým štábem zvláštní pověřenec ministerstva hospodářství Hans Kehrl s úkolem dohlédnout na rychlé zaplacení exportovaného zboží.²⁹⁷ Zvolený postup podpořil i vedoucí stranické kanceláře Rudolf Hess. Všem stranickým služebnám, jejich přidruženým organizacím a svazům zakázal vměšovat se do vnitřních záležitostí protektorátu. V duchu Göringovy směrnice postupovali i šéfové civilní správy u vojenských skupin. Dne 20. března 1939 zakázali jmenovat komisaře a správce nebo nakládat s pozemky v židovském vlastnictví. Později toto rozhodnutí rozšířili i na prodej, pronájem a darování nemovitého majetku všeho druhu.²⁹⁸ Navzdory těmto opatřením se okupačnímu aparátu nepodařilo zcela zakročit proti novým samozvaným vlastníkům a nesčetným ztrátám.²⁹⁹ Hospodářské zájmy na okupovaném území ovlivnily i počáteční přístup nacistické byrokracie k řešení židovské otázky.

²⁹⁴ Bundesarchiv Berlin (dále jen BA Berlin), fond R 43 II/1236 a – Reichskanzlei.

²⁹⁵ Göring se odvolával na stažení zahraničních objednávek po obsazení protektorátu. BA Berlin, fond R 43 II/1236 a – Reichskanzlei.

²⁹⁶ Dokument zmiňuje „majetkové převody převyšující 500 000.“ (není jasné zda se jedná o koruny nebo říšské marky. Potřebné informace nebyly k dispozici ani v žádném dalším relevantním zdroji. BA Berlin, fond R 43 II/1236 a – Reichskanzlei.

²⁹⁷ Kehrl tímto úkolem pověřil zvláštního pověřence říšské banky u Národní banky pro Čechy a Moravu Carlgeorga Rennbeberga. In: Kárný, Miroslav: „Konečné řešení.“ Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991, s. 25.

²⁹⁸ Koncem března 1939 zakázali vedoucí civilní správy při armádních skupinách (Konrád Henlein sídlil v Praze u armádní skupiny 3 a Josef Bürckel sídlil v Brně u armádní skupiny 5) jakékoli nakládání s podniky a majetkovými podstatami všeho druhu z židovského vlastnictví. Jejich převod mohla schválit pouze okupační správa. In: Bartoš, Josef: Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939. In: Kárný, Miroslav – Lorencová, Eva: Terezínské studie a dokumenty. Praha 2000, s. 300.

²⁹⁹ Dokládají to nejen příslušné pasáže literatury, ale i archivní fondy. Konkrétně lze jmenovat výpověď SS-Unterscharführera Karla Wietasche ze dne 2. 6. 1943, kde hovořil, jak se kdesi doslechl o tom, že během obsazování protektorátu došlo k velkým machinacím ze strany SS. [...]. ferner behauptete ein Kriegsteilnehmer, der früher bei einer Steuerbehörde tätig war, daß bei der Besetzung des Protektorates zahllose Schiebungen durch die SS bei beschlagnahmten Judenvermögen vorgekommen seien, die dann alle totgeschwiegen worden seien....]. NA Praha fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 52, sign. 110-5/37.

Dne 25. března 1939 tlumočil státní sekretář říšského ministerstva vnitra Wilhelm Stuckart Hitlerův nezáměr o „rasovou ochranu“ českého národa. Za realizaci protizidovské politiky měla odpovídat protektorátní vláda.³⁰⁰ Krátce po vyhlášení protektorátu zakázala všem osobám neárijského původu výkon lékařského povolání a vzala na vědomí opatření pražské advokátní komory. Akceptovala i sdělení ministerstva zemědělství, podle kterého rezignovali všichni „neáriji“ na funkce v Obilné společnosti, Plodinové burze a Škrobárenském syndikátu.³⁰¹ Během další schůze dne 21. března 1939 se usnesla na možnosti ustanovit důvěrníka, resp. nuceného správce. Jednání byl přítomen zástupce okupační moci Friedrich Bachmann, který navrhl prozatím nepovolovat převody židovského movitého a nemovitého majetku.³⁰² K příslušné úpravě přistoupila dne 27. března 1939. Jakékoli zcizení včetně nabytí věcných práv u předmětů s hodnotou přesahující K 50 000,-- podmiňovala udělením úředního souhlasu. Na arizační tendence českých kruhů reagovala dne 29. března 1939 schůzka Hanse Kehrla s představiteli německých bankovních domů Dresdner a Deutsche Bank. Shodli se na potřebě zastavit převody židovských hospodářských jednotek, účastí a ostatních majetkových podílů.³⁰³ Ve snaze docílit co nejmenší množství vyváženého majetku stanovili podmínky židovského vystěhovalectví. Udělení výjezdního povolení podmínili převodem veškerého jmění na banky stojící pod německým vlivem.³⁰⁴ Dne 17. dubna 1939 pozastavil říšský protektor schvalovací proces vládní normy „o nakládání s některými hmotnými věcmi movitými.“ Jasně tak určil další směřování protektorátní hospodářské politiky, které až do samého konce okupace probíhalo podle německých potřeb. Navzdory neúspěchu se protektorátní vláda ještě jednou pokusila získat kontrolu. Počátkem dubna 1939 připravilo meziministerské jednání prováděcí směrnice plánovaného vládního nařízení a vyzvalo orgány místní samosprávy nahlásit podniky určené k ustanovení důvěrníka nebo nuceného správce.

³⁰⁰ Určitým vodítkem byly pro okupační úřady nálady panující v době od podepsání mnichovské smlouvy do vyhlášení protektorátu. In: Kárný, Miroslav: „Konečné...“ c. d., s. 22.

³⁰¹ Ministr zemědělství dostal zmocnění k provedení stejné akce v rámci celého resortu. Tamtéž: c. d., s. 24.

³⁰² Podle Bachmanna měly být v dohledné budoucnosti opět povoleny. Apeloval také na provedení „eliminace“ židovského obyvatelstva poklidným a zákonným způsobem. Tamtéž: c. d., s. 25.

³⁰³ Výjimky mohl udělit pouze šéf civilní správy. Tamtéž: c. d. s. 27.

³⁰⁴ Jednalo se hlavně o Českou eskomptní banku a Českou banku Union, které se nacházely ve správě Deutsche a Dresdner Bank. S konečnou platností tuto oblast upravily až Neurathovy výnosy ze dne 15. 7. 1939 a 5. 3. 1940. Tamtéž: c. d., s. 28.

Převzetí hospodářských jednotek mělo pokračovat plně v intencích autonomní vlády a zohledňovat „český národní zájem.“³⁰⁵

Koncem dubna 1939 začala Eliášova vláda s přípravou vládního nařízení o vyřazení židů z veřejného života. Největší nejasnosti panovaly v otázce jasného vymezení této skupiny.³⁰⁶ I v tomto případě ztroskotal záměr autonomní správy na povinnosti předkládat veškeré připravené legislativní normy říšskému protektoru.³⁰⁷ Protože se na území protektorátu neustále vyskytovaly dvě rozdílné definice židovského obyvatelstva, přikročila okupační správa k ráznému rozhodnutí. Dne 22. dubna 1939 se konala schůzka, kde zástupci německých průmyslových kruhů poukázali na neudržitelnost aplikace dvojího pojmu árijce na území protektorátu a doporučili použít „definici“ podle norimberských zákonů.³⁰⁸ Kýženého výsledku se nedosáhlo, protože majetek byl převáděn na zaměstnance nebo prostředníky. Definitivně tuto oblast upravilo nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21. června 1939, které fakticky zrušilo systém zavedený vyhláškami šéfů civilních správ a protektorátní vlády. Jasně definovalo tzv. „židovský podnik,“ zakázalo nakládat s nemovitostmi, právy s nimi spojenými, cennými papíry, pachtovat pozemky bez písemného schválení říšského protektora.³⁰⁹ Na některé druhy movitého a nemovitého majetku uvalilo přihlašovací povinnost.³¹⁰ Zmocňovalo říšského protektora jmenovat do židovských podniků správce, kteří podléhali jeho doзору.³¹¹

³⁰⁵ Dne 13. 4. 1939 upozornil generální ředitel Anglobanky Kučera ministra financí Josefa Kalfuse na nezbytnost zohledňovat národní zájmy při provádění arizací. Tamtéž: c. d., s. 28.

³⁰⁶ Tamtéž: c. d., s. 30.

³⁰⁷ Na základě ustanovení článku 5 odstavce 4 a 5 výnosu Vůdce a Říšského kancléře ze dne 16. 3. 1939 obdržel říšský protektor právo být informován před vydáním autonomní legislativní normy. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 13, sign. I A 1939 3.

³⁰⁸ Vedoucí skupiny „životnostenské podnikání“ Erich von Wedelstädt podmiňoval radikální odžidovštění aplikací říšských norem i v protektorátu. Milotová Jaroslava: Zur Geschichte der Verordnung Konstantin von Neuraths über das jüdische Vermögen. In: Milotová, Jaroslava - Rathgeber, Ulf - Kalinová, Gabriela: Theresienstädter Studien und Dokumente. Praha 2002, s. 102.

³⁰⁹ Židovský podnik definovalo následovně. V případě veřejné obchodní nebo komanditní společnosti se do této kategorie dostal, byl-li jeden nebo několik ručitelů židovského původu. Podobně u dalších podniků postačovala existence jednoho nebo několika židovských členů správní, či dozorčí rady. Další kritériem byla kontrola více jak ¼ kapitálu židy. Podobné ustanovení se týkalo i jednotlivých poboček dotčených společností. K překonání nejasností připojil ustanovení považující za židovský každý podnik nacházející se pod rozhodným vlivem židů. In: Kárný, Miroslav: „Konečné...“ c. d., s. 32.

³¹⁰ Židé museli jednotlivým oberlandrátům nahlásit všechny pozemky, předměty ze zlata, platiny, stříbra, drahokamy, perly, drahocenné a umělecké předměty, pokud jejich cena přesáhla K 10 000,-. Tamtéž: c. d., s. 32.

³¹¹ Do budoucna mohl jmenovat správce židovského majetku pouze protektor. In: Milotová, Jaroslava: Zur... c. d., s. 76.

Okupační orgány se přestaly brát ohled na námitky protektorátní vlády. Přistoupily k vydávání vlastních norem upravujících zacházení a osud movitých uměleckých předmětů, starožitností a cenností z vlastnictví židovského obyvatelstva. Drahých kovů a cenností se týkal druhý prováděcí výnos k červnovému nařízení říšského protektora ze dne 8. prosince 1939. Ustanovení § 5 zakazovalo nabízet k aukčnímu prodeji předměty ze zlata, platiny, stříbra, drahokamů a perel. Podle třetího prováděcího výnosu ze dne 26. ledna 1940 mohlo dojít k jejich prodeji pouze se svolením říšského protektora předem určené právnické osobě, kterou se stala společnost „Hadega.“ Čtvrtý prováděcí výnos ze dne 7. února 1940 nařídil židovským podnikům přihlásit veškerý tuzemský i zahraniční provozní a pozemkový majetek, včetně akcií a účastí všeho druhu. Podle pátého prováděcího výnosu ze dne 2. března 1940 museli židé uložit zlato, stříbro a platinu, drahokamy a perly do úschovy devizové bance. Původně stanovená lhůta 14 dní skončila po prodloužení koncem dubna 1940.³¹² Téhož dne se objevilo prováděcí nařízení protektorátní vlády vyčleňující z protektorovy normy drobné cennosti.³¹³ Podle dalších pokynů ze dne 20. března 1940 museli do 15. dubna 1940 uschovat židovské fyzické a právnické osoby u devizových bank všechny předměty ze zlata, stříbra, platiny, drahokamů a perel.³¹⁴ Poslední sedmý prováděcí výnos ze dne 10. července 1940 ukládal povinnost získat zvláštní povolení pro správu židovského majetku v hodnotě nad K 100 000,--.³¹⁵ Za realizaci získaných podstat odpovídalo 2. oddělení, skupina 1 (všeobecné hospodářské záležitosti) a referát II/ 1-3F (devizový referát), který vedl po celou dobu války říšský bankovní rada Walter Untermöhle.

V zájmu „usměrnit židovské vystěhovalectví z protektorátu“ v duchu německých potřeb zřídil dne 15. července 1939 říšský protektor Ústřednu pro židovské vystěhovalectví [Zentralstelle für jüdische Auswanderung] přejmenovanou v srpnu

³¹² Dále se jednalo i o akcie, kusy, pevně zúročitelné hodnoty a cenné papíry. Úprava se týkala i depozit, které musely být označeny jako židovské. Jakékoli nakládání mohl povolit pouze protektor. In: Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939-1945. Protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a následné osudy tohoto majetku. Zpráva expertního týmu zřízeného smíšenou pracovní komisí na základě usnesení vlády České republiky č. 773 ze dne 25. 11. 1998. s. 16.

³¹³ Jednalo se o snubní prsteny, stolní přístroje, stříbrné předměty do váhy 40g jednoho kusu v celkové výši 200g na osobu a používané zubní náhrady. Tamtéž: c. d., s. 19.

³¹⁴ Autoři prováděcího výnosu Walter Untermöhle a Herbert Schmerling ponechali v platnosti výjimky ze dne 2. 3. 1940. Bývalých občanů československé republiky zdržujících se na ostatním území říše se týkalo nařízení ze dne 23. 12. 1940 příkazující převést všechny cennosti a drahé kameny veřejně výkupně. Tamtéž: c. d., s. 19.

³¹⁵ Tamtéž: c. d., s. 20.

1942 na Ústřední úřad pro úpravu židovské otázky [Zentralamt für Regelung der Judenfrage].³¹⁶ Jedním z úkolů bylo začlenit veškeré jmění vystěhovalců. Od března následujícího roku dostala na starost majetek židovských spolků, fondů, nadací a dalších institucí. Za praktické provádění správy a realizace získaného jmění nesl odpovědnost tzv. „Vystěhovalecký fond pro Čechy a Moravu [Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren].“ Jeho prostřednictvím hodlaly nacistické orgány prolomit zahraniční bojkot protektorátního zboží a umožnit transfer peněz do devizové ciziny. Jejich záměr se nesetkal s očekávanou odezvou. Hlavní vinu nesla malá ochota ostatních zemí přijmout tyto osoby, doplněná o pocit zakořenění v domácím prostředí. Vypuknutí války tento záměr zcela ochromilo a ukázalo nezbytnost užít „zcela jiné metody.“³¹⁷ Do popředí se dostala ghettoizace a od druhé poloviny roku 1941 deportace židovského obyvatelstva do koncentračních a vyhlazovacích táborů. Každá dospělá osoba zařazená do transportu musela ve sběrném táboře odevzdat zbývající předměty z drahých kovů a udělit plnou moc k převzetí zanechaného majetku, včetně depozit na vázaných kontech. Vyplňování plných mocí ztratilo svůj smysl až dne 2. listopadu 1942, kdy i v protektorátu začalo platit modifikované 11. prováděcí nařízení k zákonu o říšském občanství ze dne 25. listopadu 1941, kterým jednotlivé osoby automaticky pozbývali svého protektorátního občanství.³¹⁸

3. 1. 1. Úloha Treuhandstelle při židovské náboženské obci

Treuhandstelle při židovské náboženské obci v Praze [Treuhandstelle bei der Jüdische Kultusgemeinde Prag]“ založená dne 13. října 1941 zodpovídala za převzetí a využití bytů a movitého majetku deportovaných osob. Organizačně podléhala Ústředně pro židovské vystěhovalectví a skládala se z několika oddělení. Kontrolní dohlíželo na

³¹⁶ Úkoly Ústředny pro židovské vystěhovalectví byly následující:

- 1.) vytvořit podmínky k vystěhování v rámci jednání s příslušnými státy a vystěhovaleckými organizacemi
- 2.) zajistit potřebné devizy
- 3.) zřídit a kontrolovat přeškolovací zařízení
- 4.) spolupracovat s cestovními a rejdařskými společnostmi a zajistit technické provedení vystěhování
- 5.) kontrolovat židovské politické a vystěhovalecké organizace
- 6.) být ve stálém kontaktu se všemi německými a protektorátními služebnami dohlížejšími na židovské vystěhovalectví
- 7.) zajistit zrychlený proces vyřízení dokladů a dokumentů k vystěhování.

NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 38, sign. Z-Hauptbüro RP 1939-1941/2.

³¹⁷ In: Kárný, Miroslav: „Konečné...“ c. d., s. 35.

³¹⁸ Tamtéž: c. d., s. 66.

vnější provoz, personální záležitosti, sklady a skladové hospodářství a ověřovalo zapečetění jednotlivých bytů. Vedle koordinace všech částí Treuhandstelle tvořilo evidenční oddělení spojovací článek s Ústřednou.³¹⁹ Ústřední spisovna soustředila veškeré písemnosti Treuhandstelle roztržené podle jednotlivých transportů a bytů.³²⁰ Po ohodnocení a roztržení bytového mobiliáře zanesla zpravidla 3členná skupina jednotlivé předměty do seznamů. Každý nalezený předmět obdržel identifikační štítek s transportním číslem původního majitele, kartotéčním a pozičním označením. Originál přejímacího protokolu obdrželo následně evidenční oddělení. Za vyhledání uměleckých předmětů, cenností, drahokamů a šperků zodpovídali jednotliví odhadci určení Ústřednou pro židovské vystěhovalce. Balení prováděl speciálně vyškolený personál, který každý předmět ještě jednou překontroloval a opravil zjištěné chyby. Veškeré vnitřní vybavení bylo umístěno do jednoho ústředního skladu a následně distribuováno do specializovaných úložišť.³²¹ V pěti z nich byly uloženy umělecké předměty.³²² První prohlídku shromážděných předmětů uskutečnili dr. Both a prof. Swoboda ke konci roku 1942. Vyhotovený katalog uměleckých předmětů postoupili později Frankovi, který jej použil během návštěvy vedoucího hlavního úřadu hospodářství a správy [Wirtschafts- und Verwaltung Hauptamt] SS Oswalda Pohla v Praze na počátku února 1943.³²³ V jejím průběhu vybral Pohl předměty přesahující hodnotu několika desítek tisíc říšských marek a nařídil svěřit je sdružení pro péči o německé umělecké

³¹⁹ Evidenční oddělení sestavovalo seznamy podle ulic, prověřovalo protokoly vyhotovené pověřenci a baliči; záznamy o provedených pracích a statistická data; určovalo dispoziční pro odhady bytového zařízení a dopravu; předávalo odhadní seznamy a klíče Ústředně; vedlo archivy původních odhadních seznamů a protokolů o balení a dopravě; všeobecnou jmennou kartotéku a kartotéku o zpracovaných případech; podávalo zprávy o činnosti a statistická zpracování pro Ústřednu, vedení Treuhandstelle a sekretariát; informovalo interní a externí spolupracovníky. In: Krejčová, Helena-Svobodová, Jana-Hyndráková, Anna: Židé v protektorátu. Die Juden im Protektorat Böhmen und Mähren. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha. Maxdorf 1997, s. 203.

³²⁰ Pro ilustraci je možno uvést, že každý transport si vyžádal na 500 spisů, což v případě 19 transportů činilo kolem 10 000 spisů. Nájemníci a podnájemníci byli rozlišeni barvou desek, které byly řazeny podle písmen označení transportu a podle transportních čísel. Kromě toho každý obsahoval jméno, označení transportu a číslo karty, přesnou adresu, jméno majitele domu, počet obytných místností, způsob vytápění, údaje o druhu bytu a klasifikaci jeho zařízení. Tamtéž:c. d., s. 204.

³²¹ Za veškerý výdej zodpovídala ústřední správa skladišť. Tamtéž:c. d., s. 202.

³²² Sklady uměleckých předmětů se nacházely v Lutherově ulici; Dlouhé ulici č. 5; Leimerově ulici (dnes V Kolkovně) č. 7; Haštalské ulici č. 11 (uloženo celkem 7 329 uměleckých předmětů) a v Sázavské ulici č. 7 (uloženo na 34 652 obyčejných obrazů). Tamtéž:c. d., s. 326 an.

³²³ Byly celkem čtyři:

I	-	umělecky zvláště hodnotné
II	-	hodnotné pro českomoravský prostor
III	-	umělecky hodnotné, bez zvláštního významu pro českomoravský prostor
IV	-	bez umělecké hodnoty

památky.³²⁴ Zatímco prof. Swoboda souhlasil s jejich vydáním, Frank dne 29. července 1943 pozastavil prozatím jejich vyskladnění s poukazem na hodnotu, osobní zodpovědnost a nevhodnost transportu.³²⁵

3. 2. Konfiskace uměleckých předmětů na základě politické perzekuce

Hlavním nástrojem udržení okupační moci na protektorátním území se stalo gestapo, které spolu s pronásledováním politických odpůrců okupačního režimu dohlíželo i na konfiskaci jejich majetku. Naproti tomu Ústředna pro židovské vystěhovalce, později Ústřední úřad pro úpravu židovské otázky zodpovídala za podchycení veškerého jmění ghettoizovaných a deportovaných židů.³²⁶ K zabavení židovského majetku přistupovalo gestapo pouze v případě jejich zatčení nebo na základě výslovného požadavku Ústředny.³²⁷

Na samém počátku se muselo gestapo přizpůsobit zcela novým podmínkám a pravidlům pramenícím z neznalosti protektorátního prostředí, neochoty zdejšího obyvatelstva spolupracovat a snahy neárijských podnikatelských kruhů rychle zpeněžit svůj majetek a získané devizy využít k emigraci. Na malém rozsahu konfiskačních operací v počátečním období měla svůj podíl i neexistence příslušných legislativních norem.³²⁸ Orgány gestapa nemohly využít zákonodárství bývalého československého státu, které připouštělo odnětí majetku pouze ve spojení s trestně právním řízením.³²⁹ Použitelný nebyl ani zákon o rozpuštění německých politických stran, který jako jediný připouštěl odebrání majetku správní cestou a za odpovídající odškodnění. Protože se

³²⁴ Hodnota vybraných předmětů dosáhla RM 113 173,--. Jednalo se o předměty z porcelánu, stříbra nebo zlata ale i obrazy – např. od Špilara. Jejich správou pověřil Ahnenerbe, spolek pro péči o německé umělecké památky [Ahnenerbe, Verein für Erhaltung deutscher Kunstdenkmäler]. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1496.

³²⁵ Frank nevyloučil možnost projednání celé záležitosti při další Pohlově návštěvě v Praze. Svým negativním stanoviskem reagoval na snahy berlínského ústředí SS-WVHA co nejdříve získat vybrané předměty pod svou kontrolu. Vyplyvá to zejména ze žádosti ze dne 7. 7. 1943 SS-Gruppenführera Franka převést všechny rezervované kusy místnímu velitelství SS. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1496.

³²⁶ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³²⁷ AMV Praha, fond. č. 305 – ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-606-4.

³²⁸ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³²⁹ Konkrétně se jednalo se o ustanovení § 184 zákona na obranu státu ze dne 13. 5. 1936, § 29 odstavce 3 zákona na ochranu republiky ze dne 19. 3. 1923 a § 5 zákona o lichvě v období války ze dne 17. 10. 1919.

jednalo o protektorátní zákonodárství, bylo zcela vyloučeno propadnutí majetku ve prospěch Třetí říše.³³⁰ Od konce března 1939 dohlížely úřadovny gestapa na předávání majetku vystěhovalců příslušným bankám a prováděly konfiskaci majetku emigrantů. Vzhledem k nedostatku odborného personálu spolupracovaly v počáteční fázi s celními pátracími úřadovnami [Zollfahndungsstelle] a jednotkami na ochranu devizového hospodářství [Devisenschutzkommando], které předávaly provinilce gestapu a soudům.³³¹ S daleko větší intenzitou se gestapo soustředilo na upevňování moci, pronásledování svých odpůrců a posilování německého vlivu v protektorátním hospodářství. S ohledem na autonomii obsazeného území používalo pouze „všeobecné zajišťovací opatření.“³³² Tato skutečnost dokazuje počáteční neschopnost okupačního aparátu získat nepřátelský majetek a využívat ho pro své hospodářské zájmy. Tento stav se pokusil Himmler překlenout dne 20. června 1939, když nařídil gestapu v protektorátu využívat výnos o správě majetku nepřátel lidu a státu ze dne 13. října 1938 a dne 27. října 1938. Zdůraznil sice formální rámec konfiskací, přičemž nadále docházelo pouze k zajištění a formálnímu zabavení majetkových podstat.³³³ První velkou akcí proti majetku emigrantů zahájilo gestapo dne 24. května 1939. Banky v protektorátu vyzvalo oběžníkem označit u tzv. „emigrantských kont“ zabavení a do budoucna zohledňovat při jejich správě nařízení hospodářských oddělení gestapa.³³⁴ Tyto útvary shromažďovaly informace o majetku politicky stíhaných osob. Hotovost, drahé kovy a cennosti zajištěné při zatýkání a domovních prohlídkách byly ukládány do trezorů na služebnách gestapa. Většinu konfiskátů však představoval nemovitý majetek. U budov byla vlastnická práva převedena na společnost Allgemeine Treuhandgesellschaft, v případě pozemků na Pozemkový úřad, který dosadil své nucené správce.³³⁵ První

³³⁰ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

³³¹ Kárný Miroslav: „Konečné.“ c. d., s. 23.

³³² Teoreticky přicházely v úvahu následující normy: Zákon o začlenění komunistického majetku ze dne 26. 5. 1933; Zákon o začlenění majetku nepřátel lidu a státu ze dne 16. 7. 1933 nebo nařízení o začlenění majetku nepřátel lidu a státu v zemi Rakousko ze dne 18. 11. 1938 a nařízení o začlenění majetku nepřátel lidu a státu na sudetoněmeckých územích ze dne 12. 5. 1939. Gestapo na území protektorátu bylo přesvědčeno, že „něco takového brzy přijde.“ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³³³ Až do konce května 1939 se tohoto instrumentu užívalo v případě židovského nemovitého vlastnictví. Zabavení pozemků gestapem muselo hlásit katastrálním úřadům. Himmler také rozhodl přizpůsobit výnos ze dne 27. 10. 1938 místním podmínkám. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³³⁴ V prosinci 1939 bylo rozšířeno i na malé a střední banky a majetek osob, které vycestovaly mezi 1. 1. 1939 - 10. 7. 1939. Se zpětnou platností od 16. 3. 1939 byl zabaven gestapem. AMV Praha, fond. č. 305 – ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-606-4.

³³⁵ Allgemeine Treuhandgesellschaft sídlila v Praze I, v budově bývalé České eskomptní banky v ulici Na Příkopěch. Až do roku 1945 ji vedl hrabě JUDr. Hans von Zedwitz.. Všichni nucení správci

konfiskační vlna trvala až do konce léta 1939. Veškerý „nepřátelský majetek“ mohl být pouze zajištěn [sicherstellen] a formálně zabaven. Začlenění ve prospěch říše [Einziehung zugunsten des Reiches] ještě nepřicházelo v úvahu.³³⁶ Ani v tomto případě nemohlo gestapo využít první okupační konfiskační normu, kterou se dne 12. července 1939 stalo „nařízení o úpravě právních poměrů u předmětů bývalé československé armády [Verordnung zur Regelung der Rechtsverhältnisse an Gegenständen der ehemaligen tschechoslowakischen Wehrmacht].“³³⁷

Provizorní stav ukončil říšský protektor vydáním dvou legislativních norem, které počítaly se zabavením majetku prostřednictvím trestně právního řízení. Jednalo se o „nařízení o odejmutí státní příslušnosti Protektorátu Čechy a Morava [Verordnung über Aberkennung der Protektoratsangehörigkeit]“ ze dne 3. října 1939. Vztahovalo se na emigranty, osoby dlouhodobě se zdržující v zahraničí, partnery a další členy rodiny a v pevně stanovených případech odejmout protektorátní občanství.³³⁸ Proces zabavení majetku umožnilo zahájit v souvislosti s tzv. „odnímácím řízením [Aberkennungsverfahren],“ po vydání tzv. „výzvy k návratu [Rückkehranforderung].“³³⁹ Po odejmutí protektorátního občanství docházelo k začlenění majetku ve prospěch Třetí říše zastoupené okupační mocí.³⁴⁰ Ještě do konce roku 1939 bylo jeho znění aplikováno v případě bubenečské vily bývalého československého velvyslance v Kodani dr. Ibly. Po okupaci Čech a Moravy předal zástupcům zahraničního úřadu velvyslanectví, obdržel německý pas a povolení vycestovat do Francie. Gestapo jeho pražský dům zapečetilo a zajistilo.³⁴¹ V druhé polovině října 1939 zkontaktovalo Iblova právního zástupce dr. Sterna a berlínské ústředí zahraničního úřadu s cílem zjistit současné místo jeho pobytu a další plány s vilou. Protože se do počátku listopadu 1939 nevyjádřil, vilu jednoduše zabavilo. Dne 4. října 1939 se objevilo „nařízení o začlenění majetku v Protektorátu

pozemkového majetku podléhali kontrole vrchního nuceného správce Urbana. AMV Praha, fond. č. 305 – ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-606-4.

³³⁶ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³³⁷ Všechny movité a nemovité objekty, které se dne 15. 3. 1939 v 06:00 nacházely ve vlastnictví československé armády se staly majetkem německé branné moci. NA Praha, fond německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

³³⁸ Protektorátní občanství mohli ztratit v případě poškozování vážnosti a zájmů Německé říše nebo když neuposlechly výzvu k návratu. In: Reichsgesetzblatt: 1939. I. S. 1996.

³³⁹ Podle ustanovení § 2, odst. 1 k tomu mohlo dojít i v případě zahájení procesu odejmutí nebo při zveřejnění výzvy k návratu ve věstníku „Reichs-und Preussisch Staatsanzeiger.“ In: Tamtéž: c. d. s. 1996.

³⁴⁰ Vzorem byl zákon o „zrušení naturalizace a odejmutí německé státní příslušnosti“ ze dne 14. 7. 1933. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³⁴¹ V průběhu roku 1939 se měl podle Koltze sám dr. Ibl obrátit na gestapo s žádostí, aby jeho dům vzalo pod svou ochranu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 8, sign. I 1a 1939-1940 2.

Čechy a Morava [Verordnung über Einziehung des Vermögens im Protektorat Böhmen und Mähren].“ Vedle tzv. „subjektivního procesu“ stíhajícím nepřátelské chování jednotlivce a skupiny počítalo s „objektivním řízením,“ které mělo znemožnit užívat určitou věc nebo právo k rozpoutání a podpoře nepřátelských nálad.³⁴² Míra tzv. „nepřátelského chování vůči říši [reichsfeindliche Handlung]“ se určovala nejprve v součinnosti s říšským ministrem vnitra. Dne 12. března 1940 přenesl toto právo na velitele bezpečnostní policie v protektorátu. Řídící služebny gestapa v Praze a Brně obdržely pravomoc zabavovat a začleňovat nepřátelský majetek a žádat o zanesení těchto změn do příslušné úřední evidence autonomní správy. Říšskému protektoru, resp. jiné pověřené instituci umožnilo začlenit získané konfiskáty do říšského majetku a zbavit je tak „nepřátelské povahy.“ O jejich dalším využití měl rozhodnout v součinnosti s říšským ministerstvem financí, které zastupovaly příslušné referáty úřadu říšského protektora podle stejných zásad jako v případě ostatního říšského majetku. Zhodnocení plně přenechal v kompetenci státního tajemníka Franka.³⁴³

Zabavení majetku obvykle zahájilo upozornění ze strany „exekutivního referátu“ gestapa [Vollzugsreferat]“ na zatčení určité osoby.³⁴⁴ Došlo k podchycení [Erfassung], zajištění [Sicherstellung] a převzetí do úřední správy [Übernahme in amtliche Verwahrung], které případně doplnilo další pátrání [Fahndung].³⁴⁵ Následovalo zjištění míry provinění, tzv. „nepřátelství vůči říši [Reichsfeindlichkeit].“ Jeho podstatu definoval Himmlerův výnos ze dne 22. ledna 1940. V případě protektorátu se jednalo o všechny protiněmecké aktivity uskutečněné po 15. březnu 1939. Konání před tímto datem označoval za nepřátelské, pokud odporovalo zdravému lidskému rozumu nebo bylo-li označeno za „neslušné [unanständig].“³⁴⁶ Po určení míry provinění vydalo říšské ministerstvo vnitra pokyn zahrnout veškeré jmění dotyčné osoby do říšské správy. Zveřejněním ve věstníku „Reichs- und Preussisch Staatsanzeiger“ vstoupilo

³⁴² V případě emigrantů to platilo i pro pouhé ponechání majetku v protektorátu. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³⁴³ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 16, sign. I-0 Pol 1939-1940.

³⁴⁴ Jednalo se o tzv. „Eröffnung der Beschlagnahme.“ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³⁴⁵ Došlo k zajištění [Sicherstellung] majetku a jeho formálnímu zabavení [Beschlagnahme]. V této chvíli se mohlo ještě hypoteticky uvažovat o jeho zpětném vydání. Podobně hovoří i ustanovení § 3, odst. 1. nařízení o začlenění majetku v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 4. 10. 1939. Reichsgesetzblatt. 1939. I. S. 1999.

³⁴⁶ Do této kategorie patřily činy spáchané komunisty, ze silně levicových sociálně demokratických pohnutek, protiněmecké vystupování židů jakékoli státní příslušnosti nebo aktivity, které neměly nic společného s českým národním cítěním. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

automaticky v platnost a dotklo se nejen majitele, ale i všech správců.³⁴⁷ V souvislosti s předáním začleněných věcí nebo práv vyhotovili vždy příslušníci gestapa v trojím provedení potvrzení o převzetí se jmény původních vlastníků.³⁴⁸ Za hospodárné využití správních mechanismů zodpovídala „skupina finance [Gruppe Finanz]“ úřadu říšského protektora.

Počátkem roku 1940 se objevila vážná konkurence. Dne 15. ledna 1940 založil Hermann Göring úřad „říšského komisaře pro nakládání s nepřátelským majetkem [Reichskommissar für die Behandlung feindlichen Vermögens].“³⁴⁹ Prostřednictvím tzv. „správců věrné ruky“ plánoval vytvořit na říšském a okupovaném území správní rámec ke zhodnocení zabavených majetkových podstat.³⁵⁰ Na tento nečekaný a nevíтанý zásah reagoval úřad říšského protektora dne 5. března a 16. dubna 1940. Prikázal hlásit tento druh majetku jednotlivým oberlandrátům, v jejichž obvodu měla dotčená osoba [Anmeldepflichtige] bydliště. Pro jednotlivé majetkové položky vytvořil tři různé druhy formulářů a nařídil zohledňovat při jmenování správců majetkových podstat rozhodnutí pražského vrchního zemského soudu.³⁵¹ Proti působení Göringových emisarů na území protektorátu se již od samého počátku stavěla velmi razantně pražská řídicí služebna gestapa. Poukazovala přitom na rozdíl mezi „zabavením“ a „odejmutím“ práva nebo věci ze strany Göringova úřadu. Podle nich vystupoval pouze jako „správce věrné ruky“ a majetek ponechával nadále ve faktickém držení původního vlastníka. Naopak gestapo docílilo převod pod říšskou kontrolu a jako „správce věrné ruky ve službách říše“ se staralo o jeho správné zhodnocení.³⁵² O měsíc později dne 16. května 1940 se dostavil do Prahy říšský komisař Ernst spolu s ministerským radou Kriegerem.³⁵³ Během setkání v Černínském paláci seznámil dvě desítky zástupců úřadu říšského protektora s náplní svého poslání. Vládní rada Rudolf

³⁴⁷ Podle ustanovení § 33 Allgemeine Gesetzbuch mělo toto periodikum pozitivní právní dopad, tzn. zveřejnění těchto případů se týkalo jak majitele, tak ostatních držitelů dané věci. Oprávnění k začlenění majetku dostaly pražská a brněnská ústředna gestapa. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³⁴⁸ AMV Praha, fond. č. 52- výpovědi zaměstnanců gestapa a SD, sign. 52-1-344.

³⁴⁹ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³⁵⁰ Opatření se měla dotknout jak majetku občanů nepřátelských států v Německu tak Němců nacházejících se na území nepřítelů. Jmenování správců měli dohlížet na majetek po dobu válečných operací formou „věrné ruky.“ Teprve po jejich skončení měly být jednotlivé podstaty „převedeny“ do říšského majetku. In: Lillteicher, Jürgen: Die Rückerstattung...“ c. d., s. 56.

³⁵¹ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 8, sign. I la 1939-1940 2.

³⁵² Díky zabavení se z „nepřátelského“ stal majetek plně kontrolovaný říší. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³⁵³ Potthast, Björn Jan: Das jüdische Zentralmuseum der SS in Prag. Frankfurt am Main 2002, s. 116.

Stier, vedoucího „odžidovacího referátu [Entjudungsreferat]“ skupiny hospodářství úřadu říšského protektora zpochybnil úspěšnost navržených opatření, vrchní vládní rada Erich von Wedelstädt ze „skupiny hospodářství“ úřadu říšského protektora se s odvoláním na konečný cíl německé politiky v protektorátu - germanizovat celé území, ostře postavil proti předloženým plánům.³⁵⁴ Negativní postoj a nepřátelská atmosféra přinutila Ernsta přistoupit na určitý kompromis. Zavázal se respektovat svrchovanost místních okupačních orgánů a ke správě majetku přikročit pouze u osob nepřátelské národnosti.³⁵⁵ U osob prokazatelně se zdržujících v nepřátelské cizině přislíbil odložit vyřízené případy stranou a nezasahovat do jednání o zhodnocení tohoto majetku. Přizván měl být pouze v případě transakcí učiněných pod nátlakem nebo nestandardním způsobem. Dne 23. července 1940 byl zřízen úřad „pověřence říšského komisaře pro nakládání s nepřátelským majetkem při říšském protektoru v Čechách a na Moravě [Der Beauftragte des Reichskommissars für die Behandlung feindlichen Vermögens beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren]“ pod vedením vrchního zemského soudního rady Ellera. Organizačně byla tato služebna zapojena do úřadu říšského protektora a přiřčena „skupině justice [Gruppe Justiz].“³⁵⁶ Její výsostné právo určovat způsob správy jednotlivých konfiskátů podtrhl Frank již dne 28. června 1940.³⁵⁷ Ellera vystřídal dne 12. srpna 1940 zemský soudní rada Kellermann, který začal jednat s Ústřednou pro židovské vystěhovalce o vymezení kompetencí.³⁵⁸

Vzhledem k obavám z možného etablování Göringova aparátu na území protektorátu přikročil státní tajemník Frank k úpravě správy konfiskátů získaných gestapem. Na základě jeho výnosů ze dne 31. srpna a 30. listopadu 1940 zodpovídala za technicko-organizační oblast využití konfiskátů skupina finance úřadu říšského

³⁵⁴ Erich von Wedelstädt označil za nemožné, aby se berlínské ústřední orgány podílely na správě majetku českých židů. Tamtéž: c. d., s. 116.

³⁵⁵ Jednalo se o osoby, u kterých se předpokládá pobyt na nepřátelském území nebo které tuto národnost neměly. Tamtéž: c. d., s. 116.

³⁵⁶ Až do roku 1943 sídlil tento pověřenec na Pražském hradu v Ústavu šlechticů. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 12.

³⁵⁷ Skupina justice dohlížela na provedení následujících okupačních legislativních norem: Nařízení o správě nepřátelského majetku [Verordnung über die Behandlung des feindlichen Vermögens] ze dne 15. 1. 1940, Nařízení o přihlášení nepřátelského majetku ze dne 5. 3. 1940 [Verordnung über die Anmeldung des feindlichen Vermögens], jako i Nařízení o provedení nařízení o přihlášení nepřátelského majetku ze dne 5. 3. 1940 v Protektorátu Čechy a Morava [Verordnung zur Durchführung der Verordnung über die Anmeldung feindlichen Vermögens im Protektorat Böhmen und Mähren] ze dne 16. 4. 1940. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 8, sign. I 1a 1939-1940 2.

³⁵⁸ Podle Karla Reisingera nespravovala nepřátelský majetek, protože k jeho převodu došlo ještě před vycestováním dotčených osob a za přiměřené ceny. Z těchto důvodů vyloučil Reisinger účast této služebny na správě majetku, zavázal se ho ale v nejasných případech konsultovat. In: Potthast, Björn Jan: Das jüdische... c. d., s. 118.

protektora vedená vrchním finančním presidentem Grossem.³⁵⁹ Výběr nového vlastníka měla provádět v úzké součinnosti se skupinou „živnostenské podnikání [Gewerbliche Wirtschaft]“ a „výživa a zemědělství [Ernährung und Landwirtschaft]“ úřadu říšského protektora.³⁶⁰ S ohledem na autonomii protektorátu vytvořil systém podle říšského vzoru a podmínky k budoucí převzetí této oblasti místními okupačními orgány. Nejprve se musel vypořádat s pověřencem říšského komisaře. Koncem roku 1940 se tato pobočka skládala ze sedmi pracovníků, kteří většinu své činnosti věnovali psaním stížností na úřad říšského protektora a gestapo.³⁶¹ Dne 7. března 1941 si Kellermann stěžoval svému nadřízenému na Kolitzovu snahu zamezit jeho účasti na správě konfiskátů.³⁶² Ještě téhož dne se uskutečnilo v pražské pobočce úřadu říšského komisaře setkání, v jehož rámci naopak vládní rada Billfinger obvinil Kellermannna ze snahy zmocnit se kompetencí vyhrazených gestapu.³⁶³ Uvedené příklady jasně ukazují snahu SS zbavit se Göringova vlivu v protektorátu. V této souvislosti je třeba připomenout situaci na okupovaném polském území, kde větší břemeno spolupráce mezi SS a Göringem nesl Himmlerův aparát. Tento přístup musel považovat přinejmenším za nesolidní, zejména když po stabilizaci poměrů a provedení registračních operací ukončil Göring náhle vzájemné kontakty a začal využívat Mühlmanna, který těžil z práce provedené vědeckými pracovníky z řad SS. Vzájemné vztahy pochopitelně nezlepšily ani průtahy doprovázející úhradu nákladů vzniklých Ahnenerbe. Himmler vyčkával na vhodnou příležitost k omezení Göringova vlivu. Vzhledem k jejich nedostatku musel využít i možnost, která se nabízela v protektorátu. V souboji představitelů okupačního aparátu s Ernstovou služebnou se rozhodně postavil na Frankovu stranu, který by se bez jeho podpory nikdy nedokázal vypořádat s „váhou“ Göringova postavení. Okupační orgány v protektorátu zarážela skutečnost, že veškeré náklady spojené s působením jeho pověřence musely hradit ze svého rozpočtu. Teoreticky se mohla opakovat situace jako v generálním gouvernementu. Okupační moc by nesla náklady

³⁵⁹ Gross přišel do Prahy od zemského soudu v Berlíně-Halensee dne 1. 2. 1940 a dne 5. 11. 1940 se stal vrchním finančním ředitelem. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 65, sign. Z Verwaltung I 1939-1942 2.

³⁶⁰ Nesměla se vyjadřovat k jednotlivým zájemcům a rozhodovala o případných stížnostech na výběrové řízení. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 65, , sign. Z Verwaltung I 1939-1942 2.

³⁶¹ Skupina justice úřadu říšského protektora dosáhla toho, že všechna správní hlášení pražské služebny říšského komisaře pro nakládání nepřátelského majetku procházely jejím prostřednictvím. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 12.

³⁶² Kellermann v této souvislosti hovořil o RM 1 000 000 000,--. In: Potthast, Björn Jan: Das jüdische... c. d., s. 118.

³⁶³ Tamtéž: c. d., s. 118.

jeho činnosti, přičemž výsledky by odcházely mimo území protektorátu.³⁶⁴ Na jaře 1941 se mezi Kolitzem a Kellermannem rozhořel spor, v jakém stádiu je možno „konfiskáty“ považovat za říšský majetek. Podle Kolitze se jím stávaly již při zabavení, podle Kellermanna až po začlenění.³⁶⁵ Dne 31. května 1941 zakázal úřad říšského protektora oberlandrátům jakýkoli přímý písemný styk s úřadovnou říšského komisaře. V následujících měsících se spory ještě vyostřily. Dne 9. června 1941 požádal Frank říšského ministra spravedlnosti odvolat Kellermanna z protektorátu.³⁶⁶ V tomto období podnikl Kellermann další z neúspěšných pokusů získat vliv na dění v protektorátu, když dne 16. června 1941 znovu navštívil Karla Reisingera.³⁶⁷ Vzhledem k neudržitelnosti situace odjel Kellermann do Berlína, kde si stěžoval na neustálé maření svých snah ze strany gestapa a dokonce navrhl uzavřít svou pražskou služebnu. S tím Ernst nesouhlasil a nahradil ho referentem Frankem. Stejně jako jeho předchůdce žádal i Franke několik dní po svém příchodu vyjasnit kompetence ve vztahu s gestapem. V tomto okamžiku podpořil své protektorátní kolegy i šéf bezpečnostní policie Heydrich. S odvoláním na přednost říšských zájmů a občanů nařídil výnosem ze dne 27. ledna 1942 aplikovat u zajištěného nepřátelského majetku stejné mechanismy jako u zabaveného gestapem.³⁶⁸ Díky „nedostatku práce“ začala protektorátní služebna říšského komisaře snižovat počet svých zaměstnanců, až k úplnému zániku počátkem roku 1943.³⁶⁹ Úspěšné vyvážení Göringova vlivu v protektorátu dokazuje i případ tzv.

³⁶⁴ Této skutečnosti odpovídalo včlenění služebny do exekutivního systému úřadu říšského protektora. Jeho představitelé si zcela určitě nedělali iluze o způsobu jakým by docházelo k výběru vhodných adeptů – správců, kteří by se vymykali představám a záměrům okupačních orgánů. Viz NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 12.

³⁶⁵ Potthast, Björn Jan: *Das jüdische... c. d.*, s. 119.

³⁶⁶ Vyjádření dvou hlavních aktérů komisaře Ernsta a říšského ministra spravedlnosti dokazovalo úmornou snahu udržet tuto služebnu a s tím spojený vliv v protektorátu. Podle Ernsta „probíhala spolupráce s ostatními služebnami dobře.“ Říšský ministr spravedlnosti zase odkazoval na „nejasně postavení gestapa v protektorátu.“ In: Tamtéž: c. d., s. 119.

³⁶⁷ Podle Reisingera kupoval fond židovské pozemky za účelem dalšího prodeje po konci války za hodnotu stanovenou pražskými stavebními mistry Schicketanzem, Kolloschekem a Rollikem. Do této doby představoval správce věrné ruky získaných nemovitostí, tzn. že plnil funkci Kellermannova úřadu. K jejich prodeji, zohledňujícím národnostní kritéria, případným zájemcům mělo dojít až pod válce. Reisinger vyjádřil ochotu, odvádět kupní cenu za jednotlivé pozemky na obstavené konto. Podle něj se ale jednalo o „relativně nevýznamné částky.“ Jedním z důvodů Kellermannových neúspěchů byla jistě i neznalost poměrů v protektorátu, když např. Reisingera označil jako vedoucího ústředny pro židovské vystěhovalectví. Tamtéž: c. d., s. 119.

³⁶⁸ Ernstův pražský emisar měl na tomto základě nahlásit všechny případy správ majetku emigrantů-židů, který ještě nebyl podchycen gestapem k následnému začlenění do říšského majetku. Správce dosazený ze strany komisaře a na základě rozhodnutí příslušného zemského soudu měl být na svém místě ponechán.

NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³⁶⁹ Např. ke dni 14. 10. 1942, kdy její vedoucí Franke opětně žádal o uzavření spravovala 195 majetkových podstat, z toho 162 pozemků a 33 položek majetku právnických a soukromých osob, z nichž pouze 90 z nich bylo židovského původu. Frankovo vítězství demonstuje i jeho vyjádření z března 1942,

„polských obrazů.“ V roce 1941 vyzvala řídicí služebna gestapa opět všechny banky nahlásit majetek uprchlíků. Pražská Poštovní spořitelna oznámila existenci několika obrazů z majetku polských občanů, které podle „nařízení o zacházení s majetkem příslušníků bývalého polského státu [Verordnung über die Behandlung von Vermögen der Angehörigen des ehemaligen Polnischen Staates]“ ze dne 15. ledna 1940 měly připadnou Haupttreuhandstelle Ost.³⁷⁰ Na základě Frankova nařízení je převzala a odděleně uskladnila „skupina finance [Gruppe Finanz]“ úřadu říšského protektora.³⁷¹ Počátkem roku 1942 se zástupci Majetkového úřadu a vedoucí „zvláštní oddělení Altreich [Sonderabteilung Altreich] Haupttreuhandstelle Ost dr. R. Reetzze shodli na jejich postoupení pražské zemské galerii.³⁷² Státní tajemník Frank musel navzdory těmto úspěchům nadále reflektovat potřeby a rozhodnutí ústředních nacistických orgánů. Změnu nepřineslo ani jmenování referenta Grosse do funkce vrchního finančního presidenta. Tuto skutečnost dokládá Frankova snaha z počátku dubna 1941 použít zabavenou finanční hotovost k osvětové činnosti mezi protektorátními Němci. S tímto záměrem seznámil dne 16. dubna 1941 dr. Robert Gies dr. Reinhardta z říšského ministerstva financí. Zabavené prostředky měly zůstat v protektorátu, říšské ministerstvo financí mělo „na dálku“ provést jejich začlenění a následně pouze formálně uvolnit pro potřeby okupační moci. Mezitím měly být fakticky předány příslušným německým organizacím. Dr. Reinhardt s uvedeným řešením nesouhlasil a zakázal jakýmkoli způsobem disponovat s tímto druhem konfiskátu. Tato skutečnost dokazuje, že centrály říšských orgánů nadále považovaly protektorátní služebny gestapa za obdobu tzv. „Einsatzkommand“, které v pravidelných intervalech zasílaly do Berlína kořist získanou při provádění rasových čistek na okupovaném území. Tuto domněnku potvrzuje Heydrichovo nařízení ze dne 13. května 1941 předávat cennosti a šperky

podle kterého „probíhala spolupráce v posledním půl roce bez komplikací [..dass die Zusammenarbeit im letzten halben Jahr reibungslos verlaufen sei..]. Své působení v protektorátu ukončila ke dni 31. 3. 1943, kdy zbyl pouze „stín“ z plánovaného rozsahu. In: Potthast, Björn Jan: Das jüdische... c. d., s. 120.

³⁷⁰ Na území protektorátu tuto oblast upravily následující okupační normy: „Nařízení o zacházení s majetkem příslušníků bývalého polského státu [Verordnung über die Behandlung von Vermögen der Angehörigen des ehemaligen polnischen Staates]“ ze dne 17. 9. 1940; vyhlášky „o nahlášení polského majetku [Bekanntmachung über die Anmeldung polnischen Vermögens]“ ze dne 13. 1. 1941 a 3. 4. 1941. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 65, sign. Z Verwaltung I 1939-1942 2.

³⁷¹ Již v této době Frank preferoval jejich zpeněžení v rámci předvánoční aukce u společnosti Kaul & Benz nebo prostřednictvím pouhého paušálního prodeje za vyvolávací cenu uvedenou v seznamu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 64.

³⁷² Dr. Reetz se vyhradil právo prohlídky jednotlivých předmětů přímo v Praze, přičemž připustil možnost odsouhlasit jejich ponechání v protektorátu i telefonickou formou. Ze získaných archivních materiálů a dalších poznatků nelze určit, zda k něčemu takovému skutečně došlo. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 64.

zabavené gestapem berlínské hlavní říšské pokladně - správě kořisti [Reichshauptkasse-Beutestelle], které se až doposud nacházely v trezorech gestapa.

Počátkem roku 1941 došlo k zjednodušení konfiskačních mechanismů. Dne 2. dubna 1941 odpadla povinnost „zjišťovat“ míru provinění emigrantů a uprchlíků.³⁷³ Výnos hlavního říšského bezpečnostního úřadu ze dne 5. září 1941 umožnil začlenit majetkové hodnoty do výše RM 500,-- paušálním způsobem.³⁷⁴ Do konfiskačního procesu vstoupily stanné soudy prostřednictvím ustanovení § 4 nařízení říšského protektora o uvalení civilního výjimečného stavu ze dne 27. září 1941 a výnosu ze dne 28. září 1941.³⁷⁵

Po odstranění svých protivníků, mohly okupační orgány přejít k získání kontroly nad zhodnocením zabavených majetkových podstat. Vzorem se stala říšská soustava vrchních finančních ředitelství. Přitom opět zohlednily protektorátní specifika. Protože nemohly zatížit rozpočet říšského protektora vznikem nové instituce, přistoupily k personálnímu a organizačnímu včlenění nových mechanismů do jeho tehdejší organizační struktury. Tímto způsobem převzaly veškerou agendu spojenou se zhodnocením konfiskátů a zaručily jejich využití na protektorátním území.³⁷⁶ Dne 8. prosince 1941 vznikl „Majetkový úřad při říšském protektoru [Vermögensamt beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren].“³⁷⁷ Prvním vedoucím se dne 20. prosince 1941 stal úředník skupiny finance úřadu říšského protektora vrchní vládní rada Schmeisser. V roce 1942 ho vystřídal vládní rada Hans Stockmar.³⁷⁸ Od počátku září

³⁷³ Podle výnosu hlavního říšského bezpečnostního úřadu se „dalo předpokládat, že se v zahraničí chovají nepřátelsky.“ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³⁷⁴ Tímto způsobem došlo k zabavení a začlenění psacích strojů, rozhlasových přijímačů, motocyklů a kol. Této možnost se užívalo během stanných práv v letech 1941/1942. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³⁷⁵ V roce 1941 se jednalo o 1000 případů, po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha jejich počet vzrostl na 1300. Podchycení provedla příslušná četnická stanice, v Praze tento úkol připadl policejnímu ředitelství. K zrušení zabavení a začlenění došlo pouze v případě malých majetkových hodnot. Identickým způsobem se postupovalo i v případě obcí Lidice a Ležáky. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

³⁷⁶ Neustále musely vyrovnávat snahy říšských orgánů získat svůj podíl z kořisti. Např. ještě v roce 1942 a 1943 došlo k opakovanému odvozu cenností a šperků uložených u pražského gestapa. AMV Praha, fond. č. 52- výpovědi zaměstnanců gestapa a SD, sign. 52-1-344.

³⁷⁷ Po vzniku německého státního ministerstva byl přejmenován na „Majetkový úřad při německém státním ministerstvu v Čechách a na Moravě [Vermögensamt beim Deutschem Staatsminister in Böhmen und Mähren].“

³⁷⁸ Tuto funkci měl vykonávat souběžně s prací ve skupině II/7 a zaručit spojení s úřadem říšského protektora. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 65, sign. Z Verwaltung 1 1939-1942 2.

1943 až do konce války na této pozici působil vrchní vládní rada dr. Bruno Freytag.³⁷⁹ Úřad zodpovídal za „správu a zhodnocení říši připadlého a s cílem začlenění v její prospěch (na základě prohlášení o propadnutí) policejně zabaveného majetku [für die Verwaltung und Verwertung des dem Reiche angefallenen und des mit dem Ziele der Einziehung (Verfallserklärung) zu Gunsten des Reiches taatspolizeilich beschlagnahmten Vermögens zuständig].“ Při této příležitosti upravil Frank dne 20. října 1941 s konečnou platností kompetence v oblasti správy konfiskátů. Za technicko-organizační záležitosti zodpovídala skupina finance úřadu říšského protektora, která instruovala Majetkový úřad o způsobu zpracování jednotlivých případů.³⁸⁰ Výběr nového vlastníka živnostenského provozu probíhal v součinnosti se „skupinou živnostenské podnikání [Gewerbliche Wirtschaft],“ u zemědělských provozů se „skupinou výživa a zemědělství [Ernährung und Landwirtschaft]“ a lesnických se „skupinou lesní hospodářství [Forstwirtschaft]“ úřadu říšského protektora. Za správu a realizaci uměleckých předmětů zodpovídal v součinnosti se skupinou I/10 „výuka a kultus [Unterricht und Kultus] a I/11 „vysoké školy [Hochschulen]“ Úřadu říšského protektora.³⁸¹ Majetkový úřad se skládal z několika referátů a tzv. „vrchní pokladny [Oberkasse],“ kam plynula zabavená hotovost a výnosy z prodeje.³⁸² Majetkový úřad také disponoval několika bankovními konty k ukládání hotovosti, cenných papírů, vkladních knížek a pojistek.³⁸³ Šperky, cennosti a poštovní známky přebíral říšský bankovní ředitel Walter Untermöhle.³⁸⁴ Na činnost dohlížel vedoucí, který jednal s potencionálními zájemci o zkonfiskované hospodářské jednotky.³⁸⁵ Takto vytvořené institucionální a

³⁷⁹ Bruno Freytag (*21. 5. 1889 Praha - † 23. 10. 1945 Praha). Po vystudování obecné školy a gymnázia s maturitou absolvoval Právnickou fakultu university v Lipsku, kde složil i doktorskou zkoušku. V roce 1912 absolvoval vojenskou službu v německé armádě jako jednorokní dobrovolník, v letech 1914-1918 sloužil jako poručík v záloze u 12. dělostřeleckého pluku. Do Prahy se vrátil až v roce 1943 a setrval zde až do svého úmrtí během vyšetřování v roce 1945. Byl pochován na d'áblickém hřbitově. Jako jeden z mála nebyl členem SA nebo SS. AMV Praha, fond. č. 305- ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-647-1.

³⁸⁰ Nesměla se vyjadřovat k jednotlivým zájemcům a rozhodovala o případných stížnostech na výběrové řízení. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 65, sign. Z Verwaltung I 1939-1942 2.

³⁸¹ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 65, sign. Z Verwaltung I 1939-1942 2.

³⁸² AMV Praha, fond 325 - stíhání nacistických válečných zločinců, sign. 325-145-3.

³⁸³ Hotovost a také šperky přicházely na konto Majetkového úřadu u Národní banky v Bredovské ulici; cenné papíry, vkladní knížky, pojistky a další účasti na konto Majetkového úřadu u České banky Union. Pouze výtěžek z prodeje rozhlasových přijímačů, který se mohl uskutečnit na základě vedoucího řídící služebny nebo jeho zástupce byl odváděn na účet Majetkového úřadu u „Bank der deutschen Arbeit.“ Stejným způsobem se postupovalo i se zabavenými hodinkami. AMV Praha, fond. č. 52- výpovědi zaměstnanců gestapa a SD, sign. 52-1-344

³⁸⁴ K jejich postoupení došlo podle Kurta Quosse na „základě přání Majetkového úřadu.“ AMV Praha, fond. č. 305 – ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-606-4.

³⁸⁵ AMV Praha, fond 325 - stíhání nacistických válečných zločinců, sign. 325-145-3.

legislativní zajištění konfiskací na území protektorátu se udrželo až do samého konce druhé světové války.

Za provádění konfiskací uměleckých předmětů zodpovídaly nejprve hospodářské referáty jednotlivých služeben gestapa. Od roku 1941 tyto funkce převzal „konfiskační referát [Beschlagnahmereferat]“ pražské řídicí služebny, který tvořilo několik oddělení. Hans Kolitz a Kurt Quoss spravovali „oddělení I H/1 - všeobecné záležitosti,“ Rudolf Schneider a posléze Otto Pauler vedli oddělení I H/2 – živnostenské podniky,“ Adolf Bode v oddělení I H/3 zodpovídal za správu pozemků; Jindřich Baudisch za oddělení „I H/ 4 – umělecké hodnoty a cennosti.“ V oddělení I H/Ad působili vrchní kriminální tajemníci Pavel Ernst a Bruno Virus, kteří pátrali po majetkových hodnotách podléhajících konfiskaci.³⁸⁶ Na jejich činnost dohlížel nejprve Hans Kolitz, v letech 1941-1942 ho vystřídal vládní rada Josef Wittiska, kterého po jmenování zástupcem vedoucího řídicí služebny nahradil vládní rada Fritz Mayer. Na podzim 1944 došlo k podstatnému zeštíhlení referátu a uzpůsobení jeho struktury válečným potřebám. Počet členů se snížil o 6-8 osob, k zjednodušení zúčtování byli Majetkovému úřadu přiřazení policejní inspektor Leonhardt a vrchní policejní inspektor Weinhart.³⁸⁷ Tato úprava vydržela až do konce okupace a vycházela z nového způsobu předávání konfiskátů Majetkovému úřadu prostřednictvím listinných seznamů.³⁸⁸ Někteří byli přiřazeni k bojovým formacím a útvarům týlového zabezpečení.³⁸⁹ Kurt Quoss se stal členem exekutivního referátu, když několik týdnů zastupoval v referátu IV 1b 1b do Kladna přeloženého komisaře Horbatscheka. Počátkem roku 1945 nastoupil k drážní službě v Hranicích. S absolutní jistotou nelze také potvrdit spolupráci konfiskačního referátu s důvěrníky a konfidenty.³⁹⁰ Poněkud

³⁸⁶ V období prvního stanného práva dohlížel na konfiskace prováděné stannými soudy Adolf Bode, v druhém ho vystřídal Otto Pauler. AMV Praha, fond. č. 305 – ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-548-6.

³⁸⁷ Weinhardt byl před válkou majitelem obchodního domu na Starnberském jezeře u Mnichova. AMV Praha, fond. č. 52- výpovědi zaměstnanců gestapa a SD, sign. 52-1-344.

³⁸⁸ Největší podíl na tom mělo Quossovo doporučení zabavovat a začleňovat majetek, jehož hodnota přesahovala K 100 000,-- AMV Praha, fond. č. 305 – ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-606-4.

³⁸⁹ Daňoví inspektoři Weinhardt a Leonhardt byli dne 20. 4. 1945 povoláni k domobraně. AMV Praha, fond. č. 305 – ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-548-6.

³⁹⁰ Ve výpovědi Quosse se lze setkat s jistým Pelikánem, který hlásil majetek k podchycení za účelem jeho zabavení a začlenění. AMV Praha, fond. č. 52- výpovědi zaměstnanců gestapa a SD, sign. 52-1-344.

jiná situace panovala v Plzni, kde jistá Pavla Schleissnerová místnímu gestapu pravidelně předávala informace o osobách přechovávajících židovský majetek.³⁹¹

V souvislosti s personálním obsazením pražského konfiskačního referátu je třeba zamyslet se nad jednou zajímavou skutečností. V poválečných výpovědích Kurta Quosse nebo Jindřicha Baudische se často objevují termíny jako „nouzová výpomoc“, „titulární hodnost“ apod.³⁹² Tyto výrazy naznačují, že osoby zařazené do těchto kategorií neměly stejný statut jako jejich kolegové na stejných pozicích v říši. Jako mnoho dalších příkladů dokládá i působení Kurta Quosse skutečnost, že v protektorátu mělo dojít k jejich „otestování“ a určení dalšího směru jejich profesního růstu. To potvrzuje i osud Hanse Kolitze, který byl po stabilizaci poměrů odvelen, aby nakonec začal působit v Düsseldorfu.³⁹³ Stejně jako mnoho dalších úředníků, zaměstnanců, příslušníků policie apod. byli v protektorátu nasazeni pouze kvůli nedostatku odborných a loajálních sil. Jindřich Baudisch představuje zcela odlišný příklad. Jedná se o „soukmenovce“, na které hleděla většina německého obyvatelstva s despektem. Okupační moc s oblibou využívala tuto loajální, výkonnou a v porovnání s německými poměry levnou pracovní sílu. Na tom nezměnilo nic ani jeho členství v SS, které se s největší pravděpodobností uskutečnilo pouze na základě paušálního zahrnutí do řad této zločinecké organizace. V žádném případě to však neznamená jakoukoli omluvu jeho spoluúčasti na „sociální smrti“ mnoha protektorátních obyvatel, na které se začal podílet již na pražském ruzyňském letišti jako člen „celního pátracího oddílu [Zollfahndungskommando],“ resp. oddílu na ochranu devizového hospodářství [Devisenschutzkommando]. Nejpozději v tomto období přišel do styku s pražským gestapem.³⁹⁴ Sám také nejspíše nabídl vedoucímu konfiskačního referátu znalosti, pra-

³⁹¹ Tato spolupráce Schleissnerové nic nepřinesla. V roce 1942 odjela z rasových důvodů transportem do Terezína, následně do Osvětimi, kde byla zavražděna. AMV Praha, fond. č. 305- ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-189-1.

³⁹² Např. Baudisch měl titulární hodnost „SS-Scharführer.“ Jako další podobný příklad uváděl Freidricha Brandstättera a Friedricha Bürgera. AMV Praha, fond. č. 305 – ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-548-6.

³⁹³ Podle Quosse „neměl Kolitz další možnost profesního růstu v protektorátu.“ Nejprve zamířil do Halle, pak do Královce a nakonec skončil v Düsseldorfu. AMV Praha, fond. č. 52- výpovědi zaměstnanců gestapa a SD, sign. 52-1-344.

³⁹⁴ V této souvislosti je třeba zkombinovat poznatky z jeho poválečné výpovědi: „V listopadu 1939 jsem byl odveden k finanční a hraniční strážci do školícího zařízení Pretzsch u Wittenbergu“ (Baudische lze poopravit v tom, že nebyl odveden, nýbrž se, z různých důvodů, dobrovolně zúčastnil školení jako znalec umění). Po dvou měsících nastoupil na pražské ruzyňské letiště, kde působil do listopadu 1940 jako pomocný policista pasové kontroly. AMV Praha, fond. č. 305 – ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-548-6. a „v listopadu 1939 jsem poznal Kolitze, který byl přednostou oddělení majetkových podstat.“ AMV Praha, fond. č. 2M- odbor politického zpravodajství MV, sign. 12 370.

ktické zkušenosti a poznatky, které Hans Kolitz využil k odhalení osob a praktik zneužívajících proces zhodnocení movitých konfiskátů. Za odměnu pak učinil Baudische vedoucím oddělení „I H/ 4 – umělecké hodnoty a cennosti,“ kde měl mj. na starosti vyklízení bytů a dohlížel na odvoz mobiliáře.³⁹⁵ Podobně postupovali okupanti i v případě Majetkového úřadu. Jmenování Grosse koncem roku 1940 „vrchním finančním ředitelem“ demonstrovalo přechod k harmonizaci okupační ekonomické a hospodářské politiky s Německem a vytvořilo možnost postupného převodu protektorátního majetku do německých rukou. V krátkodobé perspektivě se jednalo o konfiskáty, v dlouhodobé o jakýkoli transfer majetku uskutečněný prostřednictvím nákupu, získání podílu, účasti, propadnutí na základě úmrtí, zřeknutí se majetkových práv a pod.³⁹⁶ Tomuto záměru měl bezpochyby podřídit své působení pražský Němec Bruno Freytag. Jeho dosavadní životní dráha ho k tomuto úkolu přímo předurčovala. Až do roku 1936 působil v Lipsku jako daňový referent v úřadu vrchního finančního presidenta. V roce 1937 se stal členem NSDAP a říšského svazu úředníků [Reichsbund der Beamten] a až do roku 1942 působil jako přednosta finančního úřadu ve vestfálském Arnbergu. Od roku 1942 až do 1. 9. 1943 působil ve stejné funkci v Kolíně nad Rýnem. Teprve tehdy se po mnoha letech ocitl opět na českém území, kde měl aplikovat zkušenosti získané na pozici vedoucího úředníka středního článku nacistické finanční soustavy.³⁹⁷

3. 2. 1. Institucionální zajištění konfiskačních operací

K prvnímu nesmělému pokusu institucionalizovat konfiskační proces v protektorátu došlo na samém počátku okupace. Dokazuje to „zvláštní nařízení č. 22 [Besondere Anordnungen Nr. 22]“ vydané dne 7. dubna 1939. Vrchní ubytovatel při skupině armád 3 v něm upozornil na dokumentační spisový materiál bývalé československé armády, podtrhl jeho důležitost a nezbytnost zabránit zničení nebo

³⁹⁵ V této funkci působil Baudisch až do roku 1945. Od roku 1943 měl Baudisch se Soukupem své služebny v přízemí Bredovská č. 19. AMV Praha, fond. č. 305 – ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-606-4.

³⁹⁶ Zde je třeba připomenout, že v Německu dodnes existují úřady „vrchního finančního presidenta,“ které kromě jiného zodpovídají za správu státního majetku. V jistém smyslu lze jejich funkci přirovnat k „úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových“ v České republice.

³⁹⁷ Z dostupného životopisu je zřejmé, že i vojenskou službu absolvoval v řadách německé císařské armády. AMV Praha, fond. č. 305- ústředna státní bezpečnosti, sign. 305-647-1.

ztratě.³⁹⁸ Vedle „německé komise pro převzetí spisové agendy [Deutsche Schriftums-kommission]“ působila na území protektorátu i „skupina zvláštní úkol zahraniční úřad-archivnictví [Sonderauftrag Auswärtiges Amt-Archivwesen]“ vedená tajným radou Gerstenhauerem a baronem Oskarem Mitisem.³⁹⁹ Veškeré vybavení československých ozbrojených složek získala branná moc pomocí „nařízení o úpravě právních poměrů u předmětů bývalé československé armády [Verordnung zur Regelung der Rechtsverhältnisse an Gegenständen der ehemaligen tschechoslowakischen Wehrmacht]“ ze dne 12. července 1939, které dne 4. srpna 1939 doplnil příslušný prováděcí výnos.⁴⁰⁰ Gestapo zabavilo archiv University Karlovy, který na základě rozhodnutí říšského protektora předalo její německé sekci. V těchto a podobných případech se zpravidla jednalo o specifickou část státního majetku bývalého Československa určenou k předem stanoveným účelům. Z těchto důvodů nebyla přizvána „skupina I/3 archivnictví [Gruppe Archivwesen]“ úřadu říšského protektora.⁴⁰¹ Její postavení se s definitivní platností upravilo až v říjnu 1939, kdy společně se skupinou I/10 „výuka a kultus“ a XIV „kulturní politika“ úřadu říšského protektora začala zodpovídat za správu knihovních, muzeálních a školních archivů.⁴⁰² Daleko aktivněji si počínala branná moc. Dne 19. září 1939 navštívil její pověřenec v protektorátu generál Erich Friderici památník na Vítkově, který navrhl přeměnit na pantheon slavných německých osobností Čech a Moravy. V listopadu 1939 požádal příslušná místa povolit založení Vojenského muzea v Praze.⁴⁰³ Berlínské ústředí zvolilo vyčkávací taktiku a do protektorátu dosadilo válečného správního radu Johanna J. Morpera jako budoucího uměleckého a vědeckého referenta pražského vojenského muzea.⁴⁰⁴ V květnu 1940 dosáhly přípravné práce již takového stupně, že „všeobecný vojenský úřad [Allgemeine Heeresamt]“ souhlasil s podáním příslušných žádostí. Vrchní velení

³⁹⁸ Podtrhl jeho význam zejména v ohledu při vyjasňování právních záležitostí a uplatnění nároků proti české státní správě. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 28.

³⁹⁹ Včetně písařů a pomocných sil čítal útvar 8-10 osob. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 64.

⁴⁰⁰ NA Praha, fond německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁴⁰¹ Její vedoucí dr. Horst Oskar Swientek působil v padesátých letech minulého století jako ředitel dortmundského městského archivu. Bundesamt für Äussere Restitutionen Koblenz, šanon CS I (k).

⁴⁰² NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 12.

⁴⁰³ Před válkou existovala vojenská muzea v Berlíně, Mnichově nebo Drážďanech. V roce 1939 přešla do majetku branné moci. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-8/1.

⁴⁰⁴ Johann J. Morper (*19. 5. 1900 Bamberg). V letech 1921/24 studoval na mnichovské universitě. Vykonal řadu studijních pobytů v Itálii; v Paříži ve francouzské národní knihovně a v bývalém Československu. Své bádání zaměřoval na stavební dějiny – karolínské miniatury a vykopávky v bamberském dómu. Před nástupem do funkce působil jako ředitel bamberského muzea. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-8/1.

armády vyčlenilo s platností od 1. října 1940 pro potřeby pražského muzea dva důstojníky, pět úředníků a šest zřízců. Změnu postoje armádních úřadů ovlivnilo jak dění v Polsku, kde na „péči“ o kulturní památky neměly prakticky žádný vliv a zřízení „oddílu na ochranu umění [Kunstschutz]“ dne 11. května 1940. Největší obtíže byly téměř až do konce okupace spojeny se získáním vhodných exponátů. Vzhledem k „politické závadnosti“ Morper kategoricky vyloučil fondy Legionářského muzea na pražském Vítkově a malé hodnotě vojensko-historického v karlínské Invalidovně. Začal doporučovat získání výpůjček nebo kořisti z budoucích vojenských tažení.⁴⁰⁵ Své rozhodnutí učinil v době, kdy péče o kulturní památky protektorátu podle německých představ začala nabírat první konkrétnější obrysy. Nepřímo k tomu přispěly samotné autonomní orgány, když zahájily modifikovanou verzi boje proti tzv. „zvrhlému umění.“⁴⁰⁶ Akci zahájil oběžník pražského zemského úřadu ze dne 6. července 1940 o „přechovávání závadných předmětů“, který nařizoval jejich urychlené zabalení a odstranění. Této myšlenky se ujal pražský oberlandrát Hans svobodný pán von Watter. Navržená opatření označil za nedostatečná, protože jasně nestanovila jejich budoucí osud.⁴⁰⁷ Doporučil jejich postoupení německé straně, která měla stanovit způsob odpovídajícího využití.⁴⁰⁸ Jeho záměr se pokusilo dne 26. srpna 1940 odvrátit předsednictvo protektorátní vlády, které nařídilo všechny podobné předměty a památky zničit. Pouze pokud dosahovaly určité umělecké hodnoty měly být přenechány národní galerii.⁴⁰⁹ Na tento záměr reagoval ministerský rada Strnad z referátu „cestovní ruch“ úřadu říšského protektora. Dne 12. října 1940 navrhl vedoucímu oddělení IV Gregorymu zkoncentrovat všechna vybraná díla v jedné zapečetěné místnosti na Pražském hradě.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁴⁰⁶ Jednalo se o movité a nemovité předměty upomínající na Československou republiku. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 534.

⁴⁰⁷ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 534.

⁴⁰⁸ Názorným příkladem „odpovídajícího využití“ je osud bronzové busty prvního presidenta Československé republiky Masaryka. Nejprve byla uskladněna spolu s dalšími předměty. V roce 1943 se ji nepodařilo uchránit před „potřebami totální války“ a následně byla odevzdána do sbírky kovů. Nejspíše na základě snahy vyplnit mezeru v historickém poznání souhlasil dne 14. 5. 1943 dr. Both s vyhotovením jejího sádrového odlitku. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁰⁹ Podle jeho názoru se „sice tyto předměty zabalí, což dokumentuje snahu oddělit se od minulosti.“ Na druhou stranu si ale Češi „mohli myslet, že se jednoho dne rozbálí.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 534.

⁴¹⁰ Teprve počátkem roku 1941 určil Waldburg jako nejvhodnější tzv. „pokladnici“ Pražského hradu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

Okupační úřady neměly také zcela jasno jakým způsobem nakládat se zabavenými uměleckými předměty a počítaly s jejich odesíláním do Německa k vybavení tamních státních muzeí a galerií.⁴¹¹ Brzy však tuto koncepci opustili a v souvislosti s germanizačními plány zaměřily svou pozornost na získání nových exponátů pro protektorátní muzea. Vedla je snaha uchovat a jasným způsobem dokázat nadřazenost „německé kulturní práce“ nad českým obyvatelstvem a jeho uměleckou tvorbou. Nejprve přistoupily k přehodnocení dosavadní sbírkotvorné činnosti a následně vytvořily legislativní a institucionální rámec nezbytný pro ponechání zabavených uměleckých předmětů na českomoravském území. K tomu je nepřímo donutil zplnomocněnec branné moci generál Friderici. V druhé polovině listopadu 1940 upozornil úřad říšského protektora na předměty kulturní a historické hodnoty zabavené gestapem ze šlechtického majetku. S odvoláním na potřeby zdejšího německého obyvatelstva se vyslovil pro vytvoření technicko-organizačního mechanismu k zhodnocení v protektorátu. Jeho součástí se měl stát i zástupce branné moci.⁴¹² Návrhu se zhostil dr. Reinhold, který vycházel z Frankových výnosů o správě zabaveného majetku, Kühnova doporučení z léta 1940 a v neposlední řadě i výnosu říšského ministra a vedoucího říšské kanceláře Lammerse ze dne 9. října 1940 o nutnosti zohlednit požadavky Hitlerova pověřence při využití zabavených uměleckých sbírek a předmětů. S dr. Wehlenem ze „skupiny finance“ úřadu říšského protektora prodiskutoval možnosti vzájemné spolupráce a informoval se o úloze gestapa v zabavování majetku.⁴¹³ Spolu s Geschkem a Kolitzem projednal tuto záležitost za přítomnosti státního podtajemníka Burgsdorffa. Zástupci gestapa projevíli ochotu umožnit Reinholdovi a dalším odborníkům provádět prohlídky zabavených a začleněných předmětů přímo v jednotlivých objektech nebo skladech, souhlasili s předáním seznamů zabavených uměleckých předmětů skupinám II/8 a I/10 úřadu říšského protektora, svolili respektovat doporučení vztahující se k tržnímu zhodnocení jednotlivých kusů a doporučili rozdělit jednotlivé konfiskáty podle stupně jejich důležitosti pro protektorátní muzejnictví.⁴¹⁴ Oba si od tohoto mechanismu slibovali

⁴¹¹ AMV Praha, fond. č. 2M- odbor politického zpravodajství MV, sign. 12 370.

⁴¹² Fridericimu se jednalo o archiválie, obrazy, starožitné zbraně a vlajky. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535, sign. V 3-1-281-41.

⁴¹³ Wehlen Reinholda seznámil s rozdílem mezi „zabavený“ a „začleněný“, jako i nezbytností určit „míru nepřátelského chování“ apod. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535, sign. V 3-1-281-41.

⁴¹⁴ Reinhold měl určit, zda jejich setrvání je „nezbytné [unerlässlich]“ nebo „přáníhodné [erwünscht]“. Týkalo se jak objektů obsahujících umělecké předměty, které ještě nebyly zabaveny, tak i již zabavených uměleckých památek. Přislíbili také získat další podrobnosti o vývozu uměleckého majetku bývalými majiteli zámků Hluboká a Roudnice. V této souvislosti stanovili, že „aukční prodej přichází

vytvoření určitého přehledu, na jehož základě zamýšleli zohlednit požadavky Hitlerova pověřence a zástupce skupiny II/8 a I/10 pověřili navázat kontakt s Hansem Possem. Připojili se i k návrhu přizvat představitele pražského a brněnského památkového úřadu a zástupce branné moci. Budování základního pilíře okupační konfiskační byrokracie v protektorátu bylo symbolicky zakončeno dne 18. prosince 1940, když dr. Reinhold obdržel povolení provádět prohlídky jednotlivých konfiskátů ve skladech a zabavených budovách a o dojednaných výsledcích byl informován Hans Posse. Na jaře 1941 souhlasil Geschke s včleněním dr. Swienteka, který měl zodpovídat za zhodnocení archiválií ze šlechtického majetku.⁴¹⁵ Zcela naprázdno však vyšel pověřenec branné moci generál Friderici. V květnu 1941 se obrátil na úřad říšského protektora a sondoval možnost získat cenné sbírky historických zbraní ze zámku Hluboká.⁴¹⁶ Reinholdův nástupce, hrabě Waldburg, jeho žádost s odvoláním na příslušný památkový úřad a snahu uchovat je jako jeden celek zamítl. Fridericiho ale neodradil. Za několik dalších měsíců předestřel Waldburgovi návrh použít roudnické a konopištské sbírky zbraní pro účely budovaného vojenského muzea.⁴¹⁷ Všechny zainteresované složky se v tomto období soustředily na pozvolné budování vzájemných vazeb. Do toho opět zasáhl oberlandrát Watter, hodlal získat dostupné umělecké předměty k výzdobě své nové úřední budovy.⁴¹⁸ Vzhledem k nedostatku financí zaměřil svou pozornost na zabavené umělecké předměty. Gestapo s jeho plány sice souhlasilo, odkázalo ho však na příslušné úředníky okupační správy. Tímto způsobem se o Watterovým záměrech dozvěděl i Waldburg, který musel přistoupit k vykonání první komisionální prohlídky konfiskátů. Dne 9. června 1941 se jí vedle dr. Waldburga a prof. Swobody zúčastnil i tajný rada Zimmermann a mnichovský obchodník s uměním dr. Adolf Weinmüller. Waldburg a prof. Swoboda vybrali několik obrazů, které rozhodli ponechat v protektorátu a uložit

v úvahu pouze u začleněného majetku.“ K jeho uskutečnění mělo dojít až po souhlasu skupiny II/8, která měla zohlednit stanovisko referentů skupiny I/10 ohledně významu k dražbě určených předmětů. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535, sign. V 3-1-281-41.

⁴¹⁵ Dr. Swientek v této souvislosti hovořil o tom, že se tak nedělo podle „pravidel obvyklých u německých úřadů.“ Považoval je za důležité, protože obsahovaly informace o provedených opravách, změnách, finančních dohodách, majetkových poměrech a patronátech, zachycovaly původní vyobrazení budov, které tehdy již neexistovaly nebo byly radikálně změněny. Svou argumentaci opíral o činnost dr. Zdeňka Wirtha. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

⁴¹⁶ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴¹⁷ Z těchto důvodů ho musel dr. Waldburg informovat že „úřad říšského protektora nevidí zásadní důvody, které byl ho nutily k převozu sbírky z Konopiště.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535

⁴¹⁸ Von Watterovi se jednalo „o něco vhodného,“ co by zvedlo umělecké a estetické chápání širokých lidových vrstev a zlepšilo pracovní prostředí jeho úředníků a zaměstnanců. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

v roudnickém zámku.⁴¹⁹ Česká sekce moderní galerie získala z důvodu „politické nevhodnosti“ několik Brožíkových obrazů. Waldburg se v této souvislosti dopustil dvou základních chyb. O výsledcích prohlídky informoval i Hanse Posseho, který projevil zájem o několik uměleckých děl a nařídil jejich převoz do mnichovské Führerbau.⁴²⁰ Svou chybu později omlouval nepochopením Lammersova výnosu z října 1940. Počítal prý s jejich navrácením do protektorátu.⁴²¹ Kromě toho umožnil obchodníkovi Weinmüllerovi odvézt větší množství předmětů do Mnichova a následně je dne 13. listopadu 1941 zpeněžit v aukci. Pozdější Burgsordffovy námitky odmítal Waldburg s poukazem na druhořadou kvalitu těchto kusů a zájem říšských úřadů o zpeněžení co největšího množství.⁴²² Na základě těchto zkušeností nařídil Burgsdorff neklást do budoucna důraz pouze na muzeální hodnotu jednotlivých předmětů, ale i na stupeň jejich upotřebitelnosti v protektorátu. Za nejvhodnější způsob prodeje označil pražský aukční dům „Kaul & Benz,“ nedoporučil využívat služeb obchodníků, jejichž odbytiště se nacházelo mimo protektorát a povolovat účast zástupců soukromé sféry na oceňování.⁴²³ Stejným způsobem zareagoval i státní tajemník Frank, který veliteli bezpečnostní policie nařídil zanášet všechen začleněný a zabavený majetek do příslušných seznamů.⁴²⁴ Sledoval tím záměr kontrolovat využití a zabránit svévolnému vývozu konfiskátů.

⁴¹⁹ Mezi těmito obrazy se nacházela díla Corota a Deffregera s odhadní cenou dosahující RM 250 000,--.
NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴²⁰ Jednalo se o následující díla:

Phillip Wouwermann	-	Pijáci
François Boucher	-	Kresba hlínkou
Hans Canon	-	Hlava ženy
Josef Heintz	-	Mytologické scény
Rudolf Alt	-	Dva pohledy na Salzburg a Innsbruck
Jakob Duck	-	Hospodská scéna.

Při jejich odvozu došlo k omylu. Namísto „Mytologických scén“ od Franze obdržel Posseho zástupce Reger Ranzoniho „Pastýřskou scénu.“ Z těchto důvodů bylo třeba díla vyměnit. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴²¹ Waldburg počítal s tím, že Posse obrazy v Mnichově posoudí z hlediska jejich hodnoty a následně vrátí. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴²² V této souvislosti se odvolával na samotného Weinmüllera, podle kterého „se zde nenacházel dost vhodný trh.“ Dostupné materiály uvádí pouze číselné označení dražených kusů – 417, 424, 454, 484, 508, 509, 511 a mědirytiny. Obraz č. 447 měl získat jistý major Luftwaffe (Promnitz? *pozn. autor*), který ho později postoupil gestapu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴²³ Podle Waldburga se už nikdy neměla opakovat situace ze dne 9. 6. 1941, kdy obchodník Weinmüller udával ceny a tajný rada Zimmermann je navzdory námitkám ostatních stvrzoval a zapisoval. Stejným způsobem ohodnotili i roudnické sbírky, což zapříčinilo nízkou Posseho taxaci. Doporučil, aby gestapo nadále umožnilo různým znalcům navštěvovat sklady uměleckých předmětů. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535, sign. V 3-1-281-41.

⁴²⁴ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, sign. 114-9-66.

Okupační orgány neměly zpočátku také jasnou představu o uložení jednotlivých konfiskátů. Nejprve uvažovaly o roudnickém zámku, vzhledem k nedostatečným prostorovým kapacitám se později zavrhl i varianta využívat podkroví Černínského paláce.⁴²⁵ Nashromážděné množství vyvolalo naléhavou potřebu umístit je na důstojném a bezpečném místě. První krok tímto směrem učinilo brněnské gestapo, které pověřilo moravské zemské muzeum správou zabavených sbírek Löw-Beer a Engelsmann oceněných Eugenem Primavesim.⁴²⁶ V Čechách se tento mechanismus vytvářel poněkud komplikovaněji. Prof. Swoboda se nejprve zaměřil na sklady Vystěhovaleckého fondu.⁴²⁷ Dne 23. ledna 1942 požádala skupina I/10 úřadu říšského protektora Ústřednu pro židovské vystěhovalectví umožnit jejímu referentu prohlídku nashromážděného majetku a projednat způsob jeho budoucího využití. Hans Günther nemínil o této žádosti vůbec diskutovat a dne 6. února nařídil pečlivě uskladnit veškeré umělecké předměty, hudební nástroje, knihy lednice, hodiny, dioptrická skla a kožichy.⁴²⁸ Konstruktivněji k této záležitosti přistoupila pražská řídicí služebna. Všem svým podřízeným pobočkám nařídila dopravovat zabavené umělecké předměty a cennosti do Prahy.⁴²⁹ Práce pocházející z 19. a 20. století hodlala postoupit německé sekci moderní galerie, dřívějšího období českomoravské zemské galerii, případně dalším pražským muzeím pod německým vlivem.⁴³⁰ Dne 18. června 1942 souhlasila s přenecháním tří velkých židovských sbírek českomoravské galerii.⁴³¹ Jejich správou pověřila vedoucího umělecko-historického institutu německé Karlovy University a kurátora německé sekce moderní galerie prof. Karl Maria Swobodu. V této funkci působil až do dne 28. října 1942, kdy úřad říšského protektora zrušil její existenci a veškeré exponáty převedl do vlastnictví českomoravské galerie. Dr. Both mohl nerušeně přejít k další úpravě správy konfiskátů. Dne 26. listopadu 1942 požádal prof. Swobodu ujmout se v rámci českomoravské galerie dohledu nad všemi uměleckými předměty ve vlastnictví říše. Dr. Both jasně nedefinoval kategorii „umělecká díla

⁴²⁵ Na zvolené variantě se nejvíce podepsaly nejasnosti týkající se budoucího využití roudnického zámku. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴²⁶ K jejich převzetí došlo dne 22. 12. 1941 a až do konce války za jejich údržbu zodpovídal prof. Karl Kühn. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-1-191.

⁴²⁷ Prof. Swoboda se odvolával na nezbytnost „vyčlenit muzeálně důležité umělecké předměty, uložené u Vystěhovaleckého fondu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴²⁸ Potthast, Björn Jan: *Das jüdische... c.d.*, s. 204.

⁴²⁹ AMV Praha, fond. č. 301, sign. 301-22-3.

⁴³⁰ Před jejich předáním mělo ale dojít k vyhotovení zvláštní kartotéky opatřené fotografiemi. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴³¹ Vedle ní obdrželo svůj podíl i umělecko-průmyslové muzeum. Původními vlastníky sbírek byli Richard Morawetz, Josef Pollák a Selma Baštýřová. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V-3-1-153.

vlastněná říší.“ Do této skupiny automaticky zahrnul jak bývalé exponáty zrušené německé sekce moderní galerie, tak i jednotlivé konfiskáty, které byly do galerijní soustavy včleněny pouze fakticky a stejně jako jejich kurátor tvořily zcela samostatný oddělený celek.⁴³² Tímto způsobem přenesl veškeré náklady spojené s jejich uložením na autonomní orgány. Tuto variantu umožnila i skutečnost, že prof. Swoboda vykonával dohled zpočátku zcela bezplatně. Díky tomu také nedošlo ke jmenování dr. Schweinsberga Cibulkovým zástupcem, protože jeho působení by bylo podstatně nákladnější. Těsně po nástupu Kurta Daluge dokončil dr. Both proces institucionalizace dohledu nad využitím zabavených movitých uměleckých předmětů. Ve spolupráci s památkovým úřadem vedeným prof. Karl Kühnem a správcem říší vlastněného uměleckého majetku v českomoravské galerii prof. Swobodou hodlal do budoucna postupovat v duchu Frankových koncepcí.

3. 2. 2. Úloha operačních štábů při konfiskaci uměleckých předmětů

Na podzim 1942 se zdálo, že už pomalu nic nemůže ohrozit stabilitu nacistického panství v celé okupované Evropě. Celkem úspěšně pokračovala letní ofenzíva na východní frontě směřující k prolomení obrany na Volze a ke kaspickým surovinovým zdrojům. Do protektorátu přicházeli němečtí přesídlenci z východních území (tzv. Volksdeutsche) a říšští Němci nasazení na základě Heydrichovy správní reformy z května 1942. Rozsah materiálních škod způsobený bombardováním doplněný o další negativní dopady války přiměl německé hospodářské kruhy přehodnotit dosavadní metody vedení válečného hospodářství.⁴³³ V zájmu zachovat ekonomickou a sociální stabilitu německé společnosti přistoupily k postupnému rozložení nákladů na všechny státy okupované Evropy. Koncipované metody nejdříve vyzkoušely v samotném Německu. Orgánům samosprávy nařídily odevzdávat všechny zabavené svršky říšské finanční správě, která je prostřednictvím finančních úřadů začala

⁴³² Majetek bývalé německé sekce moderní galerie získaly okupační orgány jako její německý nástupce. S umístěním do českomoravské galerie již od samého počátku nepočítaly, což dokazuje i Bothovo vyjádření ze dne 28. 10. 1942. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴³³ Počátkem jara 1942 byl úplně srovnán se zemí Lübeck, koncem května 1942 se terčem dosud nebývalého útoku tisíce britských bombardérů stal Kolín nad Rýnem. Zvolená taktika vycházela z koncepcí britského maršála Arthura T. Harrise, který hodlal masivním bombardováním zlomit morálku německého obyvatelstva a jeho vůli bojovat.

distribuovat za odhadní cenu válečným poškozcům.⁴³⁴ Na okupovaných územích zaměřil koncem roku 1941 stranický ideolog Alfred Rosenberg svou pozornost na získání mobiliáře zabavených nemovitostí. Stranou nezůstal ani protektorát, který díky své geografické poloze a relativní stabilizaci vnitřních poměrů skýtal vhodné podmínky k umístění a rekonvalescenci válečných poškozců. Represivním složkám okupačního režimu se zde podařilo nashromáždit značný počet movitých a nemovitých konfiskátů, jejichž kontrolu a využití provázela zdoluhavá řada jednání a kompetenčních sporů ovlivňujících negativně míru upotřebitelnosti.⁴³⁵

Od roku 1940 se s velkými obtížemi pokoušel říšský vůdce mládeže Arthur Axmann získat zámek Kačina vlastněný italským hrabětem Guido Thun-Hohensteinem. Ohled na spojenectví mezi Třetí říší a Itálií znemožnil použití legislativní normy vztahující se na opuštěný majetek a následně ho zabavit. Změnu přinesl až příklon Itálie na stranu protinacistické koalice. Počátkem srpna 1944 navštívil zámek vedoucí památkového úřadu prof. Kühn, architekt Köhler a zástupkyně říšského vedení mládeže. Nadále setrvali na nedotknutelnosti majetkových práv Thun-Hohensteina a rozhodli ponechat veškerý mobiliář v prostorách nemovitosti. Jejich stanovisko podpořil dne 20. října 1944 vedoucí „velitelství Čechy a Morava říšského vedení mládeže [Befehlstelle der Reichsjugendführung für Böhmen und Mähren]“ Knoop. K zabavení mobiliáře došlo teprve počátkem prosince 1944, když vedoucí oddělení III úřadu německého státního ministerstva dr. Hans Heckel nařídil „zinventarizovat, zabalit a zpřístupnit vědeckému výzkumu všechny movité kulturně, historicky a umělecky cenné předměty.“⁴³⁶ Nešlo také postupovat jako v případě zámku Nebílov u Plzně, kde měla vzniknout pobočka organizace dětských venkovských táborů [Kinderlandverschickung]. Dne 31. března 1941 se v jeho prostorách setkali majitelka, referent plzeňského oberlandráta Wagner a dr. Reinhold, společně určili škody napáchané příslušníky branné moci, projednali nové prostorové rozvržení a navrhli odstranit starožitný nábytek z místností vyčleněných k pobytu dětí.⁴³⁷

⁴³⁴ Götz, Aly: Hitlerův národní stát. Loupení, rasová válka a nacionální socialismus. Praha 2007, s. 112.

⁴³⁵ V období od 21. 6. 1939 do 30. 6. 1942 zpracovalo gestapo na 6 981 konfiskačních výměrů (v roce 1939 - 1 044, 1940 - 1 998, 1941 - 1 329 a do 1. 7. 1942 - 2 610). NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 82, sign. 109-4/1346.

⁴³⁶ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 34, sign. 110-4/358.

⁴³⁷ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-118.

Neexistence pevného mechanismu využití zabavených nemovitostí způsobila ztrátu řady cenného inventáře. Jednalo se např. o bubenečskou vilu manželů Jiřího a Elly Popperových zkonfiskovanou gestapem dne 20. listopadu 1940. Z Heydrichova podnětu ji získal „národně socialistický svaz studentů [NS-Studentenbund],“ za jehož působení zmizely beze stopy obrazy Jakoba. J. Garata, van der Meera, Ruisdaela Ryckaerta, ruské ikony, stolní stříbro a další cennosti. Pozdější pátrání nepřineslo žádné výsledky, protože téměř všichni tehdejší uživatelé objektu již zemřeli, nacházeli se v zajetí nebo jejich zdravotní stav neumožňoval rozpomenout se na události z počátku čtyřicátých let.⁴³⁸ Hrabivost nových vlastníků se nejvýrazněji projevila na zámku Zelená Hora, který v rámci československé pozemkové reformy zakoupili dne 24. října 1931 za několik milionů korun manželé Plavcovi. Dne 1. května 1939 ho odprodali plzeňskému průmyslníkovi Karlu Blažkovi, který na zámku hospodařil pouze do 15. září 1939. Protože neuhradil převodní poplatky, nevstoupila v platnost kupní smlouva. Na zámek byla uvalena nucená správa a do budovy bylo umístěno několik desítek německých vojáků.⁴³⁹ První správce von Klinski umožnil své přítelkyni Martě Weigelové získat některé zámecké svršky. Daleko razantněji si počínal jeho nástupce ing. Schoeffel, který k odvozu zámeckého mobiliáře použil nákladní auta.⁴⁴⁰ Šetření jejich působení proběhlo až po převzetí plzeňskou pobočkou „nacionálně socialistického svazu řidičů nákladních aut [Nationalsozialistischer Kraftfahrer-korps, NSKK].“⁴⁴¹ Počátkem července 1941 podnikl zástupce tzv. „nacionálně socialistických vzdělávacích ústavů“ ministerský rada Sowade, služební cestu do protektorátu s cílem vyhledat vhodné objekty ke zřízení nových poboček. Nejprve svou pozornost obrátil na zámek Trója a Konopiště. První možnost zcela vyloučil a díky vnitřním dispozicím označil jako nejvhodnější Konopiště.⁴⁴² Svému nadřízenému Augustu Heissmeyerovi navrhl získat povolení k radikálnímu zásahu do vnitřních dispozic a drahocenného inventáře. Díky protestům ze strany okupační kulturní byrokracie nakonec z těchto plánů

⁴³⁸ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 73, sign. 110-8/17.

⁴³⁹ Motejzík, Pavel: Zelená Hora a Klášter u Nepomuku. Historicko-turistický průvodce po zámku „Černých Baronů“ a obci Klášter. Plzeň 2006, s. 78.

⁴⁴⁰ Nezvyklý ruch upoutal velitele rádiové školy SS, SS-Obersturmbannführera Hoffmanna, na jehož zásah byla část nákladu vyložena. V inkriminované době působila na zámku jako správkyňe objektu sl. Rosa Gregorini. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁴¹ Zámek Zelená Hora se v průběhu 20. století stal obětí mnoha „vědecky a ideologicky“ odůvodňovaných experimentů. V druhé polovině března 1943 NSKK-Obergruppenführer Müller-Seifert požádal o svolení vybudovat ze zámecké kaple „zasvěcovací halu [Weihehalle]“ pro přijímání nových členů. Odvolával se přitom na osobní zkušenosti s přebudováním jednoho kostela v bavorském Řezně, které „dokonce pochválil i samotný Vůdce.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁴² NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

sešlo a Heissmeyer později získal roudnický zámek.⁴⁴³ Dalším zájemcem se stala samotná SS. V souvislosti s přípravou vojenského tažení proti Sovětskému svazu rozhodl Himmler počátkem roku 1941 zřídit výcvikové prostory velících kádrů SS. V protektorátu se jako optimální jevílo vybudovat cvičiště mezi Vltavou a Sázavou. Konkrétní jednání začala v březnu 1941 a skončila až v únoru následujícího roku.⁴⁴⁴ V prosinci 1941 se SS-Oberführer Voss a SS-Gruppenführer Jüttner shodli na urychleném začlenění objektu do rámce budoucího výcvikového prostoru.⁴⁴⁵ Předávání pozastavil na jaře 1942 Heydrich s odkazem na potřebu upravit využití zámeckého inventáře.⁴⁴⁶ Na zámku měly být totiž umístěny památky lidové tvorby pocházející z první oblasti projektovaného cvičiště. Protože se počítalo s úplným vyklizením tzv. „jiřské galerie“ navrhl prof. Kühn nabídnout jednotlivé exponáty pražským muzeím a zahájit jednání o navrácení předmětů pocházejících z rakouského a severoitalského území.⁴⁴⁷

Počátkem roku 1942 zabavili okupanti řadu protektorátních šlechtických panství.⁴⁴⁸ Konfiskace více jak 70 000 hektarů zemědělské a lesnické půdy včetně

⁴⁴³ Jednotlivé kusy hodlal převést na zámek Chlumec u Třeboně, který také původně patřil arcivévodovi Františku Ferdinandovi. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁴⁴ Cvičiště mělo být otevřeno dne 20. 3. 1942, termín byl posunut na 15. 5. 1942. Kokoška, Stanislav: Cvičiště zbraní SS Böhmen 1942–1945. In: Brandl, Zdeněk-Petráň, Josef: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 27. Praha 1986, s. 273.

⁴⁴⁵ Své stanovisko opřeli jak o vypracovaný písemný rozbor, tak o tři posudky z února 1942. První předložil dne 17. 2. 1942 pražský památkový úřad, další dne 26. 2. 1942 stavební vedoucí Giessen a poslední dne 28. 2. 1942 SS-Sturmbannführer hrabě Klaus von Baudissin. Nejasnosti ohledně budoucího využití zámku přiměly SS-Sturmbannführera Nietzscheho z berlínské centrály SS dostavit se v první polovině února 1943 spolu se zvláštním oddílem do protektorátu a bez jakéhokoli oprávnění začít samostatně vyjednávat s Pozemkovým úřadem. Jako případnou náhradu za zámek požadoval přidělení velké správní budovy (podle dobře informovaných zdrojů měl Nietzsche koupit od Pozemkového úřadu větší množství pozemků kolem zámku). NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁴⁶ Dne 23. 5. 1942 pozastavil Heydrich předávání zámku, které podmínil vyřešením osudu vnitřního inventáře. Protektorátní velitel zbraní SS v celkem obsáhlé zprávě ze dne 10. 12. 1942 vyvracel podezření z odvozu jeho části a odvolával se na svolení říšského protektora a státního tajemníka. Postavil se proti obvinění, že odvezenou barokní skříň získal Hermann Göring („protože Göringovi jako velkému znalci umění nemohl nabídnout napodobeninu“). V další případech se „jednalo o kusy podobné kvality.“ Obrazy ze zámku nedosahovaly vyšší úrovně, částečně se jednalo o školní díla. Tuto skutečnost potvrdil i dr. Both. Jedním z mála kvalitních a odvezených byl portrét Evžena Savojského, po kterém byla pojmenována i jedna z divizí SS. Za asistence zástupců vojenského muzea vybral zbraně, o které muzeum nejevilo zájem. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁴⁷ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 3-1-337.

⁴⁴⁸ Jednalo se o hraběte Františka Kinského z Kostelce nad Orlicí, hraběte Zdeňka Kolowrata z Rychnova nad Kněžnou, hraběte Leopolda Sternberga z Častolovic a Zásmuk, knížete Karla Schwarzenberga z Orlíku, barona Karla Parishe ze Svitav, knížete Jana Lobkowicze z Drahenic a jeho syna Otakara Lobkowicze z Hořína u Mělníka, hraběte Rudolfa Černína z Dymokur, hraběte Karla Belcrediho z Lišně, hraběte Huga Strachwitze ze Zdounku, hraběte Jindřicha Dobrzenského, pozůstalost Leopolda Sternberga v Pohořelicích a hraběte Zdenko Radoslava Kinského z Chlumce nad Cidlinou. Šlo o osoby, které se buď

příslušných usedlostí a provozních jednotek zastihla okupační kulturní byrokracii zcela nepřipravenou. Jen stěží se dokázala bránit zásahům ze strany říšských muzeálních institucí projevujících zájem získat předměty pro své výstavní účely. V září 1942 zamítl dr. Both žádost vídeňského archivu rakousko-uherského válečného námořnictva přenechat část pozůstalosti po hraběti Jeronýmu Colloredo-Mannsfeldovi.⁴⁴⁹ Úspěšněji si vedlo vídeňské uměleckohistorické muzeum, které učinil Hitlerův výnos ze dne 16. října 1941 nástupcem zrušeného Řádu Zlatého rouna.⁴⁵⁰ Protože tato situace začala ohrožovat záměry nacistických plánovačů, musel s ohledem na množství a druh zabaveného majetku přistoupit nový zastupující říšský protektor Kurt Daluge k úpravě způsobu jeho správy a využití. Založil dvě instituce, které se staly hlavními nástroji celého procesu - „operační štáb I - Rinnebach [Einsatzstab I Rinnebach]“ a „operační štáb II - Jurk [Einsatzstab II Jurk].“ Tímto rozhodnutím narušil dosavadní uspořádání a umožnil zapojení osob neznalých poměrů v protektorátu. Neúmyslně zakonzervoval celý proces, k jehož „rozpohybování“ došlo až v souvislosti s jeho odchodem z protektorátu.

Operační štáb I - Rinnebach

Dne 20. října 1942 založil Daluge tzv. „operační štáb I - Rinnebach [Einsatzstab I - Rinnebach].“⁴⁵¹ Jeho veliteli - nadporučíku ochranné policie v záloze Helmutu Rinnebachovi nařídil tzv. „operačním rozkazem [Einsatzbefehl]“ „vyhledat a převzít všechny umělecké poklady nacházející se na českomoravském území.“⁴⁵²

přímo nebo v zastoupení účastnili tzv. „deklarace věrnosti“ tehdejšímu prezidentu Edvardu Benešovi. BA Berlin, fond R 43 II/1236 a – Reichskanzlei.

⁴⁴⁹ Muzeum rakousko-uherského námořnictva projevilo zájem o předměty spojené s jeho působením v rakousko-uherském námořnictvu - obrazy, knihy, modely lodí, fotografie, apod. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁵⁰ Vídeňské uměleckohistorické muzeum adresovalo žádost o vydání 14 knih Majetkovému úřadu, který ji postoupil Rinnebachovu štábu. Informoval i prof. Kühna z památkového úřadu a ministerského radu dr. Heckela z oddělení III. Vzhledem ke zvýšení jejich hodnoty z RM 1 200,-- na RM 1 800,-- nikdo nedoporučil jejich prodej. Nakonec je vídeňské uměleckohistorické muzeum získalo ve formě říšské výpůjčky. Odvoz se uskutečnil dne 10. 11. 1943. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 44, sign. 110-4/502.

⁴⁵¹ Jeho členy se stali následující příslušníci pořádkové policie: Helmut Rinnebach, Ernst Kraft, Adam Horn, Werner Reetz, Karl Klytta, Egon Pruggmeyer, Peter Flory a Teichmann. In: Sedláková, Monika: Die Rolle der so genannten „Einsatzstäbe“ bei der Enteignung jüdischen Vermögens. In: Milotová, Jaroslava-Rathgeber, Ulf-Wöberbauer Michael: Theresienstädter Studien und Dokumente. Praha 2003, s. 303.

⁴⁵² Konkrétně se jednalo o: vyhotovení seznamů, ohodnocení, pátrání a udržení konfiskátů na protektorátním území. Také měl podchytit všechny historicky cenné budovy a ve spolupráci s operačním

Štáb podléhal přímo Daluegovi a působil na základě pokynů vydaných vedoucím Pozemkového úřadu SS-Obersturmbannführerem Ferdinandem Fischerem. Svou činnost měl koordinovat s oddělením „kulturní politika“ úřadu říšského protektora. Daluegovo rozhodnutí pramenící z neznalosti zdejších podmínek opomíjelo dva hlavní články - tehdejší referát III „výuka a kultus“ úřadu říšského protektora a památkový úřad.⁴⁵³ Dohodu o budoucí spolupráci s dr. Bothem se podařilo dosáhnout poměrně rychle díky příkazu vedoucího Pozemkového úřadu ze dne 20. října 1942.⁴⁵⁴ Kompetenční rámec činnosti Rinnebachova štábu dotvořila vyhláška říšského protektora z listopadu 1942 o zesílené ochraně kulturních památek. Vedoucí útvaru vytvořil interní směrnici pro provádění inventarizací. Předepsal číselně odlišovat kvalitu jednotlivých předmětů, zanášet veškerý mobiliář do příslušných seznamů a při prohlídkách důkladně prozkoumat celý objekt. Do první kategorie zahrnul tzv. „muzeální hodnoty,“ které hodlal přemístit na zámek Zbraslav. Druhá obsahovala „zámecké hodnoty,“ které měly být prozatím ponechány na místě. Ve třetí se nacházely ostatní předměty dosahující pouze užitné hodnoty.⁴⁵⁵ Za vyhotovení zpráv nesl odpovědnost vždy jeden konkrétní pracovník, který mu koncem týdne podával ústní hlášení. Rinnebach jej pak v písemné formě postoupil říšskému protektorovi.⁴⁵⁶

štáblem II zajistit jejich údržbu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 65, sign. Z Verwaltung 1 1939-1942 2.

⁴⁵³ Na zřízení štábu reagovala dne 31. 10. 1942 skupina výuka a kultura [Gruppe Unterricht und Kultus] úřadu říšského protektora, kdy si dr. Both ústřední správě [Zentralverwaltung] stěžoval na opomenutí svého úřadu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁵⁴ Fischer uložil Rinnebachovi „vykonat v součinnosti s oddělením III úřadu říšského protektora prohlídku všech zámků nacházejících se pod nucenou správou.“ Prohlídku moravských zámků počátkem listopadu 1942 realizoval ještě bez jeho zástupců, návštěvy podobných objektů v pražském okolí se již účastnil dr. Both a prof. Swoboda. Na Moravě se pod nucenou správou nacházely zámky Vyškov, Nezamyslice, Tovačov, Holešov a Kroměříž. V Čechách, komise ve složení dr. Both z kulturního oddělení úřadu říšského protektora, nadporučík Rinnebach, poručík Kraft z operačního štábu I, architekt Josef Eichhorn za Majetkový úřad a prof. Swoboda zastupující zájmy muzeí, zavítala do Průhonice, Veltrus, Mělníku a Hořína. Kromě nich se pod nucenou správou nacházely ještě zámky Liblín, Zbiroh, Kostelec nad Orlicí, Konopiště, Smolkov, Chlumec, Mělník, Tovačov a Zelená Hora. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁵⁵ Jednalo se o následující kategorie:

I	-	muzeální hodnoty [Museale Werte]. Hodnota se neodvíjela od konkrétního umístění
II	-	zámecké hodnoty [Schlosswerte]. Protože měly menší hodnotu než předešlé mohly být ponechány na svém původním místě
III	-	ostatní předměty [Sonstige Gegenstände] s užitnou hodnotou. Za jejich využití zodpovídal major Jurk

Daluege obdržel zprávu dne 22. 2. 1943. Frankovi navrhl zvolit následující postup – inventarizaci měl provádět Rinnebachův štáb a zhodnocením pověřit orgány okupační kulturní byrokracie, zbytek měl obdržet Jurk. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁵⁶ Vyhláška ze dne 5. 11. 1942 obsahovala směrnice určující způsob zajištění a udržení uměleckých hodnot na území protektorátu. Definovala předměty, které nesměly bez svolení říšského protektora opustit zámky, kláštery a podobné objekty. Přesně definovala kategorii „umělecký předmět“ a určila způsob ochrany nepřemístitelných památek – kamen, fresek, obložení stěn, dveří a okenních rámu.

Vzhledem k plánovanému využití řady objektů a růstu počtu cenných předmětů bylo třeba zajistit vhodnější úložiště. V druhé polovině listopadu 1942 navštívil Rinnebach pobočku českomoravské zemské galerie na zámku Zbraslav.⁴⁵⁷ S odvoláním na blízkost Prahy a dostatek odborného personálu přesvědčil o výhodnosti této varianty dr. Botha a prof. Swobodu. V lednu 1943 odsouhlasil záměr i zastupující říšský protektor Daluge a státní tajemník Frank.⁴⁵⁸ Ve stejném období předložil Dalugovi první zprávu o dosažených výsledcích. Seznámil ho s členěním uměleckých předmětů podle jejich hodnoty a významu a doporučil blíže specifikovat kompetence jednotlivých aktérů. Na jaře 1943 došlo k posílení institucionálních vazeb mezi štábem a dalšími články okupační konfiskační byrokracie. V březnu 1943 zintenzívnil štáb spolupráci s Majetkovým úřadem, když k prohlídce zámků Habrovany a Oslavany přizval inspektora Ziecheho.⁴⁵⁹ Začal spolupracovat s gestapem. Během osobního setkání SS-Standartenführer Erwin Weinmann pověřil Rinnebachovi muže inventarizací skladů bezpečnostní policie. Splnění tohoto úkolu zabralo čtyři týdny a narušilo harmonogram dalších prací. Spolu s poručíky Hornem, Florym, prof. Swobodou se jich účastnil i SS-Scharführer Hahn z pražského gestapa a ředitel pražského uměleckoprůmyslového muzea Karel Herain.⁴⁶⁰ Výnosem ze dne 20. dubna 1943 stvrdil Daluge způsob dělení uměleckých předmětů v zabavených zámcích navržených Rinnebachem. Dalším rozhodnutím ze dne 29. dubna 1943 nařídil Rinnebachovi s platností od 1. června 1943 převzít předměty umělecké hodnoty nalezené v uvolněných židovských bytech. Do 31. května 1943 se operačnímu štábu podařilo zinventarizovat všechny zámky označené SS-Standartenführerem Fischerem. Pro každý objekt vyho-

Operační štáb II - Jurk se měl společně s památkovým úřadem podílet na plánování přestaveb jednotlivých objektů.

⁴⁵⁷ Obrazy byly uskladněny i v 7pokojovém bytě, který se nacházel v prvním zámeckém traktu. Svědčí o tom doporučení zbraslavského místního vedoucího NSDAP Lodeho (majitele dopravní firmy). O tomto bytě je zmínka ve zprávě služebny pro hospodaření s prostorem [Raumbewirtschaftungsstelle], která ho nabízela SS-Gruppenführerovi a generálu zbraní SS Heinrichu Gärtnerovi. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 93, sign. 110-11/69.

⁴⁵⁸ Podle Daluga měl zámek do budoucna sloužit výhradně galerijním účelům. Galerie se nacházela pouze v přízemí, Rinnebach navrhl rozšířit její prostory o první patro. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁵⁹ Vedle Ziecheho se jí účastnili i poručíci Kraft a Horn. Oba dva zámky patřily Phillipu Gomperzovi. Gestapo je zabavilo a podle ustanovení § 87 zákona o pozemkové reformě na ně uvalilo nucenou správu. Původně je měly obdržet jako odškodnění němečtí velkostatkáři za ztráty způsobené v rámci zřizování výškovského cvičiště. Poté se uvažovalo o jejich postoupení nacionálně socialistickým výchovným ústavům. Ani jedna ze stran o ně neprojevila zájem. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 45 sign. 110-4/520.

⁴⁶⁰ Zvolili stejný metodický postup jako v případě zámeckého mobiliáře. Protože se jednalo pouze o předměty I. a II. kategorie, nepřizvali zástupce Jurkova štábu. SS-Scharführer Hahn se zaměřil na výběr východoasijského umění a ředitel Herain na předměty uměleckého řemesla.

tovili evidenční kartu uvádějící stávající majetkoprávní vztahy a způsob budoucího využití. Rinnebach ale neustále poukazoval na nejasné rozdělení kompetencí v oblasti správy majetku, zásahy ze strany operačního štábu II a množství svěřených úkolů. Z těchto důvodů musel odložit prohlídku rychnovského a roudnického zámku a ve spolupráci s pracovníky českomoravské zemské galerie se zaměřil na zámek Orlík. Doporučil zrychlit zajištění předmětů muzeální hodnoty z prozkoumaných zámků a převoz na Zbraslav nebo Konopiště. V závěru zprávy požádal prodloužit činnost štábu do 15. července 1943 a navrhl rozšířit památkovou péči i na vnitřní vybavení a okolí jednotlivých usedlostí.⁴⁶¹

V přehledu splněných úkolů ze dne 19. června 1943 upozornil Rinnebach na velkou hodnotu předmětů získaných na zámcích a Daluega seznámil s množstvím a způsobem dalšího využití zabavených uměleckých předmětů.⁴⁶² Kritizoval nekontrolovatelný vývoz uměleckých děl, který probíhal navzdory příslušnému legislativnímu opatření.⁴⁶³ V druhé polovině června 1943 navštívil Rinnebach zámky Jaroměřice, Telč, Kunštát, Libochovice a Budín. Společně se zástupcem brněnského „bytového a hospodářského úřadu – nábytková akce [Wohnungs- und Wirtschaftsamt – Möbel Aktion]“ Butschanem si prohlédli truhly, komody, sekretáře, stoly, zrcadla, křesla a vitríny umístěné do tamního muzea. Protože provedená taxace odpovídala skutečnosti, souhlasil Rinnebach s jejich ponechání mezi exponáty.⁴⁶⁴ Během návštěvy brněnského skladu v Lužánkách získal informace o převozu cenného nábytku, koberců, obrazů a dalších věcí do budovy technické akademie policie a SS.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Rinnebachovi lidé zinventarizovali následující zámky: Dobříš, Liblín, Kostelec na Orlicí, Hořín, Dymokury, Zelená Hora, Častolovice, Opočno, Zbiroh, Konopiště, Mělník, Žďár nad Sázavou, Holešov, Chlumec a Zásmyky a navrhli zahrnout zámky: Libochovice, Opočno, Orlík a Rychnov nad Kněžnou, Líšeň, Zdounek, Kroměříž, Rájec Jestřebí do památkové péče. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁶² Štábu se podařilo vyhledat 3 500 kusů obrazů, plastik, mědirytin, miniatur a nábytku; 1 000 kusů zbraní, knihovnických fondů a archiválií. Vzhledem k tempu inventarizace, nedoporučil Rinnebach odvázet inventář zabavených bytů. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁶³ Vedle převozu obrazu holandského malíře Vickenboose do Berlína, poukázal na aktivity mnichovské společnosti Karl Herzig & Co. – Galerie St. Lukas, která z Gomperzových zámků odvezla 85 obrazů, gobelínů a leptů od umělců jako Peter Breughel, Anthonis van Dyck, Lucas Cranach, Paolo Veronese, Pettenkofen, Moritz von Schwindt, Karl Spitzweg, Ferdinand Waldmüller. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁶⁴ Pracovníci Rinnebachova štábu prohlíželi zabavené židovské svršky i v dalších městech protektorátu – Moravská Třebová, Olomouc, Prosnice, Lipník nad Bečvou a Kroměříž. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁶⁵ Z Brna zamířil do Jaroměřic, Telče a Kunštátu. Společně s poručíkem Kraftem navštívil ještě Libochovice a Budín. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

Poněkud déle a komplikovaněji probíhalo zapojení prof. Kühna, ke kterému došlo až v souvislosti s využitím inventáře šlechtických velkostatků nacházejících se pod nucenou správou. Nejprve je třeba přiblížit důvod jeho opomenutí. Fischer nařídil Rinnebachovi provést inventarizaci zámků v tzv. „říšské správě [Reichseigenverwaltung].“ Okupační kulturní byrokracie se nechtěně ocitla v paradoxní situaci, když nemohla využít dlouho budované nástroje germanizační politiky v praxi. Podle názoru Pozemkového úřadu měly za říšský majetek zodpovídat pouze říšské orgány působící na území protektorátu. Památkový úřad do této kategorie nepatřil. Po zamítnutí stížnosti šlechtických rodů na uvalení nucené správy nejvyšším soudem intervenoval v jejich prospěch dne 23. března 1942 i prezident Emil Hácha.⁴⁶⁶ Vznesené námitky odmítl Heydrich s odkazem na původ šlechty a rozdíl mezi nucenou správou a konfiskací.⁴⁶⁷ Další pokus podnikli v červenci 1942 prostřednictvím berlínského advokáta Wolfganga Zarnacka, který se dne 15. července 1942 odvolal k říšskému ministru Lammersovi.⁴⁶⁸ Podrobně mu přiblížil celou situaci, chyby Pozemkového úřadu a stavěl se proti domnělé povinnosti zajistit chod hospodářské jednotky jednorázovým nebo postupným vyčleněním finanční částky, kdy jedinou možností představoval nekontrolovaný prodej uměleckých předmětů a dalších cenností. Lammers ho odmítl a doporučil seznámit s celou záležitostí říšského protektora. Protože Zarnack u něho neuspěl, obrátil se opět na berlínské ústřední úřady.⁴⁶⁹ Pozadu nezůstala ani šlechta, která si slibovala pomoc od Rinnebachova oddílu. Vycházela přitom ze zájmu jeho členů uchovat zámecký mobiliář v kompaktním stavu a zcela mylně usuzovala, že jejich úkolem je přezkoumat rozhodnutí Pozemkového úřadu. Utvrdilo je v tom zejména Rinnebachovo nařízení

⁴⁶⁶ Soud jejich stížnost zamítl s poukazem na tehdejší správní uspořádání. Podle platného práva nešlo rozhodnutí německého komisařského vedoucího považovat za postoj instituce, kam byl dosazen. BA Berlin, R 43 II/1236 a – Reichskanzlei.

⁴⁶⁷ Háchovi doporučoval nevystupovat v této záležitosti ve prospěch šlechty. Podle něj nebyla dostatečně „völkisch.“ In: Němec, Petr: Česká a moravská šlechta v letech nacistické okupace. In: Dějiny a současnost. 1993. č. 1. s. 27.

⁴⁶⁸ Dr. Wolfgang Zarnack (*9.7.1902 - ?). V archivních dokumentech berlínského spolkového archivu označovaný jako „Altparteigenosse.“ Zakladatel berlínské pobočky organizace „Reichsrechtswahrer,“ na celorepublikové úrovni se stal jejím 9. členem. V období „bojů“ působil jako právní zástupce členů SA-Brigade 31, Standarte 18 Berlin-Brandenburg. Údajně se měl podílet jako „Treuhänder des Reichswirtschaftsministeriums“ na arizaci židovského majetku. O tom by také svědčila snaha využít jeho služeb v této otázce ze strany šlechtických rodů. Jméno jistého dr. Zarnacka se objevilo v šedesátých letech minulého století v řadách obhájců nacistických zločinců souzených v tzv. „Osvětimském procesu.“ Poznatky o dr. Zarnackovi a jeho působení během války a v poválečném období autor nemohl zkonfrontovat s relevantní pramennou a informační bází. Dotazy směřované jak na pracovníky berlínské pobočky spolkového archivu a německou advokátní komoru byly odmítnuty s poukazem na ochranu osobních údajů.

⁴⁶⁹ V říjnu 1942 se celá záležitost dostala až do říšské kanceláře. Bormann považoval za neudržitelné, „aby se nějaký dlouholetý člen strany [Altparteigenosse], jakým byl i Zarnack, zabýval záležitostmi české šlechty.“ BA Berlin, R 43 II/1236 a – Reichskanzlei.

prozatím neodvážet mobiliář chlumeckého zámku.⁴⁷⁰ Jeho majitel hrabě Zdenko Kinský začal ignorovat příkazy nuceného správce a opět samostatně rozhodovat o vedení celého provozu. Ještě dále zašla žádost rodu Colloredo-Mannsfeld o vydání nábytku a dalších svršků, kterou schválil i Majetkový úřad.⁴⁷¹ Dne 26. listopadu 1942 zaslal Frankův tajemník Rinnebachovi dopis, kterým ho nabádal dodržovat oficiální linii při jednání s představiteli některých šlechtických rodů.⁴⁷² Tato doposud uspokojivě nevyřešená otázka začala přitahovat pozornost všech zainteresovaných orgánů. Rozsáhlé majetkoprávní změny otevřely možnost volně disponovat s mobiliářem kontrolovaných usedlostí.⁴⁷³ Památkový úřad se zásadně nestavěl proti přemísťování jednotlivých objektů. Prof. Kühn nabádal však vytvořit a legislativně ukotvit mechanismus stvrzující ústřední úlohu této instituce. Odvozy totiž probíhaly bez ohledu na kompaktnost dané nemovitosti, uchování získaného kulturního dědictví a snižovaly hodnotu a integritu „kulturní krajiny“ o jejíž přetvoření v německém duchu se usilovalo.⁴⁷⁴ Dne 23. dubna 1943 tento plán přestřel dr. Bothovi a požádal zasadit se o jeho prosazení. Aby svůj záměr zdůraznil, obrátil se dne 15. května 1943 přímo na Rinnebacha, kterého požádal zabránit bezdůvodným ztrátám.⁴⁷⁵ Dne 6. června 1943 adresoval Pozemkový úřad operačnímu štábu I směrnice, jejichž aplikace zcela křížila Kühnovy plány.⁴⁷⁶ Podle nich zodpovídal za výběr objektů určených k nastěhování válečných poškozců

⁴⁷⁰ Rinnebach si společně s hrabětem Zdenko Radslavem Kinským prohlédl zámek v Chlumci nad Cidlinou a Světlé nad Sázavou. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 89, sign., 110-10/58.

⁴⁷¹ Colloredo-Mannsfeldům se jednalo o nábytek a zařízení 5 pokojů a 1 kuchyně. Frank snížil požadovaný počet na 2 pokoje a kuchyni včetně prádla pro denní potřebu – místo 24 ks. Iněných ručníků dostal hrabě dostat pouze 6 kusů. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 89, sign. 110-10/58.

⁴⁷² Gies upozornil Rinnebacha na záměr říšského vůdce SS „vykoření“ českou šlechtu. Rinnebachovi nařídil konsultovat s jeho úřadem postup každé prohlídky, aby se do budoucna zabránilo podobným nesrovnalostem. Kinského měl upozornit na rozhodnutí Pozemkového úřadu upravující správu jeho veškerého nemovitého a movitého majetku. Gies také Kinského písemně vyrozuměl o zákazu vstupu do všech provozů včetně stájí a omezil počet místností chlumeckého zámku obývaných hrabětem. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 89, sign., 110-10/58.

⁴⁷³ Např. dr. Braun převezl z chropýňského arcibiskupského zámku do Kroměříže drahocenný krb, dr. Morper z vojenského muzea plánoval odvézt 2 skleněné lustry ze sálu říšské rady v Kroměříži. Obdobný postup zvolil v případě sbírek zbraní. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-303.

⁴⁷⁴ Podle Kühna se týkalo zejména zámků pod nucenou správou kontrolovaných Pozemkovým úřadem. Vycházel z toho, že historické budovy postavené do roku 1860 se nacházely pod památkovou péčí, které se nevztahovala pouze na stavbu, její půdorysné uspořádání, propojení s okolní krajinou, ale i na vnitřní vybavení. Movitý a nemovitý majetek měl podle Kühna tvořit harmonickou památkovou jednotku. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-303.

⁴⁷⁵ Největší důraz kladl Kühn na zachování integrity následujících zámků uvedených v seznamu ze dne 20. 10. 1942. V Čechách se jednalo o Libochovice, Opočno, Orlik, Rychnov nad Kněžnou; na Moravě Jaroměřice, Kroměříž, Rájec-Jestřebí, Zdounek. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-303.

⁴⁷⁶ Dne 11. 5. 1943. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-312.

krajský vedoucí NSDAP, gestapo a SD. Protože se toto řešení ukázalo jako neefektivní, musel Fischer začít opět spolupracovat s Památkovým úřadem.⁴⁷⁷ Jeho představitelé tak učinili s razancí sobě vlastní. Dne 19. června 1943 se v Kühnově brněnské kanceláři objevil technický referent brněnské pobočky Pozemkového úřadu. S odvoláním na zmiňovaný výnos mu nařídil okamžitě telefonicky nahlásit všechny moravské zámky vhodné k ubytování válečných poškozců. Kühna tento příkaz přinejmenším podráždil a ještě téhož dne adresoval dr. Bothovi písemnou stížnost na chování Pozemkového úřadu. Opět navrhl varianty budoucího postupu, se kterými měl seznámit ministerského radu dr. Giese a vedoucího Pozemkového úřadu. Ve spolupráci s Fischerem zamýšlel rozdělit zámky na objekty určené k uskladnění uměleckých předmětů od vhodných k umístění válečných poškozců. Následně měl společně se zástupcem Pozemkového úřadu uskutečnit jejich prohlídku, zjistit technický stav a určit možnosti přestavby.⁴⁷⁸ Vzhledem k omezeným možnostem, navrhl sloučit některé moravské kláštery a nastěhovat do nich válečné poškozence. Fischer na tuto nabídku nepřistoupil a dne 24. června 1943 nařídil Rinnebachovi postupovat při využití zámeckého mobiliáře podle dvou základních kritérií. V případě tzv. „provozů zahrnutých do říšského majetku „[Reichseinzugsbetriebe]“ mohly říšské orgány samy nebo prostřednictvím pověřené instituce disponovat všemi majetkovými podstatami. Zcela jinak přistupoval k provozům pod nucenou správou na základě nařízení protektorátní vlády č. 87 ze dne 21. března 1939. Protože nedošlo ke změně majetkových poměrů, dohlížel nucený správce pouze na zlepšení pasivní hospodářské bilance. Nezbytnost a míra zásahů do spravovaného jmění se řídila podle ustanovení § 2 odstavce 2 zmiňovaného vládního nařízení. K prodeji, zástavě nebo odvozu mobiliáře nesouvisejícího s provozem mohl přistoupit pouze z provozních důvodů.⁴⁷⁹ Prof. Kühn se k Fischerovu rozhodnutí vyjádřil dne 2. července 1943. Uznal pravomoci říšských orgánů ve vztahu k uměleckým předmětům v začleněných provozech, postavil se však proti záměru řadit je v případě nucených správ do aktiv hospodářských jednotek a prostřednictvím prodeje zlepšovat obchodní bilanci.⁴⁸⁰ Možnost účastnit se

⁴⁷⁷ Referenti těchto služeben určovali vhodné objekty pouze na základě existujících seznamů „od zeleného stolu.“ Následně se zjistilo, že pouze malá část je obyvatelná i v zimě. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-312.

⁴⁷⁸ Vzhledem k panující neuspokojivé situaci na trhu se jako nejvíce problematické jeví provedení stavebních úprav. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-312.

⁴⁷⁹ Důvodem mohla být potřeba získání potřebných financí nebo nedostatek místa. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-312.

⁴⁸⁰ Zkonfiskovaný majetek byl do začlenění „správy z pověření říše [Reichsauftragsverwaltung] považován za součást protektorátu. Na celém případu je zarážející skutečnost, že se prof. Kühn „nechtěl

prohlídek společně s Rinnebachovým štábem získal Památkový úřad až výnosem říšského protektora ze dne 15. července 1943. Daluge vytvořil podmínky k postupnému ukončení činnosti operačního štábu I-Rinnebach a odvolání jeho členů z protektorátu.⁴⁸¹ Jako poslední úkol zbývalo provést inventarizaci zámku Roudnice.⁴⁸²

Objevila se řada zájemců ochotných pokračovat v jeho činnosti. Jako první se přihlásil vedoucí oddělení III úřadu německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu dr. Heckel. Jeho návrhy odmítl dne 9. října 1943 dr. Gies odmítl s poukazem na budoucí úpravu zvláštním předpisem.⁴⁸³ Dalším byl v polovině října 1943 vedoucí Pozemkového úřadu, který plánoval zjistit skutečné množství zabaveného zámeckého a židovského mobiliáře a prostřednictvím odborné komise rozhodnout o způsobu jeho dalšího využití.⁴⁸⁴ Frank a Gies si dobře uvědomovali, že naprostou většinu práce spojenou s administrativním podchycením movitých konfiskátů stačili vykonat Rinnebachovi lidé. Za daleko důležitější považovali získat odborníky, které by pověřili dohledem na jejich uložení a péči. Jejich uvažování ovlivnil nedostatek odborníků a požadavky na co nejracionalnější vedení správní agendy. Protože za všechny konfiskáty začleněné do říšského vlastnictví nesl odpovědnost Majetkový úřad, mohlo k jejich převzetí docházet v porovnání s minulým obdobím daleko pomaleji a prostřednictvím příslušných výnosů.⁴⁸⁵ Nevytvořili komplikovanou institucionální strukturu a funkce štábu nahradili tzv. „zvláštním pověřencem pro zajišťování uměleckých předmětů v Čechách a na Moravě [Sonderbeauftragter für Sicherstellung der Kunstschatze in

zastat jednotlivých vlastníků,“ ale jednalo se mu pouze o „udržení uměleckého majetku na panstvích, protože byl úzce spojen se svým bezprostředním okolím.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 536, sign. V 4-1-303.

⁴⁸¹ Podle dochovaných archivních pramenů zrušil Frank operační štáb Rinnebach ke dni 1. 8. 1943. Dokončení závěrečných prací a vyřízení formalit dostal na starosti generální inspektor správy Heinz Reinefarth. Zároveň s tím vypracoval Rinnebach počátkem října 1943 aktuální přehled všech zámeckých objektů na protektorátním území doplněný o technické údaje a majetkoprávní poměry. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 20, sign. 110-4/126.

⁴⁸² K jejímu uskutečnění došlo až v posledním listopadovém týdnu. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁴⁸³ Heckel chtěl podle svých slov „zabránit vytvoření nové instituce a technicko-organizačního aparátu, který by zasahoval do činnosti památkového úřadu.“ Giese žádal písemně stvrdit pravomoci III. oddělení státního ministerstva včetně prof. Kühna. Heckela i dr. Botha v jejich postoji utvrzovali i někteří pracovníci štábu (Rinnebach, Kraft, Horn, Klytta), kteří požádali o zařazení mezi jejich spolupracovníky. Dr. Both záměr uvítal, vzhledem k panujícím nejasnostem je však odmítl. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 23, sign. 110-4/180.

⁴⁸⁴ Autoři navrhli dokonce inventarizovat tam, kde byly již seznamy hotové. Zcela konkrétně si lze představit k jakému chaosu by realizace tohoto záměru vedla. NA Praha, , fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-8/1.

⁴⁸⁵ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535, sign. V-3-1-281.

Böhmen und Mähren].⁴⁸⁶ Do jeho personálního obsazení se pokusil zasáhnout v samém závěru svého působení Daluge. Podpořil návrh vedoucího oddělení IV „kulturní politika“ jmenovat Johanna J. Morpera. Proti tomu se postavila bezpečnostní policie. SS-Standartenführer Weinmann svou neochotu odůvodňoval nezájmem předem projednat jména potencionálních kandidátů a odvolával se také na informace o Morperovi získané od důvěrníků gestapa.⁴⁸⁷

Frank zaujal vyčkávací taktiku a dne 13. prosince 1943 uložil vedoucímu Majetkového úřadu vypracovat během osmi týdnů detailní zprávu o výsledcích Rinnebachova štabu.⁴⁸⁸ U každého uměleckého předmětu měl určit majetkoprávní podstatu a navrhnout nejracionálnější způsob zahrnutí do říšského majetku.⁴⁸⁹ Díky nedostatku personálu a neznalosti celého procesu nedokázal úkol splnit. Nepomohly ani konzultace s pracovníky konfiskačního referátu gestapa a bývalými příslušníky štabu.⁴⁹⁰ Frank v této době také věnoval větší pozornost vyšetřování činnosti operačního štabu II, vyvažování snah berlínských úřadů zmocnit se kontroly nad sklady nábytku a reflexi změn pojetí instrumentalizace kultury v Třetí říši. Movité a nemovité konfiskáty začaly být považovány za „zabavený kontingent,“ který bylo třeba spravovat a případně zpeněžit co nejracionálnějším způsobem.⁴⁹¹ Na jaře 1944 zveřejnil vedoucí stranické kanceláře Bormann návrh zřídit stranický kulturní úřad,

⁴⁸⁶ Jeho úřad měl podléhat přímo říšskému protektoru. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 23, sign. 110-4/180.

⁴⁸⁷ Spolupracovníci ho popisovali jako málo oblíbeného kariéristu, který se neuctivě vyjadřoval o svých nadřízených. Důvěrník gestapa ho označil za reptala. Podle něj prý nakupoval na černém trhu a poté posílal balíky na různé bamberské adresy. Jednou prý nabízel důvěrníkovi gestapa RM 400,-- za látku, kterou získal od NSV. Často také podnikal služební cesty do pražského okolí, přičemž stále něco přivážel – alkohol apod. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-8/1.

⁴⁸⁸ Jeho celé znění bylo „zvláštní úkol k zjištění všech uměleckých předmětů a ostatního mobiliáře odebraného z protektorátních zámků na základě rozhodnutí SS-Oberstgruppenführera Generalobersta Kurta Dalugea [Sonderauftrag zur Ermittlung der aus den Schloessern des Protektorates im Auftrag von SS-Oberstgruppenführer Generaloberst Kurt Daluge verbrachten Kunstgegenstände und sonstigen Mobiliar].“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 20, sign. 110-4/126.

⁴⁸⁹ Freytag měl odpovědět na čtyři otázky:

- a) ze kterých zámků byl vydán inventář
- b) o jaký druh inventáře se jednalo
- c) kam byl odvezen
- d) kdo zodpovídal za vyhotovení seznamů.

Pokud by daný předmět nenalezl, měl po něm okamžitě vyhlásit pátrání. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 20, sign. 110-4/126.

⁴⁹⁰ Např. poručík Kraft, který dohlížel na vedení kartoték, příjem a výdej věcí byl na základě svolení generála Otto Hitzegrada uvolněn na období 9. 2. – 31. 3. 1944. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁴⁹¹ Vedle jmenování jednoho příslušného správce, to byla aplikace jednotných předpisů a nařízení na celém území ovládaném nacisty.

který vedle kontroly tzv. „živého umění“ (rozhlas, film), počítal i se zvýšením stranického vlivu v oblasti „mrtvého umění,“ kam patřily konfiskáty movitého majetku.⁴⁹² Aby předešel možným komplikacím jmenoval Frank na přelomu listopadu a prosince 1943 osvědčeného odborníka prof. Swobodu do funkce „zvláštního pověřence pro zajišťování uměleckých předmětů v Čechách a na Moravě [Sonderbeauftragter für Sicherstellung der Kunstschatze in Böhmen und Mähren].“⁴⁹³ Jeho kompetence vždy vymezoval na základě jednotlivých výnosů. Dne 21. srpna 1944 ho pověřil kontrolou nad roudnickým zámeckým inventářem, v září 1944 se stal „správcem říší vlastněného uměleckého majetku v pražských muzeích [Verwalter des reichseigenen Kunstbesitzes in Prager Museen]“ a dne 28. září 1944 rozšířil Frank svůj srpnový výnos na zámek Opočno.⁴⁹⁴ V tomto období skončilo také institucionální budování okupační kulturní byrokracie. Od 1. září 1943 začala v Majetkovém úřadu působit jako znalkyně umění absolventka kielské university dr. Ellen Redlefsenová. Tvořila pojítka mezi Majetkovým úřadem a prof. Swobodou, který neměl přesný přehled o celkovém počtu konfiskátů. Jejich seznamy si totiž ponechal v držení Majetkový úřad.⁴⁹⁵ Tímto způsobem získal Frank jako státní ministr až do konce okupace opět kontrolu nad konfiskací a využitím uměleckých předmětů.

⁴⁹² Z plánu nakonec sešlo, protože Hitler nedoporučil vznik nového úřadu. Podle některých autorů se jednalo o jediný Bormannův návrh, který Hitler zamítl. In: Petropoulos, Jonathan: Kunstraub... c. d., s. 216.

⁴⁹³ Ze získaných materiálů se nepodařilo určit přesné datum jeho nástupu. Jako vodítko může sloužit korespondence týkající se přidělení kulatého razítka s nápisem „správa říší vlastněného uměleckého majetku v Čechách a na Moravě [Verwaltung des reicheigenen Kunstbesitzes in Böhmen und Mähren],“ o které požádal pravděpodobně počátkem prosince 1943. Dne 6. 12. 1943 dr. Both doporučil ústřední správě (odd. I) úřadu státního ministerstva vyhovět tomuto požadavku. Dne 29. 12. 1943 ústřední správa s poukazem na možnost používat razítka státního ministerstva tento záměr odmítla. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535, sign. V-3-1- 281.

⁴⁹⁴ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535, sign. V-3-1- 281.

⁴⁹⁵ Diskutabilní zůstává otázka, zda zkušenosti získané v rámci spolupráce s prof. Swobodou, později s Ústředním úřadem pro úpravu židovské otázky využila Redlefsenová v poválečném období jako pracovnice flensburského muzea, kdy se v několika publikacích zabývala „typickými znaky severoněmeckého nábytku.“ V Praze měla působit již od ledna 1943, kdy prof. Swoboda apeloval na její pozvání jako náhradu za Pinkawovou vzhledem „k nárůstu konfiskátů v českomoravské galerii.“ S jejím jmenováním okupační úřady otálely, protože na rozdíl od Pinkawové, která působila jako „studentská výpomocná síla [studentisches Hilfskraft] (veškeré náklady nesla autonomní správa),“ by činnost Redlefsenové musely hradit z vlastních zdrojů. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535, sign. V-3-1- 281.

Operační štáb II - Jurk

Operační štáb II pojmenovaný po svém veliteli majoru ochranné policie v záloze Walteru Jurkovi [Einsatzstab II - Jurk] založil zastupující říšský protektor Daluge dne 18. října 1942 se záměrem posoudit míru využitelnosti zkonfiskovaných nemovitostí, v případě potřeby provést stavební úpravy, převzít a dokončit bytové stavební projekty na celém protektorátním území a zajistit maximální využití židovských a ostatních plně nevyužívaných obytných ploch.⁴⁹⁶ Zároveň nařídil převést ve prospěch štábu RM 100 000,-- jako základní kapitál pro činnost štábu.⁴⁹⁷

Díky neexistenci úřední evidence, přistoupili Jurkovi muži nejprve ke zjištění celkové výměry volných obytných ploch. Jednotliví oberlandráti a okresní vedoucí NSDAP je zpravidla odkázali na Ústřední úřad pro úpravu židovské otázky [Zentralamt für die Regelung der jüdischen Frage] a Vystěhovalecký fond.⁴⁹⁸ Z těchto důvodů se až do jara 1943 zaměřili na dokončení zakonzervovaných staveb.⁴⁹⁹ Na přelomu let 1942/1943 prozkoumali několik volných protektorátních zámků a

⁴⁹⁶ Úkoly zněly následovně :

- a) Alle im Protektorat Böhmen und Mähren vom Reich eigezogenen Schlösser und ähnliche Gebäude auf Verwendung für Lazarette, Wohnungen für Bombengeschädigte und Sonderzwecke zu überprüfen. Evtl. dazu notwendige Umbauten werden vom Einsatzstab II ausgeführt.
- b) Alle angefangenen Wohnungsbauten im Protektorat Böhmen und Mähren zu überprüfen und evtl. fertigzustellen.
- c) Judenwohnungen zu obengenannten Zwecken heranzuziehen.
- d) Vorhanden, nicht voll ausgenutzte Wohnungen der tschechischen Bevölkerung zur besseren Asnutzung zu überprüfen.
- e) Poslední, ve výnosu nezveřejněný pátým úkolem „vybavením bytů nábytkem včetně předmětů denní potřeby [Die bereitgestellten Wohnungen mit dem notwendigen Mobiliari und den im Haushalt erforderlichen Einrichtungsgegenständen wie Wäsche, Geschirr, Töpfe usw. auszustatten],“ obdržel Jurk ústně. Vedle toho mu byly přičleněny úkoly, které vůbec nesouvisely s původním záměrem. Např. na podzim 1943 byl zapojen do sběru oděvů a lahví. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁴⁹⁷ Daluge tuto část několikrát pravidelně navýšil. V období od 18. 10. 1942 do 8. 3. 1944 obdržel štáb celkem RM 2 175 000,-- . NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁴⁹⁸ Jednalo se o Prahu, Moravskou Ostravu, Plzeň, Hradec Králové, Jihlavu a Budějovice. Údaje obdržel jenom z Prahy. K prosinci 1942 se na jejím území nacházelo 224 vybavených a 350 prázdných bytů; 24 vybavených a 35 prázdných jednopokojových bytů jakož i 30 bytů dálkově vytápěných částečně vybavených nábytkem. V působnosti pražského oberlandráty se ještě nacházelo 7 zámků. In: Sedláková, Monika: Die Rolle... c. d., s. 287.

⁴⁹⁹ Největší nesnáze způsobovalo Jurkovi zajištění stavebního materiálu, zvláště hutních konstrukčních prvků. Z těchto důvodů se obrátil na pověřence říšského protektora pro úpravu stavebního hospodářství v prostoru Protektorátu Čechy a Morava [Der Beauftragte für die Regelung der Bauwirtschaft auf dem Gebiete Protektorat Böhmen und Mähren], příslušné pracovníky ministerstva hospodářství a práce a pověřence pro úpravu pracovního nasazení [Der Beauftragte für die Regelung des Arbeitseinsatzes]. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-8/1.

s ohledem na nevyhovující technický stav nedoporučili zahájit renovační práce. Navrhli je postoupit vzdělávacím ústavům, státním, stranickým nebo vojenským formacím. Štábu se také nepodařilo přimět Daluega zastavit volný prodej nábytku a dalšího vybavení zabavených bytů a zámků. Spolupráci s orgány okupační samosprávy zlepšilo až Daluegovo nařízení ze dne 20. dubna 1943. Jurkovu štábu umožnilo získat značné množství nevyužívaných bytů, které po rekonstrukci rozděloval mezi jednotlivé zájemce oberlandrát dr. Möller.⁵⁰⁰ Výnos zastupujícího říšského protektora ze dne 29. dubna 1943 zakázal volný prodej zabaveného nábytku a spotřebních předmětů z židovského vlastnictví a od 1. června 1943 přenesl odpovědnost za jejich zhodnocení na operační štáb II. Vztahoval se na celé protektorátní území kromě Prahy a dotklo se kolem 30 skladů spravovaných jednotlivými oberlandráty nebo Ústředním úřadem pro úpravu židovské otázky.⁵⁰¹ Daluegův květnový výnos umožnil Jurkovi ve spolupráci s velitelem bezpečnostní policie zaměřit se na inventář z bytů obývaných židovským obyvatelstvem.⁵⁰² Od 1. června 1943 došlo k uvolnění prodeje zabavených svršků osobám německého původu a Majetkový úřad umožnil pracovníkům štábu provádět časově neomezené prohlídky svých úložišť a skladů spedičních společností.⁵⁰³ Daluegovy výnosy upoutaly pozornost okupační kulturní byrokracie, která nesouhlasila s různým pojetím ochrany židovských uměleckých sbírek a předmětů. Její představitelé navrhli proto zorganizovat společné setkání pod záštitou dr. Botha a stanovit jednotný výklad.⁵⁰⁴ Díky neustále rostoucímu přísunu zabavených svršků zřídilo vedení štábu vlastní sklady, ze kterých následně plynulo vybavení do zrenovovaných bytů. Na pražských Manínách vytvořil Jurk technické zázemí svého štábu, kde umístil i dílny

⁵⁰⁰ Dr. Möller byl zvláštním pověřencem SS-Obersturmbannführera Fischera, který na území protektorátu zastupoval zájmy Volksdeutsche Mittelstelle. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-8/1.

⁵⁰¹ Svým výnosem Daluege navázal na předcházející ze dne 11. 1. 1943 ohledně evakuace židů a využití jejich bytů a mobiliáře. Navzdory tomuto striktnímu opatření udělil výjimku pro válečné poškozence, pokud se na vybrané kusy nábytku nevztahoval výnos ze dne 8. 5. 1942. Vedle zmíněných svršků měl operační štáb převzít i oděvy. Podle výnosu se měly vydat pouze 2/3 a zbytek zůstat jako rezerva. Oděvy I. třídy měl dostat Ústřední úřad pro řešení židovské otázky, II. a III. třídy táborové velení v Terezíně. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁰² V Čechách se jednalo o zhruba 3 000 bytů. Realizaci výnosu komplikoval podle Jurka postoj Ústředního úřadu pro úpravu židovské otázky, který předával značně znehodnocené byty. Náklady spojené s jejich opravou hradil štáb z vlastního rozpočtu a dohlížel na vyúčtování s majiteli domů. Tato povinnost odpadla, pokud patřily Vystěhovaleckému fondu. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-8/1.

⁵⁰³ Podobná situace se opakovala i v případě skladů Majetkového úřadu. K vyskladnění předmětů došlo na základě dohody s vrchním finančním ředitelem Grossem a jeho referentem Stockmarem. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-8/1.

⁵⁰⁴ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

k opravě a úpravě poškozených věcí.⁵⁰⁵ K uložení různých spotřebních předmětů – nádobí, lampy, oděvy apod. pronajal prostory uzavřeného pražského obchodního domu UPO. Do léta 1943 pověřil zastupující říšský protektor štáb celou řadou zvláštních úkolů. Jednalo se o přestavbu dobříšského zámku, výstavbu a zařízení nového křídla pro hosty, dokončení bytů protektorových pobočníků, zřízení objektů pro strážní oddíl a vyhloubení studně. Na Pražském hradě upravil protektorovy reprezentační prostory včetně pracovny. Dále se jednalo o vybudování několika desítek bytů pro vdovy vyšších důstojníků SS a policie [Höheren SS- und Polizeiführer] v Uherském Brodě.⁵⁰⁶ Pro účely policejní ozdravovny byly ve Velkých Slatiňanech u Lutína zrenovovány lázně a dodáno vnitřní zařízení pro 80 – 90 pokojů.

S ohledem na velké množství svěřených úkolů vysílal Jurk k jednotlivým oberlandrátům zpravidla jednu až dvě osoby. Na místě se obvykle nezdržely dlouho a své působíště měnily v pravidelných intervalech. Na přelomu února a března 1943 se tímto způsobem ocitl v Hodoníně i referent Gross, aby zde zaujal místo úředníka Sewery usvědčeného z korupce při zhodnocování zabavených židovských svršků. Již na samém počátku se mezi Grossem a okresním vedoucím NSDAP Paulem objevily první rozpory.⁵⁰⁷ Vedle nejasného rozdělení kompetencí pramenily hlavně z Grossovy snahy obcházet příkazy orgánů NSDAP. Paulův negativní postoj umocnily nepřímé důkazy o defraudacích z Grossovy strany při rozdělování zkonfiskovaných spotřebních

⁵⁰⁵ Ještě před přijetím nábytku mělo dojít k jeho dezinfekci a deratizaci pomocí plynu. Tyto a další práce vykonávaly najaté společnosti. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-8/1.

⁵⁰⁶ Ani tato akce se neobešla bez problémů. Dokládá to příklad L. Bahlo, manželky vrchního policejního strážmistra, který padl ve službě na východních území. V důsledku bombardování se přemístila z Düsseldorfu do Uherského Brodu. Očekávaný a příslibený byt ze strany operačního štábu II nedostala. Úřady začaly jednat až na základě stížnosti bratra jejího manžela düsseldorfského inženýra Lorenze. V dopise Frankovi ze dne 14. 3. 1944 poukazoval na příslib ze strany Jurkova štábu, neochotu místních úřadů (zejména oberlandráta) vyhovět požadavkům a její rodinný stav (vdova s tříletým dítětem). Brněnský oberlandrát nemohl Frankovy požadavky uspokojit s poukazem na všeobecný nedostatek bytů (zavázal se předložit celý případ osobě odpovědné za péči o přesídlenec; L. Bahlo nakonec obdržela zcela nový byt). Veškerou vinu sváděl na Jurka a doporučoval Frankovi do budoucna nečinít žádné další podobné sliby. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 93, sign. 110-11/69.

⁵⁰⁷ Týkaly se paní John, se kterou měl podle Paula Gross udržovat důvěrné kontakty. Podle Grosse mu ji Paul určitým způsobem „vnutil.“ Paul protiargumentoval svědectví dr. Jarosche z presidia zemského úřadu, které dosvědčovalo jeho snahy přeložit John okresnímu vedoucímu NSDAP v Moravských Budějovicích dr. Verbachovi. Proti tomu se Gross resolutně postavil. Dne 5. 4. 1943 mu předložil dopis podepsaný majorem Jurkem, který poukazoval na její zapracování a žádal o zrušení přeložení a setrvání v Hodoníně. Dále obvinil Grosse z krytí machinací ze strany paní John a Sewery. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 52, sign. 110-5/32.

předmětů.⁵⁰⁸ Správnost podezření potvrdil i zástupce Ústředny pro úpravu židovské otázky SS-Untersturmführer Buchholz upozorňující na nekalé praktiky členů štábu.⁵⁰⁹ Shodou okolností se na Paula také obrátil luhačovický pověřenec pro záležitosti dětských venkovských táborů [Kinderlandverschickung] Karl Schröder poukazující na Grossovu nekompetentnost.⁵¹⁰ Paulovy stížnosti adresované na vedení štábu, moravského zemského viceprezidenta a úřad státního tajemníka byly s ohledem na mocenské rozložení sil v protektorátu a zejména vliv Kurta Daluega zamítnuty.⁵¹¹ Tuto situaci zavinilo nejasné rozdělení úkolů v oblasti péče o válečné poškozence. Jurkovi umožnilo bojkotovat příkazy pověřence říšského komisaře pro upevňování německví [Der Beauftragte des Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums] a stranické spojovací ústředny pro ubytování a péči o osoby poškozené nálety [Der Beauftragter der Parteiverbindungsstelle für Unterbringung und Pflege um Bombenbeschädigte].⁵¹² Změnu nepřinesly ani Daluegovy výnosy ze dne 16. března 1943 a 18. června 1943. Teprve v polovině srpna 1943 souhlasil Jurk dodržovat příkazy stranické spojovací ústředny, s jejímž představitelem dohodl dne 16. srpna 1943 urychlit přípravu dětských venkovských táborů.⁵¹³ V létě 1943 byly konkretizovány plány na přemístění vybombardované Duisburské opery do Prahy. Poměrně rychle se

⁵⁰⁸ Gross nechal zabalit a odvézt do Prahy pro potřeby osoby z okruhu přátel zastupujícího říšského protektora elektrické lednice, vysavače, kožená křesla, pohovky a další nábytek. Paul několikrát upozornil Grosse na nebezpečí vzniku dojmu, že kvalitnější věci obdrží úzká skupina a méněhodnotné skutečně potřební. Na to mu Gross odpověděl: „jestli si opravdu myslí, že dané věci skutečně dostávají vybombardovaní.“ Sám Gross nemohl proti tomu nic dělat, protože „se jednalo o příkazy vyšších míst.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 52, sign. 110-5/32.

⁵⁰⁹ Podle Buchholze měl štáb vykoupit nejlepší židovské věci z protektorátu a převézt je do Prahy. V samotné Praze měl štáb zařídit pouze 26 bytů, z nichž jenom 2 obsadili váleční poškozenec. Příslušníci štábu se také měli specializovat na perské koberce a díky této „zálibě“ obdržel útvar přezdívkou „Einsatzstab Persenteppich.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 52, sign. 110-5/32.

⁵¹⁰ Bylo jich pouze 16. Během rozhovoru vyšlo najevo, že Gross o tom nikoho neinformoval. Od dubna 1943 prováděl renovace bytů z pověření operačního štábu II místní architekt Josef Stejskal. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 52, sign. 110-5/32.

⁵¹¹ V Grossův prospěch hovořila i skutečnost, že podle zástupců Vystěhovaleckého fondu „byly jednotlivé předměty oceněny podle platných pravidel.“ První Paulova stížnost pocházela ze dne 16. 8. 1943 a druhá ze dne 16. 9. 1943. Zamítavé stanovisko zemského prezidenta pocházelo ze dne 17. 9. 1943. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 52, sign. 110-5/32.

⁵¹² V případě stranické spojovací ústředny poukazoval na skutečnost, že „není schopná nést všechny náklady spojené s opatrováním bytů.“ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 61, sign. 109-4/1098.

⁵¹³ Stalo se tak na základě Daluegova výnosu ze dne 5. 8. 1943. K 31. 1. 1944 v této oblasti štáb:

a)	dokončil a předal	5 táborů	1 330 lůžek
b)	rozestavěl	26 táborů	2 628 lůžek
c)	vyproještoval	11 táborů	1 030 lůžek
d)	vybral a navrhl budovy vhodné pro	27 táborů	2 430 lůžek

NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-8/1.

nalezly prostory pro umístění zázemí celého tělesa a konání představení.⁵¹⁴ Nepoměrně složitě probíhalo zajištění ubytování pro jednotlivé členy souboru. Ztěžovalo ho zdvojování aktivit, zajištění odvozu starého nepoužitelného nábytku a v neposlední řadě machinace ze strany operačního štábu II.⁵¹⁵ Hladce neprobíhala ani příprava 300 bytů pro zaměstnance společnosti Klöcknerwerke evakuované do Brna.

Množství, rychlý sled uložených úkolů a „specifické“ osobní vztahy mezi Jurkem a Daluegem přispěly k poměrně nízké transparentci vnitřního chodu štábu. Naprostou absenci jakékoli účetní evidence doplnilo vydávání anonymních dokladů a poskytování věcí neoprávněným osobám. Zpočátku za tuto oblast zodpovídal policejní inspektor Gehrke. V srpnu 1943 ho vystřídal policejní rezervista Assmann, který se pokusil napravit některé chyby zpětně k 1. lednu 1943. Přepsal staré účetní knihy a nové začal vést náležitým způsobem. Pronikavou změnu nedocílil a s Jurkovým souhlasem nadále pokračoval v zavedené praxi.⁵¹⁶ Podobné metody uplatnil Jurk i v případě prodeje.⁵¹⁷ Vedle vydávání oficiálních a anonymních dokladů, začal štáb po Daluegově odchodu prodávat všem solventním zájemcům. Kromě toho nakupoval věci ze skladu Ústředního úřadu pro úpravu židovské otázky, které následně prodával s několika procentní přírážkou. Tímto způsobem postupoval Jurk v případě majitele oděvní továrny Hanisch & Co Roberta Hanische, který od něj zakoupil kožešiny za K 400 000,-- a následně je neúspěšně nabídl armádnímu výstrojnímu úřadu ve Vídni. Samostatnou kapitolu představovaly výpůjčky, jejichž prostřednictvím získali jednotliví členové a blíže nespecifikovaný okruh lidí uskladněné věci.⁵¹⁸ Defraudace se nevyhnuly ani zámeckému mobiliáři. Již v roce 1942 nakoupil štáb od Majetkového úřadu předměty ze zámků Konopiště, Liblín a Zbiroh. Částečně je použil k vybavení bytů Daluegových pobočníků, zbytek jednoduše prodal.

⁵¹⁴ Opera byla umístěna do budovy bývalé pražské burzy. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 85, sign. 110-10/64.

⁵¹⁵ Z potřebných 218 bytů pro 140 členů Duisburské opery se štábu podařilo získat, zrenovovat a vybavit pouze 112. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1496.

⁵¹⁶ Pokladní evidence byla nejprve vedena podle všech pravidel. Teprve až na Jurkův příkaz začaly být zanášeny anonymní sumy. Proti zadaným instrukcím začal od 26. 2. 1944 pokladník Neumann vést tajně jmenný seznam všech zákazníků. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵¹⁷ Podle zjištění kontroly z počátku února 1944 se ceny až do konce roku 1943 držely záměrně nízko. Teprve od začátku roku 1944 začaly být sestavovány na základě kalkulace, což přirozeně vedlo k jejich zvýšení. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵¹⁸ Jednalo se o následující osoby: zastupující říšský protektor Kurt Daluege, jeho pobočníci Kugler, Kluckhohn, Daluegova sekretářka Knoblauchová, ředitel Laurisch, SS-Hauptsturmführer dr. Beichl, paní Riechová a nadporučík Becker. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

Během krátkého období se Jurkovi podařilo vytvořit si na mnoha místech nepřátele. Neprospěla mu ani špatná úroveň vzájemných vztahů s Rinnebachem, kterou zavinily zásahy do záležitostí operačního štábu I. Díky své samolibosti si Jurk koncem léta 1943 neuvědomil nebezpečí spojené s odchodem zastupujícího říšského protektora, který jako jediný nad ním držel ochrannou ruku. Jednání o Daluegově nástupci přeformulovalo silové pozice v okupační struktuře na území protektorátu. Říšský protektor zůstal sice nadále Hitlerovým zástupcem, ale plnil pouze reprezentativní funkce. Všechny ostatní úkoly převzal státní ministr. Protože se tím vyplnily Frankovy představy o získání absolutní moci a zachování protektorátní autonomie, musel se zcela přirozeně obklopit skupinou loajálních spolupracovníků a vypořádat se s „nedostatky“ uplynulého období.⁵¹⁹ Jedním z nich byly aktivity operačního štábu II, jmenovitě majora Jurka. V úvahu je třeba vzít i další skutečnosti. Frank byl bezpochyby jednou z osob, která téměř každodenně musela napravovat chyby zapříčiněné Jurkovou nedbalostí. Svou roli tu sehrála i obava, aby berlínské velení pořádkové policie neprojevalo zájem převzít všechny sklady operačního štábu. Neustále tedy čekal na příležitost detailněji prozkoumat hospodaření štábu a případně docílit Jurkovo odvolání. Šance se naskytla velmi brzy.

Nástup do funkce říšského protektora podmínil Wilhelm Frick přidělením odpovídajícího sídla. Dne 18. září 1943 se Jurk obrátil na úřad německého státního ministra s žádostí poskytnout RM 1 000 000,-- na nezbytné přestavby a úpravy dobříšského zámku.⁵²⁰ Jeho požadavek utvrdil Franka v nutnosti odvolat Jurka z protektorátu. Dokládá to korespondence s vedoucím velitelského úřadu pořádkové policie [Chef des Kommandoamtes beim Chef der Ordnungspolizei] SS-Gruppenführerem a generálem policie Otto Winkelmannem. Dne 24. září 1943 informoval Franka o záměru rozpustit oba operační štáby do poloviny prosince 1943. Frank s jeho návrhem souhlasil, ale požadoval ponechat jeho spolupracovníky na původních

⁵¹⁹ Srovnej s datem oznámení likvidace Rinnebachova štábu a vydáním příslušného Hitlerova výnosu a jmenovacích dekretů dne 20. 8. 1943.

⁵²⁰ Tato suma měla být převedena na konto štábu č. 6361 u Kreditanstaltu der Deutschen. Zároveň státního ministra informoval o dosavadní účetní bilanci a výši prostředků poskytnutých Daluegem:

výše poskytnutých prostředků	RM	1 700 000,--
výdaje	RM	1 349 164, 95
zůstatek	RM	350 835, 05

Vyúčtování se provádělo vždy po ukončení stavebních prací. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

pozicích.⁵²¹ Jurk nadále nerušeně pokračoval v plnění svých povinností a dne 1. října 1943 obdržel v prostorách dobříšského zámku úkol zajistit vybavení zámeckých prostor a reprezentačních místností na Pražském hradě. Znovu se obrátil na Franka a urgoval poskytnutí požadované částky. Protože Lammers a Himmler pověřili státního ministra převést celý zámecký komplex do říšského vlastnictví, vyžádal si veškerou dokumentaci o využití poskytnutých finančních prostředků. Jurkovi uložil provést katalogizaci všech původních a nově dodaných předmětů na zámek Dobříš a Pražský hrad, nařídil striktně oddělit Daluegův nábytek a vybavení určené pro Fricka a objasnit původ prostředků použitých Daluegem k zakoupení nábytku. Požadovanou účetní bilanci předložil Jurk počátkem prosince 1943. Průtahy odůvodnil zasláním účetních knih Daluegovi a komplikovaným získáváním potřebné dokumentace od ostatních služeben.⁵²² Ztrátové hospodaření vysvětloval přetížeností stavebními úkoly, vysokými režijními náklady, netransparentností spolupráce s ostatními institucemi a nevýhodností nájemních vztahů. Nevylučoval možné snížení ztráty, které mohl docílit jednáním s Majetkovým úřadem. Tento výsledek Franka nepotěšil a zřejmě přivedl na myšlenku seznámit se ještě podrobněji s činností štábu. Nejprve se obrátil na vedení stranické spojovací ústředny pro ubytování a péči o osoby poškozené nálety, které se také několikrát marně pokusilo přinutit Jurka zpřesnit sestavenou účetní bilanci. Nakonec nezbylo nic jiného než se obrátit na úřad vrchní účetní kontroly [Oberste Rechnungskontrolle]. Dne 6. ledna 1944 informoval dr. Gies generálního referenta Hanse Hawraneka o záměru zrušit operační štáb II a nařídil mu do 21. ledna 1944 provést společně s Jurkem účetní závěrku a jasně definovat jednotlivé položky. Zároveň ještě jednou urgoval u Jurka provedení úkolu uloženého v říjnu 1943. Na jeho výzvu zareagoval Jurk velice rychle a již následující den předložil výsledky inventarizace na Pražském hradě a dobříšském zámku. Dne 12. ledna 1944 projednal Hawranek se strážníky Banschenbachem a Assmannem způsob provedení kontroly a vzájemně si vyjasnili metodu sestavení prosincové účetní závěrky.⁵²³ Protože ho Jurk neustále odkazoval na předání veškeré dokumentace

⁵²¹ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵²² Jurk se odvolával na údajný Daluegův rozkaz ze dne 13. 12. 1943 podle kterého musel do Berlína zaslat veškerou účetní dokumentaci. Jurk tedy Franka odkázal na stranickou spojovací ústřednu, Ústřední úřad pro úpravu židovské otázky a Majetkový úřad. Podle vyúčtování ze dne 6. 12. 1943 dosahovala výše pasiv: RM 3 667 907,-- a aktiv: RM 2 289 029,-- NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 118-8/44.

⁵²³ Jurk ji sestavil pouze na základě výdajových a příjmových dokladů, protože detailnější dokumentaci neměl k dispozici. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

Daluegovi, informoval Frank o celé záležitosti berlínské vedení SS.⁵²⁴ Poněkud svérázná Himmlerova odpověď Franka nejspíše udivila, otevřela mu však možnost postupovat s daleko větší razancí.⁵²⁵ Hawraneka seznámil s Himmlerovým příkazem, prodloužil lhůtu k sestavení bilance do 10. února 1944 a Jurkovi rozkázal plně spolupracovat s úřadem vrchní účetní kontroly. V opačném případě mu pohrozil trestním stíháním. V této chvíli si Jurk zcela pochopitelně uvědomil vážnost situace. Dne 27. ledna 1944 informoval Daluega o dosavadním vývoji, Himmlerově rozkazu a žádal vrátit veškerou účetní dokumentaci poskytnutou v prosinci 1943.⁵²⁶ Sekretářka Knoblauchová mu opět nevyhověla a navrhla provést kontrolu v Berlíně pod Daluegovým dohledem. S tím souhlasil i Frank a Jurkovi nařídil spojit se okamžitě s vrchním vládním radou Carlem Herrmannem.⁵²⁷ Dlouho očekávaná kontrola proběhla ve dnech 4.- 8. února 1944 v Berlíně a 9. února v Praze.⁵²⁸ Daluege přivítal delegaci s přáním seznámit se s hospodařením štábu, postavil se však proti podrobnému zkoumání užití svěřených prostředků.⁵²⁹ Navzdory tomu se komisi podařilo prokázat nepřehlednost skladového hospodářství, neprůkaznost účetnictví a nejasnosti v oblasti pohledávek a závazků. Další opatření na sebe nenechala dlouho čekat. Dne 10. února 1944 nařídil velitel pořádkové policie Jurkovi s okamžitou platností ukončit veškeré aktivity v protektorátu, urychleně zastavit všechny práce spojené se zajišťováním bytů, objektů pro dětské venkovské tábory a ostatní stavby.⁵³⁰ Na březen a duben 1944 naplánoval

⁵²⁴ Jurk se neustále odvolával na Daluega. Kromě toho začal tvrdit, že „i kdyby zmíněnou dokumentaci měl, povolil by její zpracování pouze na základě písemného Daluegova potvrzení.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵²⁵ Pro úplnost lze uvést její doslovné znění: „Sagen Sie dem Major der Schutzpolizei Jurk, er haette mir uber die Ausgaben des Einsatzstabes Roem 2 sofort Rechnung zu legen. Sollte er die Ausrede gebrauchen, er koenne dies nur mit Genehmigung des –Oberst-Gruppenfuehrers Daluege, muesste ich ein Gerichtsverfahren gegen ihn einleiten lassen.“ Himmler nespíše reagoval na Frankův záměr „přimět Jurka všemi prostředky k vydání dokladů [Ich beabsichtige, Jurk mit allen Mitteln zur Offenlegung seiner Abrechnung und Auslieferung seiner Unterlagen zu zwingen].“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵²⁶ Podle Jurka nebylo možné provést kontrolu přímo u Daluega v Berlíně, protože se jí měli zúčastnit i zástupci úřadu vrchní finanční kontroly. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵²⁷ Podle Franka nebyla Hawranekova osobní přítomnost v Berlíně nutná. Doporučil vrchního vládního radu Herrmanna, kterého měl odpovídajícím způsobem instruovat. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵²⁸ Kontrolu provedli za operační štáb II: major Jurk a strážmistři Leo Banschenbach a Assmann; za úřad vrchní finanční kontroly: vrchní vládní rada Herrmann a vrchní vládní inspektor Krancsics. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-4/44.

⁵²⁹ Podle Daluega se jednalo o „o finance, které mu poskytl k osobnímu užívání samotný Hitler.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 72, sign. 110-4/44.

⁵³⁰ Týkalo se to i objektů, jejichž stupeň rozpracovanosti se pohyboval pod 75%. Budování venkovských dětských táborů měl předat referentu Knoopovi. Z těchto důvodů oznámil pověřenci stranické spojovací ústředny ukončení dodávek pro osoby poškozené nálety. NA Praha, fond německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

uzavření všech skladů a provedení důkladné inventarizace. Franka následně pověřil vybrat a jmenovat Jurkova zástupce.⁵³¹ Protože Frank vytušil nebezpečí ztráty kontroly nad činností štábu, obrátil se na úřad vrchní finanční kontroly a referenta Hermanna vyzval předložit výsledky revize do 15. března 1944.⁵³² Velitele pořádkové policie Wünnenberga požádal odvolat Jurka z protektorátu do 15. března 1944 a Himmlera upozornil na odvoz inventáře dobříšského zámku bývalým zastupujícím říšským protektorem. Prošetření této záležitosti dostal na starosti počátkem března 1944 vedoucí Hlavního úřadu hospodářství a správa SS Oswald Pohl.⁵³³

Frank také začal uvažovat o budoucnosti operačního štábu II. Podle Hermannova návrhu ze dne 29. února 1944 se pomocí reorganizace účetnictví a urychlené prohlídky skladů měla zjistit celková výše pohledávek.⁵³⁴ Počítal s bezodkladným ukončením renovace bytů a spolupráce s organizací dětských venkovských táborů, odprodejem nábytku a sloučením co největšího počtu z 24 štábních skladů. Nevyloučil ani variantu možného snížení nákladů přenesením určité části na jednotlivé majitele, se kterou předběžně souhlasil i Majetkový úřad. Vedle dobříšského zámku hodlal podobný postup uplatnit i v případě bytů zrenovovaných operačním štábem II.⁵³⁵ Spolu s pověřencem stranické spojovací ústředny doporučil zkoncentrovat pozornost na dokončení 100 bytů a do budoucna nepřebírat žádné další zakázky.⁵³⁶

⁵³¹ Wünnenberg hodlal štáb ponechat v protektorátu do 15. 4. 1944. Vedle toho musel Frank zajistit spolupráci s Ústředním úřadem pro úpravu židovské otázky, Vystěhovaleckým fondem a Majetkovým úřadem v oblasti přebírání nábytku a předmětů vnitřního vybavení. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵³² Hawranekovi nařídil ukončit spolupráci s Jurkem k 15. 3. 1944. Setkání s Herrmannem naplánoval na 25. 2. 1944 na 17:00 hod. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵³³ Dne 1. 3. 1944 informoval Franka o začátku vyšetřování. Nabádal ho k trpělivosti, protože zprávu nemohl předložit dříve než za 2 až 3 týdny. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵³⁴ Při jejich sestavování vycházel z úkolů, které štáb bezprostředně musel splnit – tj. uvést do přijatelného stavu účetnictví a z činností, které vyplývaly z jeho poslání. V případě jejich neúspěchu hodlal využít zcela mimořádných prostředků – rozdělit pravomoci mezi jednotlivé příslušníky štábu a tím ho vnitřně rozložit. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵³⁵ Odvolával se přitom na ustanovení § 1096 občanského zákoníku [Allgemeines Bürgergesetzbuch, ABGB], podle kterého byl pronajimatel povinen upravit na své náklady byt a uvést ho do použitelného stavu. Teprve poté ho mohl předat nájemníkovi. Z těchto důvodů šlo požadovat náhradu od jednotlivých majitelů za zvýšení hodnoty nemovitosti. V případě dobříšského zámku si sliboval snížení výdajů operačního štábu až o RM 200 000,--. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵³⁶ Příslušný pracovník štábu měl jednou týdně podávat zprávy o dosažených výsledcích. Tuto záležitost navrhoval ukončit během tří měsíců. Celkem se jednalo o 500 bytů, jejichž renovace by stála v úhrnu RM 450 000,--. Jednání měla usnadnit skutečnost, že většinu vlastnil Ústřední úřad pro úpravu židovské otázky. Ve zbylých případech se obával průtahů, které mohli vyvolat jednotliví majitelé s poukazem na

Správou nábytku a ostatního vnitřního vybavení formou tzv. „věrné ruky“ navrhl pověřit společnost Allgemeine Treuhand AG, která tuto činnost vykonávala z pověření Majetkového úřadu na celém protektorátním území.⁵³⁷ Měla také převzít kontrolu pachtovních smluv, dohlížet na platby peněz z pronájmu a odevzdávat je na konto německého státního ministerstva. Hodlal ukončit spolupráci s organizací dětských venkovských táborů, přičemž se odvolával na ochotu referenta Knoopa spolupracovat se soukromou sférou.⁵³⁸ Protože by štábu zůstal dohled nad sklady na protektorátním území, nastínil případné využití uložených věcí. Podle Herrmanna přicházelo v úvahu pouze vyčleněním části zásob pro případ nouze nebo rychlý prodej. V prvním případě by musel být jmenován správce a provedena důkladná inventarizace. Další možnost představovalo předání na základě sumárního odškodnění NSDAP nebo NSV. Došlo by sice k rychlému zhodnocení, výrazně by se však omezila úloha státního ministerstva a hrozilo nebezpečí odvozu mimo protektorát.⁵³⁹ V druhém případě počítal pouze s prodejem prostřednictvím Majetkového úřadu, kterému měla také předcházet důkladná inventarizace a vytřídění předmětů umělecké hodnoty.⁵⁴⁰ Navrhl změnit přístup k válečným poškozcům. Do budoucna neměli dostávat nábytek za zvýhodněné ceny, protože způsobené škody dostatečně kompenzoval zákon o válečných škodách [Kriegssachschadenrecht].⁵⁴¹ Případné výjimky mohlo udělovat pouze německé státní ministerstvo v součinnosti s úřadem vrchní finanční kontroly.⁵⁴² Rychlý a profesionální

zbytečnou výši nákladů. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵³⁷ Na její činnost měl dohlížet úřad vrchní účetní kontroly. Kromě správy navrhoval pověřit Allgemeine Treuhand AG jednáním s nájemníky o odkoupení propůjčeného nábytku. Za neudržitelné považoval, aby pracovníci operačního štábu kontrolovali v 500 případech dodržování nájemních smluv. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵³⁸ Požadavky organizace dětských venkovských táborů dostatečně zajišťovalo jejich zařazení ve stupni důležitosti I [Dringlichkeitsstufe I]. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵³⁹ V této souvislosti poukazoval na nutnost ponechat určitý kontingent pro české obyvatelstvo poškozené nálety. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁴⁰ Podle Herrmanna to byla až poslední, hypotetická možnost, protože nábytek byl říšským majetkem. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁴¹ Herrmannem nejspíše „otřásl“ zážitek z jednoho pražského bytu. Jednalo se o níže postaveného člena Duisburské opery, který za RM 4 000,-- obdržel od štábu kompletní vybavení bytu – 1 kuchyň, 1 obývací pokoj a jídelnu, 1 hostinský pokoj, 1 ložnici s příslušným vybavením, navzdory tomu, že dostal odškodnění ve výši RM 48 000,--. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁴² Herrmann chtěl docílit toho, aby za každou oblast zodpovídal vždy jeden příslušník štábu. Chtěl tím odstranit netransparentnost vztahů zapříčiněnou neustálým přenášením pravomocí. Celkový stav všech pohledávek hodlal zjistit do dne 15. 6. 1944; inventura měla začít dne 1. 3. 1944 a dokončena v polovině dubna 1944. Všechny zrenovované byty měly být paritně rozděleny mezi velitele pořádkové policie (25 %) a vrchního finančního ředitele (25 %), kteří je měli převzít během 14 dnů od uskutečnění nabídky. V opačném případě je měly získat příslušné bytové úřady k realizaci na volném trhu. Chtěl zrušit dosavadní praxi, kdy od dokončení bytů až po jejich obsazení novými nájemníky platil štáb příslušné

přístup úředníků úřadu vrchní finanční kontroly naplnil Frankova očekávání. Dne 14. března 1944 obdržel opravenou účetní bilanci ke dni 5. prosince 1943, kde se důslednějším šetření podařilo snížit původní ztrátu o více jak jednu třetinu.⁵⁴³

Za této situace projevil bližší zájem o sklady v protektorátu velitel pořádkové policie a dne 22. března 1944 nařídil jejich uzavření a předání.⁵⁴⁴ Shodou okolností se na Franka obrátil i Pohl, který sondoval jeho názor na celou záležitost.⁵⁴⁵ Svým postojem dokázaly berlínské úřady snahu „zamést celou věc pod koberec,“ k čemuž mělo přispět i převzetí protektorátních skladů bezpečnostní policií. Jejich postoj ovlivnil vývoj válečné situace, mocenský boj mezi jednotlivými složkami nacistického aparátu, ale i obdobné případy z dalších okupovaných území. Zde je třeba zmínit Francii, kde nacistické orgány nepostihly zcela protizákonnou činnost barona Kurta von Behra. Vyhovovalo jim, že svůj „lup“ nechal „řádně“ dopravit do Německa a tolerovaly nesčetné defraudace, které nejspíše považovaly za „vedlejší produkt“ plnění „válečně důležitých úkolů.“ Situace v protektorátu však byla zcela odlišná. Na rozdíl od Behra se zdejší okupační orgány snažily udržet si kontrolu nad jejich využitím. Rozkaz velitele pořádkové policie proto způsobil značný rozruch. Jurk nechal uzavřít všechny sklady operačního štábu II, přerušil spolupráci se stranickou spojovací ústřednou a přistoupil k inventarizaci, která měla předcházet odevzdání úložišť. Frank si uvědomil vážnost situace a využil Jurkovy nepřítomnosti v Praze. Dne 29. března 1944 jej s okamžitou platností odvolal z pozice velitele operačního štábu II a vystřídal ho ministerským

nájemné (v této souvislosti vycházel ze skutečnosti, že některé byty byly volné už od jara 1943). Do dne 15. 5. 1944 hodlal vyřešit všechny nájemní smlouvy, které uzavřel operační štáb II. Majitelé bytů, kteří měli nábytek v pronájmu, si ho do dne 30. 4. 1944 měli odkoupit. V opačném případě chtěl být informován o důvodech. Referentu Knoopovi se měly nahlásit všechny objekty přicházející v úvahu pro účely dětských venkovských táborů. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁴³ Činila RM 573 982, 47, z čehož RM 239 536, 74 bylo spojeno se stavební činností, kterou už nešlo vykompenzovat. Ztrátu spojenou s přestavbou dobříšského zámku vyčíslil na více jak RM 200 000,--. Zbylou sumu RM 334 445, 73 snížil o RM 154 994, 42, kterou hodlal získat od odběratelů. Výsledná ztráta zaviněná Jurkem dosáhla RM 175 451, 31. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁴⁴ Současně se zajímal také o umístění, způsobem správy, skladováním, oceněním a realizací svěřených věcí. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁴⁵ Informoval ho o telefonickém rozhovoru s Daluegem, který ho seznámil se svým postojem k celé záležitosti. Dotčené kusy Daluege nadále považoval za svůj majetek, který řádně zaplatil. Pohl si byl vědom Frankova nesouhlasu; z těchto důvodů uvedl nejspíše následující: „což se Vám nebude líbit – teprve v lednu t. r. [Diese Dinge sind ja dann auch bezahlt worden, allerdings – woran Sie anscheinend Anstoss nehmen – erst im Januar d. J.]“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

radou Hawranekem.⁵⁴⁶ Nařídil zastavit veškerý výdej ze skladů a jejich bezodkladné zapečetění.⁵⁴⁷ Hawranek obdržel plnou moc propustit veškerý nadbytečný personál a nahradit je zaměstnanci úřadu vrchní finanční kontroly. Nazítří informoval o uvedených opatřeních Himmlera. Svůj nesouhlas se záměry velitele pořádkové policie opíral o potřebu zajistit potřeby místních německých a říšských válečných poškozců, českých pracovníků zbrojovek a nezbytnost zjistit původ jednotlivých uskladněných předmětů. Pozadu nezůstalo ani berlínské velitelství pořádkové policie a dne 30. března 1944 musel Frank slevit a souhlasit s vydáním části skladových zásob.

Hawranek nastoupil do funkce vedoucího štábu dne 31. března 1944 a svého referenta Krancsicse pověřil provedením vnitřní kontroly činnosti štábu. Jeho původní členy seznámil s novými úkoly a se záměrem v brzké době rozpustit tuto služebnu. Ve stejný den zatkla kriminální policie majora Jurka, poručíky Targatsche a Winklera; vrchního revírního strážmistra Banschenbacha, strážmistra Fritze Kohlhagena a písarku Anne Weiglovou.⁵⁴⁸ Provedená „čistka“ umožnila vyšetřovatelům získat veškerou štábní dokumentaci a pomocí sešitu s dodacími listy nalezeného v Banschenbachově pracovním stole odhalit okruh „tajemných“ odběratelů. Počáteční zběžná kontrola prokázala původní předpoklady, zapojení do machinací a existenci tzv. „výpůjčních kont [Leihkontos]“ sloužících k „zapůjčení“ obrazů, mobiliáře, koberců, a ostatních spotřebních předmětů.⁵⁴⁹ Jurkovu pozici zhoršil nález několika kusů nábytku

⁵⁴⁶ Hawranek začal působit v protektorátu od září 1942. Z této doby také pochází jeho žádost adresovaná Jurkovu štábu o přidělení vybavení domácnosti. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁴⁷ V originále rozkazu bylo slovo „bezodkladně“ podtrženo [unverzüglich zu versiegeln]. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁴⁸ První vlna zatýkání ve dnech 30.-31. 3. 1944 se dotkla Targatsche, Kohlhagena, Winklera, Banschenbacha a Weiglové. Major Jurk byl zatčen až dne 2. 4. 1944. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁴⁹ Do této kategorie patřili i příslušníci štábu. Major Jurk mj. „zakoupil“ 5 rozhlasových přijímačů, 5 koberců, 6 předložek, 4 kávové servisy; poručík Targatsch kompletní vybavení pro 2 ložnice v době kdy jeho berlínský byt nebyl poškozen náletem, 1 bundu z persiánu a šicí stroj za RM 280,--. Oba dva byli zároveň podezřelí, že odebírali věci ze skladu bez příslušných dokladů. Stejně na tom byl i strážmistr Fritz Kohlhagen (na rozdíl od ostatních vše doznal s tím, že o jeho konání Jurk nevěděl), který bez zaplacení získal nábytek do ložnice – 1 skříň, 2 komody, 2 noční stolky, 2 postele, 1 kombinovanou skříň, 1 psací stůl, 2 polstrovaná křesla, 2 prosklené vitríny, 1 malý stolek, 1 bílou kombinovanou skříň. Ke stejnému přečinu se doznala i Anne Weiglová, která nakupovala věci bez patřičného oprávnění. V rámci domovní prohlídky u její matky Hermine Sloukové se našlo aviso spediční společnosti o 2 bednách vážících 230 kg deklarovaných jako „svršky pro vybombardované.“ Kromě toho Weiglová zakoupila 1 kávový servis, míšeňský porcelán, 1 mokka servis, dva župany, malý rozhlasový přijímač, dvě prošívání deky, elektrický sporák, vysavač, ložní prádlo, kožesinový kabát a bundu v celkové hodnotě K 11 000,--. Do vazby byla vzata i její matka, která k uvedenému nákupu poskytla finanční prostředky a osobně se účastnila vyhledávání věcí ve skladech. Před vyšetřovateli neskrývala Weiglová svůj důvěrný vztah s Jurkem. Ze skladu UPO zamýšlela zakoupit i kožich, přičemž strážmistrovi

z Pražského hradu a zámku Zbiroh v jeho bytě. Najevo vyšlo i poskytování příspěvků na nájemné a stravování v jídelně, kterou nechal Jurk pro svůj štáb otevřít na Hradčanském náměstí.⁵⁵⁰ Protože major Jurk neustále zapíral a přesvědčoval o své nevině, museli vyšetřovatelé využít výpovědi druhého muže operačního štábu II poručíka Targatsche. Nedbalou evidenci skladového hospodářství zdůvodňoval nedostatkem pracovních sil. Zásobování širšího okruhu zájemců označil za zcela normální, protože se odehrávalo za přímého Daluegova souhlasu. Podobný postoj zaujal i k anonymnímu způsobu vedení příjmových a výdajových dokladů, které dojednal v létě 1943 s Jurkem a Banschenbachem.⁵⁵¹ Jeho výpověď vytvořila určité záchytné body a upozornila na některé detaily, které vyšetřovatelé použili dne 4. dubna 1944 při výslechu Jurka.⁵⁵² Vytýkané nedostatky odůvodňoval Jurk snahou pomoci postiženým osobám, odmítl obvinění z nenahlášení přesného počtu jednotlivých skladů, zpronevěry svěřených zásob a finančních prostředků.⁵⁵³ K prodeji ho prý nutil nedostatek volných finančních prostředků, jejichž přísun ustal po Daluegově odchodu, snaha uvolnit místo ve skladech a využít získanou hotovost k uskutečnění nedokončených projektů. Jurk svou vinu sice uznal, zároveň si však na většinu případů nevzpomínal nebo se odvolával na Daluegovo svolení.⁵⁵⁴ Kromě toho se prokázal i podíl vrchního revírního strážmistra Banschenbacha na neprůhledných transakcích. Banschenbach zodpovídal za vnitřní

Helmreichovi zaplatila zálohu K 4 000,--. Nakonec z toho sešlo, protože v souvislosti se zahájením trestního stíhání velitele štábu ji Hettwer „doporučil dát od toho ruce pryč a vyčkat jak to dopadne.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁵⁰ Jednalo se o tzv. „Dům Losenavský“, Hradčanské nám. č. p. 11, který je v současnosti více známý pod původním jménem „U Labutí.“ Otevřením štábní jídelny Jurk „nechtěně“ navázal na tradici započatou v roce 1853, kdy ho získala Losenauovská nadace podporující chudé řemeslníky. Výše příspěvku na stravování, nájemné a cestovní náklady činila měsíčně RM 12,-- na jednoho pracovníka. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁵¹ Samotný Targatsch tímto způsobem nakoupil svršky v hodnotě RM 8 000 – 9 000,-- a Weiglová, která prý „vytěžila co se dalo.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁵² Zejména je udivovaly velice nízko stanovené ceny – např.

dámský kabát	-	RM	20,--
dámské šaty	-	RM	5,--
oblek	-	RM	15 – 20,--
kostým	-	RM	15,--

NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁵³ Vytýkané nedostatky zdůvodňoval snahou pomoci jednotlivým postiženým. Z těchto důvodů postupoval jednotlivé žádosti Daluegovi. V souvislosti s rychlým nárůstem ho říšský protektor pověřil samostatným rozhodováním. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁵⁴ Odvolával se na skutečnost, že v danou chvíli byl na služební cestě. Při zapečetění zjistila brněnská pobočka bezpečnostní policie, že členové štábu jaksi „pozapomněli“ na jeden z tamních štábních skladů. Podle Jurka se skládal ze 4 různých budov nacházejících se na stejném pozemku, pro které se vedla pouze 1 centrální skladní kniha. Chybu podle Jurka s největší pravděpodobností zapříčinilo slučování a rušení jednotlivých úložišť. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

chod štábu, vedení účetnictví, správu svěřených věcí a kontrolu stavebních sil. Minimálně jednou převzal peněžní částku i se stvrzenkou, kterou pak bez jakéhokoli dokladu předal Jurkovi. V případě dalších obviněných – strážmistrů Assmanna, Helmreicha a Hettwera nebylo jasné zda jednali úmyslně nebo pouze z vlastní píle plnili svěřené rozkazy. Zcela samostatně jednal revírní strážmistr Kohlhagen, jehož přečiny nesouvisely přímo s defraudacemi. K usvědčení ze zpronevěry přispěla kromě vzájemné konfrontace i shoda náhod. Jako první se z řady poškozených odběratelů ozval v polovině dubna 1944 SS-Hauptsturmführer Hanisch. Díky omylu pracovníků spediční společnosti Holan došlo k zabavení zásilky určené pro Kurta Daluega a poručíka Targatsche.⁵⁵⁵ Daluegovu spoluvina na těchto machinacích se prokázala až v druhé polovině roku 1944. Na základě motákových instrukcí navštívila v polovině září Jurkova sekretářka Weiglová Berlín, kde se setkala s Daluegem, zajistila pro zadržené advokáty a zakoupila větší množství cigaret. K odhalení její úlohy došlo až v říjnu při předávání špinavého prádla v pankrácké věznici, kdy byl nalezen koncept dopisu určený Daluegovi. Počátkem března 1945 byl Jurk odsouzen ke třem letům káznice.⁵⁵⁶ Zbylí a neodsouzení pracovníci štábu byli postupně uvolňováni k dispozici hlavnímu úřadu pořádkové policie. Nahradily je osoby věkově starší, které již nemohly být použity pro plnění úkolů v aktivní službě.⁵⁵⁷ Navzdory několika Frankovým urgencím se mu nepodařilo nikdy získat dokumentaci, kterou Daluege získal od Jurka na podzim 1943.

S pokračujícím vyšetřováním byly postupně konkretizovány plány počítající s likvidací štábu, resp. převodem funkcí na jiné služebny. Dne 21. dubna 1944 přenesl Frank na presidenta plánovací komise pro Prahu a okolí veškeré aktivity operačního štábu II vyplývající ze spolupráce s pověřencem stranické spojovací ústředny.⁵⁵⁸ Od tohoto okamžiku se obytné plochy začaly rozdělovat mezi válečné poškozence,

⁵⁵⁵ Zásilka mířila do obce Ilsenu (Gaßau u Poznaň), kde Kurt Daluege budoval svoje venkovské sídlo. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁵⁶ Vyšetřující orgány charakterizovaly Jurka jako zatvrzelého, který neustále opakoval stejné věci. Z těchto důvodů přistoupily k metodě dlouhých výslechů vedených zpravidla v noci; v jednom protokolu hovoří Jurk o výslechu vedeném od 16:00 do 02:00 hod. následujícího dne. V jeho rámci se ho nakonec podařilo „zlomit“ - přiznal zpronevěru pouhých RM 1 647, 25. Protože hrozil sebevraždou, nedoporučovali vyšetřovatelé jeho převoz z Pankráce do vězení určeného pro policisty a příslušníky SS. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/44.

⁵⁵⁷ Sedláková, Monika: Die Rolle... c. d., s. 299.

⁵⁵⁸ Presidentem plánovací komise pro Prahu a okolí [Planungskommission für Prag und Umgebung] byl prof. Wilhelm Wunderlich. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 30, sign. 110-4/282.

stranickou spojovací ústřednu a orgány místní samosprávy.⁵⁵⁹ Plánovací komise přistoupila také k dokončení novostaveb, renovaci zabavených bytů a přestavbě dobříšského a mladoboleslavského zámku. Hawranek si ponechal zodpovědnost za opatrování nábytku a spotřebních předmětů, správní a účetní úkony. Dne 20. května 1944 předložil Wunderlich několik způsobů likvidace štábu, které projednal s Hawranekem.⁵⁶⁰ Vedoucí štábu se postavil proti některým změnám, doporučil snížit množství uskladněných předmětů na úroveň potřebnou v protektorátu a zbytek poskytnout říšským úřadům.⁵⁶¹ Touto otázkou se zabývala také stranická spojovací ústředna v polovině července 1944. Referenti Kubelke, Sager a Küster dohodli předání všeho nashromážděného nábytku maloobchodu, který zavázal nést plnou odpovědnost za vzniklé náklady a dbát na maximální úspěšnost prodeje.⁵⁶² Na jejich rozhodnutí upozornila Hawraneka až návštěva jistého pana Bergera počátkem srpna 1944, který se dostavil s odvoláním na pověření NSDAP a za doprovodu vládního inspektora Krancisce si prohlédl sklad na Maninách.

Využití skladových zásob upravil s konečnou platností Frank počátkem října 1944. Vyskladnění jednotlivých předmětů válečným poškozcům a osobám v sociální nouzi podmínil předložením nákupní stvrzenky příslušného okresního vedení NSV nebo NSDAP. Prodejní ceny měly přitom vycházet z kalkulací stanovených dne 1. června 1944. Doporučil ponechat určitý kontingent pro krytí případných škod způsobených bombardováním protektorátu a jeho počet nahlásit generálnímu referentovi pro nadoblastní leteckou ochranu při vyšším vůdci SS a policie [Generalreferent für

⁵⁵⁹ Orgány místní samosprávy měly postupovat podle opatření k řízení trhu s byty ze dne 20. 4. 1943 a vládního nařízení ze dne 26. 6. 1943. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 30, sign. 110-4/282.

⁵⁶⁰ Doporučil vytvořit 3 útvary – stavební, vnitřní architektury a správní a předestřel několik variant budoucího uspořádání :

- a) v případě ukončení činnosti navrhl ponechat štáb v jeho tehdejší podobě a v pravidelných intervalech snižovat počet jeho členů až na 50% původního stavu.
- b) v opačném případě měla každá skupina obdržet nového vedoucího. Vzhledem k nedostatku odborných sil navrhl začlenit stavebně technickou část do struktur plánovací komise. Štáb by se tak omezil pouze na zajištění mobiliáře jednotlivých bytů.
- c) financování mělo ale každopádně probíhat z vlastních zdrojů. Správní náklady měly být zahrnuty do kalkulací cen nábytku a bytů. Pro sociálně slabší jednice měly plynout kompenzace z prostředků státního ministerstva. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 30, sign. 110-4/282,

⁵⁶¹ Za stranickou spojovací ústřednu se ho účastnil referent Gustav Adolf Schulte-Schomburg a pověřenec pro otázky dětských venkovských táborů referent Knoop. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 30, sign. 110-4/282.

⁵⁶² Marže měla dosahovat 30 – 35 %. Nákup nábytku měl probíhat na základě zvláštního svolení nacionálně socialistické péče o blaho lidu. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 30, sign. 110-4/282.

überörtlichen Luftschutz bei Höheren SS-und Polizeiführer].⁵⁶³ Předměty spojené svou uměleckou hodnotou s protektorátním územím měla obdržet muzea a obdobná zařízení. Udělení případných výjimek si v tomto případě vyhradil pouze pro sebe. Nepřistoupil k rozpuštění tehdejší struktury operačního štábu a dozorem nad jeho činností pověřil dr. Giese jako vedoucího ministerského úřadu a dr. Hawraneka z titulu generálního referenta úřadu vrchní finanční kontroly. Rozhodnutí státního ministra vyvolalo okamžitou reakci u představitelů NSDAP. Vedoucí stranické spojovací ústředny Bruno Walter doporučil striktně oddělit Němce od Čechů a vytvořit smířčí instanci pro řešení sporů s NSV. S prvním návrhem se Frank ztotožnil a s odvoláním na tehdejší situaci neakceptoval druhý. Ve sporných případech se mělo NSV obracet na pražské ústředí štábu. Následně přistoupil k urovnání vztahů s berlínským ústředím pořádkové policie, když nabídl Hlavnímu úřadu SS hospodářství a správa dodání většího množství nábytku. Protože dlouho nereagoval, obrátil se dr. Gies přímo na velitele pořádkové policie a ze zásob operačního štábu II mu nabídl 30 ložnic, 20 jídelen, 10 kuchyní a 500 ks nábytku.⁵⁶⁴ Dne 20. listopadu 1944 nařídil velitel pořádkové policie Giesovi dopravit nabízené předměty policejnímu ředitelství v Geře. O několik dní později upravil původní požadavek, když referent Kochskaemper žádal Giese odeslat 500 ks nábytku na adresu útvaru pořádkové policie v Biesenthalu i. d. Mark. Tento plán vedení operačního štábu II neschválilo s odvoláním na katastrofální dopravní podmínky. Protože se situace nezlepšila ani koncem roku 1944, když vedení říšských drah vyhlásilo dopravní uzávěru v prostoru Kassel-Erfurt, upustily okupační orgány od uskutečnění celé akce počátkem ledna 1945.⁵⁶⁵

⁵⁶³ Jednalo se o ministerského radu Landmanna. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/42.

⁵⁶⁴ Všechny kusy v této době byly již začleněny do říšského majetku [Reichseigen]. Jako nejvhodnější způsob dopravy doporučil přepravu lodí. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/42.

⁵⁶⁵ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 76, sign. 110-8/42.

3. 2. 3. Muzeální zhodnocení zabavených uměleckých předmětů

Účastí na konfiskacích uměleckého majetku sledovala okupační kulturní byrokracie dva hlavní cíle. Prvním byla ochrana jednotlivých konfiskátů před znehodnocením, druhým se stalo jejich využití pro postupnou germanizaci protektorátního území. Prostřednictvím propagandistického působení na české obyvatelstvo chtěla dokázat jeho podřízenost vůči silnějšímu sousedu. Protože úpravu této oblasti ponechala až na poválečné období, je třeba vycházet pouze z praktického provádění těchto záměrů. Názorným příkladem může být pražské vojenské muzeum, jehož představitelé se od samého počátku pokoušeli získat část zabaveného šlechtického majetku.⁵⁶⁶ Počáteční nevoli Frankova aparátu spolupracovat s představiteli branné moci, vystřídala snaha aktivně se podílet na tomto projektu. V letech 1942 a 1943 se muzeu podařilo získat díky ochotě Pozemkového úřadu velmi cenné exempláře. S jejich ponecháním v Praze souhlasil i Leopold Ruprecht, který Bormannovi nedoporučoval odvoz z protektorátu. Až do roku 1943 se využití nashromážděných předmětů odehrávalo bez jakéhokoli Hitlerova zásahu. V první polovině června 1943 se Ruprecht setkal s Hitlerem a prodiskutoval jak výstavbu budovy pro umístění plánované sbírky zbraní v Linci, tak možnosti získání jednotlivých exponátů. Vzhledem k počtu a různorodosti soustředil svůj zájem také na Prahu. O několik dní později rozšířil Hitler své výhradní právo i na kolekce zbraní včetně souvisejícího písemného materiálu a prof. Ruprechta jmenoval svým zvláštním pověřencem.⁵⁶⁷ V Praze si vážnost situace neuvědomili a nadále pokračovali v přípravách.

⁵⁶⁶ Jeho fondy tvořil:

- 1.) bývalý Habsburský majetek ze zámku Konopiště, který přešel do vlastnictví Československa, resp. protektorátu. Dne 20. 12. 1943 svolil Pozemkový úřad se zapůjčením německé říši, kterou zastupovala armáda. Branná moc se zavázala udržet celou sbírku jako celek a navrátit ji v neporušeném stavu.
- 2.) předměty z vlastnictví olomouckého arcibiskupa zapůjčené z arcibiskupského zámku v Chropyni tehdejšímu nuceným správcem.
- 3.) exponáty ze zámku Roudnice, Opočno a Zbiroh pocházející ze sbírek zabavených gestapem a začleněných do říšského majetku. Vlastníkem se stal Majetkový úřad. Svá práva přenesl na Pozemkový úřad, který je následně zapůjčil. S převozem sbírek z Chropyně, Roudnice, Zbirohu a Opočna musel souhlasit Pozemkový úřad, resp. nucený správci. Pokud by se příslušné orgány odvolaly na Hitlerovo rozhodnutí, mohla se celá akce zjednodušit. V případě Konopiště se jednalo o půjčku ze strany protektorátní vlády, což celou záležitost poněkud komplikovalo. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁶⁷ Oběžník ze dne 16. 10. 1943 uvádí datum rozhodnutí dne 12. 6. 1943. Podle odborné literatury mělo k setkání mezi Hitlerem a Ruprechtem dojít až o den později, tj. dne 13. 6. 1943. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

První detailní zprávu o Ruprechtově úkolu obdržel vedoucí muzea nadporučík Niemann dne 21. května 1944 několik dní před plánovaným otevřením dne 3. června 1944. Pověřenec branné moci při úřadu říšského protektora generál Rudolf Toussaint ho informoval o rozkazu uzavřít vojenské muzeum a předat všechny exponáty Hitlerovu pověřenci.⁵⁶⁸ Doporučoval vyčkat a sledovat o jaké předměty projeví Ruprecht zájem, pověřil ho zjistit statního kulturně politického oddělení Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu k jejich případnému odvozu z protektorátu. Dále měl vrchního velitele branné moci informovat o postoji státního ministra a vedoucího vojenských muzeí, kterého již Toussaint upozornil na existenci nařízení z října 1940.⁵⁶⁹ Z obavy před ztrátou celé kolekce se dr. Both obrátil na říšského ministra Lammerse, kterého s poukazem na zájmy německví v protektorátu žádal anulovat všechny příslušné výnosy a nařízení.⁵⁷⁰ Odvolával se přitom na existenci podobných institucí ve Štrasburku, Métách a Poznani a obával se negativního psychologického dopadu na české obyvatelstvo. V opačném případě doporučoval podpořit vznik obdobné sbírky, který ale mohl komplikovat nedostatek cenných a typických zbraní.⁵⁷¹ Dne 2. června 1944 musely okupační orgány zrušit slavnostní otevření muzea. Frank se obrátil na Bormanna, upozornil ho na nebezpečí „šeptavé propagandy“ ze strany Čechů označující Němce za lupiče cenných českých uměleckých předmětů, poukázal na nezbytnost udržet muzeum jako vědní a propagandistickou instituci v Praze a žádal Bormanna postarat se o co nejrychlejší zrušení rozkazu vrchního velení branné moci.⁵⁷² Bormann mu s odvoláním na Hitlerovo rozhodnutí pochopitelně nevyhověl.

⁵⁶⁸ K jeho uzavření mělo dojít na základě dálnopisu ze dne 31. 5. 1944. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁶⁹ V tomto stádiu si velkou pomoc slibovali od vedoucího vojenských muzeí Brandta. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁷⁰ Jednalo se o dva dálnopisy – první ze dne 21. 5. 1944 informující o pověření prof. Ruprechta a druhý ze dne 31. 5. 1944 nařizující rozpuštění vojenského muzea v Praze a převoz všech sbírek mimo území protektorátu. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁷¹ Dr. Both navrhoval Frankovi přednést celou záležitost osobně Hitlerovi a svolit s ponecháním dostatku vhodných předmětů k dalšímu provozu muzea. Hovořil o zbraních zahrnutých do říšského majetku [eigenzogene Waffen], které obdrželo vojenské muzeum ve formě říšské výpůjčky. Konopišťskou sbírku zbraní modenského rodu d' Este získalo muzeum od protektorátní vlády. Historicky neměla vztah k tomuto prostoru stejně jako k Vídni nebo Linci. Protože se jednalo o nejcenější sbírku italských renesančních zbraní mimo Itálii, bylo třeba se o ní náležitě postarat. Odvoz z protektorátu doporučil uskutečnit pouze na základě přímého požadavku Hitlera adresovaného protektorátní vládě. Obával se ztráty zaškoleného personálu muzea pracujícího podle pokynů oddělení III a příslušných vojenských orgánů. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁷² Frank poukazoval na zánik německých vojenských tradic a nebezpečí vzniklé z české převahy, která se neslučovala s německým branným myšlením [Wehrgedank] a důvody vzniku vojenského muzea. Podle Morpera mělo otevření ukázat české mládeži, že před obdobím uměle vytvořeného

Své stanovisko zdůraznil i dne 6. července 1944, když nařídil vydat všechny zbraně z Konopiště, Roudnice a Opočna prof. Ruprechtovi.⁵⁷³ Místní nacistické orgány si dobře uvědomovaly naléhavost situace a podnikaly možné i nemožné kroky k záchraně.⁵⁷⁴ Dne 25. září 1944 se např. intervenoval nadporučík Niemann u polního maršála Wilhelma Keitela.⁵⁷⁵

Prof. Ruprecht se dostavil do Prahy dne 25. října 1944.⁵⁷⁶ Ihned na počátku dlouho očekávaného setkání se Ruprecht odvolal na jasné znění Hitlerových směrnic zakazujících otevření vojenského muzea v Praze a projevil snahu dojednat způsob využití méněhodnotných předmětů.⁵⁷⁷ Franka požádal seznámit předsedu protektorátní vlády s Hitlerovým nařízením, dojednat odevzdání Konopištských zbraní a osobně se zaručit za jejich další osud.⁵⁷⁸ Od 27. října 1944 do 4. listopadu 1944 vybral prof. Ruprecht na 1 084 zbraní, které odvezl dne 4. listopadu 1944 vlak vypravený z pražského Hybernského (dnes Masarykova) nádraží.⁵⁷⁹ Spolu s tím začaly vycházet najevo některé nesrovnalosti. Morper informoval o směrnici generálporučíka Brandta

československého státu, zde více jak 1000 let určovalo poměry německví. Zároveň doporučoval učinit pravý opak – převést všechny předměty mající nějaký vztah k protektorátu do Prahy. Upozorňoval i na další ztráty uměleckých památek. Jmenoval gobelíny z majetku Maltézských rytířů, které si přivlastnil říšský ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁷³ Hitler s konečnou platností zakázal zřídit vojenské muzeum v Praze. Za politicky neúnosné považoval ponechání sbírek zbraní na území převážně obydleném Čechy, kteří měli jejich držení zakázáno. Zřizování takovýchto institucí je podle něj mohlo přimět k odboji. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁷⁴ Např. vedoucí oddělení kulturní politika úřadu říšského protektora odmítl Ruprechtovy požadavky s odvoláním na neexistenci příslušného rozhodnutí státního ministra. Rovněž ho odrazoval od plánů setkat se s dr. Giesem. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁷⁵ Niemann tento dopis poskytl Heckelovi dne 3. 10. 1944. Podle jeho zpětného rozboru se přišlo na to, že se zmiňoval pouze o říšských výpůjčkách [Reichsleihgabe], zatímco se nejcennější část nacházela v muzeu ve formě protektorátní výpůjčky [Protektoratsleihgabe]. Heckel nařídil Niemannovi okamžitě upřesnit znění žádosti. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁷⁶ Původně stanovil termín na 24. 10. 1944. Po okupačních úřadech žádal dokonce zarezervovat místo pro sebe a svého asistenta v lůžkovém voze. Čtyři dny předtím Giese informoval o nutnosti změnit plány. Na základě Hitlerova rozkazu se měl odebrat do severní Itálie. Protože ještě předtím hodlal vyřešit záležitost zbraní z protektorátu, vyzval ho k přeložení termínu. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁷⁷ Bylo dohodnuto, že předměty určené pro Linec budou zaneseny do seznamů [Luftschutzliste] A a B; zbylé do seznamu C. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁷⁸ Ze zápisu vyplývá, že okupační úřady nejspíše rezignovaly na ponechání zbraní z Konopiště v Praze. Heckel doslova uvádí, že o ně nemají zájem, protože většinou nemají nic společného s protektorátem. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁷⁹ Stalo se tak dne 4. 11. 1944 v 17:00 hod. Jednotlivé kusy byly umístěny do vagónů č. 127 1021, 4097, 44233.

umožňující odvoz všech muzejních exponátů.⁵⁸⁰ Nevoli okupačních orgánů umocnila Ruprechtova žádost zasadit se u vídeňského ředitelství říšských drah o uvolnění dopravní uzávěry v okolí Gmündu.⁵⁸¹ Z těchto důvodů si začaly počínat s daleko větší razancí. Botha podpořil i Frank, který dne 8. prosince 1944 informoval vedoucího vojenských muzeí ve Vídni o Ruprechtově nezodpovědném působení, samolibému překračování dohodnutých pravidel a žádal svolit s převzetím všech předmětů ponechaných Ruprechtem v Praze. Okupanti nezabránili odvozu části muzeálních exponátů. Na druhou stranu získali poznatky jakým způsobem postupovat proti zásahům Hitlerových pověřenců podporovaných vedoucím stranické kanceláře.

V rámci nového uspořádání pražského muzejnictví, převzal dne 1. března 1943 dr. Hartmuth Asche funkci ředitele muzea hlavního města Prahy. Jeho požadavkům a plánům přetvořit „zaostalé muzeum v živou a zajímavou expozici“ neodpovídala celková úroveň nalezených exponátů.⁵⁸² S odvoláním na opomenutí této instituce z „jemu známého dělení židovské majetku, které se konalo i v protektorátu“ se s příslušnou žádostí obrátil na gestapo, na prof. Swobodu, dr. Botha a poručíka Krafta, kteří ho jednoznačně odkázali na Ústřední úřad pro úpravu židovské otázky. SS-Obersturmbannführerovi Hansi Güntherovi předestřel úkol zdokumentovat pražskou německou kulturu a zcela nezakrytě vyjádřil zájem získat předměty z židovského majetku. Zbytečně Günthera upozorňoval na existenci německého uměleckého a

⁵⁸⁰ Jednalo se o následující množství:

98	děl a vrhačů	80	vitrín
9	kulometů	15	částí nábytku
11	zbraní a pistolí	20	obrazů
3	bodné a sečné zbraně	1	uniformu
2	munice	1	vlajku
7	modelů	1	knihu
5	zbrojí a výstrojí pro koně a rytíře	20	předmětů
1	štít a meč		ze skladu na Petříně
celkem:			
136 ks		138 ks	

Podle Morpera by k odvozu bylo potřeba 274 vagónů. Netroufal si odhadnout, zdali by na to stačilo 9 souprav nákladních vlaků. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁸¹ Gies se ihned dotázal přímo u vídeňského vojenského muzea na harmonogram transportu, které k jeho velkému překvapení nic nevědělo. Detailnější informace mu poskytlo až vídeňské ředitelství říšských drah. Transport se nacházel mezi Budějovicemi a Mezimostí nad Nežárkou. Samo ředitelství jeho pokračování nemohlo zaručit kvůli dopravní uzávěře vyhlášené v okolí Vídně po spojeneckém náletu. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁵⁸² Asche „na místě našel beznadějný konglomerát částečně bohatého a částečně velmi zanedbaného inventáře.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-362.

kulturního majetku v soukromém vlastnictví, k „jehož získání nastaly dnes mimořádně vhodné podmínky“ a stěžoval si na nemožnost získat předměty, které se nekontrolovatelně dostaly do komerčního oběhu.⁵⁸³ Stejně jako shora jmenovaní neprojevil Günther o spolupráci žádný zájem.⁵⁸⁴ Svou horečnou aktivitou začal dr. Asche narušovat zaběhlý systém realizace a dělení zabaveného majetku. Bylo třeba odlákat jeho pozornost a zaměstnat jinými úkoly. Vhodná příležitost se naskytla v souvislosti s Waldesovým muzeem knoflíků a šatních spínadel. Původní majitel věnoval na jejich pořízení značné finanční částky a vytvořil zcela unikátní světovou sbírku, která se tehdy nacházela ve zcela dezolátním stavu.⁵⁸⁵ O její existenci se okupační orgány dozvěděly zcela náhodně od dr. Kriesera ze skupiny I/9 úřadu říšského protektora. Krieser se odvolával na zájem Lotte Siebert-Wernekingovou z Berlína získat celou kolekci pro nově vznikající německé muzeum módy. Na základě poznatků prohlídky provedené spolu s ředitelem pražského uměleckoprůmyslového muzea odmítl dr. Both tento požadavek a nařídil provést důkladnou kontrolu. Až do konce srpna 1943 se celá záležitost zdála být uspokojivě vyřešena. Dne 31. srpna 1943 se do prostor muzea dostavil dr. Fugner z magistrátu hlavního města Prahy, úředně zabavil všechny místnosti, které nařídil okamžitě vyklidit.⁵⁸⁶ Dr. Both proti tomuto rozhodnutí intervenoval přímo na magistrátu, předestřel evropskou jedinečnost muzea, jeho vysokou kulturní a vzdělávací hodnotu. S poukazem na rozhodnutí říšského protektora ponechat i v době války přístupná muzea, nakonec dosáhl odvolání zavedených opatření. Dr. Asche pověřil inventarizací a zhodnocením celkového stavu. S prvními výsledky ho seznámil dne 27. února 1944 a vyjádřil zájem podílet se na přípravě protiletecké ochrany. Daleko podrobněji informoval dne 14. května 1944 společnost „Deutsche Revisions- und Treuhand AG.“ Doporučil provozovat uvědomělou nákupní politiku k zacelení mezer a ztrát, navrhl ročně vyčleňovat pevnou částku ke krytí

⁵⁸³ Asche neměl zájem o veduty nebo předměty, jejichž tvar na první pohled odhaloval jejich původ. Zajímal se o díla, jejichž skutečnou provenienci zakrývala vnější fasáda. Jako příklad uváděl kameninový džbán původem kolem roku 1220, který měl pro něj nedoceníitelnou hodnotu, protože ukrýval i značku svého výrobce. Do stejné kategorie zahrnul i nábytek, figurky nebo cínové talíře. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-362.

⁵⁸⁴ Poslední záchranu představoval Majetkový úřad, na který se obrátil v červnu 1943. Vládního radu dr. Siebera informoval o záměru „zabránit dalšímu potloukání“ a „přenést předměty od židovských vlastníků, tam kam patří.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-362.

⁵⁸⁵ Neuvedl však, že tento stav zapříčinili správci dosazení okupanty. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-331.

⁵⁸⁶ Zástupci muzea si nedokázali vysvětlit počínání magistrátu. Muzeum bylo součástí vojenského provozu [Wehrwirtschaftsbetrieb] a v Praze se také podle nich nacházel dostatek „volných místností, obzvláště židovských, které ještě nebyly obsazeny.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-331.

nákupů a režijních nákladů. V následujícím období vyhotovil seznamy a stanovil zásady ochrany proti poškození požárem a bombardováním.⁵⁸⁷

3. 2. 4. Tržní zhodnocení zabavených uměleckých předmětů

Změna politických, majetkoprávních a kulturních poměrů způsobená okupací Čech a Moravy přilákaly řadu osob. Jejich přístup nenalezl většinou kladnou odezvu ze strany místních okupačních úřadů, které se snažily zachovat zdání legality, autonomie a vypořádat se s excesy ke kterým v této době docházelo. Jednou z nich byla i berlínská obchodnice s uměním Maria Rohde.⁵⁸⁸ První pokus nabídnout své služby okupantům učinila dne 30. dubna 1939. Obrátila se na manželku nedávno jmenovaného říšského protektora a nabídla ji pomoc získání uměleckých předmětů a vybavení nového bytu v Praze.⁵⁸⁹ Svůj návrh zopakovala i koncem září 1939, kdy požádala o pomoc při udělení výjezdního povolení do protektorátu, kde měla ocenit dvě soukromé sbírky.⁵⁹⁰ Do Prahy se dostavila dne 16. října 1939 a díky neustálému poukazování na styky v nejvyšších nacistických kruzích dosáhla přijetí u Burgsdorffa. Další pokus etablovat se obchodně v protektorátu učinila koncem léta 1940. S odvoláním na velmi nízkou kvalitu výzdoby Černínského paláce nabídla manželce říšského protektora pomoc při získání hodnotných uměleckých děl. V porovnání s minulým rokem reagovaly okupační orgány ostřeji a dne 9. září 1940 vyslovily s definitivní platností naprostý nezájem o její služby.⁵⁹¹ Těsně po obsazení protektorátu se do Prahy z Berlína přestěhoval Josef Eichhorn a společně s berlínským profesorem Breuhansem zde zřídil

⁵⁸⁷ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1-331.

⁵⁸⁸ Již v roce 1935 se prý „chtěla seznámit s uměleckými poklady Prahy,“ což jí ale „pod průhlednou záminkou“ nebylo umožněno. Rohde pracovala v berlínských státních muzeích, po smrti prof. von Bodeho se osamostatnila. Koncem třicátých let se živila jako znalkyně umění, pořádala sbírky, zastupováním klientů na aukcích, vytvářela vědecké katalogy a jako znalkyně se podílela na ocenění řady soukromých sbírek. Do okruhu svých známých řadila vedoucího říšské kanceláře Lammerse, manželku vedoucího zahraničního úřadu von Ribbentropa, ale i úředníka Wiedemanna z téhož úřadu, jehož „prostřednictvím opatřila Hitlerovi cenné obrazy za skromné ceny.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 30.

⁵⁸⁹ S poukazem na skutečnost, že se protektorova manželka nezdržovala v Praze, ji dne 5. 5. 1939 úřad říšského protektora odmítl. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 30.

⁵⁹⁰ Rohde tehdy pobývala na léčení v Karlových Varech. Žádost opět podpořila odvoláním na celou řadu osob patřících k vrcholným představitelům nacionálně socialistického režimu (např. Hans Lammers). V tomto ohledu je třeba zmínit, že se nejspíše skutečně znala s čelními představiteli nacistického režimu, protože Völckersovi uvedla i jméno příslušného úředníka - SS-Obersturmbannführera Stossberga. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 30.

⁵⁹¹ V této souvislosti vyslovila politování nad tím, že se mnoho vysokých funkcionářů režimu nechalo oklamat „kramáři.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 30.

filiálku své společnosti.⁵⁹² Zabavené předměty postupovalo gestapo na základě odhadní ceny jednotlivým prodejcům, kteří se většinou rekrutovali z řad osobních přátel příslušných úředníků. Jedním z hlavních odběratelů byla Berta Laschková, která společně s Řekem Triandafilidesem Miltiadesem provozovala obchod se starožitnostmi a opravnu perských koberců na Václavském náměstí.⁵⁹³ Díky své známosti s úředníkem Herfurtem získávala od gestapa zabavené pravé perské koberce, gobelíny, olejomalby a další umělecké předměty.⁵⁹⁴ Herfurt dokonce umožnil Laschkové odvážet umělecké předměty přímo ze zkonfiskovaných bytů.⁵⁹⁵ Tímto způsobem se vytvořil nejen obchodní trojúhelník - Herfurt „dodával“ Laschkové zboží, svůj podíl z prodeje dostával v pravidelných intervalech v hotovosti, zatímco hlavním odběratelem se stal Militades.⁵⁹⁶ V protektorátu se pohyboval bývalý berlínský obchodník s uměleckými předměty a major letectva Hubert Promnitz, který zde s největší pravděpodobností působil jako nákupčí Hermanna Göringa od jara 1939, případně ledna 1940 do podzimu 1941.⁵⁹⁷ Ve stejném období zakoupil Josef Eichhorn společnost Ireny Vaníčkové a přejmenoval ji na „Bohemia Werkstätten“, ve které vedle dílny provozoval i obchod.⁵⁹⁸ Praktiky Laschkové a Promnitze nemohly přirozeně zůstat bez odezvy. O jejich vyřazení z prodeje konfiskátů se postaral Jindřich Baudisch, který na ně upozornil

⁵⁹² K jejímu založení (sídlila na Havlíčkově nám. 48, Praha 2) muselo dojít v období od okupace do 26. 4. 1939, kdy požádal o přijetí říšským protektorem. se obrátil na úřad říšského protektora s žádostí o osobní audienci, kterou odůvodňoval řadou doporučení. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 28.

⁵⁹³ Řecký státní příslušník Triandafilides Miltiades se v Praze pohyboval již od roku 1932. Nejprve zde působil jako obchodník se sřevy, později rozšířil svou činnost ještě o import jižního ovoce a vína. Osobně se znal s jistým panem Sarandopoulosem, který působil za války jako sekretář řeckého ministerského předsedy Tscholakoglu dosazeného okupanty. Miltiades mu měl opatřovat cenné předměty z majetku zabaveného gestapem, který je prý následně propašovával do Atén. AMV Praha, fond. č. 2M- odbor politického zpravodajství MV, sign. 23 372.

⁵⁹⁴ AMV Praha, fond. č. 2M- odbor politického zpravodajství MV, sign. 23 372.

⁵⁹⁵ Touto činností byl pověřen zaměstnanec tohoto „uměleckého ateliéru“ Wild. AMV Praha, fond. č. 2M- odbor politického zpravodajství MV, sign. 23 372.

⁵⁹⁶ AMV Praha, fond. č. 2M- odbor politického zpravodajství MV, sign. 23 372.

⁵⁹⁷ Promnitzovo působení v protektorátu zůstává dodnes zahaleno tajemstvím. Datace jeho pobytu se opírá jednak o Göringův výnos ze dne 16. 3. 1939, kterým si vyhradil absolutní právo rozhodovat o provádění arizací na protektorátním území nebo o zřízení úřadu „komisaře pro nakládání s nepřátelským majetkem“ ze dne 15. 1. 1940. V tomto případě by mohl plnit stejnou funkci jako Mühlmann v generální gouvěrnementu. Každopádně své působení v protektorátu ukončil na podzim 1941, kdy podal žádost vyměnit svůj pražský 7pokojevý byt v Radetzkystr. 31/1 za podobný v Berlíně, Mnichově nebo Drážďanech. Vzhledem k postupnému vytěsňování Göringova mocenského aparátu mohl opustit Prahu již na jaře 1941, kdy se začal zdržovat v Berlíně Lichterfelde, Promenade Ufer 8. O jeho spojení s Göringem svědčí i jeho hodnost majora Luftwaffe, ačkoliv nemusel mít s touto armádní složkou nebo letectvím zcela nic společného. Rozhodující zcela určitě bylo, že armáda nesla náklady jeho pobytu v protektorátu, ze kterého měl těžit Göring. Říšský maršál takto s oblibou postupoval i v případě celé řady svých spolupracovníků – např. Waltera Andrease Hofera.

⁵⁹⁸ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Rakousko, kr. 35, sign. 5787.

vedoucího konfiskačního referátu gestapa Koltitze.⁵⁹⁹ Během následujícího šetření ukrýval Miltiades řadu měsíců Laschkovou u sebe v bytě. Prostřednictvím dalšího Řeka Sarantopoulou se jí nakonec podařilo dostat do Vídně, kde zůstala až do konce druhé světové války.⁶⁰⁰ Tímto způsobem se na podzim 1941 uzavřelo období, kdy docházelo k nekontrolovatelnému prodeji a pokusům vyvážet a prodávat umělecký majetek v zahraničí. Příslušné okupační orgány přistoupily k jeho koncentraci pod svou kontrolu. Vycházely z aukce, kterou počátkem listopadu 1941 uspořádal Adolf Weinmüller v Mnichově. V jejím rámci byly vydraženy obrazy z protektorátního území, čímž Weinmüller porušil nařízení říšského protektora ze dne 1. října 1940. Z těchto důvodů se objevily návrhy pověřit veškerým prodejem zarizovanou aukční síň „Kaul & Benz.“⁶⁰¹ Za její vedení v této době zodpovídal prof. Albert Benz společně s drážďanskou obchodnicí s umění Hannou Kaulovou.⁶⁰² Prof. Benz přišel do protektorátu v roce 1940 jako referent „úřadu vedení vojenských prací [Heeresbauleitung].“ Odtamtud přešel na pražský pozemkový úřad do funkce vedoucího „oddělení ochrany památek a přírody [Abteilung Natur- und Denkmalschutz].“⁶⁰³ Stejně jako mnoho dalších využil nabízené šance a nejprve zarizoval „aukční dům Friedl,“ v Panské ulici. Společně s Hannou Kaulovou získal stejným způsobem „aukční dům Margarete Schlosser.“⁶⁰⁴ V roce 1941 se v protektorátu objevil berlínský koncern „Volk & Reich“ úzce napojený na mocenskou strukturu SS, který měl také zájem získat podíl z tržního zhodnocení zabaveného majetku.⁶⁰⁵ Celkem lehce se vypořádal se knihupectvím André, kde stačilo převzít majetkové podíly.⁶⁰⁶ Daleko složitější bylo omezit vliv Benzova „obchodního impéria.“ V tomto se velmi ochotně začaly angažovat představitelé okupačního represivního aparátu, kteří využili jeho neprůhledné obchodní

⁵⁹⁹ K prošetření celé záležitosti byla jmenována komise ve složení: prof. Swoboda, von Bode (ve výsledku ze dne 8. 5. 1958 Baudisch uvedl jeho jméno s tím, že se jednalo o generálního ředitele německých galerií. S naprostou pravděpodobností lze ale říci, že von Bode se šetření zúčastnit nemohl, protože o 12 let dříve zemřel), tajný rada Zimmermann, Adolf Weinmüller, kriminální úředníci Virus, Baudisch, vládní rada Koltitz a Promnitz. Bundesamt für Äussere Restitutionen Koblenz, šanon Cs R 41 (K)

⁶⁰⁰ AMV Praha, fond. č. 2M- odbor politického zpravodajství MV, sign. 23 372.

⁶⁰¹ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁶⁰² NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶⁰³ Albert Benz se narodil dne 19. 7. 1877 v Esslingenu. Ve 20. a 30. letech minulého století působil jako stavební mistr v Americe a Číně. Jako stavební pověřenec misijní společnosti získal rozsáhlé znalosti v oblasti umění, které doplnil návštěvou příslušných přednášek na pražské universitě. Seznámil se také s řadou příštích prominentů nacistického režimu. Benzova rodina byla značně rozvětvená – manželka zůstala s jedním synem v Americe, dcera a další syn žili v Německu. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, sign. 110-4/393, kart. 36.

⁶⁰⁴ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶⁰⁵ AMV Praha, fond. č. 301, sign. 301-22-3.

⁶⁰⁶ Wilhelm Rödling, který v letech 1918 - 1939 pracoval jako příručí této společnosti se stal jejím vedoucím. AMV Praha, fond. č. 301, sign. 301-22-3.

praktiky. S velkým pochopením se nesetkala arizace podniku „aukční síň Margarete Schlosser.“⁶⁰⁷ Příslušným okupačním úřadům vadilo otálení s úhradou kupní ceny, kterou neustále svévolně snižoval, chování neslučitelné s posláním arizátora a obchodního partnera.⁶⁰⁸ V dubnu 1941 gestapo vyšetřovalo Benze kvůli pozvání několika židů na aukce, kteří také tvořili většinu jeho informátorů a agentů.⁶⁰⁹ Stranou nezůstala ani Kaulová, která využívala služeb židů Markuse a Lederera.⁶¹⁰ Mezi oblíbené Benzovy obchodní praktiky patřilo prodávání padělků a různých napodobenin, které doplňoval nátlakem na své obchodní partnery.⁶¹¹ Dne 17. srpna 1942 navrhl vedoucí pražského gestapa SS-Standartenführer Hans Geschke anulovat arizaci, k čemuž došlo v prosinci 1942.⁶¹² Benzovu pověst jako odhadce nezlepšila ani aféra spojená s oceněním obrazů Richarda Poppera, který je deponoval v aukčním domě Václava Hořejše.⁶¹³ Po různých peripetích je dne 24. ledna 1942 obdržel Ústřední

⁶⁰⁷ Tento podnik arizoval na účet svého syna Albrechta Benze, který žil v Americe. Odpovědným místům bylo jasné, že Benzův syn zde působí jako nástroj svého otce k získání dalšího provozu (podle zvyklostí už Benz nemohl arizovat svým jménem další podnik). Protože Benzův syn byl devizový cizinec, potřeboval povolení říšské banky, což vzhledem k tehdejšímu válečnému stavu nepřicházelo v úvahu. Hanna Kaulová nepřesunula své trvalé bydliště do protektorátu. Nadále působila hlavně v Drážďanech a do Prahy přijížděla pouze za obchodem. Zde ji zastupoval jistý Rudolf Sandalo, který vedl s Benzem ustavičně hádky o způsob vedení společnosti. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶⁰⁸ Bývalé majitelce zaplatil K 5 806, 85 na obstarané konto, zároveň ji zažaloval o K 12 000,-- z titulu „odškodnění správce věrné ruky“, kterou později snížil na K 6 000,--. Vedle toho podal jménem svého syna žalobu na úhradu nákladů spojených se zúčtováním kupní smlouvy. Gestapo na tuto skutečnost několikrát upozorňovalo – např. dne 26. 11. 1941 nebo 17. 8. 1942. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶⁰⁹ Inkriminovaná aukce se konala dne 25. 4. 1941 a zúčastnilo se jí 6 osob židovského původu. Benz osobně odstranil tabulku s nápisem „židům vstup zakázán [Juden unzugänglich],“ načež se vyjádřil v tom smyslu, že „nemá námitek proti jejich přítomnosti na dražbě [dass er gegen ihren Zutritt in die Auktionshalle keine Bedenken hat],“ kterou odůvodňoval bojkotem ze strany českého obyvatelstva. Všichni přítomní židé byli na základě upozornění gestapa zatčeni a předvedeni na služebnu české policie. Osobně se tam také dostavil Benz, který požadoval vyplatit náhradu ve výši K 3 000 za škodu, kterou měl utrpět jejich zadržením. Současně byla o nepřístojném chování profesora informována i služebna gestapa, kam byl předvolán o 4 dny později. Pozvání židů na aukci svaloval na bojkot ze strany Čechů. Mezi jeho informátory patřil jistý žid Stiesse, kterého vybavil osobně psaným potvrzením ohledně jeho činnosti pro společnost „Kaul & Benz.“ Vedle toho zaměstnával tchána bývalé majitelky jistého Weinsteina, kterému zůstal dlužen K 10 000. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶¹⁰ Na Benze podala počátkem jara 1942 stížnost přímo u říšské kanceláře. Svědčí o tom požadavek adresovaný stranické spojovací ústředně určitým způsobem zaintervenovat v Berlíně ve prospěch Kaulové ze dne 17. 5. 1942. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶¹¹ Národním příkladem může být pronájem skladních prostor, které se nacházely v těsném sousedství aukčního domu Schlosser. Benz je získal jako majitel aukčního domu Friedl a obratem ruky je pronajal aukčnímu domu „Kaul & Benz.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶¹² Došlo k tomu dne 18. 12. 1942. O zamýšlené funkci této společnosti viz pozn. č. 416. Za nejvhodnější variantu doporučoval válečného poškozence. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶¹³ Jednalo se o obrazy, koberce a další starožitnosti v celkové hodnotě přesahující K 500 000,--. Podle tehdejších mechanismů je měly obdržet pracovníci Treuhandstelle, což potvrzuje i žádost adresovaná

úřad pro uspořádání židovské otázky [Zentralamt für die Regelung der Judenfrage]. Postoupil je společnosti André, která následně zjistila nedostatky Benzova odhadu.⁶¹⁴ K novému ocenění byl přizván mnichovský znalec dr. Walter Bernt, který se Popperovou sbírkou zabýval již v předválečném období.⁶¹⁵ Události dostaly rychlý spád teprve na počátku roku 1943. V druhé polovině ledna 1943 navrhla stranická spojovací ústředna vypovědět Benze z protektorátu, o měsíc později mu gestapo neprodloužilo oprávnění ke vstupu do jeho skladů a dne 1. března 1943 zjistili pracovníci Rinnebachova štábu při prohlídce uměleckého skladu Ústředního úřadu v Dlouhé ulici vážné nesrovnalosti odhadu vyhotoveném prof. Benzem. Rinnebach o tom informoval jak velitele bezpečnostní policie, tak i Baudische a dr. Botha.⁶¹⁶ Příslušné orgány jednaly velmi rychle a o několik dní později mu odejmulý povolení pracovat jako odhadce v protektorátu.⁶¹⁷ Benz se ale nevzdal. Pravidelně zahrnoval nejvyšší protektorátní okupační místa svými požadavky a využíval svých vlivných známých, obviňoval příslušné úřady a služebny z nepořádku, lenosti a protěžování Čechů. K dosažení kýženého výsledku nepomohlo ani osobní setkání s Frankovým tajemníkem Giesem.⁶¹⁸ Způsob jeho vyjadřování a neustálé osobní útoky nezůstaly bez

pražskou židovskou náboženskou obcí aukčnímu domu ze dne 17. 12. 1941. Mezitím je však převzalo oddělení IV/4 gestapa a zajistilo prostřednictvím svého odhadce Baudische. In: Krejčová, Helena – Krejča, L. Otomar: Jindřich Baudisch a konfiskace uměleckých děl v protektorátu. Praha 2007. s. 64.

⁶¹⁴ Šetření ukázalo, že schází díla Solomona Ruysdaela a Davida Tenierse. Vystavlo nebezpečí, že se Benz zcela nekontrolovaně zmocnil řady cenných kusů. Umocňovala ho ještě skutečnost, že některé exempláře již zakoupili vyšší funkcionáři SS a nebylo vyloučeno, že se mohli stát oběťmi podvodu. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶¹⁵ Dne 15. 10. 1942 obdržel Baudisch seznamy z aukčního domu André s uvedením obou odhadních cen. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶¹⁶ Poukazoval na několik současně probíhajících trestních řízení proti Benzovi a výsledky, které nekorespondují s pozicí odhadce. Vedle toho upozornil Rinnebach na možnost poskytnout zdarma vlastní síly. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶¹⁷ V této souvislosti lze porovnat skutečné a domnělé důvody jeho odvolání. Podle svých slov ze dne 13. 7. 1943 přišel Benz o licenci díky architektu Josefu Eichhornovi, se kterým se setkal ve skladech krátce před 1. 2. 1943. Podle Benzových slov úmyslně snižoval relevanci jeho odhadů, aby si vytvořil možnost nakupovat za nižší odhadní ceny. Oproti tomu skutečným důvodem jeho odvolání byla snaha Heinricha Baudische proniknout do „hájemství“ Ústředního úřadu. Srovnej Krejčová, Helena – Krejča L. Otomar: Jindřich... c. d., s. 67.

V prvním březnovém týdnu přišel Benz nejen o potřebnou licenci, nýbrž i o kontrolu svého obchodu s uměním v Panské ulici. Protože se situace stala neudržitelnou, konalo se dne 5. 3. 1943 jednání, které mělo urovnat všechny vzniklé spory následujícím způsobem – obchod v Panské ulici měl být svěřen správci věrné ruky, který se zavázal ve spolupráci se správcem věrné ruky společností Schlosser ukončit pronájem skladových prostor ve prospěch druhého subjektu. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶¹⁸ Benz se obrátil na SS-Obergruppenführera a generála německé policie Richarda Hildebrandta, se kterým se setkal v roce 1928 ve Spojených státech a následující dva roky byli spolu v těsném kontaktu. K dalším společným setkáním docházelo až v Německu v letech 1932/1933. Hildebrandt označil Benze za nekompromisního bojovníka ve prospěch německví [er hat sich sehr stur und ohne Kompromisse für sein Deutschtum egetreten] a jeho případné prohřešky odůvodňoval jeho původem [er ist ein typischer Schwabe und schimpft leidenschaftlich gern]. Pro úplnost je třeba uvést, že Hildebrandt byl v roce 1934

odezvy. V září 1943 byl vzat do ochranné vazby. Benz doplatil nejen na způsob svého chování, ale i postupnou centralizaci a racionalizaci konfiskačního procesu.⁶¹⁹ Podobně dopadl i architekt Eichhorn. Na rozdíl od Benze se podřídil novým podmínkám a začal spolupracovat s Majetkovým úřadem jako zprostředkovatel prodeje. Za tuto službu inkasoval denně 7-10%ní provizi z celkového objemu transakcí uskutečněných v jeho obchodě.⁶²⁰ V březnu 1943 byl údajně zatčen z politických důvodů. Z pankrácké věznice se dostal přes Terezínskou malou pevnost do koncentračního tábora Lublin.⁶²¹ Dne 15. prosince 1943 byl zařazen do trestného oddílu a spolu s ním přeložen k jednotkám branné moci do Francie. V Praze se až do konce války, s výjimkou jednoho průjezdu v prosinci 1944, neobjevil.⁶²² O skutečném „politickém pozadí“ jeho zatčení se dnes lze pouze dohadovat. Pravděpodobně se za tím může skrývat snaha získat víc než jen podíl ze zisku spojená s úmyslným zatajováním jeho skutečné výše.

V roce 1943 bylo dovršeno budování systému tržního zhodnocení zabaveného majetku. Na vrcholu této hierarchie stál koncern Volk und Reich kontrolující zdejší společnost André a obchod s umění Vollmer. Ve vztahu k Majetkovému úřadu působily jako „pověřenci prodeje“, kteří postoupené předměty prodávaly formou věrné ruky. Stejně jako architekt Eichhorn poskytovaly výstavní a prodejní plochy včetně personálu. Za tyto služby získávaly denně příslušnou provizi.⁶²³ Na rozdíl do „Bohemia Werkstätten“ byla v těchto podnicích podílově zastoupena i SS. Předměty v odhadní hodnotě do RM 300,-- získávala majitelka skladu v ulici Ve Smečkách paní Höbletová,

vedoucím [Abschnittsführer] úseku XI SS (SS – Abschnitt XI), ve kterém působil i pozdější Frankův pobočník Gies. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶¹⁹ Dokazuje to následující vyjádření pracovníka Majetkového úřadu: „Podle mých instrukcí musím docílit co nejvyšší zisk. Překupníky si nemohu dovolit, Höbelt a Vollmer pracují pro mne. Když bude chtít Benz přebírat harampádí za stejných podmínek jako Češi, jsem připraven ho bezvýhradně podpořit. Pokud ale vím, chce Benz pro své aukce pouze jednotlivé kusy. To mu nemohu povolit.“ Společnost „aukční dům Margarete Schlosser“ převzalo nakladatelství Volk und Reich. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶²⁰ Eichhorn nepřicházel ani do styku s kupujícími, protože zakoupené předměty nesměli jeho pracovníci balit. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Rakousko, kr. 35, sign.5787.

⁶²¹ Byl zařazen do kategorie „návrat nežádoucí“. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Rakousko, kr. 35, sign.5787.

⁶²² AMZV Praha, fond reparace a restituce 50 Rakousko, kr. 35, sign .5787. Správa majetkových podstat, B- I-4 Eichhorn.

⁶²³ Společnost André si za každou transakci si účtovala 15 %. In: Krejčová, Helena – Krejča L.Otomar: Jindřich... c. d., s. 135.

kteřá je po vyčištění a úpravě prodávala s 10%ní přírážkou.⁶²⁴ Situace se změnila až v roce 1944, kdy Majetkový úřad zintenzívnil spolupráci s operačním štábem II - Jurk, který zásoboval válečné poškozence.

Stranou dění v protektorátu nezůstali ani zástupci vídeňského Dorothea, kteří na sebe několikrát výrazně upozornili. Nejprve to bylo v souvislosti s dvěma Spitzwegovými obrazy - „Městečko v měsíčním svitu“ a „Přírodovědec s motýlem“ z vlastnictví pražského učitele tělocviku Hoyera. Na jaře 1941 se je rozhodl prodat a předal je prostřednictvím Němci Krügerovi několika znalcům k posouzení. Až na jednoho je označili za falsifikáty. V září 1942 se začal zajímat o jejich odkup ředitel Hrbek z Dorothea. Posléze je společně s uměleckým malířem Kellnerem hodlal prodat Frankovi. Do svých plánů zasvětili i prof. Benze, který jim zprostředkoval schůzku s dr. Giesem. Frankův tajemník o ně neprojevil dostatečný zájem a navrhl Kellnerovi předložit namísto fotografií skutečné obrazy. Kellner jeho výzvě nevyhověl a chování Benze upozornilo příslušné orgány na možné nepravosti.⁶²⁵ Frank zahájil policejní vyšetřování, během něhož došlo k zabavení obou děl a odhalení praktik ředitele Hrbka, který navzdory zákazu vyvážel umělecké předměty z protektorátu.⁶²⁶ Vzhledem k „zvláštnímu postavení“ Dorothea byl pozván na služebnu kriminální policie, kde byl seznámen s plným zněním nařízení říšského protektora ze dne 1. října 1940. V této souvislosti je třeba objasnit, z čeho vycházelo zvláštní postavení Dorothea. Na základě získaných informací lze konstatovat, že se řídila podle pokynů župního vedoucího dr. Juryho. Frank musel s jejími zástupci jednat daleko obezřetněji než se „solitéry“ z protektorátu. Dorotheum zde stálou obchodní sítí, nýbrž se spoléhalo na činnost celé řady zástupců a partnerů. V září 1942 se jedním z nich stal i ředitel pražské společnosti Monopol a. s. Němec Rudolf Žahátka.⁶²⁷ Mezi jeho „úlovky“ patřil obraz Jorise van der Hagena, který nechal přivést do vídeňské centrály a následně ho nabídnul do

⁶²⁴ Zpočátku zajišťoval prodej její manžel. Teprve po jeho odvodu k branné moci obdržela zmocnění k prodeji jeho manželka. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 36, sign. 110-4/393.

⁶²⁵ Dr. Both upozorňoval na velké množství padělaných Spitzwegových obrazů, které se tehdy vyskytovaly na trhu s uměním. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1487.

⁶²⁶ Učitel Hoyer je vydal dobrovolně. Kriminální policie je nejprve postoupila Swobodovi a poté převezla do Berlína ke školení odborníků říšské centrály pro boj proti padělaným uměleckým dílům [Reichszentrale zur Bekämpfung von Kunstwerkfälschungen]. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1487.

⁶²⁷ Ve smlouvě uzavřené s generálním ředitelem měl za každý uskutečněný obchod obdržet 5%ní provizi.

dražby. Z té byl dne 1. října 1943 najednou stažen a předán uměleckohistorickému muzeu.⁶²⁸

V druhé polovině roku 1942 se ve skladech Hadegy nashromáždilo velké množství briliantů v hodnotě 2 405 33 karátů. Část z nich získal jeden švýcarský obchodník, který protihodnotou nabízel volné devizy. Německé orgány ho nakonec přiměly přistoupit na směnu v platině, kterou postoupily svému zbrojnímu průmyslu. Zbýlých 2 144 68 karátů střední a nižší kvality bylo určeno k prodeji na Balkánu nebo přímo v protektorátu.⁶²⁹ Provedení této transakce mohla zajistit specializovaná německá společnost. Protektorátní okupační orgány jistě vycházely z nedávné negativní zkušenosti turnovské společnosti Wenske, která v druhé polovině roku 1942 nabídla švédským firmám Konrad Wahlström A. B. Stockholm a C. C. Halbergs Culdsmeds k odkupu drahokamy v hodnotě SEK 300 000–500 000,--.⁶³⁰ Na uvedenou nabídku zareagovala dne 31. října 1942 společnost Konrad Wahlström A. B., která stanovila přesný počet, druh a cenu požadovaného množství.⁶³¹ Slibně se vyvíjející jednání překazil až zájem úřadu říšského protektora získat za dodávku pouze švédské koruny.⁶³² Tím tak celou záležitost zkomplikoval, protože švédská strana nedisponovala pro tento druh obchodu volnými valutami.⁶³³ Proto se dne 24. prosince 1942 společnost Wenske obrátila na stockholmské německé velvyslanectví, které seznámila se zamýšleným obchodem.⁶³⁴ Žádala obrátit se na společnost Wahlström a vysvětlit ji nezbytnost uskutečnit obchod ve švédských korunách.⁶³⁵ Samotné velvyslanectví nemohlo pochopitelně definitivně rozhodnout, celý případ postoupilo s odvoláním na švédské devizové

⁶²⁸ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Rakousko, kr. 35, sign.5787.

⁶²⁹ Na odhadu se podílel tento nejmenovaný švýcarský obchodník a jeden protektorátní znalec. Oba je shodně a nezávisle na sobě označily za „nehodící se pro zhodnocení na trhu zemí s pravou valutou [Edelvaluta].“

⁶³⁰ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 1.

⁶³¹ Původně se celá transakce měla uskutečnit prostřednictvím clearingu. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 1.

⁶³² Vyplyvá z dopisu ze dne 8. 12. 1942. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 1.

⁶³³ Dne 17. 12. 1942 sdělila jmenovaná společnost, že „na tento druh obchodu nedostane valuty přiděleny.“ AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 1.

⁶³⁴ Společnost Wenske zcela nezakrytě hovořila o původu těchto předmětů ze židovského vlastnictví a souhlasu úřadu říšského protektora s jejich prodejem. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 1.

⁶³⁵ Turnovská společnost navrhla možný způsob provedení transakce. Přímě na místě si švédští zástupci měli prohlédnout zboží, určit kusy, o které měly zájem a zapečetit je. K jejich převzetí mělo dojít až na stockholmském velvyslanectví, kde by složili dojednanou částku v hotovosti. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 1.

předpisy dne 9. ledna 1943 berlínskému zahraničnímu úřadu.⁶³⁶ Velvyslanectví ještě nějaký čas celou záležitost sledovalo. S jistotou však nelze určit zda-li k prodeji skutečně došlo.⁶³⁷

Z těchto důvodů uvítaly, když samotné Dorotheum projevilo zájem podílet se na jejich prodeji. O nákupu brilantů v hodnotě 2 144, 63 karátů za K 28 000 000,-- jednal říšský bankovní ředitel dr. Untermöhle s dr. Jenneweinem doprovázeným Žahátkem. Vyřízení usnadnil i župní vedoucí Jury, který Frankovi navrhl zhodnocovat i v budoucnu veškeré předměty uložené u Vystěhovaleckého fondu prostřednictvím vídeňského Dorothea. Dr. Jennewein přistoupil na podmínku uskutečnit celou transakci výhradně v zahraničí, v opačném případě konzultovat úřad říšského protektora, vyplatit dohodnutou kupní cenu společnosti Hadega, která ji posléze odvedla ve prospěch Vystěhovaleckého fondu. Z celkové hodnoty 2 144,63 karátů prodalo Dorotheum 1 715 karátů za RM 5 600 000,-- prostřednictvím pražské společnosti Distra do Chorvatska. Její ředitel Larsberg obdržel provizi ve výši 7, 5%, Žahátka RM 102 000,--.⁶³⁸ Další 400 karátů za K 800 000,-- získaly Škodovy závody jako průmyslové diamanty. Záměr Dorothea postupovat zcela mimo dohodnutý rámec potvrzuje i snaha prodat 170 karátů pražskému klenotníkovi Novotnému. Odhalit defraudace umožnila nepřímo samotná společnost „Distra“, jejíž právní zástupce Dily požadoval po národní bance uvolnit a převést do Chorvatska RM 100 000,--. Šetření ze strany dr. Untermöhla a gestapa umožnilo dne 5. července 1943 obvinít Žahátka z přechovávání židovského majetku, nedovoleného styku s židovkou Gertrudou Klingerovou a nalézt brilanty v přibližné hodnotě K 560 000,--, které přechovával ve svém bytě. Do Prahy se dostavil i dr. Jennewein, který v přítomnosti úředníků gestapa a celní pátrací ústředny [Zollfahndungsstelle] obvinil Žahátka z podvodu a zneužití své důvěry.⁶³⁹ Z celého vyšetřování, které skončilo s nejasným výsledkem, si okupační úřady odnesly ponaučení zabránit institucionalizaci působení Dorothea v protektorátu,

⁶³⁶ Jako možné řešení navrhlo provést celou transakci prostřednictvím německo-švédské zúčtovací dohody. Ve stejný den informovalo společnost Wenske o jejím předání říšským ústředním úřadům. O výsledku měla být společnost informována ve vhodnou dobu. AMZV Praha, fond Reparační a restituce 50 Německo, kr. 1.

⁶³⁷ Ještě dne 20. 1. 1943 informovala turnovskou společnost o nález dalšího potencionálního zájemce - společnost C. G. Hallberg Guldsmets A. B. Stockholm.

⁶³⁸ Podle sdělení dr. Larsberga zamýšlelo Dorotheum učinit z Distry svého zástupce v protektorátu. Dr. Jennewein se měl dostavit do Prahy a s Frankem projednat způsob realizace předmětů shromážděných Vystěhovaleckým fondem. Podle orgánů gestapa se i Majetkový úřad chtěl v této záležitosti obrátit na Dorotheum. NA Praha, fond Státní památková správa, kart. 30, sign. 710

⁶³⁹ NA Praha, fond Státní památková správa, kart. 30, sign. 710

kteřé by mohlo narušit záměř získat pod svou kontrolu tržní zhodnocení jednotlivých konfiskátů.

3. 2. 5. Příklady konfiskačních operací

Na základě ustanovení § 2 odstavce 2 nařízení o začlenění majetku v Protektorátu Čechy a Morava označil dne 27. července 1940 říšský ministr vnitra v součinnosti s říšským protektorem knížete Maxmiliána Lobkovice za osobu nepřátelskou říši. Toto rozhodnutí umožnilo orgánům pražské řídící služebny gestapa zabavit, začlenit a dne 31. srpna 1940 pověřit správou všech konfiskátů „skupinu finance“ úřadu říšského protektora. Dohledem na roudnický zámek pověřily SS-Oberstrumbannführera Schmidta z VIII. sekce ministerstva zemědělství, na jeho mobiliář referát „kulturní politika [Kulturpolitik]“ úřadu říšského protektora.⁶⁴⁰ Drahocenné vnitřní vybavení začalo pochopitelně přitahovat celou řadu zájemců. Jedním z nich byl i dr. Posse, který hodlal předejít berlínské Kaiser-Friedrich-Museum a získat malbu Petera Breughela st. „Senoseč [Heuernte].“⁶⁴¹ Dvakrát informoval Bormanna o množství a kvalitě jednotlivých uměleckých předmětů.⁶⁴² Dne 2. května 1941 ho výslovně upozornil na záměr prohlédnout si roudnické sbírky a jejich důležitost pro Linecké muzeum.⁶⁴³ Z těchto důvodů musely protektorátní okupační orgány rozhodnout o dalším využití mobiliáře a celého objektu.

Dne 10. června 1941 se konala komisionální prohlídka zámku spojená s ohodnocením inventáře.⁶⁴⁴ Hned na samém počátku zasáhla do jejího průběhu skupina

⁶⁴⁰ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 13, sign. 110-2/14.

⁶⁴¹ První zprávu o uměleckých předmětech z roudnického zámku předložil Posse dne 28. 2. 1941. In: Haase, Günther: c. d., s. 205.

⁶⁴² Obraz „Senoseč“ zůstal na zámku pouze díky svým rozměrům. Nevešel se totiž do letadla, se kterým opustil Maxmilián Lobkowicz území Československa.

⁶⁴³ Ve zprávě ze dne 2. 5. 1941 uvedl následující: „ausser Waffen und Kunstgegenständen enthält die Sammlung höchst wertvolle deutsche, italienische, spanische, französische und niederländische Gemälde, unter anderem "Die Heuernte" Pieter Breughels des Älteren, dessentwegen das Kaiser-Friedrich-Museum einige Zeit vor der Beschlagnahme in Verhandlung gestanden hat. Es dürfte sich empfehlen, beim Reichsprotektor von Neurath dahin zu wirken, dass eine Durchsicht der Raudnitzer Bestände ermöglicht wird, damit rechtzeitig Ansprüche der deutschen Museen und vor allem des Führer-Museums angemeldet werden können." In: Haase, Günther: Kunstraub... c. d., s. 205.

⁶⁴⁴ Účastnili se zástupce berlínských muzeí tajný rada Zimmermann, mnichovský obchodník Adolph Weinmüller s dcerou, nadporučík Giebela z pořádkové policie, vrchní inspektor Kurt Quoos a Heinrich

vyslaná z úřadu velitele bezpečnostní policie v protektorátu. Její vedoucí SS-Sturmbannführer Ferdinand Fischer nereagoval na námitky upozorňující na Neurathovo přání využívat zámek jako kompaktní kulturně historický celek a přítomné seznámil se záměrem zřídit pobočku „školy Adolfa Hitlera [Adolf-Hitler- Schule].“ Proti tomu se postavil památkový úřad a dr. Waldburg. Společně požadovali po Neurathovi rozhodnout o budoucím využití dané nemovitosti. Pozici říšského protektora nezlepšilo ani naléhání vedoucího „nacionálně socialistických výchovných ústavů“ Augusta Heissmeyera vyčlenit objekt pro potřeby této organizace. Neurath odsunul definitivní rozhodnutí na výsledek odborné expertízy, jejímž vypracováním pověřil SS-Obersturmbannführera Böhmeho. Heissmeyerovo neustálé naléhání přimělo okupační kulturní byrokracii uskutečnit počátkem listopadu 1941 další komisionální prohlídku, která rozhodla o předání celého objektu Heissmeyerovi a odvozu vnitřního vybavení.⁶⁴⁵

Podle původních záměrů mělo všechnen drahocenný mobiliář obdržet nově zakládané barokní muzeum v pražském zámku Trója. Tyto plány podpořil dne 6. listopadu 1941 státní podtajemník Burgsdorff. Ve zprávě o návštěvě trójského zámku jej označil za jeden z vrcholů pražské barokní architektury, v jehož prostorách měla velmi dobře vyniknout mistrovská hodnota roudnických děl. Do vstupní haly navrhl umístit dvě velké zámecké skříně, chodbu vedoucí ke schodišti měly vyzdobit velkoformátové portréty španělských a německých malířů, ostatní obrazy měly zkrášlit místnosti v horních patrech, kde měla být zřízena i autentická kopie zámecké knihovny. Stranou neponechal ani velký sál v prvním patře, v jehož středu měla být vystavena barokní plastika. Správu ostatních cenných obrazů a předmětů uměleckého řemesla doporučil přenést ve formě říšské výpůjčky na protektorátní muzea. Sbírku českých plastik 19. a 20. století uložených v trójském zámku navrhl přesunout do prázdných prostor moderní galerie ve Stromovce a později sjednotit s Lapidáriem.⁶⁴⁶ Tyto plány zhatily záměry Hitlerova pověřence, který dne 10. října 1941 nařídil převoz několika uměleckých děl do mnichovské Führerbau.⁶⁴⁷ V polovině října 1941 rozšířil jejich počet o Altdor-

Baudisch z úřadu státní tajné policie, vládní rada Wehlen a dr. Waldburg z úřadu říšského protektora. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 44, sign. 110-4/494.

⁶⁴⁵ Prohlídky se kromě zástupců okupačních orgánů zúčastnili viceinspektor nacionálně socialistických výchovných ústavů SS-Standartenführer Calliebe, stavební referent téhož úřadu ministerský rada dr. Sowade a vrchní stavební rada říšského ministerstva financí dr. Schikore. Zámeckou knihovnu navrhli převézt na zámek Chlumeck u Třeboně. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 45, sign. 110-4/520.

⁶⁴⁶ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 543, sign. V 3-1- 368.

⁶⁴⁷ Jednalo se o následující obrazy:

ferovy tabule z mělnického zámku.⁶⁴⁸ Protože Posseho záměry ostře kontrastovaly s plány místní okupační kulturní byrokracie, obrátil se dne 14. října 1941 Frank na Bormanna s žádostí o pomoc.⁶⁴⁹ Zajímal se o Posseho pravomoci a prosil informovat o této záležitosti Hitlera. Bormann s tím nesouhlasil, zároveň však nevyloučil vyčlenění určité finanční částky k zacelení vzniklých škod.⁶⁵⁰

Umělecké předměty označené Possem byly vyčleněny ze zámeckého mobiliáře dne 27. listopadu 1941. Na odvoz nábytku k vybavení reprezentačních prostor státního tajemníka Franka dohlédl dne 28. listopadu 1941 pražský architekt Eichhorn.⁶⁵¹ Dne 6. prosince 1941 stanovil Posse s konečnou platností počet děl určených pro Hitlerovo muzeum, požádal zajistit převoz do Drážďan, kde měly být zařazeny do transportu směřujícího do Mnichova.⁶⁵² Dne 12. prosince 1941 se časně ráno odebrala komise ve

Peter Breughel	Senoseč	RM	1 000 000,--
Jan Breughel st.	Vesnická krajina se sv. Martinem	RM	60 000,--
Lucas Cranach	Marie se svatými	RM	20 000,--
Rubensova dílna	Kleopatra	RM	80 000,--
Zelotti	David	RM	10 000,--
Canaletto	Pohled na Londýn a Westminsterský most	RM	100 000,--
celkem		RM	1 270 000,--

NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1487.

⁶⁴⁸ Burgsdorff upozornil počátkem roku 1942 Posseho na skutečnost, že obraz Albrechta Altdorfera „Zjevení sv. Floriana“ náleží mělnické větvi tohoto rodu, jejíž majetek nebyl zabaven. Jeho ponechání v Praze odůvodňoval také propagandisticky, protože „umístění v českomoravské galerii dávalo jasně najevo převahu německého ducha nad češtvím.“ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1487.

⁶⁴⁹ Frank se odvolával na poslední setkání v Hitlerově hlavním stanu, kde ho Bormann upozornil na „výhradní právo týkající se určitého počtu obrazů z majetku nepřátel státu.“ Frankovi tehdy ale nedošlo, že „obrazy mají být odvezeny mimo protektorát.“ Domníval se, že se jedná pouze o jejich zajištění. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1487.

⁶⁵⁰ Bormann hovořil o „vyrovnávacím fondu [Ausgleichfond].“ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1487.

⁶⁵¹ Eichhorn byl pověřen „úkolem postarat se o zkrášlení jeho pracovních prostor.“ Podle seznamu ze dne 21. 1. 1942 se jednalo o 1 stůl, 2 rohové skříně, 1 křeslo, 1 sekretář, 1 stůl, 1 křeslo a 4 křesla. Tyto kusy odvezla do Frankovy bubenečské vily společnost K. Maršík a Holan ve dnech 17. 2. a 3. 4. 1942. Dne 3. 4. 1942 získal Frank velký stůl z třešňového dřeva, zrcadla, lustr, stolní a závěsné lampy. Roudnický mobiliář by rozvezen i do dalších objektů – např. bývalého německého vyslanectví v Thunovské ulici. Ke škodám docházelo i v Lobkowiczském paláci na Pražském hradě. Dne 3. 11. 1941 si Bannführer Willi Erwig „vypůjčil“ lustry a nádobí. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 28, sign. 034/50.

⁶⁵² Hitler projevil zájem o následující díla:

Peter Breughel	Senoseč	K 5 000 000,--
Jan Breughel st.	Vesnická krajina se sv. Martinem	K 700 000,--
Lucas Cranach	Marie se svatými	K 700 000,--
Rubensova dílna	Kleopatra	K 200 000,--
Zelotti	David	K 300 000,--
Canaletto	Pohled na Londýn a Westminsterský most	K 1 000 000,--

složení Hans Kolitz, vládní rada Wittiska, Jindřich Baudisch, dr. Turnwald a dr. Waldburg do Roudnice, kde dohlédli na zabalení a odvoz.⁶⁵³ Zkrátka nepřišlo ani pražské vojenské muzeum, které si odvezlo přislíbené exponáty.⁶⁵⁴ O další obrazy „Požár Tróje“ a „Sodoma a Gomora“ byly zámecké sbírky ochuzeny dne 24. září 1942, kdy je obdrželo berlínské Kaiser-Friedrich-Museum.⁶⁵⁵ Pražské vojenské muzeum získalo díla J. G. Auerbacha – „Císař Karel VI.“ a „Císařovna Marie Kristýna.“⁶⁵⁶

K inventarizaci zbylého mobiliáře se přistoupilo počátkem roku 1942. Dne 24. února 1942 uložili dr. Waldburg a dr. Turnwald nejcennější kusy do zámecké kaple a několika místností. Předání objektu Heissmeyerově ústavu neurychlil ani rozkaz říšského vůdce SS ani Daluegův nástup do funkce zastupujícího říšského protektora. Daluege schválil zařazení zámeckých knižních fondů do majetku pražské zemské a universitní knihovny a pověřil Rinnebachův operační štáb provést novou inventarizaci.⁶⁵⁷ Představitelé výchovného ústavu začaly okupační úřady podezřívát ze záměrného zpomalení předávání objektu. Urychlení nepřinesly ani urgencye ze strany velitele roudnické školy Kaebnicka a Heissmeyera. Protože nepřinutili okupační orgány ke konkrétním krokům, začali s přemístění předmětů uměleckého řemesla a způsobili poškození nebo zničení celé řady z nich.⁶⁵⁸ Dlouho plánovaná inventarizace se uskutečnila až dne 18. srpna 1944.⁶⁵⁹ Vedle ocenění zbylých kusů určila i způsob

AMZV Praha, fond Restituce a reparace 50 Německo, kr. 28, sign. 034/50.

⁶⁵³ Převoz zajistila společnost Holan pod dohledem Jindřicha Baudische. Obrazy obdržel ještě téhož dne v 15:15 odpoledne dr. Gottfried Reimer. AMZV Praha, fond reparace a restituce 50 Německo, kr. 28, sign. 034/50.

⁶⁵⁴ Jednalo se o: 205 pušek, 45 pistolí, 13 sečných a bodných zbraní, 5 samostřílů, 2 kuše, 2 děla, 2 dělové hlavně, 4 hmoždíře, 22 modelů děl, 6 modelů dělových hlavní, 8 modelů dělových koles, 2 modely muničních vozů, 2 modely zdvihadel, 2 modely útočných žebříků a 41 ostatních předmětů, které si zástupci vojenského muzea odvezli dne 27. 11. 1941. NA Praha, německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-4/539.

⁶⁵⁵ Jejich osud zůstává dodnes nejasný. Před pádem Berlína byly údajně odvezeny do Wiesbadenu. Podle jiných zdrojů neměly nikdy opustit území východního Berlína, příp. odvezla je Rudá armáda nebo byly přemístěny do berlínského Deutsches Museum. AMZV Praha, fond Restituce a reparace 50 Německo, kr. 28, sign. 034/50.

⁶⁵⁶ Z roudnické zámecké obrazárny se dále ztratily: „portrét knížete Václa Eusebia z Lobkowicz“ odhadnutý na K 200 000,-- „Mír Nimweský“ od A. Willaertse za K 100 000,-- a „Pohled na Nizzu“ od F.- Rösela za K 50 000,--; kovová relikviární busta svěťice ze 14. století za K 250 000,--. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 28, sign. 034/50.

⁶⁵⁷ Knihovnu včetně muzikálií získala v březnu 1943 pražská zemská a universitní knihovna jako říšskou výpůjčku. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁶⁵⁸ Není však jasné, zda-li se tak stalo kvůli hrozbě spojeneckých náletů nebo díky snaze rozhábat okupační úřady. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 44, sign. 110-4/499.

⁶⁵⁹ Za oddělení III to byl ministerský rada Heckel a dr. Both; vedoucí nacionálně socialistického výchovného ústavu Sudety SS-Hauptsturmführer Kaebnick; za Majetkový úřad dr. Ellen Redlefsenová

budoucího využití. Rozhodla uzavřít zámek pro veřejnost, ústav se zavázal umožnit přístup zástupcům německého státního ministerstva, Majetkového úřadu a správci uměleckého majetku. Za asistence Majetkového úřadu bylo vyklizeno skladiště obrazů a nábytku v bývalém divadelním sále a všechny zbylé cennosti umístěny do klenutých prostor bývalé knihovny a muzea.⁶⁶⁰ Prof. Swoboda převzal péči o deponovaná a uložená umělecká díla.

Vedle Roudnice projevíli okupanti zájem i o mělnický zámek. Na jaře 1943 vyslal Himmler SS-Sturmbannführera Tiefenbachera do protektorátu s úkolem posoudit možnost zřízení dalšího polního velitelství SS. Frank nabídl Himmlerovu pověřenci několik možností, z nichž jako nejvhodnější označil Fürstenberský palác.⁶⁶¹ Himmler naopak projevil zájem využívat mělnický zámek, jehož získání Frank s ohledem na majetková omezení nedoporučil.⁶⁶²

Vzhledem k odvozu cenných děl mimo území protektorátu vyzval Frankův tajemník dr. Gies všechny zainteresované složky navrhnout výši „odškodňovacího fondu.“⁶⁶³ V druhé polovině ledna 1942 ji schválil dr. Posse a dne 20. března 1942 vyčlenil ministr Lammers RM 1 000 000,--.⁶⁶⁴ Koncem května 1942 vyzval Frank prof.

a dr. Rennerová z Karlsruhe jako znalkyně roudnického inventáře. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 44, sign. 110-4/499.

⁶⁶⁰ V průběhu vyklizení upozornil dr. Both na nedostatky inventáře vyhotoveného na podzim 1943 pracovníky operačního štábu Rinnebach, které dokládal nálezem několika cenných obrazů v hromadě označené „bezenné obrazy a fotografie.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 44, sign. 110-4/499.

⁶⁶¹ Kromě Fürstenberského paláce (Kníže Max Fürstenberg s trvalým pobytem v bádenském Donau-Eschingen sloužil v této době u branné moci) přicházely v úvahu ještě následující objekty: Oettingenský palác, Maltézský konvent, dům „U Pěti Kostelů“, Petzoldovský palác, Palác Kolowrat-Krakowsky, dům v Karmelitánské ulici č. 17, Palác Charitas, Palác Colloredo a budova bývalého šlechtického kasina v Celetné ulici. Kromě Fürstenberského paláce se vážným kandidátem stal i dům „U Pěti Kostelů.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 51 sign. 110-5/17.

⁶⁶² Frank považoval „mělnickou záležitost“ za velice delikátní. Dokazuje to prosba adresovaná Oswaldu Pohlvi, nečinit s ohledem na vztahy s Lichtenštejnskem, další kroky bez předchozí konzultace (polovina mělnického panství a zámku patřila Ludmile Lobkowiczové, provdané za lichtenštejnského knížete). Zákaz prodeje zanesený do katastrálních knih v roce 1932 hodlal Frank obejít prostřednictvím zvláštní společnosti. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 51 sign. 110-5/17.

⁶⁶³ Dne 10. 2. 1942 byl shromažďováním návrhů pověřen dr. Schwander z oddělení „vysoké školy [Hochschulen]“ úřadu říšského protektora. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, sign. 109-4/1487, kart. 93.

⁶⁶⁴ Říšský protektor měl nejprve uhradit požadovanou částku a následně ji získat z Berlína. Tím se podle Lammerse mělo zabránit zbytečnému papírování a případným prodlevám. Zmíněná částka byla původně uvolněna na celý účetní rok 1942, okupační orgány dosáhly její převod na další období. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, sign. 109-4/1487, kart. 93.

Swobodu určit okruh požadovaných uměleckých děl.⁶⁶⁵ Prof. Swoboda se vypravil do Drážďan, kde při rozhovoru s Possem vyjádřil přání spolupracovat při jejich získání. Jeho snaha se však nesetkala s pochopením. Hitlerův pověřenec ho odrazoval od úmyslu získat dublety z grafických sbírek, nákupu na obsazených územích a doporučoval využít poskytnuté prostředky k získání uměleckých děl z církevního a židovského majetku.⁶⁶⁶ První šance získat odpovídající náhradu přišla až na jaře 1943. Díky časovému nesouladu mezi podáním žádosti a potřebným Frankovým svolením se prof. Swobodovi nepodařilo získat několik Dürerových prací nabízených lipskou aukční společností Boerner. Protože si Frank uvědomil potřebu institucionalizovat Swobodovu úlohu, vybavil ho časově neomezenou plnou mocí opravňující uskutečňovat nákupy na celém říšském území.⁶⁶⁷ K prvnímu a zároveň i poslednímu nákupu došlo v létě 1944. Dne 21. července 1944 zakoupil prof. Swoboda spolu s ředitelem českomoravské galerie Josefem Cibulkou a jeho asistentem Vladimírem Novotným ve vídeňském Dorotheu obrazy, které ve formě říšské výpůjčky získala českomoravská zemská galerie.⁶⁶⁸

Mezi předměty z lobkovických sbírek se také nacházela celá řada hudebních nástrojů, archiv nejružnějších muzikálií a portrétů skladatelů, které byly uloženy v pražské zemské a univerzitní knihovně. Až v samém závěru války o ně projevil zájem dr. Friedrich Wolffhardt budující knihovnu Lineckého muzea. Dne 16. srpna 1944

⁶⁶⁵ Burgsdorff v této souvislosti zmiňoval „vnitroněmecké baroko [Binnendeutsch Barok].“ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, sign. 109-4/1487, kart. 93.

⁶⁶⁶ Celá návštěva skončila se zcela nečekaným výsledkem. Posse vyjádřil přání obdržet katalog s fotografiemi nejlepších uměleckých děl, které se nacházely pod kontrolou Ústředny pro židovské vystěhovalectví. Poněkud cynicky lze konstatovat, že od dalších „ztrát“ uchránila protektorát jen Posseho smrt. Jeho nástupce Hermann Voss, vyznačující se nechutí kamkoli cestovat, se již o umělecká díla z protektorátu nezajímal. Dalším zajímavým faktorem při sledování celé záležitosti byla neustálá snaha okupačních orgánů o získání uměleckých děl z okupovaných území, což potvrzuje jejich přesvědčení o protektorátu jako pevné součásti Velkoněmecké říše. Podle zcela absurdních měřítek „měl mít svůj podíl na válečné kořisti.“ Posse prý „příznačným způsobem“ odrazoval Swobodu od „těchto nákupů.“ NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1487.

⁶⁶⁷ Jako jedinou podmínku stanovil nakupovat za přiměřené ceny. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1487.

⁶⁶⁸ Swoboda se v celé záležitosti angažoval z pozice svého postavení v českomoravské galerii. Za Vossova dohledu zakoupili následující obrazy:

Kolínská škola 2. pol. 15.st.	Kristus před knězem	RM	90 000,--
Jakob Jordaens	Šašek	RM	60 000,--
Jakob Jordaens	Hlava apoštola	RM	40 000,--
Abraham von Beyeran	Zátiší s rybami	RM	60 000,--
celkem		RM	250 000,--

Další nákupy odložili až na konec války. NA Praha, fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, kart. 93, sign. 109-4/1487.

informoval velitele pražského gestapa o záměru převést všechny dotčené exempláře do Lince a vyžádal si jejich seznam. Koncem měsíce obdržel poměrně stručnou odpověď, která ho informovala o postoupení žádosti Majetkovému úřadu. Vzhledem k nečinnosti se v polovině září 1944 opět obrátil na gestapo. Teprve v říjnu 1944 mu jeho pracovníci ozřejmili podstatu celé věci a s odvoláním na německé národně kulturní zájmy v protektorátu nedoporučili jejich odvoz. Protože ale začali pochybovat o správnosti svého stanoviska, zaslali Wolffhardtovi další dopis připouštějící změnu jejich stanoviska. V následujícím se zřekli veškeré odpovědnosti a odkázali ho na dr. Botha. Rozporuplnost jejich stanovisek donutila Wolffhardta vypravit se přímo do Prahy, kde si počátkem listopadu 1944 prohlédl a vybral za přítomnosti dr. Botha jednotlivé exempláře. Tři dny po návratu adresoval pražským úřadům oficiální žádost o jejich vydání. Mezitím dr. Both změnil názor a začal se odvolávat na nutnost dodržet oficiální postup. Počátkem února 1945 se do Grundlsee dostavil Wolffhardtův pražský zástupce Walter Höckner, který potvrdil domněnky o neochotě okupačních orgánů vydat dotčené předměty. Na základě jeho svědectví adresoval Wolffhardt stížnost stranické kanceláři obviňující dr. Botha ze záměrné sabotáže. Jako odpověď mu přišla kopie dopisu dr. Helmuta von Hummela nařizující vedoucímu kulturně politického referátu Německého státního ministerstva zajistit urychlené vyřízení celé záležitosti. Protože se opět nic nedělo, obrátil se Wolffhardt přímo na Martina Paula Wolfa.⁶⁶⁹ Zlom nastal až počátkem května 1945. Wolffhardt byl povolán do armády a jeho místo zaujala knihovnice ze Štýrského Hradce Gertrude Laurinová, které Hummel nařídil podniknout další kroky. Spojila se s Prahou, kde se mezitím do celé záležitosti vložil Frank a rozhodl ponechat celou kolekci na původním místě. Bormann ale nadále požadoval její vydání.⁶⁷⁰ Přetahování tak s konečnou platností vyřešil až rychlý postup sovětských vojsk.⁶⁷¹ Daleko menší starosti měla okupační kulturní byrokracie s plány bývalého zaměstnance branné moci Mottla, který hodlal provést důkladnou revizi česko-moravského prostoru a z venkovských kostelů, klášterů a škol získat cenné exempláře hudebních nástrojů. Přislíbil zajistit odbornou péči, vyhledání vhodných výstavních prostor a žádal Franka udělit souhlas k vytvoření sbírky hudebních nástrojů starých

⁶⁶⁹ Wolf ale opět nereagoval a tak si Wolffhardt znovu stěžoval u Bormanna.

⁶⁷⁰ Naposledy dne 22. 3. 1945.

⁶⁷¹ Jedním z odpůrců převozu sbírky byl dr. Heckel. V dopise ze dne 19. 2. 1945 poukázal na průtahy při převozu zbraní z Konopiště do Oberdonau. Kritizoval nekompetentnost dr. Ruprechta, kdy se „předměty celé týdny toulaly po různých železničních stanicích než dorazily na své místo určení.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 57, sign. 110- 5/70.

pražských a českých mistrů. Příslušná místa sice s jeho návrhem souhlasila, doporučila však vyčkat až na výsledek přebudování pražského muzejnictví.⁶⁷²

Velmi komplikovaně probíhalo dělení pravomocí v otázce správy zabaveného majetku hlubocké větve Schwarzenberské knížecí rodiny. Dne 28. dubna 1940 vykonali dr. Reinhold, dr. Swientek a dr. Waldburg prohlídku vnitřního inventáře zámků Hluboká a Třeboň. V polovině srpna 1940 vydala linecká služebna gestapa konfiskační výměr na veškeré jmění hlubocké větve rodu Schwarzenberků.⁶⁷³ V polovině října 1940 vyjádřil Heissmeyer zájem umístit do hlubockého zámku pobočku svého ústavu. Koncem listopadu 1940 předestřel Kolitzovi své záměry a dvě možnosti využití zámeckého inventáře. První počítala s uskladněním, druhá s prodejem na volném trhu a použitím výtěžku k financování vnitřní a vnější přestavby objektu. V druhé polovině ledna 1941 se k tomuto návrhu vyjádřil úřad říšského protektora. S ohledem na hodnotu mobiliáře nedoporučil odvoz a zároveň upozornil župního vedoucího Eigrubera na zákaz vývozu uměleckých památek z protektorátního území.⁶⁷⁴ Protektorátní okupační orgány musely začít spolupracovat s župním vedoucím Oberdonau, kterého dne 12. listopadu 1940 jmenoval Hitler správcem zabaveného majetku. Protože tím narušil oficiálně stanovenou svrchovanost protektorátu, obrátil se na něj dne 14. března 1941 Neurath se žádostí o osobní schůzku. Hans Lammers ho odmítl a opět potvrdil správnost listopadového rozhodnutí. Na druhou stranu akceptoval některé Neurathovy námítky, nevyloučil případný převod určitých částí pod protektorovu svrchovanost a další postup doporučil konsultovat s župním vedoucím.⁶⁷⁵

⁶⁷² Jednalo se o zejména o housle, které se nacházely v zemském muzeu, Strahovském klášteře a ve vlastnictví Karlovy university. Vedle nich to byla i roudnická lobkovická sbírka. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 47, sign. 110-5/540.

⁶⁷³ Dne 17. 8. 1940 zabavila linecká služebna gestapa veškerý majetek dr. Adolfa Schwarzenberka a dne 26. 8. 1940 jmenovala správcem věrné ruky Fritze Hesseho, který v této funkci zůstal až do konce války. In: Zálaha, Jiří: Zabavení majetku větve Schwarzenberků gestapem v roce 1940. In: Český časopis historický. č. 1. roč. 89. 1991. s. 66.

⁶⁷⁴ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁶⁷⁵ Úřadu říšského protektora se jednalo o právo užívat Schwarzenberský palác na Hradčanském náměstí. Lammers k svému dopisu přiložil 5bodové memorandum. Podle bodu I nešlo zvrátit zabavení majetku [Beschlagnahme]. V bodu II zastavil Lammers proces zahrnutí do říšského majetku [Einziehung], navrhl možnost jeho rozdělení mezi jednotlivé župy a nevyloučil převod jeho částí pod jurisdikci okupačních úřadů v protektorátu. Uplatňování vlastnických práv ze strany sousedních žup nemělo ale narušovat rozhodnutí říšského protektora. Tato úprava se týkala i lesů, které měla prozatím spravovat říšská lesní správa [Reichsforstverwaltung]. V bodě III potvrdil župního vedoucího Eigrubera ve funkci správce a umožnil mu přenést část svých kompetencí na další župy. V bodě IV zcela vyloučil vydání majetku ve prospěch bývalých vlastníků. V posledním bodě, se zavázal respektovat oprávněné nároky vztahující se na zabavený majetek. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

Podle odborného rozkladu vypracovaného „skupinou justice“ úřadu říšského protektora narušilo Lammersovo rozhodnutí rámec stanovený nařízením ze dne 4. října 1939 a do budoucna umožnilo cizím subjektům beztrestně zasahovat do protektorátní jurisdikce. Ani tento argument nepřiměl Neuratha znovu protestovat u Hitlera. S ohledem na Heissmeyerovy aktivity narušující smír mezi župou a protektorátem, adresoval Eigruberovi žádost povolit inspekci zámků Hluboká a Třeboň pod vedením dr. Reinholda.⁶⁷⁶ Během návštěvy obou objektů za účasti zástupců župy dne 23. dubna 1941 projednaly obě strany záležitosti památkové péče, archivnictví a knihovnictví vzniklé převodem zámku do župního majetku, shodly se na nezbytnosti uchovat Hlubokou v původním stavu a zamítly žádost vojenského muzea z počátku dubna 1941 týkající se vydání starožitných zbraní. Zcela kategoricky se postavily proti navrhované přestavbě.

Otázkou osudu ostatního knížecího majetku v protektorátu se zabývalo jednání dne 13. září 1941 v Českých Budějovicích.⁶⁷⁷ Ještě jednou potvrdilo dojednaný způsob nakládání s mobiliářem hlubockého zámku. Župní vedoucí si sice vyhradil právo použít jednotlivé součásti pro svou potřebu, zavázal se ale nenarušit celkový dojem a zohledňovat předpisy týkající se péče o kulturní památky.⁶⁷⁸ Schwarzenberský palác měl připadnout říšskému protektoru, který převzal část rodových závazků.⁶⁷⁹ Do majetkového vypořádání se ještě jednou pokusilo vstoupit vojenské muzeum, když koncem října 1941 požádalo správce věrné ruky vydat předměty potřebné k provozu výstavních prostor.⁶⁸⁰ Předání Schwarzenberského paláce neustále protahovaly spory o

⁶⁷⁶ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 44, sign. 110- 4/ 495.

⁶⁷⁷ Úřad říšského protektora zastupoval ministerský dirigent dr. Fuchs, ministerský rada dr. Krieser, vrchní zemský revírní Francke a hrabě Waldburg. Za župu Oberdonau to byli župní komoří Danzer, osobní referent říšského místodržícího vrchní vládní rada Schuh a správce věrné ruky Schwarzenberského majetku Hesse. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁶⁷⁸ Eigruber se zavázal informovat úřad říšského protektora o jakémkoli nakládání s mobiliářem. Dne 29. 9. 1941 upozornil protektorátní okupační orgány na „vypůjčení“ 3 perských koberců. Dne 2. 5. 1944 schválil župní vedoucí Eigruber vydání 150 lahví kvalitního francouzského vína z oblasti Bordeaux pro účely německého státního ministerstva (Authentiq Santenay – 25 ks, Pommard 1919er – 11 ks, Bourgogne Superieur – 14 ks, Graves-Superieur – 25 ks, Haut Sauterne- 25 ks). NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 77, sign. 110-8/47.

⁶⁷⁹ Se sestrami knížete Schwarzenberga dojednal Eigruber způsob správy lesů, na kterou dohlížely říšské úřady. Ze Schwarzenberských paláců přicházela v úvahu pouze jeden - Hradčanské náměstí č. 1, ve kterém se nacházelo 12 bytů a 2 provizorní garáže. Druhý palác - Hradčanské náměstí č. 2 obhospodařovala branná moc jako vojenské muzeum. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁶⁸⁰ Vojenské muzeum žádalo zapůjčení 2 reprezentativních skleněných lustrů k osvětlení prostor a portrét Karla Schwarzenberka, originál od Oelenhainze z roku 1796 o rozměrech 131x102. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

uznání vlastnických práv k několika pražským nájemním domům. Nejasnosti ukončila až dohoda z počátku léta 1942, podle které převzaly protektorátní okupační úřady podíl na závazcích vztahujících se k rodovému majetku. Dění kolem zkonfiskovaného zámku sledoval nadále i Heissmeyer, který počátkem roku 1943 opět neúspěšně intervenoval u Franka. S odvoláním na Himmlerův souhlas a Hitlerovu podporu žádal podpořit umístění pobočky svého ústavu v prostorách zámku. V otázce osudu vnitřního vybavení nabídl určitý kompromis. S ohledem na hodnotu vnitřního vybavení nabídl odvoz předmětů muzeální hodnoty a zbytek využít k estetické výchově jednotlivých posluchačů.⁶⁸¹

Navzdory oboustranné „spokojenosti“ ukázala jednání o kontrole schwarzenberské archeologické sbírky na zámku Ohrada hlavní nedostatky uzavřené dohody.⁶⁸² Její jádro tvořil obsah sedmi pravěkých hrobů, kamenné sekery, šperky a další artefakty nalezené v okolí Hluboké, na Lounsku, Lovosicku, Terezínsku, Roudnicku a Žatecku. Jako první o ně projevil zájem krajský pečovatel v úřadu pro pravěk říšského sudetského místodržícího [Kreispfleger im Amte für Vorgeschichte des Reichstatthalters im Sudetengau] ředitel žateckého muzea Födisch. Žádost schválily župní orgány a pověřily správce věrné ruky vydat požadované předměty.⁶⁸³ Na rozdíl od Eigrubera se správce věrné ruky snažil dodržovat dohodnuté principy a dne 22. září 1942 informoval okupační úřady v protektorátu. Dne 21. října 1942 doporučily s odvoláním na jejich provenienci odvoz do žateckého muzea, zbytek pocházející z jižních Čech náležitě zkatalogizovat, využít k obohacení českobudějovického muzea a podobně postupovat i v případě dalších zámeckých sbírek. Jejich rozhodnutí nečekaně narušila žádost kurátora pražských německých vědeckých vysokých škol Gustava Ehrlichera, který s poukázal na Zotzův zájem získat dotyčné předměty. Proti tomu se dne 20. listopadu 1942 negativně postavila dr. Streitová, která poukázala na rozporuplnost Zotzových argumentů a zájem rozdělit jednotlivé exponáty podle jejich provenience.⁶⁸⁴

⁶⁸¹ Heissmeyer se nejspíše mylně domníval, že se Schwarzenberským palácem byla předána pod protektorovu svrchovanost i Hluboká. Frank se nechtěl celou žádostí vůbec zabývat, což dokazuje i Heissmeyerova stížnost z října 1943 na to, že doposud neobdržel odpověď na dopis z počátku roku. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 44, sign. 110-4/ 495.

⁶⁸² Prehistorické sbírky se v zámku Ohrada nacházely ve třech místnostech v přízemí. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-155.

⁶⁸³ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-155.

⁶⁸⁴ Prof. Zotz nejspíše v tomto případě uplatňoval své zkušenosti s využitím zabavených předmětů. V dopise adresovaném Ehrlicherovi ho informoval, že „základnu už sice vytvořil převzetím naučných

Tento nečekaný zvrat přinutil dr. Botha svolat na 11. prosince 1942 jednání o osudu archeologické sbírky. Všichni zúčastnění se shodli na ponechání jihočeských nálezů v zámku Ohrada, prof. Zotz byl pověřen zjistit stanovisko župy Oberdonau k odevzdání části této sbírky do Prahy. Dr. Streitová se měla postarat o vyčlenění jihočeských nálezů a určit množství exponátů pro Zotzovu univerzitní katedru. Od této chvíle se začal s větší intenzitou zajímat o osud jednotlivých objektů i hornodunajský župní místodržící. Prof. Zotz se dne 12. prosince 1942 obrátil na svého kolegu a dobrého známého doc. Willvonsendera, který zastupoval župního pečovatele o archeologické památky v Oberdonau [Gaupflegler der Bodenaltertümer in Oberdonau] Mücka. Doc. Willvonsender bez váhání Zotzovu přání vyhověl a dne 17. prosince 1942 doporučil dr. Justusu Schmidtovi z Úřadu říšského místodržícího v Oberdonau postoupení sbírky pro účely německé University Karlovy. Zásah linecké župní správy a prof. Zotze celou záležitost ještě více zkomplikoval. Dr. Both musel souhlasit s vydáním několika exponátů českobudějovického muzea a Lineckému zemskému muzeu. Situace se stávala neudržitelnou. Dr. Streitová navrhla dne 20. ledna 1943 dr. Bothovi provést prohlídku archeologických exponátů přímo v zámku. Podnítila ji stížnost na chování správce zabaveného schwarzenberského majetku dr. Tannicha, který neposkytl povolení k registraci nálezů z Lounska. Stejně jako dr. Both nevěděla i dr. Streitová o Willvonsenderově rozhodnutí z prosince 1942. Tuto skutečnost dokládá i Bothova výzva adresovaná Zotzovi urychlit jednání s příslušnými představiteli župy Oberdonau. Dr. Braun a dr. Streitová zavítali do Ohrady až v druhé polovině července 1943. Oba se shodli na neutěšeném stavu této sbírky. Za největší nedostatek označili nesystematické uspořádání, nevhodné uložení ve vlhkém prostředí a důrazně doporučili její odvoz. Dr. Streitová se postavila proti jejich postoupení Zotzově katedře.

Návrhy podpořil dr. Both a souhlasil s odevzdáním příslušným muzeím v protektorátu, Oberdonau a Sudetech. Narazil na odpor župních orgánů. Župní komoří Danzer dne 16. srpna 1943 odsunul definitivní úpravu až na konec války a prozatím projevil zájem zlepšit podmínky uložení. V důsledku by to znamenalo odvoz do lineckého zemského muzea. Proti tomu se postavil dr. Both s poukazem na nařízení říšského protektora ze dne 1. října 1940 a nařízení protektorátní vlády ze dne 12. června 1941. Danzer pochopil smysl jeho konání. Dne 30. srpna 1943 zakázal jakýkoli vývoz

sbírek českého institutu,“ která ale „nepostačovala tehdejším požadavkům.“ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-155.

a nařídil lineckému zemskému muzeu spolupracovat v záležitosti zámku Ohrada s pověřencem pro muzea v protektorátu.⁶⁸⁵ Ve stejný den předložili zástupci župy zprávu o návštěvě zámku Ohrada uskutečněné dne 23. srpna 1943, kterou nepřímo kritizovali postup a návrhy dr. Streitové a dr. Brauna. Odmítli stížnosti poukazující na dezolátní stav sbírky, stanovili způsob odstranění koroze z kovových exponátů, schválili úpravy provedené vrchním správcem Janovským a navrhli přestěhovat jednotlivé exponáty do vyšších pater. Jejich stanovisko vyvolalo pochopitelně ostrou protireakci. Dr. Streitová je obvinila ze záměrného diletantismu a napadla navržený způsob konzervace železných předmětů. Zajímavější je ale hlavní protiargument, který se odvolával na politickou a propagandistickou funkci sbírky na laické publikum. Dr. Streitová poukazovala na vytržení jednotlivých předmětů z dějinného a regionálního kontextu, které velmi snižovalo jejich demonstrační úlohu. Tyto tahanice a nejasnosti přiměly okupační aparát přesvědčit se o skutečném stavu věci přímo na místě. Návštěvu dr. Botha dne 21. října 1943 znemožnil vrchní správce Janovský s odvoláním na zmocnění správce věrné ruky. Do objektu se nedostal ani po příslibu zástupce vrchního správce Kunesche. Následnou Frankovu stížnost dr. Tannich uznal. Vyloučil však její opakování, protože od počátku listopadu 1943 až do konce března 1944 probíhala v zámku desinfekce. Poněkud výsměšnou omluvu adresoval Frankovi dne 26. října 1943 i dr. T. Kerscher z lineckého zemského muzea, který způsobené potíže zdůvodňoval nedostatkem vhodného personálu.

Postoj župních orgánů jasně demonstroval snahu nedělit se o správu muzea a sbírek s protektorátními okupačními orgány. První společná návštěva se měla uskutečnit až dne 21. června 1944. Skončila bez jakéhokoli výsledku, neboť dr. Streitová na místě nezastihla nikoho ze župních zástupců. Na místě zanechala oproti potvrzení správce Janovského pouze vypůjčený inventář a koncepty kartotéčních lístků vyhotovených pro nálezy z Lounska. Po návratu do Prahy žádala dr. Botha sjednat nápravu a písemně zdůraznit ústřední úlohu jejího úřadu.⁶⁸⁶ Linecké orgány svalovaly vinu na dr. Streitovou a vymlouvaly se na různou shodu náhod. K dlouho plánovaném setkání mezi dr. Strohem a dr. Streitovou za přítomnosti oberlandráta Blascheka došlo dne 19.

⁶⁸⁵ Za protektorát zodpovídal za sbírku dr. Braun ve spolupráci s dr. Streitovou, za župu Oberdonau pověřenec pro župní muzea a ředitel lineckého zemského muzea dr. T. Kerschner, archeolog dr. Franz Stroh a paleontolog prof. dr. Franz Spillmann. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-155.

⁶⁸⁶ Podle dr. Streitové se nejednalo o „nějaký,“ nýbrž „německý“ úřad. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-155.

července 1944. Dr. Stroh ihned na začátku poukázal na množství svěřených úkolů a nemožnost provádět dlouhodobější a systematictější konzervaci. Dr. Streitová se zavázala převzít dohled nad sbírkou, provést její inventarizaci a převézt veškeré železné předměty ke konzervaci do Prahy. Po více jak dvouletých tahanicích souhlasily župní úřady s původním záměrem rozdělit jednotlivé předměty mezi příslušná muzea.⁶⁸⁷ Své záměry dr. Streitová nakonec nezrealizovala, neboť v srpnu 1944 byl na základě její žádosti zrušen státní archeologický ústav.⁶⁸⁸

Zatímco Ústředna pro židovské vystěhovalectví, resp. Ústřední úřad pro úpravu židovské otázky si až do roku 1943 podržel kontrolu nad uměleckými předměty získanými v procesu konečného řešení židovské otázky, přeneslo gestapo již od roku 1941 péči o zhodnocení těchto konfiskátů na jiné subjekty. Od prvních nespělých pokusů došlo záhy k vytvoření jednotného rámce, k jeho zdokonalení a naprostému přizpůsobení protektorátním podmínkám. Tuto strukturu na čas narušila neúspěšná snaha některých činitelů okupačního aparátu přizpůsobit celý systém požadavkům ústředních říšských orgánů. Protože se ukázala jeho neudržitelnost, využily místní okupační a německé umělecké kruhy změnu mocenských pozic a navrátily celý proces do původních rozměrů, přičemž ale musely zachovat některé nové prvky. Až do konce okupace se jim podařilo udržet si výsadní postavení v této oblasti a poměrně úspěšně vyvážit záměr některých vrcholných představitelů nacistického aparátu vstoupit do celého procesu.

⁶⁸⁷ Protože tato akce nebyla zařazena do ročního plánu, zamýšlela dr. Streitová přistoupit pouze k přípravným pracím. NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-155.

⁶⁸⁸ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 538, sign. V 5-1-155.

4. Vývoj na konci druhé světové války

První kroky ke zlepšení protiletecké ochrany uměleckých památek se uskutečnily na přelomu června a července 1942. Skupina odborníků navštívila několik hradů a zámků v širším okolí Prahy, kde pátrala po prostorách vhodných k jejich případnému uložení. Za nejvhodnější označila zámky Brandýs nad Labem a Lysá nad Labem, do kterých navrhla uložit nejcennější díla německého původu z českomoravské zemské galerie. K zintenzivnění těchto opatření došlo na jaře následujícího roku. Směrnicí ze dne 23. května 1943 nařídil dr. Both zřizovat úložiště mimo obydlené oblasti a nepřemístitelné předměty obestavět zdmi.⁶⁸⁹ Až do druhé poloviny roku 1944 platila zásada neuzavírat veškerá protektorátní muzea z propagandistických důvodů. K jejich částečné evakuaci začalo docházet až v přímé souvislosti s blížící se frontou. Zbývalo upravit postavení Památkového úřadu. Směrnice ze dne 11. října 1944 uložila správním orgánům hlásit škody na movitých a nemovitých uměleckých památkách generálnímu referentovi pro nadoblastní protileteckou ochranu, který následně informoval Památkový úřad. K praktickému odzkoušení došlo dne 20. prosince 1944 při náletu na Brno. Protože se dojednaný mechanismus osvědčil, sešel se dne 13. prosince 1944 Heckel se zástupci pražské samosprávy, policejních orgánů a generálního referenta pro nadoblastní protileteckou ochranu.⁶⁹⁰

V případě pražských knihoven byly využity poznatky získané prostřednictvím zprávy o škodách způsobených spojeneckým náletem v mnichovské městské knihovně. V druhé polovině roku 1943 začal odvoz vybraných fondů z Klementina do kláštera Zlatá Koruna. Vývoj letecké války donutil představitele okupačních orgánů v protektorátu přehodnotit strategii. Jejich pozornost se opět soustředila na Klementinum. V roce 1944 se jednalo o poslední provozuschopnou „velkoknihovnu [Grossbibliothek]“ Třetí říše. Vedle potřeby udržet tehdejší provoz bylo třeba zlepšit ochranu jednotlivých fondů. Dne 26. května 1944 projednal tuto záležitost Heckel s kurátorem německých vysokých škol, delegáty rektorů a jednotlivých fakult, nadace Reinharda Heydricha, německým komisařem zemské a universitní knihovny.⁶⁹¹

⁶⁸⁹ NA Praha, fond Úřad říšského protektora, kart. 535.

⁶⁹⁰ NA Praha, fond státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 77, sign. 110-8/47.

⁶⁹¹ Prozkoumané archivní prameny neobsahují jména účastníků.

Účastníci se shodli na naléhavosti odstěhovat a bezpečně uložit veškeré exempláře právnické, lékařské, přírodovědecké a teologické literatury. S ohledem na kontinuitu badatelské činnosti rozhodli prozatím ponechat na místě dějepisné a filologické knižní fondy. Několik tisíc svazků Slovanské knihovny a část knihovny technických vysokých škol navrhli přemístit do zvláštních ohnivzdorných prostor Klementina.⁶⁹² Na provedení mělo dohlížet oddělení III státního ministerstva, představitelé protektorátního ministerstva školství a obou knihoven.⁶⁹³ Dojednané principy odsouhlasil i státní ministr Frank. Dne 27. května 1944 vydal směrnicí vymezující pravomoci všech zúčastněných a Heckela pověřil dozorem nad její realizací. Akce byla provedena velmi rychle a dne 12. června 1944 vyhotovil Heckel zprávu o dosavadních výsledcích. Nejcennější rukopisy a staré tisky určené k odvozu na hrad Karlštejn byly uloženy v uzamčených bednách. Do kláštera Zlatá Koruna dorazilo na 250 000 svazků.⁶⁹⁴ Ve spolupráci s ředitelem komise pro hospodaření s prostorem Fischerem, zvolil jako další vhodné úložiště zámek Pohled u Německého Brodu. K 1. listopadu 1944 se na Karlštejně nacházelo 7 113 rukopisů a inkunábulí, v klášteře Zlatá Koruna na 400 000 svazků knih a na zámku Pohled 40 000 svazků. V součinnosti s ústřednou pro přidělování místností [Raumzuweisungsstelle] zamýšlel získat zámek Tochovice u Příbrami. V samotném Klementinu bylo přemístěno 500 000 svazků z vyšších pater do prvního a druhého podlaží. Heckel si stěžoval na chování Památkového úřadu, který velmi neochotně uvolňoval památkově chráněné objekty k těmto účelům.⁶⁹⁵ Dosavadní průběh a výsledky evakuace shrnulo jednání dne 15. ledna 1945.⁶⁹⁶ Doporučilo odvoz humanitních fondů pražské zemské a univerzitní knihovny, nařídilo uschovat všechny

⁶⁹² Slovanskou knihovnu (obsahovala 220 000 svazků; mimo území SSSR se jednalo o největší knihovnu svého druhu v Evropě) využívala nadace Reinharda Heydricha, technickou literaturu zástupci branné moci a zbrojního průmyslu. NA Praha, fond Státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 77, sign. 110-8/47.

⁶⁹³ V úvahu přicházela i terezínská kasemata. Heckel požadoval volnost v rozhodování o počtu poskytnutých pracovních sil, dopravních prostředků a úložných prostor. NA Praha, fond Státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 77, sign. 110-8/47.

⁶⁹⁴ Heckel si pochvaloval prostorové dispozice tamních suchých a klenutých prostor poskytujících dostatek místa pro ještě jednu takovou zásilku. NA Praha, fond Státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 77, sign. 110-8/47.

⁶⁹⁵ NA Praha, fond Státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 40, sign. 110-4/448.

⁶⁹⁶ Vedle Botha se ho zúčastnil kurátor vysokých škol Gustav Ehrlicher, předseda knihovní komise Heinz Zatschek, který zastupoval zájmy rektora německé University Karlovy; zástupce rektora německé technické university Fleger, děkan filosofické fakulty Hans Joachim Ludwig Beyer, německý komisař knihoven, první ředitel Becker spolu se svým zástupcem prvním knihovním radou Wehmerem a zástupce ředitele technických vysokých škol Mikulaschek. K tomuto datu bylo odvezeno mimo Prahu na 582 000 svazků; z toho 400 000 do kláštera Zlatá Koruna, 160 000 na zámek Pohled a 22 000 do Horažďovic. Všechny rukopisy a inkunábule se nacházely na Karlštejně. Fondy technických vysokých škol směřovaly do Kunratic. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 77, sign. 110-8/47.

exempláře polské a jihoslovanské literatury a na místě ponechat pouze příruční fondy.⁶⁹⁷ Představitelé oddělení II německého státního ministerstva obdrželi úkol zřídit provizorní knihovny v blízkém okolí Prahy.⁶⁹⁸

S nadcházejícím koncem nacistického panství v protektorátu začala řada soukromých osob „evakuovat“ svůj majetek. Jako vhodný příklad může posloužit trojice brněnských Němců, Armina von Freyberga, arizátora židovské cihelny Kohn v Brně, jeho ženy a Hanse Schrödera, majitele obchodu „KDB“ a společnosti „Textor.“⁶⁹⁹ Posledně zmíněný získal od kulturního referenta vídeňského říšského místodržícího povolení k odvozu uměleckých předmětů. Toho využila Freybergova manželka, která vzhledem k válečné situaci trvala na odjezdu z města. Od šéfa dopravní hotovosti v úřadu okresního vedoucího Brno-venkov [Fahrbereitschaftsleiter RAV des Bezirkshauptmannes] získali povolení použít nákladní auto na vzdálenost přesahující 75 km.⁷⁰⁰ Freyberg spolu s manželkou odvezl veškerý rodinný movitý majetek, Schröder několik beden a kufrů s uměleckými předměty, které vyložil ve Vídni.⁷⁰¹ Cesta Freyberga a jeho manželky skončila vlivem nedostatku pohonných hmot v tyrolském St. Antonu. Náklad přirozeně přitahoval pozornost místního obyvatelstva.⁷⁰² Když se do šetření vložila místní četnická stanice, odkázala je Freybergova manželka na svolení generála Bodenschätze z Göringova osobního štábu.⁷⁰³ O celé záležitosti informoval také stranický vedoucí župní orgány, které ho vyzvaly okamžitě

⁶⁹⁷ Z důvodu racionalizace odvozu stanovili 3 oblasti důležitosti :

- a) dějiny umění
- b) obecné dějiny
- c) dějiny literatury a filologie včetně polské, staroruské literatury a časopisů Slovanské knihovny.

Každé oddělení mohlo vyčlenit z evakuace až na 50 nejpoužívanějších svazků. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 77, sign. 110-8/47.

⁶⁹⁸ Podmínkou byla dobrá dopravní dostupnost, schopnost pojmout na 40 000 knih a zajišťovat výpůjční služby. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 77, sign. 110-8/47.

⁶⁹⁹ Freybergovo manželství se nacházelo v rozvodovém řízení. Jeho žena udržovala kontakt s Hansem Schröderem.

⁷⁰⁰ Směřovali do Obergreinau a St. Antonu u Arlbergu. V následném soudním řízení počátkem března 1945 byl příslušný úředník „poučen“ o nezbytnosti vydávat povolenky striktnějším způsobem. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 57, sign. 110-5/76.

⁷⁰¹ K převozu použili 1 nákladní auto na naftový pohon, které doprovázelo osobní automobil poháněný sirným koksem. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 57, sign. 110-5/76.

⁷⁰² Místní vedoucí NSDAP situaci okomentoval: „jeden se může divit, že umělecké předměty z Brna a Vídně nenalezly bližší úložiště než Obergreinau a St. Anton. Nákladník měl jet do Slezska a tam pomoci, místo toho aby se s bednami a koberci kodrcal 800 km.“ NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 57, sign. 110-5/76.

⁷⁰³ Následující šetření ukázalo, že Freyberg byl Bodenschätzův zeť. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 57, sign. 110-5/76.

ukončit veškeré pátrání. Dne 12. února 1945 se Freyberg vrátil do Brna. O dva dny později byl zadržen, předán vyšetřovacímu soudci, obviněn z narušení pravidel válečného hospodářství a dne 10. března 1945 odsouzen na sedm měsíců.⁷⁰⁴ O celý případ se začal zajímat i Göringův administrativní aparát. Walter Jacobi obdržel žádost válečného soudního rady Erhardta z úřadu říšského maršála Hermanna Göringa potvrdit Freybergovo zadržení.⁷⁰⁵ Daleko prozaičtěji si počínal jiný Němec, Ferdinand Schröder. Na jaře 1945 se za asistence příslušníků německé branné moci zmocnil několika desítek kusů starožitného nábytku, obrazů a listin ze zámku Bartošovice. Zbytek jednoduše zničili jednotliví vojáci.⁷⁰⁶

⁷⁰⁴ Polehčující okolností se stala skutečnost, že během své nepřítomnosti neustále udržoval telefonické spojení s provozem a svému zástupci poskytl finanční prostředky na výplatu mezd. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 57, sign. 110-5/76.

⁷⁰⁵ O zapojení generála Bodenschätze do převozu svědčil i zadržený telegram ze dne 25. 2. 1945 zaslaný válečným soudním radou Erhardtem. Freyberovi oznamoval zajištění všeho potřebného pro jeho rodinu a žádal o další instrukce. NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 57, sign. 110-5/76.

⁷⁰⁶ Po válce bydlel Ferdinand Schröder v Bonnu. AMZV Praha, fond Reparace a restituce 50 Německo, kr. 28.

ZÁVĚR

Násilné konflikty tvoří bezpochyby neoddělitelnou součást dějin lidstva. Vymezovaly sféry vlivu, vytvářely podmínky přežití a zachování rodu, mnohokrát ovlivnily zrod nebo zánik jednotlivých civilizací. Až do současnosti je doprovází snaha vítězů zmocnit se a využívat majetek poražených. První skupiny specializující se na vypátrání, získání a využití uměleckých předmětů se objevily již v antice. Během Velké Francouzské revoluce a napoleonských válek vznikla pevná organizační struktura konfiskační byrokracie působící podle předem stanovených plánů a využití nashromážděných pokladů. Expanzivní politika evropských velmocí umožnila aplikovat tento přístup i v jiných světadílech. Velký sociálně technologický zlom přineslo období nacionálního socialismu a druhá světová válka. Vyvlastňování movitého a nemovitého majetku doprovázela tzv. „sociální smrt“ související s eliminací nepřátel od „zdravého jádra“ společnosti. Probíhalo prostřednictvím složitého a navzájem se křížícího legislativního, kompetenčního a personálního mechanismu. Ke krádežím uměleckých památek ze státního nebo soukromého vlastnictví docházelo na území celé okupované Evropy. Od „legálního“ výprodeje uměleckých pokladů některých zemí (Nizozemí) a koncentrace z bezpečnostních důvodů (Francie) přecházely k násilnému zabavování odůvodňovaného neexistencí státního útvaru (Polsko) až ke zcela nezakrytému rabování (Bělorusko, Rusko, Ukrajina). Může se zdát, že takto stanovený rámec lze aplikovat na celou okupovanou Evropu. Každé území, tedy i protektorát, mělo svá specifika. Společné byly pouze dva základní rysy. Vedle násilného odejmutí veškerých vlastnických a dispozičních práv, se v dlouhodobém horizontu jednalo o začlenění konfiskátů do velkého ideologického muzeálního projektu demonstrujícího nadřazenost germánské rasy a nízký stupeň kulturního vývoje okupovaných, zejména slovanských zemí. I když tento proces charakterizovalo nejasné rozdělení kompetencí, chaos, značné defraudace v konečném důsledku měl zbavit porobené národy jejich duchovního dědictví a udělat z nich snadno ovladatelnou masu podřízenou vůli silnějšího. Dizertační práce nemůže zdaleka zodpovědět všechny otázky, které navozuje zpracovávaná problematika.

Autor musel neustále zohledňovat malou vypovídací hodnotu prostudovaných primárních pramenů, jejichž znění a obsah zcela odpovídalo snaze okupantů docílit zánik některých sociálních skupin porobeného národa a posílit vliv německví

v protektorátu. Musel se také vypořádat s neúplností získaných informací, které zpravidla zapříčinilo zničení příslušných dokumentů koncem druhé světové války. Bylo nezbytné neustále kofrontovat prostudovanou materii s odbornou literaturou zejména zahraniční provenience, která autorovi umožnila zasadit část zkoumané problematiky do správných souvislostí. Z těchto důvodů pohlíží autor v obecné rovině na problematiku tzv. „kradeného umění“ v Protektorátu Čechy a Morava ze dvou odlišných hledisek. Vedle tzv. „sociální smrti“ bývalých vlastníků, sloužilo k postupnému snížení kulturně historického povědomí českého národa a uspokojení politických záměrů nacistického okupačního aparátu. Pozornost nacistické mašinérie se nejprve soustředila na židovský majetek, jehož zabírání probíhalo jak prostřednictvím arizace, tak v souvislosti s jejich přímým vyhlazením. Zcela odlišným způsobem se postupovalo v případě využití movitého majetku politicky stíhaných osob. Okupanti vycházeli z nově upravené interpretace vzájemného, více jak tisíciletého soužití, Čechů a Němců na tomto území. Český národ považovali za menšinu, která zde přežila díky vhodným vnitřním a vnějším podmínkám. Z toho pramenily koncepce germanizace českomoravského prostoru a plány na uspořádání poměrů v památkové péči. Neaktivněji si v tomto ohledu počínal Himmlerův vědecký aparát, jehož pronikání do protektorátu usnadňovala pozice K. H. Franka jako státního tajemníka při říšském protektoru. Působení dosazených a místních německých vědeckých pracovníků usnadňovala i skutečnost, že veškeré náklady spojené s jejich působením nesly zcela jiné instituce. Tato velmi důležitá podmínka umožnila vytvářet dlouhodobější koncepce využití získaných movitých uměleckých konfiskátů a vyvážit tlak říšských orgánů. Po přesném vymezení nových mocenských poměrů došlo v období od počátku okupace do podzimu 1942 nejprve k reorganizaci památkové péče podle okupačních představ. Vnější tlak přinutil protektorátní okupační správu přistoupit k repatriaci uměleckých děl německého původu. Záhy si uvědomila ztráty způsobené zdejší „německé kulturní krajině“ a postupně se naučila vyvažovat snahy okolních žup a území používat protektorát jako „zásobárnu“ volných uměleckých děl. Později se sama chopila iniciativy a pod záminkou navrácení uměleckých předmětů „pod německou kontrolu“ obrátila svou pozornost na konfiskáty uměleckých předmětů z vlastnictví protektorátního obyvatelstva. Vytvořila mechanismus spolupráce s represivními složkami okupačního režimu, v čemž ji přímo podpořily i Frankovy směrnice týkající se správy a využití zabaveného movitého a nemovitého majetku. Za tiché podpory Himmlera se Frankovi podařilo vytěsnit i nejvážnějšího konkurenta, kterým se dočasně stala protektorátní

služebna Říšského komisaře pro nakládání s nepřátelským majetkem a zbavit se všech osob, které nesdílely jeho pojetí správy a zhodnocení movitých konfiskátů. Na podzim 1942 dosáhl převodu uměleckých děl v říšském vlastnictví uložených v českomoravské zemské galerii pod německou kontrolu.

Dalšímu zdůraznění role okupační a místní německé kulturní byrokracie zabránil na podzim roku 1942 zásah Kurta Daluega. Zastupující říšský protektor nerefletoval stávající rozložení pravomocí a narušil pracně a dlouhodobě vytvářené mechanismy. Vycházel z potřeby zabezpečit sociální únosnost dopadů války a uspokojit materiální potřeby německého obyvatelstva a válečných poškozců. Protože dosavadní mechanismy aplikované v protektorátu v žádném případě nesplňovaly nové požadavky, vznikly daleko početnější a akceschopnější operační štáby I a II. Daluege chtěl zabránit opakování situace z okupované Francie, kde získaly monopol nacistické stranické orgány prostřednictvím Rosenbergova operačního štábu. Tomu nasvědčuje i skutečnost, že značnou pozornost věnoval získávání mobiliáře, předmětů běžné spotřeby a budování ubytování pro válečné poškozence ze strany operačního štábu II-Jurk. Daleko méně se zajímal o zhodnocení zkonfiskovaných uměleckých památek ze strany operačního štábu I-Rinnebach. Okupační a místní německé kulturní byrokracii umožnil navázat spolupráci s jeho pracovníky a čelit snižování hodnoty „německé kulturní krajiny“ nekontrolovatelným odprodejem a odvozem cenných uměleckých památek. Prostřednictvím vzájemných kontaktů, jednání a ústních dohod se mimo rámec Daluegových příkazů podařilo najít schůdný způsob vzájemné spolupráce.

Od jara 1943 Frank postupně převzal kontrolu v oblasti využití zabavených uměleckých předmětů a v druhé polovině léta 1943 nařídil rozpuštění operačního štábu I – Rinnebach. Obezřetněji musel postupovat v případě operačního štábu II - Jurk, který organizačně patřil do Daluegova osobního štábu. Možnost mu otevřelo jmenování Německým státním ministrem pro Čechy a Moravu, Daluegův odchod z protektorátu a nesrovnalosti zjištěné během kontroly hospodaření štábu. Zatímco u Rinnebacha docílil jeho přeložení z protektorátu, v případě Jurka a jeho spolupracovníků si počínal podstatně razantněji. Za defraudace, které částečně kryl i Daluege, byla většina odsouzena k trestu odnětí svobody. V druhé polovině roku 1943 převzal Frank opět plnou kontrolu jak nad konfiskáty uměleckého majetku, tak zabaveným mobiliářem a spotřebními předměty. V první polovině roku 1944 nově upravil způsob jejich správy,

který vydržel až do konce nacistického okupace Čech a Moravy. V prvním případě zachoval osvědčené mechanismy, kdy pověření prof. Swobody vztahující se pouze na českomoravskou galerii rozšířil o zámky Roudnice a Opočno. V případě druhém se nabízelo několik možných variant. Vzhledem k vývoji válečné situace a snaze udržet si samostatnost, provedl změny v personální oblasti. Do čela štábu dosadil loajální osoby, s jejichž pomocí hodlal zabraňovat zásahům jiných nacistických služeb a orgánů. Získal kontrolu nad tržním zhodnocením jednotlivých konfiskátů. Pomocí šetření a odhalení podvodů se zbavil německých obchodníků, kteří se nechtěli nebo nemohli podřídit nařízení jeho mocenského aparátu. Tento stav však v žádném případě nebyl ideální. Dokazují to nesčetné ztráty, defraudace a odvozy uměleckých děl, které zpravidla vyšly najevo zcela náhodně. Frankovi se nepodařilo zrealizovat jeden z velkých propagandistických projektů, kterým bylo otevření Vojenského muzea v Praze. Tyto a další nezdary vždy přiměly okupační a místní německou kulturní byrokracii zlepšovat mechanismy vzájemné součinnosti a zamezit jejich opakování.

Na základě studia dostupných domácích a zahraničních archivních materiálů, příslušné domácí a zahraniční literatury lze konfiskace uměleckých předmětů na území Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945 charakterizovat následujícími znaky. Stejně jako na ostatních okupovaných územích předcházelo konfiskacím movitých uměleckých předmětů jejich navrácení právoplatným nebo domnělým německým vlastníkům. Místní okupační aparát striktně rozlišoval mezi majetkem získaným v rámci evakuace a ghettoizace židovského obyvatelstva a na základě politické perzekuce. Již od samého počátku až do konce okupace kontroloval veškeré dění v této oblasti státní tajemník, později Německý státní ministr K. H. Frank, který až do konce války dokázal obratně využívat všechny příležitosti a impulzy k upevnění svého centrálního postavení při rozhodování o využití jednotlivých konfiskátů. Mohl se přitom spoléhat i na podporu samotného vedení SS, kterému protektorát nabízel možnost vyvažovat zisky svých konkurentů (Hermannu Göringa, Martina Bormanna). K získání kontroly nad správou movitých a nemovitých uměleckých památek používala SS vlastní vědecký aparát a řadu podobně smýšlejících Němců z protektorátu. Na oplátku musel Frank souhlasit s některými záměry vedení SS, které byly zcela v protikladu s jeho koncepcemi. Stejně jako na zbylém říšském území se neubránil záměru zcentralizovat celý konfiskační a zhodnocovací proces. Dokázal ale nadále využívat mocenské rozpory vrcholných představitelů Himmlerova aparátu a ve vhodný okamžik opět zcentralizovat

veškerou kontrolu. Průběh konfiskačního procesu na území protektorátu ovlivnily také osobní rozpory mezi Heinrichem Himmlerem a Hermannem Göringem ohledně kontroly nad konfiskacemi v okupovaném Polsku (postavení Göringových pověřenců v protektorátu) nebo mocenský růst stranického aparátu koncem druhé světové války (Lobkowiczská hudební sbírka). Frankovu pozici usnadňovala také skutečnost, že zdejší umělecké sbírky nevzbudily velký zájem u agentů Lineckého muzea. Hans Posse se osobně podílel na získání části Lobkowiczské roudnické obrazárny, Hermann Voss se v protektorátu nikdy neobjevil, Leopold Ruprecht a Friedrich Wolffhardt zavítali do Prahy pouze jednou, Fritz Dworschak zodpovědný za „kabinet mincí“ Lineckého muzea neprojevil o zdejší umělecké předměty zájem. Lze tedy konstatovat, že v období 1939-1945 se SS ze všech okupovaných území v Evropě podařilo v Protektorátu Čechy a Morava získat, udržet a dále rozšiřovat monopolní postavení v oblasti konfiskací a využití movitých uměleckých předmětů.

Zbývá si jen položit otázku, proč se na území protektorátu neopakovala obdobná situace jako na jiných okupovaných územích osídlených slovanským obyvatelstvem. Případnou odpověď nabízí pohled na budoucí postavení českého národa a jeho území v rámci Velkoněmecké říše. Vzhledem k plánovanému usazení dalších německých usedlíků, snažila se okupační a místní německá kulturní byrokracie uchovat památky připomínající činnost německého ducha, které měly tvořit jeden z hlavních pilířů budoucí „kulturní práce“ mezi novými obyvateli. Z tohoto záměru vycházela také úspěšná snaha místní koupační kulturní byrokracie dosáhnout určité kompenzace k zacelení ztrát vzniklých v důsledku zabavení a odvozu několika drahocenných uměleckých děl z protektorátu pro účely Lineckého muzea. Nejvyšší nacistická místa dala zřetelně najevo, že protektorát nepovažují za obyčejné okupované území, nýbrž že počítají s jeho plným začleněním do německého sídelního prostoru. S jistotou lze tak konstatovat, že na rozdíl od dalších okupovaných území, měla zdejší okupační správa zájem uchovat a politicky využívat místní kulturní dědictví. Nejprve převzala péči o movité a nemovité památky, jejich prostřednictvím plánovala propagandisticky demonstrovat českému národu velikost německví a výsledky domnělé více jak tisícileté kulturní práce německého ducha. V delší perspektivě počítala po „vyčištění“ celého území od cizorodých elementů se začlenění do „kulturní masy Velkoněmecké říše.“

Abstrakt

Nacistická okupace zbylého území Čech a Moravy, vytvoření Protektorátu Čechy a Morava a následné události představují nepochybně jedno ze stěžejních témat české historiografie. V minulých desetiletích se české historiografii podařilo přiblížit a analyzovat principy okupační politiky, postavení protektorátu v rámci Velkoněmecké říše, objasnit sociální a ekonomické otázky v daném prostoru nebo zapojení protektorátu do hospodářských mechanismů říšské ekonomiky, nastínit odpovědi na otázky kolaborace, resistance, způsob rasové a politické persekuce, podíl jednotlivců a skupin na těchto zločinech. Až donedávna se historiografie jen málo dotýkala výzkumu metod konfiskací uměleckých předmětů na území Protektorátu Čechy a Morava.

Disertační práce vychází z potřeby objasnit metody, technické, personální a legislativní zajištění konfiskací movitého uměleckého majetku nepřátel nacionálně socialistického režimu na území Protektorátu Čechy a Morava, přiblížit je v určité chronologické a věcné posloupnosti a vystihnout způsob provádění konfiskačních operací. Identifikuje širší i přímo působící důvody, podněty, okolnosti celého procesu, vykládá podstatné momenty a průvodní jevy, pátrá po příčinách vytvoření spoliáčního a zhodnocovacího systému, podmínkách, které vedly místní okupační orgány prosazovat odlišné koncepce v určitých mocenských poměrech, sleduje klíčovou spolupráci okupační konfiskační a kulturní byrokracie s protektorátními německými a českými uměleckými kruhy. Vystihuje také míru úspěšnosti praktického uskutečnění navržených záměrů a požadavků. Základním východiskem se stal výzkum a rešerše archivních pramenů v domácích i zahraničních archivech a studium odborné literatury domácí a zahraniční provenience. Získané poznatky byly nejprve analyzovány, seřazeny v určitém chronologicko-logickém pořadí a následně použity k rekonstrukci možných dějů. Celá problematika byla zasazena do širšího historického kontextu.

Disertační práce pohlíží na problematiku tzv. „kradeného umění“ v Protektorátu Čechy a Morava ze dvou odlišných hledisek. Vedle tzv. „sociální smrti“ bývalých vlastníků popisuje využití konfiskátů k postupnému snížení kulturně historického povědomí českého národa a uspokojení politických záměrů nacistického okupačního aparátu. Celý proces charakterizuje následujícími znaky. Stejně jako na ostatních

okupovaných územích doprovázely navrácení uměleckých předmětů právoplatným nebo domnělým německým vlastníkům konfiskační operace. Striktně se rozlišovalo mezi majetkem zabaveným v rámci evakuace a ghettoizace židovského obyvatelstva a na základě politické perzekuce. Již od samého počátku se objevila snaha získat plnou kontrolu nad spoliačními a zhodnocovacími opatřeními, okupační kulturní a konfiskační byrokracii se díky podpoře samotného vedení SS podařilo zatlačit některé konkurenty do ústraní, na oplátku se však krátce musela podřídít příkazům berlínského ústředí SS až se jí opět podařilo převzít hlavní iniciativu. Průběh konfiskačního procesu na území protektorátu ovlivnily také osobní rozpory mezi vrcholnými představiteli nacistického mocenského aparátu a malý zájem ze strany agentů Lineckého muzea o zkonfiskované protektorátní sbírky. V obecné rovině lze tak konstatovat, že v období druhé světové války se SS ze všech okupovaných území v Evropě podařilo pouze v Protektorátu Čechy a Morava získat, udržet a dále rozšiřovat monopolní postavení v oblasti konfiskací a využití movitých uměleckých předmětů.

Disertační práce se rovněž nepřímou dotýká otázky, proč se na území protektorátu neopakovala obdobná situace jako na jiných okupovaných územích osídlených slovanským obyvatelstvem. Případnou odpověď nabízí pohled na budoucí postavení českého národa a jeho území v rámci Velkoněmecké říše. Vzhledem k plánovanému usazení dalších německých usedlíků, se okupační a místní německá kulturní byrokracie snažila uchovat památky připomínající činnost německého ducha, které měly tvořit jeden z hlavních pilířů budoucí „kulturní práce“ mezi novými obyvateli. Tomu odpovídá i úspěch protektorátních okupačních orgánů při jednání o kompenzaci v důsledku zabavení a odvozu několika drahocenných uměleckých děl z protektorátu pro účely Lineckého muzea. Nejvyšší nacistická místa dala zřetelně najevo, že protektorát nepovažují za obyčejné okupované území, nýbrž že počítají s jeho plným začleněním do německého sídelního prostoru. S jistotou lze tak konstatovat, že na rozdíl od dalších okupovaných území, měla zdejší okupační správa zájem uchovat a politicky využívat místní kulturní dědictví. Nejprve převzala péči o movité a nemovité památky, jejich prostřednictvím plánovala propagandisticky demonstrovat českému národu velikost německví a výsledky domnělé více jak tisícileté kulturní práce německého ducha. V delší perspektivě počítala po „vyčištění“ celého území od cizorodých elementů se začleněním do „kulturní masy Velkoněmecké říše.“

Abstract

The Nazi occupation of the territory of Bohemia and Moravia, the creation of Protectorate of Bohemia and Moravia and subsequent events are without any doubt one of the fundamental themes of the Czech historiography. In last decades the Czech historiography brought near and analyzed the basic principles of the occupation politics, position of the Protectorate of Bohemia and Moravia within the Grossgerman Empire, clarified the social and economic relations, integration to mechanism of the Nazi economy, outlined the principles of collaboration, resistance, racial and political persecution, the proportion of individuals and groups on this crimes. On the other hand, it very rarely touched the research of methods of spoliation of cultural assets on the territory of Protectorate of Bohemia and Moravia.

This Doctoral Thesis reflects the need to clarify methods, technical, personal and legislative framework of spoliations of moveable art assets of the enemies of National Socialist Regime in Protectorate Bohemia and Moravia, bring closer in a certain chronological and factual order and capture of spoliation methods. It identifies broader reasons, signals, stimulations of the whole process, interprets essential moments and concomitants, searches for causes of creation of spoliation and exploitation, conditions which made the occupation organs in Protectorate to promote different approach in specific power decay, pursues the key cooperation between the spoliation and cultural bureaucracy and German and Czech cultural circles. It also hits the rate of practical implementation projected proposals and demands. Research and recherche of domestic and foreign archive material, study of non-fictional literature created the fundamental part of the work. All facts gained have been analysed at first, sorted according its chronological and logical sequence at first and subsequently used to recover of possible processes.

The Doctoral Thesis considers the art loot in the Protectorate Bohemia and Moravia from two perspectives. One is the "social death" of original owners the second is the use of confiscated art works to gradual sinking of cultural and historical consciousness of the whole Czech nation and to satisfy the intention of the occupants. The whole process could be characterized by the following features. It was accompanied by the returning of art objects to their legal or assumed owners. It was

strict division between the art object gained during the evacuation and ghettoization of Jewish population and on the basis of political persecution. At the very beginning there appeared efforts to obtain the full control over the whole confiscation and realization process, thanks to support of the leadership of SS the occupation and confiscation bureaucracy managed to push back some of its competitors, on the contrary she had for the short time to subordinate the directions of the Berlin Headquarters of SS and very soon take over the whole control. The spoliation process on the territory of Protectorate Bohemia and Moravia influenced the disputes between the supreme representants of the Nazi apparatus and very low interest of agents of Linz Museum in confiscated art works on the territory of Protectorate Bohemia and Moravia. It could be also claimed that from all occupied countries in Europe, the territory of Protectorate Bohemia and Moravia was the only one, where the SS gained and kept the control over the whole spoliation process.

The Doctoral Thesis touched also indirectly the question, why the occupants did not destroy of art objects as it was the rule on another territories inhabited by Slavic population. The possible answer provides the preception of future status of the Czech nation within the Grossgerman Empire. Regarding to settlement of new German inhabitants tied the local occupation organs to preserve all monuments related to the activity of German spirit and to strenghten one of the pillars of future "German Kulturarbeit." This corresponds to succesful negotiatins concerning the creation of "Compensation Fund" to compensate the trasport of same art objects to Hitler's Linz Museum. The Nazi leaders showed the will to considerate the occupied territory as the full-member of the german resident area. It can be claimed that the occupation administrative had the interest to preserve and politically use Bohemian and Moravian art monuments. At the very beginning it took over the care of art works and planned to demonstrate in a propagandistic way the greatness of German spirit. In a longer perspective it was planned after „cleaning“ of the whole territory from foreing element with incorporation into „Kulturmasse“ of Grossgerman Empire.

Prameny a literatura

A. PRAMENY

1) Archivní prameny

a) domácí

Národní archiv Praha

Fond č. 109	-	Státní tajemník při úřadu říšského protektora
Fond č. 114	-	Úřad říšského protektora
Fond č. 110	-	Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu
Fond č. 555	-	Českomoravská zemědělská společnost
Fond č. 556	-	Německá osídlovací společnost
Fond č. 1005	-	Úřad říšského protektora
Fond č. 864	-	Státní památková správa

Archiv ministerstva zahraničních věcí

Fond č. 50 - Ústřední restituční a reparační komise (1938) 1946-1953 (1981)

Fond č. 50 - Restituce Rakousko

Fond č. 50 - Restituce Německo

Archiv ministerstva vnitra

Fond č. 2M - Odbor politického zpravodajství MV

Fond č. 52 - Výpovědi zaměstnanců gestapa a SD

Fond č. 301 - vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV

Fond č. 305 - Ústředna státní bezpečnosti

Fond č. 325 - Stíhání nacistických válečných zločinců

Fond č. 425 - Židovské organizace

b) zahraniční

Bundesarchiv Berlin

Fond R 43 II/1236 a - Reichskanzlei.

Fond R 2107 - Oberfinanzpräsident (OFP) Berlin-Brandenburg. Außenstelle für feindliches Vermögen

Amt für Äussere Restitution Koblenz

Fond - CsR (K) 41-7.

2) Edice dokumentů a dobová publicistika

a) Edice dokumentů

ČELOVSKÝ, Boris: *So oder So. Řešení české otázky podle německých dokumentů.* Opava 2002.

German Crimes against Czechoslovakia. Czechoslovak Official Report for the prosecution and trial of the German Major War Criminals by the International Military Tribunal established according to the Agreement of the Four Great Powers of August 8th, 1945. London 1945.

KÁRNÝ, Miroslav-MILOTOVÁ, Jaroslava-KÁRNÁ, Margita(ed.): *Protektorátní politika Reinharda Heydricha.* Praha 1991.

KRÁL, Václav: *Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933-1947.* Praha 1964.

KRÁL, Václav-Fremund, Karel: *Chtěli nás vyhubit. Dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech 2. světové války.* Praha 1961.

KREJČOVÁ, Helena-SVOBODOVÁ, Jana-HYNDRÁKOVÁ, Anna: *Židé v protektorátu. Die Juden im Protektoraten Böhmen und Mähren. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* Praha-Maxdorf 1997.

LINHARTOVÁ, Lenka-MĚŠTÁNKOVÁ, Vlasta-MILOTOVÁ, Jaroslava: *Heydrichova okupační politika v dokumentech.* Praha 1987.

MÍŠKOVÁ, Alena-ŠUSTEK, Václav: *Josef Pfitzner a Protektorátní Praha v letech 1939-1945. Deník Josefa Pfitznera. Úřední korespondence Josefa Pfitznera s Karlem Hermannem Frankem. Sv. 1* Praha 2000.

OTÁHALOVÁ, Libuše-ČERVINKOVÁ, Milada (ed): *Acta occupationis Bohemiae et Moraviae. Dokumenty z historie čs. politiky 1939-1943. I-II.* Praha 1966.

b) dobová publicistika

Bachmann, Erich: *Mährische Kunstwanderung.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 5. Prag 1944, s. 55-66.

Bernhard, Adolf: *Totalität des Rüstungseinsatzes.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 4. Prag 1943, s. 41-43.

BESCHLEUNIGTE VERMÖGENSAUSGLEICH FÜR DIE UMSIEDLER. In: Nation und Staat, XVI. Jahrgang. Wien 1942/1943, s. 253-255.

BEYER, Hans Joachim: *Herder und der Sündenfall der Völker.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 5. Prag 1944, s. 111-113.3

v. BOTH, Wolf: *Bibliotheken in Böhmen und Mähren.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 4. Prag 1943, s. 34-35.

BRUCK, Peter: *Die Völker Europas. Die Tschechen*¹ In: Nation und Staat, XVI. Jahrgang. Wien 1942/1943, s. 181-190.

BRUCK, Peter: *Die Völker Europas. Die Tschechen*² In: Nation und Staat, XVI. Jahrgang. Wien 1942/1943, s. 225-234.

CRAEMER, Rudolf: *Böhmen und Mähren im Deutschen Reichsraum.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 1. Prag 1940, s. 10-14.

DER ZERFALL DER TSCHECHO-SLOWAKEI. In: Nation und Staat, XII. Jahrgang. Wien 1938/1939, s. 342-343.

DIE KLEINSTAATEN UND DIE AUFTEILUNG DER TSCHECHO-SLOWAKEI. In: Nation und Staat, XII. Jahrgang. Wien 1938/1939, s. 134-137.

DIE VOLKSPOLITISCHE AUFGABE IM OSTEN. In: Nation und Staat, XIV. Jahrgang. Wien 1941/1942, s. 220-247.

ERNSTEBERGER, Anton: *Der Böhmerwald als geschichtlicher Raum.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 3. Prag 1942, s. 159-164.

FEHR, Götz: *Woher stammt Benedikt Ried?* In: Böhmen und Mähren, Nr. 5, Prag 1944, s. 38-40.

GLOBKE, Hans: *Die Protektoratsangehörigkeit.* In: Zeitschrift für osteuropäisches Recht. Osteuropa-Institut in Breslau, 6. Jhg. Mai/Juni 1940, s. 447-457.

GOERKE, Paula: *Die Ergänzung des Strafrechts durch ausserstrafliche Bestimmungen in Reichsgau Sudetenland und im Protektorat Böhmen und Mähren.* Prag 1943.

v. GREGORY, Karl: *Fragen deutscher Kulturarbeit in Böhmen und Mähren.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 1. Prag 1940, s. 48-50.

HANIKA, Josef: *Böhmen und Mähren als deutscher Kulturboden.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 1. Prag 1940, s. 76-78.

HANIKA, Josef: *Böhmens Heiliger Berg.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 5. Prag 1944, s. 135-137.

HOFFMANN, Th. Paul: *Die Elbe. Der Strom der deutschen Mitte.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 1. Prag 1940, s. 291-298.

HOCHBERGER, Ernst: *Die gegenwärtige Judengesetzgebung im Protektorat Böhmen und Mähren.* In: Zeitschrift für osteuropäisches Recht, 6. Jhg. Heft 11/12. Osteuropa-Institut in Breslau Mai/Juni 1940, s. 467-483.

HOCHBERGER, Ernst: *Das tschechoslowakische internationale Prozeßrecht im Lichte der Rechtsprechung des tschechoslowakischen Obersten Gerichtes.* In: Zeitschrift für osteuropäisches Recht. Osteuropa-Institut in Breslau. N. F. 5. Jhg. Heft 1 bis 12. Januar/Dezember 1939, s. 104-109.

v. LOESCH, C. Karl: *Böhmen und Mähren in der Deutschen Landschaft.* In: Böhmen und Mähren, . Nr. 1. Prag 1940, s. 36-42.

OCZLON, Josef: *Schwedens Literarische Kriegsbeute aus Böhmen aus der Zeit des Dreissigjährigen Krieges.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 2. Prag 1941, s. 38-39.

POHL, Otmar: *Die Aufgabe der Tschechen im Neuen Europa.* In: Nation und Staat, XII. Jahrgang. Wien 1938/1939, s. 278-280.

REGIERUNGSVERORDNUNG VOM 11. JANUAR 1940 BETR. DIE PROTEKTORATSANGEHÖRIGKEIT. In: Zeitschrift für osteuropäisches Recht, 6. Jhg. Heft 11/12. Osteuropa-Institut in Breslau Mai/Juni 1940, s. 545-546.

REINOLD, Karl: *Reichsrecht und Protektoratsrecht in Böhmen und Mähren in Zivilstrafsachen.* In: Zeitschrift für osteuropäisches Recht, 6. Jhg. Heft 3/4. Osteuropa-Institut in Breslau September/Okttober 1941, s. 114-143.

REINOLD, Karl: *Die Wirtschaftsgesetzgebung der ehemaligen Tschecho-Slowakei seit dem Oktoberumbruch.* In: Zeitschrift für osteuropäisches Recht, 5. Jhg. Heft 1. Osteuropa-Institut in Breslau Juni 1939, s. 1-16.

RASCHHOFER, Hermann: *Böhmens Stellung in den politischen Gestaltungsideen des neuzeitlichen Mitteleuropa.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 1. Prag 1940, s. 14-18.

RASCHHOFER, Hermann: *Der böhmische Adel.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 1. Prag 1940, s. 169-172.

RASCHHOFER, Hermann: *Europäischer Nationalismus.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 6. Prag 1945, s 7-13.

RASCHHOFER, Hermann: *Kulturräume und Nationalitätsprinzip.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 2. Prag 1941, s. 84-85.

SCHRANIL, Rudolf: *Der Versuch eines Statsrechtlichen Umbaues der Tschecho-Slowakei und ihr Ende.* In: Zeitschrift für osteuropäisches Recht, 5. Jhg. Heft 9/10. Osteuropa-Institut in Breslau März/April 1939, s. 541-567.

STROBEL, Guido: *Das Recht in Böhmen und Mähren.* In: Nation und Staat, XII. Jahrgang. Wien 1938/1939, s. 295-298.

STREBEL: *Die Behandlung des feindlichen Vermögens.* In: Zeitschrift für ausländischen öffentliches Recht und Völkerrecht. Berlin 1941, s. 887-919.

SÜSSEMILCH, Gustav: *Mährens Landschaft und Raumbedingungen.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 1. Prag 1940, s. 236-241.

SWOBODA, Maria Karl: *Neue Aufgaben der Kunstgeschichte.* Praha 1935.

SWOBODA, Karl Maria: *Kunst und Nation.* In: Nation und Staat, XI. Jahrgang. Breslau 1937/1938, s. 443-449.

VOGT, Karl: *Die Burgen Böhmens und Mährens als Zeugen deutscher Kultur.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 1. Prag 1940, s. 156-169.

VOGT, Karl: *Die Markomannen in Böhmen und Mähren. Ein Beitrag zur germanischen Kriegsgeschichte.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 2. Prag 1941, s. 22-24.

WEIZSÄCKER, Wilhelm: *Aus der Geschichte des Judenrechts in Böhmen-Mähren.* In: Zeitschrift für osteuropäisches Recht, 6. Jhg. Heft 11/12. Osteuropa-Institut in Breslau Mai/Juni 1940, s. 457-467.

ZATSCHEK, Heinz: *Die Leistung der Karls-Universität im deutschen Geistesleben.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 4. Prag 1943, s. 15-17.

ZOTZ, Ferdinand Lothar, v. RICHTHOFEN, Bolko: *Ist Böhmen-Mähren die Uhrheimt der Tschechen?* Leipzig 1940.

ZOTZ, Ferdinand Lothar: *Von den Mammutjägern zu den Wikingern.* Leipzig 1944.

ZOTZ, Ferdinand Lothar: *In den Beraunbergen.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 2. Prag. 1941, s. 271-273.

ZOTZ, Ferdinand Lothar: *Völker und Funde an den Ufern der March.* In: Böhmen und Mähren, Nr. 3. Prag 1942, s. 278-279.

REICHSGESETZBLATT, Jhrg. 1933, 1938, 1939, 1940

SBÍRKA ZÁKONŮ A NAŘÍZENÍ PROTEKTORÁTNÍ VLÁDY, roč. 1940, 1941, 1942, 1943, 1944

SBÍRKA ZÁKONŮ A NAŘÍZENÍ STÁTU ČESKOSLOVENSKÉHO (ČESKO-SLOVENSKÉHO), roč. 1920, 1923, 1923, 1936, 1938, 1939.

VĚSTNÍK NAŘÍZENÍ NĚMECKÉHO STÁTNÍHO MINISTRA V ČECHÁCH A NA MORAVĚ 1943-1945 [VERORDNUNGSBLATT DES DEUTSCHEN STAATSMINISTERS FÜR BÖHMEN UND MÄHREN 1943-1945]

VĚSTNÍK NAŘÍZENÍ ŘÍŠSKÉHO PROTEKTORA V ČECHÁCH A NA MORAVĚ 1939-1943. [VERORDNUNGSBLATT DES REICHSPROTEKTORS IN BÖHMEN UND MÄHREN. 1939-1943]. Praha. 1939-1943.

B. Publikace a studie

AALDERS, Gerald: *Geraubt. Die Enteignung jüdischen Besitzes im Zweiten Weltkrieg.* Köln 2000.

ADUNKA, Evelyn: *Der Raub der Bücher. Über Verschwinden und Vernichten von Bibliotheken in der NS Zeit und ihre Restitution nach 1945.* Wien 2002.

AKINSCHA, Konstantin-KOSLOW, Grigori: *Beutekunst. Auf Schatzsuche in russischen Geheimdepots.* München 1995

ANDERL, Gabriele: ... „ein schwerreicher Kunsthändler aus München.“ Die „Arisierung“ des Kunstantiquariats und Auktionshauses S. Kende in Wien durch Adolph Weinmüller. In: David. Jüdische Kulturzeitschrift, Nr. 75, Wien 2006, s. 1-11.

BAHLCKE, Joachim: *Wilhelm Weizsäcker (1886-1961). Rechtsgeschichte und Volksgemeinschaft.* In: Glettler, Monika- Míšková, Alena (Hrsg.): *Prager Professoren 1938-1948. Zwischen Wissenschaft und Politik. Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa.* Essen 2001, s. 391-411.

BAJOHR, Frank: *Parvenüs und Profiteure. Korruption in der NS-Zeit.* Frankfurt am Main 2001.

BARTOŠ, Josef: *Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939.* In: Kárný Miroslav-Lorencová Eva: *Terezínské studie a dokumenty.* Praha 2000, s. 297-308.

BENDA, Klement: *Josef Cibulka.* In: Chadraba, Rudolf-Krása, Josef – Švácha, Rostislav, Horová, Anděla a kol.: *Kapitoly z českého dějepis umění II.* Praha 1987, s. 167-170.

BETRIFFT AKTION 3: DEUTSCHE VERWERTEN JÜDISCHE NACHBARN. Berlin 1999.

BIMAN, Stanislav: *Konečně první.* In: *Rok obratu.* Praha. 1989, s. 83-96.

BIMAN, Stanislav: *Vznik tzv. státního ministerstva pro Čechy a Moravu.* In: *Sborník archivních prací, roč. 18.* Praha 1968, s. 281-394.

BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945.* Praha 1999.

BUOMBERGER, Thomas: *Umění loupeže loupež umění. Švýcarsko a obchod s uloupenými kulturními statky v době druhé světové války.* Praha 2003.

BURCHARDI, Kristiane-KALB, Christof: „Beutekunst“ als Chance. Perspektiven der deutsch-russischen Verständigung. In: Thoma, B. Heinz: Mitteilungen, 10. Ost-Europa Institut München 1998, s. 5-38.

CANZ, Sigrid: *Karl Maria Swoboda (1889-1977). Kunsthistoriker. Wissenschaftler zwischen Wien und Prag.* In: Glettler, Monika-Míšková, Alena (Hrsg.): Prager Professoren 1938-1948. Zwischen Wissenschaft und Politik. Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, 10. Band. Essen 2001, s. 175 -190.

CO DALY NAŠE ZEMĚ EVROPĚ A LIDSTVU. OD SLOVANSKÝCH VĚROZVĚSTŮ K NÁRODNÍMU OBROZENÍ. Praha 1939.

CORBO, Gabrielle: *San Girgio tra Ferrara e Praga.* Ferrara 1991.

DIE SCHWEIZ, DER NATIONALSOZIALISMUS UND DER ZWEITE WELTKRIEG. SCHLUSSBERICHT DER UNABHÄNGIGEN EXPERTEN-KOMMISSION SCHWEIZ-ZWEITER WELTKRIEG. Zürich 2002.

DOSSIER ZUR NS-KUNSTPOLITIK UND IHREN AUSWIRKUNGEN AUF PRIVATE SAMMLUNGEN MODERNER KUNST. Berlin 2003.

DVOŘÁK, Pavel: *Moravianska Venuša.* Moravany nad Váhom 2004.

DVOŘÁKOVÁ, Vlasta: *Zdeněk Wirth* In: Chadraba, Rudolf-Krásá, Josef – Švácha, Rostislav, Horová, Anděla a kol.: Kapitoly z českého dějepis umění II. Praha 1987, s. 126-137.

FELICIANO, Hector: *Das verlorene Museum. Vom Kunstraub der Nazis.* Berlin 1998.

FINKELSTEIN, G. Norman: *Die Holocaust-Industrie. Wie das Leiden der Juden ausgebeutet wird.* München 2001.

FREMUND, Karel: *Dokumenty z činnosti poradců nacistické okupační moci.* In: Sborník archivních prací, 16. Praha 1966, s. 3-43.

FREMUND, Karel: *Konec pražského gestapa.* Praha 1972.

FREUND, Florian-BAUMGARTNER, Gerhard-GREIFENEDER, Harald: *Vermögensentzug, Restitution und Entschädigung der Roma und Sinti.* Wien 2002.

FRIEMUTH, Cay: *Die geraubte Kunst. Der dramatische Wettlauf um die Rettung der Kulturschätze nach dem Zweiten Weltkrieg. (Einführung, Bergung und Restitution europäischen Kulturgutes 1939 – 1948). Mit dem Tagebuch des britischen Kunstschutzoffiziers Robert Lonsdal Charles.* Braunschweig 1989.

GEBHART, Jan-KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny České XV. a 1938-1945.* Praha 2006.

GEBHART, Jan-KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny České XV.b. 1938-1945.* Praha 2007.

GERLACH, Annette.: *NS Raubgut in der Zentral- und Landesbibliothek Berlin.* In: Bibliotheksdienst, Nr. 40. Berlin 2006, s. 301-305.

GIBAS, Monika: *„Arisierung in Thüringen.“ Entrechnung, Enteignung und Vernichtung jüdischen Bürger Thüringens 1933-1945.* Erfurt 2006.

GLETTTER, Monika-LIPTÁK, Lubomír-MÍŠKOVÁ, Alena: *Nacionálno-socialistický systém vlády. Říšská župa Sudety. Protektorát Čechy a Morava. Slovensko.* Bratislava 2002.

GLÜCKSELIG, Josef: *Uloupené umění. Největší krádeže uměleckých předmětů v Čechách a na Moravě.* Praha 2004.

GOSCHLER, Constantin-LILLTEICHER, Jürgen.: *Arisierung und Restitution. Die Rückerstattung jüdischen Eigentums in Deutschland und Österreich nach 1945 und 1989.* Göttingen 2002.

GOSCHLER, Constantin-THER, Philip: *Raub und Restitution. Arisierung und Rückerstattung des jüdischen Eigentums in Europa.* Frankfurt am Main 2003.

GÖTZ, Aly: *Hitlerův národní stát. Loupení, rasová válka a nacionální socialismus.* Praha 2007.

GRAF, Georg: *Arme Amalie! – Kritische Anmerkungen zum Schiedsspruch in Sachen Amalie Zuckerkandl.* In: Österreichische Notariatszeitung. Monatsschrift für Notariat und freiwillige Gerichtsbarkeit, Nr. 3. Wien 2007, s. 65-79.

HAASE, Günther: *Die Kunstsammlung des Reichsmarschals Hermann Göring. Eine Dokumentation.* Berlin 2000.

HAASE, Günther: *Kunstraub und Kunstschutz. Eine Dokumentation.* Stanford 1991.

HISTORY NOTES: *BRITISH POLICY TOWARDS ENEMY PROPERTY DURING AND AFTER THE SECOND WORLD WAR.* London 1998.

HEUSS, Anja: *Kunst- und Kulturgutraub: Eine vergleichende Studie zur*

Besatzungspolitik der Nationalsozialisten in Frankreich und der Sowjetunion. Heidelberg 2000.

HLOBIL, Ivo: *Václav Wagner* In: Chadraba, Rudolf-Kráska, Josef – Švácha, Rostislav, Horová, Anděla a kol.: *Kapitoly z českého dějepisu umění II.* Praha 1987, s.295-297.

HOLZBAUER, Robert: „*Einziehung volks- und staatsfeindlichen Vermögens im Lande Österreich*“. Die „*VUGESTA*“ - die „*Verwertungsstelle für jüdisches Umzugsgut der Gestapo*.“ In: *Spurensuche*, Nr. 1-2. Wien 2000, s. 38-50.

HÖHNE, Heinz: *Der Orden unter dem Totenkopf. Die Geschichte der SS.* München 2002.

CHMELA, Leopold: *Hospodářská okupace Československa. Její metody a důsledky.* Praha 1946.

CHESNOFF, Z. Richard: *Pack of Thieves. How Hitler and Europe Plundered the Jews and Committed the Greatest Theft in History.* London 1999.

CHODAKIEWICZ, M. Jan -Currell, Dan: *RESTITUCJA: The Problems of Property Restitution in Poland (1939–2001).* In: Chodakiewicz, M. Jan - Radzilowski, Jacek - Tolczyk Daniel (ed.): *Poland's Transformation: A Work in Progress.* Charlottesville 2003, s. 157-193.

JANÁK, Jan-HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945.* Praha 1989.

JANČÍK, Drahomír-KUBŮ, Eduard: „*Arizace*“ a arizátoři. Praha 2005.

JANČÍK, Drahomír-KUBŮ, Eduard-KUKLÍK, Jan ml.: „*Arizace a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000).* Praha 2003.

JANČÍK, Drahomír-KUBŮ, Eduard-NOVOTNÝ, Jiří-ŠOUŠA, Jiří: *Zrůdný monopol. Hadega a její obchod drahými kovy a drahokamy za druhé světové války.* In: Kárný, Miroslav–Milotová, Jaroslava–Lorencová, Eva: *Terezínské studie a dokumenty.* Praha. 2001, s. 249-307.

KÁRNÝ, Miroslav: *Die tschechoslowakischen Opfer der deutschen Okkupation.* In: Brandes, Detlef. – Kural, Václav (Hrsg.): *Der Weg in die Katastrophe. Deutsch-tschechoslowakische Beziehungen 1938-1947. Veröffentlichungen des Instituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, 3. Band.* Essen 1994, s. 151-160.

KÁRNÝ, Miroslav: *Heydrichova cesta do Paříže (5. 5. 1942).* In: *Historie a vojenství*, 41. Praha 1992, s. 95-108.

KÁRNÝ, Miroslav: „*Konečné řešení.*“ *Genocida českých židů v německé protektorátní politice.* Praha 1991.

KÁRNÝ, Miroslav: *Tajemství a legendy třetí říše /sedm sond do historie.* Praha 1983.

KRÁL, Václav: *Otázky hospodářského a sociálního vývoje. I-III.* Praha 1957-1959

KNAPP, Viktor: *Problém nacistické právní filosofie.* Praha 1947

KNAPP, Viktor-HROMADA, Jiří: *Národní správa a vrácení majetku z národní správy.* Praha 1946.

KOCH, Ferdinand Peter: *Die Geldgeschäfte der SS. Wie deutsche Banken den schwarzen Terror finanzierten.* Hamburg 2000.

KOKOŠKA, Stanislav: *Cvičiště zbraní SS Böhmen 1942–1945.* In: Brandl, Zdeněk-Petráň, Josef: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, 27. Praha 1986, s. 269-282.

KOKOŠKA, Stanislav: *Německá vojenská kontrašpionáž v Praze. Referát III F Abwehrstelle Prag a jeho činnost proti spojeneckým zpravodajským službám na Balkáně (1941-1944).* In: *Soudobé dějiny*, č. 4. Praha 2003, s. 465-486.

KREJČOVÁ, Helena-KREJČA, L. Otomar: *Jindřich Baudisch a konfiskace uměleckých děl v protektorátu.* Praha 2007.

KREJČOVÁ, Helena-VLČEK, Mario: *Návraty paměti. Deponáty židovského majetku v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze.* Opava 2007.

KREJČÍ, Oskar: *Geopolitika středoevropského prostoru.* Praha 2000.

KŘEN, Jan: *Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938-1939.* Praha 1963.

KŘEN, Jan: *V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939-1940.* Praha 1969.

KURZ, Jakob: *Kunstraub in Europa.* Hamburg 1989.

LILLTEICHER, Jürgen: *Die Rückerstattung jüdischer Eigentums in Westdeutschland nach dem 2. Weltkrieg. Eine Studie über Verfolgungserfahrung, Rechtstaatlichkeit und Vergangenheitspolitik 1945-1971.* (Disertační práce). Freiburg in Breisgau. Albrecht-Ludwigs-Universität 2003.

MANISE, M. Peter: *Verschleppte Archive und Bibliotheken. Die Tätigkeit des Einsatzstaabes Rosenberg während des Zweiten Weltkrieges.* St. Ingbert 1997.

MARŠÁLEK, Pavel: *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945.* Praha 1999.

MEŽYNSKI, Andrej: *Kommando Paulsen.* Köln 2000.

MILOTOVÁ, Jaroslava: *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy.* In: *Paginae historiae*, 1. Praha 1993, s. 196-218.

MILOTOVÁ, Jaroslava: *Výsledky Heydrichovy správní reformy z pohledu okupačního aparátu.* In: *Paginae historiae*, 2. Praha 1994, s. 161-174.

MILOTOVÁ, Jaroslava: *Zur Geschichte der Verordnung Konstantin von Neuraths über das jüdische Vermögen.* In: Milotová, Jaroslava-Rathgeber, Ulf-Kalinová, Gabriela: *Theresienstädter Studien und Dokumente.* Praha 2002, s. 75-115.

MILOTOVÁ, Jaroslava.: *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze. Geneze a činnost do počátku roku 1940.* In: Kárný, Miroslav - Kárná, Margita: *Terezínské studie a dokumenty.* Praha 1997, s. 10-29.

MILOTOVÁ, Jaroslava-KÁRNÝ, Miroslav: *Od Neuratha k Heydrichovi. (Na rozhraní okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“).* In: *Sborník archivních prací*, 39. Praha 1989, s. 281-394.

MÖNNINGHOFF, Wolfgang: *Enteignung der Juden. Wunder der Wirtschaft, Erbe der Deutschen.* Hamburg 2001.

MODERNÍ GALERIE TENKRÁT 1902-1942. Praha 1992.

Motejzík, Pavel: *Zelená Hora a Klášter u Nepomuku. Historicko-turistický průvodce po zámku „Černých Baronů“ a obci Klášter.* Plzeň 2006.

MOULIS, Miloslav: *Sto dní na vrcholu moci.* Praha 1987.

MŽYKOVÁ, Marie (ed.): *Navrácené poklady. Restitutio in integrum.* Praha 1994.

NÁVRAT TŘÍ MALÝCH SKVOSTŮ – AACHEN, SCHÜRER, KERN A KRESBY MANÝRISMU ZE SBÍREK MORAVSKÉ GALERIE V BRNĚ. Tisková zpráva Moravské zemské galerie v Brně. Brno 2004.

NĚMEC, Petr.: *Česká a moravská šlechta v letech nacistické okupace.* In: *Dějiny a současnost*, 1. Praha 1993, s. 26-29.

NĚMEC, Petr: *Germanizační působení nacistů v některých oblastech života protektorátní společnosti.* In: *Soudobé dějiny*, 1. Praha 1993, s. 206-221.

NICHOLAS, H. Lynn: *The Rape of Europa. The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War.* New York 1995.

NOVOTNÝ, Gustav: *Konfiskace a uvalování vnucených správ na pozemkový majetek velkostatků v českých zemích v době nesvobody 1938-1945.* In: *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války.* Uherské Hradiště 1996, s. 51-59.

PAŽOUT, Jaroslav-SEDLÁKOVÁ, Monika: *Zpřístupnění fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu.* In: *Paginae historiae.* Sborník národního archivu, 14. Praha 2006, s. 199-259.

PETROPOULOS, Jonathan: *Kunstraub und Sammelwahn. Kunst und Politik im Dritten Reich.* Hamburg 1999.

PETROPOULOS, Jonathan: *The Faustian Bargain: The Art World in Nazi Germany.* New York 2000.

PIPER, Ernst: *Gibt es wirklich eine Holocaust-Industrie? Zur Auseinandersetzung um Norman Finkelstein.* Zürich 2001.

POTTHAST, Björn Jan: *Das jüdische Zentralmuseum der SS in Prag.* Frankfurt am Main 2002.

PRŮCHA, Václav: *Včlenění českého zemědělství do systému válečného řízeného hospodářství nacistického Německa.* In: *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války.* Uherské Hradiště 1996, s. 29-33.

ROXAN, David-WANSTALL, Ken: *Sběratelé třetí říše.* Praha 1972.

RUPNOW, Dirk: *Ústřední židovské muzeum v Praze 1942-1945. "Vy musíte být, i když už nejste..."* In: Kárný, Miroslav-Lorencová, Eva: *Terezínské studie a dokumenty.* Praha. 2000, s. 278-296.

RYCHLÍK, Jan: *Změny v pozemkové držbě v Českých zemích v letech 1938-1945.* In: *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války.* Uherské Hradiště, 1996, s. 17-25.

SEDLÁKOVÁ, Monika: *Die Rolle der so genannten „Einsatzstäbe“ bei der Enteignung jüdischen Vermögens.* In: Milotová, Jaroslava-Rathgeber, Ulf-Wöberbauer Michael: *Theresienstädter Studien und Dokumente.* Praha 2003, s.275-305.

SEIBT, Ferdinand: *Německo a Češi. Dějiny jeho sousedství uprostřed Evropy.* Praha 1996.

SEXAGINTA POUHÁ FINTA. HORS D'OEUVRES VARIÉS. K šedestátce Prof. Josefa Cibulky. Praha 1946.

SCHMID, C. Daniel: *Zur „Arisierung“ der jüdischen Malzfabriken im Protektorat Böhmen und Mähren.* Praha. In: Milotová, Jaroslava-Rathgeber, Ulf-Wöberbauer, Michael: *Theresienstädter Studien und Dokumente.* Praha 2002, s. 116-134.

SCHLENKER, Irene: *Raiding the Storehouse of European Art. National Socialist Art Plunder During the Second World War.* In: *Bulletin of German Historical Institute.* London 2001, s. 5-21.

SKLENÁŘ, Karel: *Kdo byl Lothar Zotz? Kapitola z dějin výzkumu Českého krasu.* In: Speleo, 6. Praha 1991, s. 15-20.

SLÁDEK, Oldřich: *Od „ochrany“ ke „konečnému řešení.“ (Nacistický teror v českých zemích v letech 1939-1945).* Praha 1983.

SLÁDEK, Oldřich: *Plán ARLZ a jeho vliv na dochovanost archiválií z období nacistické okupace Československa.* In: Sborník archivních prací, 28. Praha 1978, s. 356-409

SLÁDEK, Oldřich: *Spálená země.* Praha 1980.

SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa.* Praha 1986.

SURMANN, Rolf-SCHRÖDER, Dieter: *Der lange Schatten der NS-Diktatur. Texte zur Debatte um Raubgold und Entschädigung.* Hamburg/Münster 1999.

TVARŮŽEK, Bedřich: *Okupace Čech a Moravy a vojenská správa: 15. březen až 15. duben 1939.* In: Historie a vojenství, 41. Praha 1992, s. 30-65.

THE LOST HERITAGE OF CULTURAL ASSETS. THE DOCUMENTATION, IDENTIFICATION, RESTITUTION AND REPATRIATION OF THE CULTURAL ASSETS OF WWII VICTIMS. Praha 2005.

UMĚNÍ VĚKŮ. VĚNOVÁNO K SEDMDESÁTÝM NAROZENINÁM PROFESORA DRA JOSEFA CIBULKY. Praha 1956.

VENCL, Slavomil: *Lothar Zotz: o něm i o nás-Lothar Zotz:über ihn und über uns.* Archeologické rozhledy, 4. Praha 2002, s. 837-850.

VĚDA V ČESKÝCH ZEMÍCH ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY. SBORNÍK Z KONFERENCE. Praha 1998.

VLČEK, Pavel: *Umělecké památky Prahy. Pražský Hrad a Hradčany.* Praha 2000.

VLNAS, Vít: *Josef Cibulka (1886-1968) Kunsthistoriker. Zwischen Resistenz und Zusammenarbeit.* In: Glettler, Monika-Míšková, Alena (Hrsg.): *Prager Professoren 1938-1948. Zwischen Wissenschaft und Politik. Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, Band 17.* Essen 2001, s. 153-173.

VOLKERT, Natalia: *Kunst- und Kulturreich im Zweiten Weltkrieg. Versuch eines Vergleichs zwischen den Zielsetzungen und Praktiken der deutschen und sow-jetischen Beuteorganisation unter Berücksichtigung der Restitutionsfragen.* Frankfurt am Main 2000.

VOLYNSKIJ, Leonid: *Hledači pokladů.* Praha 1965.

VOM GENERALPLANOST ZUM GENERALUMSIEDLUNGSPLAN. EINZEL-

VERÖFFENTLICHUNGEN DER HISTORISCHEN KOMMISSION ZU BERLIN.
München 1994.

WALL, Tobias: *Das unmögliche Museum. Überlegungen zu Präsentations- und Dokumentationskonzepten im Kunstmuseum der Gegenwart.* (Disertační práce). Ludwigsburg Pädagogische Hochschule 2003.

ZÁLOHA, Jiří : *Zabavení majetku hlubocké větve Schwarzenberků gestapem v roce 1940.* In: Československý časopis historický, 1. Praha 1991, s. 65-77.

ZTRACENÉ DĚDICTVÍ. PŘÍSPĚVKY Z „KULATÝCH STOLŮ“ NA TÉMA DOKUMENTACE, IDENTIFIKACE A RESTITUCE KULTURNÍCH STATKŮ OBĚTÍ II. SVĚTOVÉ VÁLKY. Praha 2006.

ŽIDOVSKÉ ZLATO, OSTATNÍ DRAHÉ KOVY, DRAHÉ KAMENY A PŘEDMĚTY Z NICH V ČESKÝCH ZEMÍCH 1939-1945. PROTIPRÁVNÍ ZÁSAHY DO MAJETKOVÝCH PRÁV, JEJICH ROZSAH A NÁSLEDNÉ OSUDY TOHOTO MAJETKU. ZPRÁVA EXPERTNÍHO TÝMU ZŘÍZENÉHO SMÍŠENOU PRACOVNÍ KOMISÍ NA ZÁKLADĚ USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY č. 773 ZE DNE 25. 11. 1998. Praha 2001.

C. Internetové zdroje

<http://www.adele.at>

<http://www.boston.com>

<http://www.freunde-museum-wiesbaden.de/index.php?id=53>

http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_44917

<http://www.latimes.com>

<http://pamatnik.nm.cz>

<http://www.plan17.de>

<http://www.radiotv.cz>

http://www.spsg.de/index_49_cs.html

<http://www.stoplus.cz>

<http://www.taz.de>

<http://www.timesonline.co.uk>

http://www.uni-marburg.de/bis/ueber_uns/ub/sondsam/altb

<http://www.verfassungen.de>

<http://www.wikipedia.cz>

<http://www.wikipedia.de>

D. ostatní zdroje

3sat. pořad : a-extra. 27. 08. 2004 Vinařství Kirkova